

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN OG MARIUS KRISTENSEN

1924

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

FR. KNUDSEN, Hane-Offet i Danmark ved Fastelavn.....	1
VILH. LA COUR, Lejrestudier	13
FRANTZ DAHL, F. J. Hansens Subskriptionsindbydelse til „Læsning for den fine Verden“	23
MARIUS KRISTENSEN, To Breve fra Rasmus Rask	28
INGEBORG OLRIK, Minder fra Aksel Olriks Bardomshjem	49
HANS AAGE PALUDAN, Corneille i Danmark.....	64
KR. LANGDAL MØLLER, Baggens „Romerering“.....	97
VILH. LA COUR, Solens Personifikation i vor Bronzealder	121
J. W. S. JOHNSON, Det folkemedicinske Grundlag for N. R. Finsens Rødt-Lys Behandling	135
GUNNAR KNUDSEN, Det tredje nordiske Folkelivs- og Folkemindeforskersmøde i København 12.—13. August 1924	149

KULTUR OG FOLKEMINDER

Natmandsfolk og Kæltringer [H. P. Hansen] (<i>P. Severinsen</i>).....	45
Endnu lidt om „Munk“ (<i>Frantz Dahl</i>)	47
Norsk Bondekultur [Kristoffer Visted] (<i>Gunnar Knudsen</i>)	48
Det slesvigske Folks Historie [Vilh. la Cour] (<i>Gudmund Schütte</i>).....	77
Ornen i nordisk Folkemedicin [J. Reichborn-Kjennerud] (<i>Poul Hauberg</i>) ..	86
Anekdotessamlinger [Johannes Bolte] (<i>B. Paulli</i>)	87

FRA SPROG OG LITTERATUR

Blank-verse. Et Stykke af Versekunstens Historie (<i>Marius Kristensen</i>) ...	34
Erik Lakej eller Baron Nilus? (<i>H. Logeman</i>).....	36
Greve eller Herre? (<i>Søren Vasegaard</i>).....	39
„Aprilsnarrene“ (<i>Kr. Langdal Møller</i>)	40
Svenske Forfattere [Valdemar Andersen] (<i>Henrik Ussing</i>).....	44
En lille Holbergkonjektur (<i>Holger Sandvad</i>)	89
Chr. Winther: Verner (<i>Kristian Krarup</i>)	91
Et gammelt Vers (<i>Ad. Clément</i>)	92
Den ældste hollandske „Politiske Kandestøber“ (<i>H. Logeman</i>)	92
Nogle norske Bøger (<i>Marius Kristensen</i>)	94

Endnu engang Glavendrup-Stenen (<i>Marius Kristensen</i>).....	175
Nok et Harpestræng-Haandskrift (<i>Henning Larsen</i>)	177
Fordi — derfor (<i>Peter Skautrup</i>)	179
Hvem var Holbergs „Jean Baptiste“? (<i>H. Logeman</i>)	181
Hallig (<i>Peter Skautrup</i>).....	184

MEDDELELSE

Dansk Kandidatfond	148
--------------------------	-----

HANE-OFFER I DANMARK VED FASTELAVN

AF

FR. KNUDSEN

I en Afhandling i Gymnastisk Tidsskrift II (1923) har jeg gjort opmærksom paa, at Fastelavnsskikken, at slaas Katten af Tønden, ikke, som Troels Lund mener, maa afledes af Middelalderens Ridderspil,¹ men er Rester af en hedensk Dyreofring. En virkelig Ihjelslagning af Katte ved Fastelavnstid har endog været i Brug i Tyskland lige til vor Tid. Men medens Katteofringen kun træffes i fordunklet Skikkelse her i Landet, forefindes til Gengæld utilslørede Former af Hane- og Gaaseofring ved Fastelavnstid i fuldt Flor ned til vore Dage.

Vi træffer i Danmark mindst tre forskellige Former af Hane- og Gaaseofring: 1) Hanen jages og dræbes, 2) Hoved trækkes af Hane eller Gaas ophængt i Reb, 3) Hane slaas af Tønde. Endelig er det sandsynligt, at der 4) i Skikken med tilbundne Øjne at slaas en Krukke itu, gemmer sig en Levning af den almindelige tyske Skik Haneslagning, hvor en levende Hane er indespærret i den Krukke, der skal slaas itu.

Det er beklageligt, at Festsikke er den Gren af Folkeminderne, der her i Danmark ofte foreligger ufuldstændigst optegnet og beskrevet, saaledes at de enkelte Sikkers nærmere Udførelse og geografiske Udbredelse nu kun daarligt kan efterspores. Men jeg skal i det følgende søge at sammenstille, hvad jeg har forefundet om de nævnte Arter af Haneofring.²

¹ Dagligt Liv i Norden, 1903, VII, S. 91.

² For det danske Stofs Vedkommende er Dansk Folkemindesamlings Materiale benyttet saa fuldstændigt som muligt. Feilberg's utrykte Henvisningssedler og Fr. Grundtvig's utrykte Samlinger om Fugle har været mig til stor Nytte.

1. HANE JAGES OG DENS HOVED TRÆKKES AF

I Ringkøbing-Egnen var det endnu i Mands Minde en Fastelavnslystighed at „løbe en Kok ind og vride dens Hoved om“, hvilket ikke var saa let, da det var indsmurt i Sæbe.¹ Fra Kyndby i Horns Herred nævnes blandt Fastelavnslege „at opløbe Hanen“. Meddeleren havde dog aldrig selv set det, men havde hørt derom.² I Nebel, Boslunde Sogn, var det omkr. 1880 endnu en almindelig Fastelavnsforlystelse at „løbe en Hane træet“³ og samme Skik nævnes fra Haarlev ved Stevns.⁴

I Sydsjælland brugtes ogsaa ved Fastelavn Haneløbning, her som et Slags Væddeløb. Det ene Parti skulde løbe en Kok ind, imens det andet løb et Stykke Vej. De, der skulde løbe Vejen, maatte anskaffe Hanen, og saa saa de jo efter, at faa en, der var god til at løbe. Naar de saa havde faaet fat i den, skulde de til at vride Hovedet om paa den, men de havde smurt den ind i grøn Sæbe, saa Hænderne gled, naar de fik fat og vilde vride Hovedet om.⁵ Væddeløb med Indløbning af Hanen (ikke Hanens Drab) nævnes ogsaa.⁶ Et almindeligt Væddeløb paa Falster var, at en skulde „løbe Hanen træet“, medens en anden løb „blind“, med Bind for Øjnene, et vist Stykke Vej.⁷

2 a. HOVED TRÆKKES, (SLAAS) AF HANE OPHÆNGT I REB

I Vigerslev og Veflinge mellem Odense og Bogenes ophængte man ved Fastelavn en Hane (eller en Gaas), hvis Hoved og Hals var indsmurt i Sæbe, i et dertil indrettet Stillads, og søgte i fuldt Rend til Hest at gribe om Dyrets Hoved, indtil det var revet af. I Torsager, Randers Amt, slog de ved Fastelavn Hovedet af en Kok, som var bunden op ved Benene mellem to Træer paa Gaden. De red og daskede til den med en Sabel af Træ, og den, der slog Hovedet af, havde Gildet frit.⁸ Brugtes ogsaa ved Fastelavn i Form af Væddemaal. En skulde løbe et vist Stykke Vej, mens en anden rykkede Hovedet af en levende Kok, der var smurt ind i grøn Sæbe. Hovedet smuttede og gled, naar man nappede efter det, og det kunde vare længe, inden han fik det

¹ D. F. S. ² C. F. P. Mortensen, Landsbyliv i Horns Herred, Fra Dansk Folkemindesamling 1909, S. 51. ³ Feilbergs Lege, D. F. S. ⁴ Grundtvigs Samling, D. F. S. ⁵ Evald T. Kristensen, Almueliv IV, S. 57. ⁶ Samme, Børnerim, Remser og Lege, Nr. 2085. ⁷ Skattegraveren XI, S. 137. ⁸ E. T. Kristensen, Almueliv IV, S. 31.

rykket af.¹ Fra Asnæs berettes, at man omkring 1860 trak Hovedet af Hanen paa følgende Maade: Man tog en Hane, plukkede Fjerene af Halsen paa den, og hængte den saa, efter at man havde smurt dens Hals godt ind i grøn Sæbe, ved Benene i en Snor. Det gjaldt nu om, hvem der først, idet de red under, kunde trække Hovedet af Hanen.² Fra Højby i Odsherred omtales den samme Form at trække Hovedet af en levende Hane, der var ophængt i et Reb med Hovedet nedad og indsmurt i Sæbe. Den, der trak Hovedet af, fik frit Gilde.³

Paa Møen træffes Haneofring i en særlig ejendommelig og højtidelig Udformning: Fastelavns-Søndag, efter at Katten var slaaet af Tønden, skulde man ride og trække Hovedet af en Hane, der var ophængt i Benene. Det kunde vare temmelig længe, fordi Ridningen foregik i flyvende Fart, saa det ikke var enhver, der kunde faa fat i Hanen. I Udby skulde den, der trak Hovedet af, straks føre det hen til „Stokken“, der var en gammel Sabel, som i Forvejen af Pigerne var blevet omvundet med Baand, og paa disse blev saa igjen fastbundet rød-blomstrede Baand. Paa Enden af Stokken skulde Hanehovedet sidde, der blev tillige blæst noget „Boggult“ [v: Bogguld] paa det, saa det kom til at se ud som „ægte fågulled“. Den, der fik trukket Hovedet af Hanen, var „Forkarl“, og den, som slog det sidste Baand ned fra Tønden, var „Andenkarl“ for Lavsfestlighederne. Tirsdag Morgen (i Udby dog om Mandagen) samledes alle Karlene for at „gaa rundt med Hanehovedet“; dette var af Pigerne ofte pyntet saaledes: „Paa Enden af en 1¼ Alen lang Stok blev Hanehovedet anbragt med en Rigsdaler paa Kant i det opspilede Næb — Symbol paa hvad der krævedes ind — og langs ad Stokkens Sider var anbragt paa flagrende Maade en Mængde af Pigernes lange, spraglede brede Baand. Forkarlen — med høj Silkehat, prydet med Silkebaand — bar saa „Hanehovedet“. Andenkarlen, ogsaa med høj Hat, gik ved hans Side, og alle Karlene to og to bagefter. Og saa gik det med Musik (Blæseinstrumenter) i Spidsen rundt til alle Byens Gaarde, hvor man gik lige ind i Stuen, stillede sig op paa et Par Geledder og sang Fastelavnssangen. Saa fik de en Svingom paa en halv eller en hel Time i Storstuen med Konen og Pigerne paa Gaarden, og blev derpaa hængede og fik Øl, Snapse og Mad. Til Slut gav

¹ E. T. Kristensen: Børnerim, Nr. 2085 uden Opgivelse af Egn. ² D. F. S.

³ Lars Andersen: Folkeliv i Odsherred, S. 21.

Manden en Rigsdaler eller to til Forkarlen med Tak for Besøget. Efter endt Byomgang samledes man i Lavsgaarden til Dans hele Natten.¹ I nyere Tid var det paa Møen en død Hane, som man trak Hovedet af, men i tidligere Tider var Hanen, der anvendtes til Riddet levende. „Det var skrækeligt at se, hvorledes Hanen, førend Trækkerne havde dræbt den, kunde svinge sig op paa Rebet og skrige.“¹

Paa Bogø brugtes at slaa Katten levende af Tønden efterfulgt af Optog med Hanehovedet rundt om i Byen fra 9 Morgen til 5 Aften.

I Nordby paa Samsø hængte man en Kok op, og smurte den over med grøn Sæbe, og saa red de efter den. Der hængte en Fjerdings ved Siden af, og de, der ikke vilde tage efter Kokken, kunde slaa paa Fjerdings. Naar den var i Stykker, holdt de op at ride. Den samme Sommer, da Majtræet blev flyttet, var der en Hane der spøgede, den blev kaldet Majkokken.² Skikken øvedes ogsaa andre Steder paa Samsø. I Koldby havde man Aske i Lommen og tog det paa Hænderne, for at faa bedre Tag.³

En mærkelig Blandingsform af at trække Hoved af Hane og slaa Hanen af Tønden er optegnet fra Egebjerg Sogn i Odsherred. Ved Fastelavn brugte man at sætte en Hane, hvis Hals man over-smurte med Fedt ind i Tønden, man hængte op. Naar saa Hanen stak Hovedet ud af Spundshullet, red man i Galop forbi og greb efter det. Den, der kunde trække Hovedet af Hanen, havde vundet Prisen.⁴ —

Skikken kendes ogsaa fra Tyskland. Hanen ophænges i Fødderne i et udspændt Tov, og det gælder nu om at rive Hovedet af Dyret, medens man til Hest rask rider forbi. Endnu den Dag i Dag finder der i Oldenburg, Westphalen og i Schweiz en Haneslagtnings Sted i Fastelavnen, ved hvilken Lejlighed Hovedet skal rives af Dyret.

I noget ændret Form kendes Skikken fra Frankrig. I Provence førte man under Fanfarer en Hane rundt i Byen, derefter hængte man den op i et Reb, der var bundet til to Pæle, og en Person, bundet for Øjnene, skulde nu med en Sabel dræbe Dyret.

¹ Hans Didriksen: Fastelavnsskikke paa Møen, Fra Dansk Folkem. Sml. 1909, S. 20 og Skgr. V 53. ² E. T. Kristensen: Sagn V S. 27. ³ Grundtvigs Smlg. D. F. S. ⁴ Grundtvigs Smlg., D. F. S., optegnet ved E. F. Madsen efter Elevers Beretning paa Ashland, U. S. A.

I nogle Egne stenede man det ulykkelige Dyr i Stedet for at dræbe det med Sabel, hvilket kun forlængede dets Dødskamp. Ligesom i England (se senere) ofrede man ogsaa her Høns. I Noirmoutier, o. 1800, ofrede man Torsdagen før Fastelavn en Hane. Man pyntede den med Baand og under Trommehvirvler førte man den gennem Byen. Den, der havde det Held at dræbe den, det angives ikke paa hvilken Maade, fik Titel af Konge og blev ført i Triumf.¹

2 b. HOVED TRÆKKES AF GAAS

I Stedet for Hanen anvendte man ved Ridtet undertiden ogsaa en Gaas. Det brugtes saaledes o. 1740 af Hollænder-Bønderne paa Amager: „Om Juletid havde de ogsaa et andet Slags Leg, som bestod derudi, at de ophængte en levendes Gaas mellem tvende Reb, dog udi brede Baand bebunden, at den intet havde fri at bevæge uden Halsen og Hovedet, saa og, at naar den bevægede sig, gik den hele Gaas frem og tilbage. Den hengde med Halsen nerad, som blev stærk oversmurt med grøn Sæbe. Dernæst forføjede Amagerne sig til Hest, og rendte med blotte Hænder efter denne Gaas for at afrive den Halsen, og hvo som bekom den, blev kaldet Gaasekonge, og hans Skaale med stor Frydeskrig over denne lykkelige Udfald mellem dem drukket.“²

Skikken kendes ogsaa fra Nordsjælland, idet Kulsvierne under Christian den Sjette trods Forbud i al Hemmelighed slog Katten af Tønden og trak Hovedet af Gæs.³ At „rykke til Gaasen“ har i ældre Tid ogsaa været i Brug paa Mols,⁴ og Skikken nævnes ogsaa fra Falster.⁵

Gansrijden, til Hest at trække Hovedet af en Gaas, i ældre Tid af et levende, senere af et dødt Dyr, kendes ogsaa fra Belgien.⁶ Og samme Skik, Gänseziehen, baade med Gaas og Hane kendes fra Holland.⁷ Man roer i en Baad, eller kører i en Vogn saa hurtigt som muligt under det ophængte Dyr, og den, der ved at gribe fat i Hovedet i Forbifarten, kan rive det af, faar Prisen. Da Gaasen hænger saa højt, at man kun med Møje kan naa den, og det glatte Hoved let smutter i Haanden, falder en stor Del af Del-

¹ Paul Sébillot: *Le Folklore de France*, III, 248.

² Uldall: *Aarvog for*

Kbhvn.'s Amt 1915.

³ Troels Lund: *Dagligt Liv i Norden*, 1903, VII, S. 94.

⁴ Jy. Saml. 3. R., I, S. 72.

⁵ Ingemanns *Levnetsbog*, S. 85.

⁶ *Ons Volks-*

leven. 1892 og 1894.

⁷ Grabner: *Über die Vereinigten Niederlande*, 1792.

tagerne af Vognen eller i Vandet, før det lykkes en af dem, at vinde Prisen. I wallonsk Brabant brugte man paa Kermessens 2den Dag at ophænge en levende Gaas. En Person, der stod op paa en Forhøjning anklagede den for alle de uheldige Begivenheder, der var sket i Egnen i Aarets Løb, og til Slut blev Gaasen dømt til Døden. Ungdommen red nu forbi Gaasen, og forsøgte at trække den i Halsen, den, der beholdt Hovedet, var Sejrrherre.¹

Ogsaa i Norge har Ridt efter Gaas været kendt. Fra Bergen meddeles det 1638: „Fastelavns Mandag rede nogle af de fornemste Borgersønner til en Gaas, og Pett Annes Søn, Wilcken Klasen, stødte Hovedet af den“.²

3. SLAA HANE AF TØNDE

I mange Egne af Danmark har man brugt at slaa en Hane af Tønden i Stedet for en Kat: i Ulsted Sogn, Kær Herred, Vendsyssel,³ i Ø, Han Herred,⁴ i Ry ved Silkeborg,⁵ Draaby paa Mols,⁶ Kirke-Helsinge,⁷ og i Skafterup eller Arløse paa Sjælland.⁸ —

I Ditmarsken brugtes ogsaa ved Fastelavn „Hahn ut' e Tünn smieten“. Hanen var dog af Træ.⁹

Vi staar her sikkert overfor en selvstændig Skik, og ikke blot over for lokale Ændringer af Katteofringen.

4. HANE I POTTE (HANESLAGNING)

En særlig Form af Hanedrab kendes fra Tyskland under Navn af Topfschlagen, Hahnenkampf, og Skikken har her en stor Udbredelse. I Schlesien var i Trediveerne af forrige Aarh., enkelte Steder endnu i Slutningen af Aarhundredet, Haneslagning en af de mest skattede Fastelavnsfornøjelser. Man satte en levende Hane under en Potte, alle Deltagerne i Legen blev bundet for Øjnene, fik en Slagle i Haanden og skulde saa søge at træffe Potten. Den for hvem dette lykkedes, blev udraabt til Hane-konge, og var det en velhavende Mand kom det ham dyrt til at staa, idet Hanen blev stegt og spist paa Kroen ved et stort Gilde, som Kongen maatte betale.¹⁰ Vest paa kendes lignende Skikke. I Bouvignes, Land Liége, indgravede man en levende Hane, saaledes at kun Hovedet var frit. Deltagerne, bevæbnede med Stokke,

¹ Sébillot: 247. ² Troels Lund: VII, S. 91. ³⁻⁷ D. F. S. ⁸ min Samling af Lege. ⁹ Am Urquell I, S. 131. ¹⁰ Jahn: Deutsche Opfergebräuche, 1884, S. 108.

skulde saa, med tilbundne Øjne, knuse Hovedet paa Dyret. I walognsk Brabant skulde man Torsdag før Fastelavn med en Segl skære Hovedet af det. Skikken er kendt i Holsten (Handelmann: Spiele S. 22) og mærkeligt nok ogsaa fra Birkelev Syd for Ribe: (Feilb. II S. 866 a).

Her fra Danmark er Slag efter en Hane under en omvendt Potte, der er stillet paa Jorden, ellers ikke kendt fra nogen Overlevering. Men vi har her i Landet en almindelig udbredt Leg ved Fastelavnen, at slaa en Potte itu, der øves med tilbundne Øjne ganske som Haneslagning, og det er ikke udelukket, at denne Leg er Haneslagning i afsvækket Skikkelse. Paa Samsø øvedes Potteslagning ved Fastelavnen af Pigerne, medens Karlene slog Katten af Tønden, eller, i ældre Tid, rykkede Hovedet af Hanen. Potten blev stillet midt paa et Logulv eller i en Gaard. Samme Sammenknytning af de to Fastelavnsskikke kendes fra Flade Sogn, Morsø n. Hrd., hvor det ogsaa var Skik og Brug, at Pigerne slog Potten i Stykker. De blev bundet for Øjnene, fik en Slud i Haanden o. s. v. Den, der fik Held til at slaa Potten i Stykker, blev „Pottedronning“ og skulde om Aftenen danse med „Katkongen“.² Fra Falster nævnes Legen af Ingemann: „Opsankningen af Æg og Blindebuuskampen mod den gamle Madpotte (Verdslighedens ægyptiske Gryde) fandt, ligesom endnu, Sted paa Landet baade bl. Voxne og Børn“.³

Andre Steder hængte man Potten (i Vendsyssel en Flaske) op i et Reb, og slog efter den med tilbundne Øjne. En pudsig Udformning af Legen kendes fra Janderup Sogn i Ribe Amt.⁴ Man hængte tre Potter op i en Galge. I den ene Potte var der Aske, i den anden Vand, og i den tredie Æbler. Den, der skulde slaa Potten i Stykker, blev anbragt 50 Fod fra Galgen og bundet for Øjnene. Vedkommende blev desuden forsynet med en Kæp og drejet tre Gange rundt, før Forsøget begyndte. Det gjaldt nu om at ramme den rette Potte, thi ramte man den forkerte, fik man enten Asken eller Vandet i Hovedet, og der vankede ingen Æbler.

Ud fra Kendskab til tysk Skik — kan man maaske ogsaa antage, at Haneslagning har været kendt i England. Paa et engelsk Billede fra 1344, gengivet hos Strutt⁵, ses to Figurer, hvoraf den ene har anbragt sin Hætte bagvendt paa Hovedet, saa Haaret stritter ud af Ansigtssudskæringen, medens „Strud'en“ vender fremad,

¹ Sébillot, S. 248.² D. F. S.³ Levnetsløb, S. 85.⁴ D. F. S.⁵ Sports and Pastimes, London 1876, S. 509.

og gaar, forsynet med en forsvarlig Knippel løftet til Slag, henimod en Pottle, der er stillet paa Jorden med Bunden i Vejret. Strutt mener, at Potten eller Gryden er af Jern — idet han ikke har kendt Skikken —, men formentlig er den af Ler (med en Hane under), saaledes at vi her har Gengivelse af en Haneslagning paa de britiske Øer fra det fjortende Aarhundrede.

Foruden de her nævnte Maader at ofre, dræbe Hane og Gaas paa, i Fastelavnen, kendes ogsaa forskellige andre barbariske Fremgangsmaader. I Franken kendte man tidligere Hammerkastning, hvor man, med tilbundne Øjne, kastede efter en indgravet Hane eller en Gaas.¹ I England øvedes en lignende Leg: Hanekastning, der bestod i, at man med Knipler kastede efter en bunden Hane. Endelig kendes herfra en særlig, en afsvækket Form for Hanedrabet under Navnet Thrashing the fat hen, Banke en fed Høne ihjel. En Knøs hænger paa sin Ryg en fed Høne, og udstyres med en Mængde Bjælder. Andre Knægte bindes af Pigerne for Øjnene, og faar Stokke i Hænderne, hvorpaa de med Slag forfølger deres Kammerat med Hønen og Bjælderne. Legen faar derved et komisk Anstrøg, idet Knægtene til Pigerne Fornøjelse slaar løs paa hinanden indbyrdes.²

Foruden til Fastelavnen er Haneofringer særlig knyttet til Høstens Slutning. Fra talrige Steder i Mellemeuropa, Tyskland og Svejts, kendes Skikken i fuldt Flor langt ned i Tiden. I Schlesien kører man en Dag kort før eller efter Høsten paa en fire- eller seksspændig Høstvogn med en fuldt pyntet Hane ud til Stubmarken. Der løfter man Hanen af Vognen, idet man lader,

¹ Handelsmann: Volks und Kinderspiele, Kiel 1874, S. 21.

² Samme, S. 20.

som om det er et svært Arbejde, graver den halvt ned i Jorden, og dækker den med en omvendt Potte, saa at kun Hovedet stikker frem gennem et Hul i Pottens Bund. Derefter kommer Karlene frem efter Tur med tilbundne Øjne og forsøger at halshugge Dyret eller at slaa det ihjel med en Knippel. Den, for hvem dette lykkes, kaldes Hanekonge.¹ I afsvækket Form kendtes denne Skik fra Lauenborg ved das Duventrundeln. Pigerne satte en Due under en Potte, hvorefter de trillede efter den med en Kugle, indtil den gik i Stykker og Duen fløj ud.²

Haneofret ved Høstens Slutning blev senere ændret til en Afgift til Kirken, men hvor stor Betydning, det en Gang har haft, ses af, at i mange Egne er den hele Høstfest benævnt efter Hanen: *Schnitthahn*, *Krähhahne*, *Aehrenhane*, *Bauthân*, og *Erntehahn*.

Jahn angiver, at Haneofret gjaldt Thunar, Thor. For denne Antagelses Rigtighed nævner han flere Grunde, bl. a. kunde Hanen ved denne Lejlighed erstattes af en Buk.³

5. HANEKAMPE.

I denne Forbindelse maa ogsaa Hanekampe nævnes. Disse Kampe afholdtes i England endog i Skolen: „Hvert Aar om Morgen Hvide Tirsdag medbringer Skoledrengene i London Kamp-Haner (Game Cocks) til deres Lærer, og om Formiddagen har de Lov til at more sig med at se dem slaas“. Skikken var ogsaa knyttet til Skoler i Skotland, har holdt sig der til forrige Aarh., og er maaske endnu i Brug der.⁴ Et Billede fra 1344 af en Dreng, der af to Kammerater bæres i Triumf med sin Hane, findes hos Strutt S. 502. Overhovedet var det i England almindelig Faste-lavnsskik at holde Hanekampe, og særlig paa Hvide Tirsdag at slaa og mishandle Haner, lige til de døde. I det 16de Aarhundrede var dette endnu en Hofferlystelse, og vedblev i lange Tider at være en staaende Folkeskik. Efter „Sagnet“ skrev Skikken sig fra at Hanerne ved deres Galen en Gang havde vakt de Danske, da Englænderne havde sammensvoret sig for at myrde disse deres Undertrykkere, og fra den Tid hævnede man sig stadig paa Hanerne ved at banke dem ihjel paa Aarsdagen for deres Brøde (!).

¹ Jahn, S. 184.

² Handelsmann, S. 12.

³ Jahn, S. 189.

⁴ Strutt,

Sports and Pastimes, 1876, S. 375—76.

Smlg. hermed den enfoldige Fortælling om Gæssene, der ved deres Skræppen forraadte den hellige Martin, og derfor til Straf maa strække Hals 11te Novbr.

Naar man ser hen til Hanens Anseelse hos Perserne, hos de gamle Kulturfolk i Sydeuropa og hos Germanerne, forstaar man bedre, hvorfor den spiller en saa afgørende Rolle som Offerdyr i nyere Tid.

Ifølge Zoroasters Lære var Hanen viet til Lysguden.¹ I Grækenland var den helliget Helios, Solen, og den kalder Aurora, Morgenrøden, frem. Ved sin Galen, der forkynder Dagens Frembrud, skræmmer den Dæmoner, Spøgelse og Mørkets Aander. Hermed kan sammenstilles, at man paa et Billede i Kreuter-Buch af Boch, Strasborg 1551 ser en Djævel ilsomt flygte for en Hane. Naar Hanen galer maa Spøgelse i Grav og Hekseri bliver magtesløst. I den danske Vise om Moderen under Mulde, D. g. F. Nr. 89 (jf. Nr. 90 Aage og Else) siger Genfærdet „Nu galer Hanen den røde, til Jorden maa alle de døde“.

Naar Hanen kan fordrive Dæmoner, maa den besidde en Kraft, der er større end disses, hvorfor den anvendes til at holde dem borte og drive dem paa Flugt. Den kan ogsaa beskytte mod Lynild og Ildebrand, og som opmærksom Vagt anbringes den ofte højt til Vejrs paa Huse og Kirker. I Sverrig sættes den øverst paa Majstangen.

Undertiden viser Hanen sig selv som Spøgelse eller Dæmon. I Oldtiden tillagde man den Evne til at kunne give Vejledning vedrørende kommende Begivenheder. Det Nederlag, Konsulen P. Claudius Pulcher led i Søslaget ved Drepana 249 f. Chr., tilskrev Romerne Konsulens Foragt for Orakelhanen. Før Slaget blev paa sædvanlig Maade Guden raadspurgt gennem Haneoraklet, om man skulde indlade sig i Slag eller ikke. Og da Hanerne ikke vilde tilraade Kampen, idet de ikke vilde æde de udkastede Korn, lod Konsulen dem haanende kaste i Havet: „Naar de ikke vil æde, kan de drikke“.

¹ Fehrle: Der Hahn im Aberglauben. Schw. Archiv für Volkskunde, Basel 1912. S. 66.

Hanen afværger ond Indflydelse, dens Trolddomskraft er saaledes rettet til den gode Side. Naar et Menneske udfører en slet Handling kan Hanen ikke tie til det. Derfor galede den, da Petrus fornægtede Frelseren. Paa Grund af disse Egenskaber blev den i det gamle Grækenland og i Italien brugt som Offerdyr til mange Guder. Til nogle af dem er den særlig knyttet, saaledes foruden de nævnte, Helios og Aurora, til Asklepios og Ares, til sidstnævnte paa Grund af sin Stridbarhed.

Offer af en Hane omtales i den norrøne Kong Haddings Saga hos Sakse: Kvinden, der fører Kong Hadding til Dødsriget, afriver Hovedet af Dyret, og kaster det over den høje Mur, og straks hører man det gale som Vidnesbyrd om, at det igen er levende.¹

I Skjoldungetiden ofredes der i Lejre bl. andre Dyr ogsaa Haner, efter hvad Thietmar af Merseburg beretter.

Lapperne ofrer sorte Dyr, bl. a. Katte og Haner.²

Hos Slaverne sættes Hanen ogsaa i Forbindelse med mange af Guderne, i Særdeleshed med Guden Svantevit, hos Tyskerne med Guden Thunar, Thor, til hvis Ære den blev ofret, og hvem overhovedet alle Ægge- og Fugleofringer synes at gælde. At Brugen af Hanen undertiden erstattes af Gaasen, maa ikke undre, thi ogsaa Gaasen stod i nært Forhold til Vejrguderne.³ —

Som man vil have set gaar i Nutidens Fastelavnsskikke Hane- og Katteofring samt Tønde- og Potteslagningen paa mange Maader over i hinanden. Undertiden kan man være i Uvished, om man skal henføre en foreliggende Beskrivelse af Skikken til den ene eller den anden af de to. Katten kan bl. a. afløse Hanen i Potten, og Hanen kan paa samme Maade erstatte Katten i Tønden. I Realiteten har denne Sammenblanding ringe Interesse, nu vi har set, at de tvende Lege med deres levende og uddøde Varianter blot er Skud paa en fælles Stamme, idet de har deres Oprindelse i Dyreofringer ved hedenske Fester. Allerede Handelsmann forklarer Hanedrabene som Rester af en gammel hedensk Offerhandling: „Man bragte Donar, Guden for Markens Frugtbarhed, en rød Hane som Offer. Muligvis er den frankiske Hammerkastning, hvor Thors Vaaben, Hammeren, benyttes til at dræbe Dyret med, den oprindelige Form for Skikken“. Og Jahn udtaler sig saaledes⁴: „I.

¹ Winkel Horn: Saxo Gram., S. 24.

² Friis: Lappisk Mythologi, S. 154.

³ Jahn, S. 109.

⁴ Jahn, S. 107. Her samt hos Sébillot findes adskillige andre Haneofringer beskrevet.

Forventning om den kommende Frugtbarhed eller i Taknemmelighed for den rige Høst bragte man sit Offer til de styrende Magter, til Guddommene for Vejret, og Offeret var oftest levende Dyr. Til Vejrguden Thunar, Thor, ofrede man særlig Haner, Høns og Gæs. Til Skygudinden Holda, Freja, særlig Katte, thi Katten er Frejas Dyr, Katte er hendes Vogns Forspand, og selv kan den nattekørende Frue Holda forvandle sig til en Kat. Det angives, at gamle Folk ved Nederrhin kunde se, at Kattene ved Fastelavnen bar Mærker at have været i Selen, idet Haarene om Hals og Skulder var trykkede, og der fandtes endog Mærker af Saar“.

Fælles for de fleste af Dyreofringerne er den grusomme Maade, hvorpaa de udførtes. Jo grueligere Pinslerne har været, jo mere velbehagelig har Handlingen været for Guden, og jo større Nytte har den derfor gjort. Man brændte Dyrene levende, man begravede dem levende, man stenede dem, man sømmede dem til Retterstedspælen, man sled gradvis Hovedet af dem el. lgn. I Tidernes Løb svandt Skikkens Betydning som Offerhandling, dens Oprindelse gik i Glemme, Mishandlingen og Drabet af Dyrene traadte efterhaanden i Baggrunden for sluttelig — i nyere Tid — at forsvinde. I vore Dage øves de forskellige Varianter af Tønde- og Potteslagning — tilsat med nye, moderne Paafund, saasom Tøndeslagning paa Motorcykle eller i Automobil — kun som Ungdommens uskyl-dige Idrætter eller som Børneleg.

LEJRESTUDIER

AF

VILH. LA COUR

NAVNET

Est unus in his partibus locus, caput istius
regni (Lederun nomine, in pago, qui Selon
dicitur).

Tietmar af Merseburg, Chronicon I, 17.

I Tietmar af Merseburgs gamle Krønike findes en ofte citeret Beretning om Danernes Storofringer ved Lejre. Hvert niende Aar, siger han, kommer de i Januar Maaned sammen paa dette Sted og ofrer til deres Guder 99 Mennesker og ligesaa mange Heste, Hunde, Haner og (?) Høge, for at disse Ofre i Dødsriget skal sone deres Ugerninger.

Man har villet svække Værdien af denne Beretning ved at henvise til, at de Ord, som i ovenstaaende Motto er sat i Parentes — altsaa netop Lejres Navn — ikke findes i den oprindelige Tekst, men først i en senere Tilføjelse¹⁾. Der er dog ingen Grund til at lægge Vægt paa denne Omstændighed. Afsnittet om Storofringerne blev, mener man, skrevet i 1012 eller umiddelbart derefter, og Tilføjelsen antages at stamme fra 1016²⁾. Maaske skyldes den en Oplysning, som Tietmar har indhentet i Mellemtiden³⁾, maaske er de tilføjede Ord simpelthen glemt ved hans oprindelige Nedskrivning af Teksten og derfor indskudt, da han underkastede denne et Gennemsyn. Men enten det ene eller det andet er Tilfældet, maa Bedømmelsen blive det samme. Vor eneste Hjemmelsmand, Tietmar, er Tilføjelsens Forfatter. Det er ham, der har villet skildre Danernes Hovedblot, og han har henlagt det til Lejre⁴⁾.

Hvis han har haft Ret til dette, kunde muligvis Lejres Navn

¹⁾ Axel Olrik: Danm. Helted. I, 193.

²⁾ Kruse's Udt. i Mon. Germ. Skoleudg.

³⁾ Saaledes Olrik, l. c.

⁴⁾ Sml. D. St. 1920, 52 f.

bekræfte Meddelelsen. Vi kender jo flere Betegnelser for Oldtidens Kultipladser — Vi, Harg, Hov, Stal osv. Monstro ogsaa „Lejre“ angiver en hedensk Helligdom, og kan vi i saa Fald sige noget om dennes Art og Ydre?

Der er ingen Grund til at minde om den lange Række af Tolkninger, som i længst svunden Tid er forsøgt. Nogenlunde fast Bund under Fødderne har vi først faaet med Grimm's Ytring, at Navnet er beslægtet med østgotisk *hleipra* = Telt eller med mht. *glēt*, slav. *klpt* = Hytte¹⁾. Til denne Tolkning henviser N. M. Petersen²⁾, og den fastholdes i alt væsentligt af Axel Olrik, som skriver: „Selve navnet *Hleidrar* maa vel betyde „hytterne“ (got. *hlaiprs*, hytte) og tyder på en bebyggelse, der er vokset op fra en ringe begyndelse“³⁾.

Olrik regner altsaa ikke Lejre for en Helligdomsbetegnelse i Lighed med f. Eks. Harg eller Stal. Anderledes stiller andre Forskere sig. Gudmund Schütte sætter — forøvrigt støttende sig til Grimm — *hleidrar* = Tempeltjæld⁴⁾, og H. V. Clausen forstaar Lejre som „navn på et sted af religiøs art, på en gudebolig, et tabernakel“, hvorfor „Olriks opfattelse ikke holder stik“⁵⁾. Begge minder endvidere om, at Ulfila oversætter *tabernaculum* = Pagtens Ark ved *hleipra*.

For at vinde større Sikkerhed vil det være nødvendigt først at efterse, i hvilke Omgivelser Navnet som Regel optræder. Hvis det findes i Nærheden af Navne, der utvivlsomt er af sakral Karakter, vil denne Omstændighed veje tungt i Vægtskaalen. Det er jo en ofte paavist Foreteelse, at Helligdomsnavne sjældent forekommer isolerede, men at de findes i Grupper, og at det paa en Maade ligesaa meget er Egnen som den enkelte Lokalitet, der bærer Vidne om Gudsdyrkelsen, som der har fundet Sted. Man kan tænke paa den Rolle, samhörrende Kulnavne har spillet for Magnus Olsen under hans Studier. Vi vil derfor i det følgende opføre en Række Lejre-Navne og paa Grundlag af disse se at komme til større Klarhed over Spørgsmaalet.

1. Ved *Lejre* i Allerslev S., Volborg H., kan Opmærksomheden straks henledes paa Bakkenavnet Frishøj eller Friis-

¹⁾ Deutsche Gramm. I, 603. III, 433. ²⁾ Nord. Tidskr. f. Oldk. II, 40.
³⁾ l. c. I, 198. ⁴⁾ AfNF. XXXIII, 74. ⁵⁾ Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1916, 208 f.

biERG (Markbog Nr. 107)¹⁾. Endvidere nævner Markbogen under Lejregaard Frøsne Becks Aasen. C. 2600 m i nØ., i Svoverslev Sogn, ligger Torskilde (Mb. Nr. 93 nævner i Nørremarken Turre Kilde Stöcker) og i Nabosognet Gevninge fandtes en nu sløftet Blodhøj²⁾.

2. I Udby S., Ars H., har der iflg. Matrikulsarkivets Udskiftningskort ligget en *Lejrekilde* c. 200 m sø. for Kelleklinte, umiddelbart n. for Landevejen. Det er naturligvis efter den, Kelleklinte har sit Navn. Markbog Nr. 192 nævner paa dette Sted Leire Kildæ Aaes. C. 1400 m i s., tæt ved Landsbyen Jerslev, angiver Kortet Vognlund Stykker. En Smule v. for Jerslev By møder vi Marknavnet Frøe Holm (Mb. Nr. 189), og i en af Kelleklintes Vange Harrelds Agre. Hertil kommer et meget omfattende Fund fra et lille Tørvehul under Kelleklintegaard, nyt Matr. Nr. 4. Der opgravedes bl. a. et Hængekar af Bronze, Halsringe af Bronze — hele og i Fragmenter —, Armringe, en brilleformet Bøjlemaal, Brudstykker af en Dolk eller et Sværd, en Celt og meget mere — ialt 38 Museumsnumre³⁾. Det antoges for et „Depotfund“ — vistnok fordi der blandt Sagerne fandtes Støbeknolde af Bronze, smaa Klumper af smeltet Bronze, 13 Stykker fladt Bronzeblik o. lg. Men disse Genstande afgiver i sig selv intet sikkert Kriterium for den nævnte Antagelse. Fra utvivlsomme Offerfund kunde der opregnes tilsvarende Henlægninger af ufærdige Sager og Raaemner, og jeg nærer ingen Tvivl om, at man som eneste rimelige Forklaring af Kelleklintefundet maa forudsætte en Henlægning i sakralt Øjemed.

3. Et tredje Lejre finder vi i Slots-Bjergby S., Slagelse H. Her anfører Markbog Nr. 151 i Rugvangen *Leyreholmen*, som har ligget tæt ved Sognets Sydgrænse, eftersom den har strakt sig ind i Gerlev Sogn (Nordmarken, Markbog Nr. 152). Nær Holmen og i samme Vang nævnes Knutz Kilde Ager. Knudskildens Betydning som Helligkilde er velkendt⁴⁾. Paa Fælleden træffer vi Store og Lille Bloed Høy Aas og paa Gerlev Bys Vestermark Frøs Høys Aas. Endelig skal det nævnes, at der ved Landevejen c. 800 m sv. for Bjergby Kirke i en Grusgrav er gjort et værdifuldt Votivfund fra yngre Bronzealder, bestaaende af 3 svære Haandledsringe af Guld⁵⁾.

¹⁾ Sml. D. St. 1921, 150.

²⁾ Fr. Münter: Leire i Sielland (1806), 41.

³⁾ Mus. Nr. B 8962—9000.

⁴⁾ Trap ³ III, 178.

⁵⁾ Mus. Nr. 8515—17.

4. En *Lejreholm* angives ligeledes paa Matrikulsarkivets Originalkort Nr. 1 over Eskildstrup, Kongsted S., Fakse H. Den ligger ved Kongsted Markskel og nævnes i Markbog Nr. 281 under Liutnge eller Kongsted Mark. Paa Borup Bys Fællede i Sognets vestlige Del finder vi Wiesten (Mb. Nr. 280). Endvidere kan det noteres, at der i Søj — naturlig Banke — ved den n. Ende af Kongsted Lyng, der tidligere stod under Vand, er gjort et Fund fra ældre Jernalder¹⁾, og umiddelbart s. derfor, i selve Moseranden, er opgravet omtrent samtidige Bronzebeslag og Dele af Vognhjul²⁾.

5. I Faarevejle S., Ods H., har en meget anelig Højde tæt inden for Knarbos Klint Navnet *Lejrbjerg*. Matrikulsarkivets Originalkort Nr. 1 kalder Stedet Leirebjerg og n. derfor anføres Leirebjerg Agre, Navneformer, der stemmer fuldt ud med Nutidens Udtale. Utvivlsomt er da Markbogens (Nr. 206) Leerbiærags Agre en mindre korrekt Stavemaade. Ved Sognehyen, c. 3300 m ø. for Lejrbjerg, nævner Kortet Friessteen.

6. Rimeligvis har ogsaa Nabosognet Grævinge haft sit Lejre. Paa Odstrup Mark ligger Højden *Lejrenbjerg*. Ved Egenæs paa Atterup Bymark, c. 800 m fra Lejrenbjerg findes Harreholms Aas (Markbog Nr. 209), i Grævinge Bys Strandvang Hellehöys Aas og vestpaa i Sagnet Bebyggelsen Thorreldorp (1370), nuv. Torrendrup. Dermed er vi inde paa Skellet til Asnæs Sogn, hvor vi ø. for Asnæs By paa Kort fra 1787 finder Frisseyse (Mb. Nr. 208: Frijsse Dies Ager) samt ude paa selve Næsset Torsnæs Agre. Nord for Byen ligger iflg. samme Kort Vognhöys Agre og Vognhöys Stykker (Mb.: Wogenhöuss Ager og Wogenhöuss Stöcker).

7. Med *Lejrehøj* i Venge S., Hjelmslev H., forlader vi et Øjeblik Sjælland. Stedet er en 319 Fod høj Banke ved Søballe tæt n. for Damgaard. Navnet skrives i Mb. Nr. 1145 Leerhöyager, men den nuv. Udtale (læjehöw') turde vise, at Forleddet virkelig er et oprindeligt „Lejre“. Ved Søballe har der i gamle Dage været Helligkilde³⁾. Umiddelbart ved Venge By — hvor der ogsaa var Helligkilde — ligger Frisagre (Mb.; nuv. Udt. frisage). De strækker sig over et Højdedrag s. for Søen og skraaner mod s. til Friis Enge (Originalkort Nr. 1). Endelig ligger i Sognets sydlige Del Haarby.

¹⁾ Mus. Nr. C 4797—99.

²⁾ Mus. Nr. C 4840.

³⁾ Trap ³ V, 189.

8. Et *Lejrhøje* træffer vi endvidere i Kjettrup S., Vester Han H. De ligger ø. for Aagaard paa en stor Bakkeknude, og ret ø. om denne har Oldtidsvejen ført til det nærliggende Tors-høje i Kollerup S. Imidlertid anfører hverken Markbogen eller Modelbogen Marknavne her fra Sognet, og der findes ingen Udskiftningsforretning eller noget Udskiftningskort bevaret. Der er dog overvejende Sandsynlighed for, at Navnet hører sammen med de øvrige her behandlede.

9. Det næste Navn fører os atter tilbage til Sjælland. Det er *Leyre Agre*, som nævnes i Markbog Nr. 256 under Uglerup By, Hørby S., Tuse H. De ligger i Gravsvangen ø. for den Eng-have Mose, som danner Midtpunktet paa Tusenæs. Omkring denne Mose grupperer de øvrige sakrale Navne sig: i sv. Hørby (i Lille-vangen Hörkiers Aass, Mb. Nr. 256), i v. under Avdebo Leyre Smörbiers Aass (Mb. Nr. 257), samt i sø., ude ved Bognæs, Leyer Söe Sandager i Leyer Söe Vangen (Mb. Nr. 255). De to sidstnævnte findes afsat paa Originalkort Nr. 1.

10. Et *Leygreagre* finder vi paa Nakke Byjord, Rørvig S., Ods H. (Markbog Nr. 214). Sammesteds ligger Dödmands Ager¹⁾.

11. Et „Lejresø“, svarende til det under 9 anførte, finder vi sikkert i den nu udtørrede Søborg Sø, Holbo H. Som tidligere nævnt²⁾ skimtes det oprindelige Navn bag Saksens Ord om Borgen „in solido *Letricæ paludis*“, og tæt ø. for Søen træffer vi Navne som Blodager, Blodeng og Hellekiærs Agre³⁾. Hertil kan maaske føjes det ved Dragstrup By liggende Harebjerg (Mark-bog Nr. 50: Harebiærg Aass); i hvert Fald tyder Torsbjerg ved Fjellenstrup i den nordlige Del af Sognet paa Kult.

12. I Lyngby S., Volborg H., ligger *Lejre Gaarde*. Markbog Nr. 103 nævner n. for Byen en Smör kulle Aas. C. 1400 m nv. for Lundebjerg træffer vi Torshøj (i Markbog nævnes under Lille Karleby Tossewaangen og Taasis Oos) og n. for Store Karleby Torsmose (Kort fra 1804: Tosse Mose). Her ligger tæt ø. for Mosen og umiddelbart ved Ørbæk Blodholm (Kort fra 1804). I Nabosognet Hyllinge nævner Mb. Nr. 102 Tossagers Aass i Tranemosemarken, Smörre Höyss Aas i Nørre Hyl-

¹⁾ Hermed kan muligvis sammenholdes Dödinge Stöcke Aas i Kaa-strup Bys Flintbjergvang, Hørby S., Tuse H. (Mb. Nr. 256). ²⁾ Sml. D. St. 1920, 54 f. ³⁾ Fra Frederiksborg Amt 1920, 38 f.

linge Bys Rugmark og Toshöys Aas i Store Karlebys Tösshöys Wang.

13. Med *Lejregaard* i Brarup S., Falster Nørre H., forlader vi atter Sjællands Omraade. Gaarden ligger umiddelbart v. for Lundby og lidt i n., paa Brarup Bys Søndermark, nævner Markbog Nr. 577 Smör Stock. Gaar vi til Nabosognet Eskildstrup, finder vi nær Grænsen til Lundby Tors Ager (Mb. Nr. 585), og fra det tilstødende Nørre Kirkeby S. stammer et Par mærkelige Offerfund fra Broncealderen. I et Mosehul s. for Lommelev, c. 1700 m nnø. for Lejregaard, fandt man Brudstykker af to Lurer¹⁾ og to Sværd²⁾, foruden talrige Skeletfragmenter, spredt over Mosen, og i et nærliggende Mosehul laa to af de sjældne ovale Bronceskjolde³⁾.

Med de ovennævnte 13 Lejrenavne er ganske sikkert ikke Navnegruppen udtømt. En systematisk Gennemgang af samtlige Markbøger eller Kort vilde utvivlsomt bringe adskilligt flere for en Dag, og jeg ser ingen Grund til at tro, at de overvejende skulde findes paa Øerne. Naar 10 af de her fremdragne stammer fra Sjælland, skyldes det Hensyn, som er Spørgsmaalet uvedkommende. Vi kan gaa ud fra som det eneste rimelige, at der ogsaa har været „Lejre“r i Skaane, og vi kan i hvert Fald paavise Navnet inden for svensk Omraade, idet

14. *Lädra* er en Bebyggelse c. 1500 m n. for Harg Kirke i Frösåkers H., Stockholms L.

Noget andet sikkert Lejre-Navn i Sverige kender jeg for Øjeblikket ikke.

Men alene det hidtil anførte maa efter min Mening siges at kaste Lys over Navnets Betydning. Det har vist sig, at det altid forekommer sammen med Navne af sakral Karakter, og en Gennemgang af Markbøgerne fra Omraaderne nærmest uden for Sognene selv og deres Nabosogne har overbevist mig om, at dette ikke er tilfældigt. Thi herude vil man forgæves søge Navne, som svarer til de ovenfor fremhævede. Endvidere er der ved 4 af de paaviste Lejre'r gjort Fund fra Broncealder eller ældre Jernalder, som kan tyde paa Offerkult der paa Stedet.

¹⁾ Ms. Nr. 9433—34, 9455—56. ²⁾ Ms. Nr. 9431—32. ³⁾ Ms. Nr. 18899—900.

Mellem de anførte Ledsagenavne er der en vis Overensstemmelse. Fem til seks Gange træffer vi Harg, fire Gange Blod og tre Gange Smør — alle karakteristiske Navneled for hedenske Kultpladser. To Steder forekommer Navneleddet Vogn, som i en følgende Afhandling om Lejrekulten skal blive gjort til Genstand for særlig Undersøgelse.

Af Gudenavne møder vi seks Gange Tor og tre til fire Gange Frø. At disse Navne ikke overalt træffes i Genitiv (Thorhillæ > Thorrel(dorp), Frøholm), er et Træk, som forholdsvis ofte forekommer¹⁾. Tilbage er kun Navneleddet Fris — ialt fire Gange. I Eddaen findes ingen Guddom, som hedder *Frir eller lignende. Og alligevel maa en saadan have eksisteret. Paavisningen heraf vil imidlertid blive gemt til den følgende Afhandling. Her skal det kun bemærkes, at Navneleddet kendes fra alle gammeldanske Egne, og at det synes at røbe en af de ældste Former, hvorunder Frugtbarhedsguddommen har været dyrket.

Samles Indtrykket af det fremførte, kan det næppe betvivles, at Lejre-Navnene staar som Minder om hedensk Kult. Deres Sammensætninger med Sø, Kilde, Holm, Bjerg og Ager falder tillige i Traad med, hvad vi ved om andre Helligdomsnavne. Set paa denne Baggrund maa det fastslaas, at *hleidr*ar ikke betyder „Hytterne“, som Axel Olrik vilde det, men „en Gudebolig, et Tabernakel“, som Schütte og H. V. Clausen foreslog. At en saadan Helligdomsbetegnelse usammensat kan danne Stednavn eller indgaa som Forled i Stednavne, er ligesaa naturligt, som at Harg eller Hov kan gøre det. Disse Navne har i den Henseende fundet fuldkommen parallel Anvendelse. Som man af Harg har givet Tolkningen et Stenalder, gælder det altsaa for os om at søge nærmere udredet, hvilket sakralt Betydningsindhold der kan lægges i Ordet „Lejre“.

Vi vender da atter tilbage til selve Navnets Etymologi²⁾.

Som ovenfor anført benytter Ulfila Oversættelsen *hleipra* for „Pagtens Ark“. Vi træffer endvidere hos ham Udtrykket *hleipra-stakeins* om Teltslagningen ved Løvsalsfesten, mens Verbet *ufar-hleiprjom* benyttes i Betydningen „dvæle“, „bo“, „slaa Telt“, egentlig at „overtjælde“.

¹⁾ Et oplysende Eksempel har jeg nylig fremdraget i „En vestjydsk Oldtids-Helligdom“ — Tormose og Frømose („Jyllandsposten“, 25. Marts 1923).

²⁾ For sproglig Hjælp under Udarbejdelsen beder jeg Hr. cand. mag. Svend Aakjær modtage min bedste Tak.

Hermed kan nu sammenholdes, hvad levende Brug af Ordet røber, idet paa Jydsk *Lejre* betyder 1) „Stige“, 2) „Tremmeværk paa Høstvogne“. Det er rodbeslægtet med det tyske *Leiter* og det engelske *ladder*, som begge betyder „Stige“.

Et „Stænge“, et „Tremmeværk“ eller „Pindeværk“ er en naturlig Forudsætning for Teltslagningen. Herover breddes eller herpaa hænges Tjældet. Og nu ved vi ad anden Vej, at Helligdommens „Overtjælding“ ikke var ukendt ved de gotisk-germanske Offerfester. I Beowulf (V. 175) siges det, at Forfædrene lovede Vioffer (*wigweordunga*) ved „Harg-Tjældene“ (*hærg-trafum*). Hermed kan muligvis sammenholdes et Udtryk i Ynglingatal Str. 11. Kringla har Skriveformen *vqrdr vestallz*, hvilken Storm godkender¹⁾ og han giver deraf Oversættelsen „hin verge af viet stalle“. Frissbok derimod bruger Skriveformen *vqrdr vetialldz*, og denne — „Vi-Tjældets-Vogter“ — fastholdes ved det nordiske Seminars Behandling af Teksten²⁾. Under alle Omstændigheder: Beowulfs Udtryk forudsætter, at Helligdommen kunde befinde sig under et Tjæld, og det minder os om Tacitus Ord, at Nerthusbilledet paa Helligvognen var dækket af et Klæde (*vehiculum veste contextum*).

Den hellige „overtjældede“ Vogn kender vi fra flere Steder. Selve den latinske Betegnelse for en Kultvogn *vehiculum tensæ* eller simpelthen *tensa* leder Tanken hen derpaa. Ordet *tensa* er dannet af Participiet *tensus* til Verbet *tendo* = „spænde“, „udspænde“, i Forbindelsen *tendere tentoria* = „opslaa Telt“, „overtjælde“. Med andre Ord *tensa* eller *vehiculum tensæ* betegner en Kultvogn, som i særlig Grad karakteriseres ved det til Vognen hørende *tentorium*, Telt.

At et saadant „Lejre“ under Kultfærden har skærmet Gudeidole er et Forhold, som ikke kan antages at have været begrænset af Tid eller Sted. Fra en helt anden Tid og anden Kulturkreds kunde anføres et Eksempel, som illustrerer Forholdet. I det kgl. Museum i Berlin (Mus. Nr. 8708; jfr. Fig. 1) findes en i Ægypten fundet Genstand, bestaaende af Trælægter, indbyrdes forbundne med Bronzebeslag. Om denne Genstands Brug fortæller Erman³⁾, at Gudebilledet ved de store Offerfester toges ud af Templets Naos og anbragtes under et Klæde, som omhyllede et

¹⁾ Oversættelsen af Snorre (Folkeudg.) 23. ²⁾ Uppsala universitets årsskrift 1914. Meddelanden från nordiska seminariet. Ynglingatal, 7 og 108.

³⁾ Die ägyptische Religion (1909), 63.

let Stillads. Det blev da baaret fra det allerhelligste, ledsaget af Præsterne, og enten i Templets Forrum eller ude i Staden stillet paa et Stenalter, som lignede tilsvarende græske, og her dyrkedes det ved Offer, Røgelse og Bøn, indtil det højtidelige Øjeblik kom, da Præsterne trak Forhænget til Side, medens Mængden jublende hilste Guddommen. Af Relieffer — f. Eks. fra Abydos — ser vi, at dette ægyptiske „Lejre“ under Kultombæringen kunde anbringes paa en Bør, der havde Form af et Skib (Fig. 2). Baaden var jo Landets naturligste Befordringsmiddel.

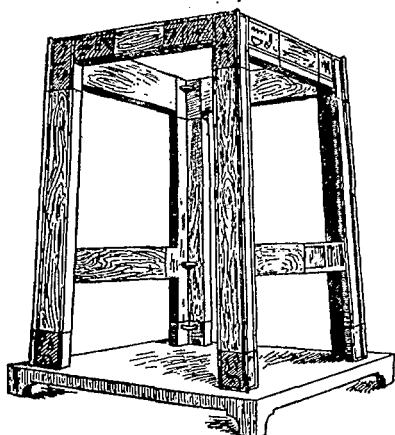

Fig. 1.

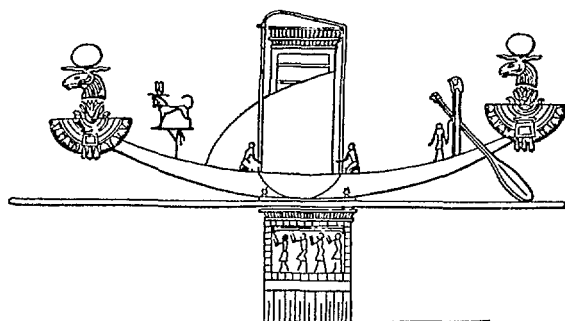

Fig. 2.

Et andet Eksempel kunde hentes fra en sidonisk Mønt fra Elagabals Tid (Fig. 3). Her ser man Astartes Kultvogn, paa hvilken hendes hellige Symboler hviler under en grenesmykket Baldakin, der bæres af fire Søjler. Noget Tjæld ses imidlertid ikke, og i det hele vilde det være urigtigt i disse eller tilsvarende — paa mange Maader indbyrdes afvigende — Fremstillinger fra Middelhavslandene at se „Forbilleder“ for vore nordiske Lejrer. Anordningen har sagtens været saa generel som Alteret selv, i Enkeltheder der-

Fig. 3.

imod forskelligt udformet efter Tid og Sted, og brugt gennem skiftende Perioder.

Og endelig har vi ingen Anledning til at tro, at hos os Ordet „Lejre“ kun benyttedes om et ambulant Kultinventar. Beowulfs Udtryk *hærg-trafum* tyder netop paa, at det kunde være selve Stenalteret paa Helligstedet, der overtjældedes — en naturlig Foranstaltning i Betragtning af den Ødelæggelse, Regn, Sne eller Snavs kunde afstedkomme. Paa græske Billeder fra højst forskellig Tid ser vi Alterilden overbygget¹⁾, og vi ved, at det samme var Tilfældet med Gigantalteret i Pergamon²⁾. Under visse Omstændigheder kunde vel praktiske Hensyn parres med Ønsket om at skjule det allerhelligste for profanes Blikke eller paa særlig pompøs Maade at fremhæve dets Betydning for Kulten. Det er jo saadanne Hensyn, der maa formodes at ligge bag den tidlige Middelalders Forkærlighed for Ciboriealtrene med deres udsmykkede Søjler omkring og Taghimle over *mensa*. Ogsaa her anvendte man — i hvert Fald i Occidenten — ofte Tæpper mellem Søjlerne og trak dem til Side under Messetjenesten³⁾.

En nærmere Redegørelse for et olddansk „Lejre“s Brug og Udseende kan ikke gives — før man maaske er heldige nok til at finde bevarede Spor. Men inden for denne vidt spredte og i Tiden udstrakte Gruppe af baldakinlignende og tæppetilhyllede Overbygninger over Altre og Idoler maa det høre hjemme, og om det Tidsrum, i hvilket det har været benyttet hos os, kan kun dette anføres, at det ligger forud for den skriftlige Overlevering. Mens denne nævner baade Vi og Harg, baade Stal og Hov, gemmer den intet Vidnesbyrd om, at der fandtes den særlige Udformning af Kultstedet, som vore Lejre-Stednavne endnu giver os Nøglen til at erkende.

¹⁾ Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines I, 352. ²⁾ Revue Numismatique IV Serie VI (1902), 236. ³⁾ Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1911, 224 f.

F. J. HANSEN'S SUBSKRIPTIONSINDBYDELSE TIL »LÆSNING FOR DEN FINE VERDEN«

AF

FRANTZ DAHL

*E*t *facetiae sua fata habent!* Da Frederik Barfod 1828 efter en humoristisk Stichomythi mellem Russerne J. H. Lorck — den senere Læge — og H. C. Andersen opfandt Spøgen om Aarets „fire store og tolv smaa Poeter“¹ og Kammeraterne derefter knæsatte Vittigheden, var vel ingen af dem klar over, at denne „Spas“, som H. C. Andersen selv benævner den i „Mit Livs Æventyr“², skulde optages saa tungt og alvorligt af Eftertidens Litteraturhistorikere, som figura imidlertid udviser. Thi Omtalen af det poetiske Studenteraar er konstant ledsaget af en beklagende Hovedrysten over, hvor lidet forudseende de unge Mennesker den Gang vare, naar de blandt de „fire store Poeter“ — foruden Andersen — kunde regne Aander som A. L. Arnesen, F. J. Hansen og Hollard Nielsen, medens Fr. Paludan-Müller ikke var sluppet med over Gærdet³. Det stod dog ikke skrevet paa Paludan-Müller's Pande, at han, der i hvert Fald efter Lorck's Udtalelse i „sit første Studenteraar ikke var bekendt som Poet“⁴, senere som „Adam Homo“s Forfatter skulde indtage en af de første Pladser paa det danske Parnas. De saakaldte „fire store“ havde dog allerede enten før Rusaaret eller i selve dette faaet noget publiceret, og dette har

¹ Richard Petersen: Frederik Barfod (Kbhvn. 1897) S. 27—28.

² Samlede Skrifter I (2den Udgave. Kbhvn. 1876) S. 82.

³ Endnu saa sent som f. Ex. i C. Thrane's altfor lidt gennemarbejdede Bog „Weyses Minde“ (Kbhvn. 1916) S. 38. Thrane's Skildring af F. J. Hansen er, i Forbigaaende sagt, ganske fortegnet. Han burde iøvrigt have kaldt ham med hans altid benyttede to Forbogstaver og ikke haardnakket kun „Frantz Hansen“, allerede under Hensyn til, at Digterens „Kaldenavn“ var „Johannes“!

⁴ J. H. Lorck: Femoghalvfjerdsindstyve Aar (Kbhvn. 1885) S. 38.

aabenbart været det ydre, haandfaste Kriterium, men ikke det publiceredes digteriske Kvalitet.

Sigurd Müller gik iøvrigt ud fra, at Formen „Profeter“ var den oprindelige og altsaa burde foretrækkes for „Poeter“¹, en Opfattelse, han støttede paa Fru Gyllembourg's spydige Bemærkning i Novellen „Ægtestand“² og paa mundtlig Overlevering fra Fru Signe Læssøe. At Studenterne fra 1828 skulde have tillagt sig selv et særligt profetisk Privilegium eller i stærkere Grad end Datidens Russer i Almindelighed følt sig som Herrer i Aandernes Rige, er der dog intet, som tyder paa. Det er i alt Fald for lidt at bygge paa P-Davienos (O.C.Drejer's) Udfald i hans „Rimbrev til Knud Sjællandsfår i Paradiis, eller Gjenmæle mod dennes Angreb paa Andersen“³ (Kbhvn. 1831).

At Frantz Johannes Hansen blev regnet blandt de „fire

¹ Jfr. hans Biografi af A. L. Arnesen i Salmonsens Konversationslexikon II (Kbhvn. 1915) S. 129.

² Nye Fortællinger af Forfatteren til „En Hverdags-Historie“ udg. af J. L. Heiberg I. (Kbhvn. 1835) S. 53: „Cousin Felix var en Brodersøn af Hr. von Maltz, et puur ungt Menneske, der nylig var sluppet ud fra Skolen, men allerede længe havde udmærket sig som Digter og Criticus, og i alle Maader fortjente at høre til det Samfund, som man i Kjøbenhavn hører med Benævnelsen af: De smaa Propheter, en Titel, der saa meget mere tilkommer dem, som de virkelig ikke spaae noget Godt“. Ifølge personlig Meddelelse til mig fandt Sigurd Müller det utvivlsomt, at Fru Gyllembourg med Substantivet „Profeter“ sigtede til Digterspirerne fra 1828. I modsat Retning kunde man da som Argument af tilsvarende Lødighed paaheraabe sig Heiberg's Udtalelse i et Brev af 14. December 1833 til Hertz om en af Molbech's Anmeldelser i „Maanedsskrift for Litteratur“: „Hvad der staar om Andersen og andre smaa Poeter, er derfor fortræffeligt . . .“, Breve fra og til J. L. Heiberg (Kbhvn. 1862) S. 154.

³ L. c. S. 8: Ja! hvis Du gaaet var paa Pelsen

Hr. Holland-Nielsen;

Grev Essex' fine Får; Grevinde Bæ's rue Møer;

Og hine Hundrede

Der, efter Salig Rahbeks Ord,

I Overfjor

Med deres Russestokke

Paa Musens og Theatrets Porte dundrede! —

Hvis dem Du havde søgt ved Svøbesnært at rokke

I deres trygge Overmod,

Den Handling maatte tykkes hver Mand god!

Saa stort jeg skulde selv ei havt imod,

Om Krig Du havde ført mod Hansen

(Skjændt han unægteligt dog høiest staaer i Krandsen! . . .)

store“, skyldtes vel i første Linie den Omstændighed, at han alt som Elev i Metropolitanskolen havde ydet Bidrag til det af hans Fader Kaptajn og Brygger Jørgen Hansen 1827 paabegyndte Borgerblad „Patrouillen“ — det udkom 1827—29 —, og at han i Rusaaret indbød til Subskription paa et poetisk Kvartalsskrift med det betegnende Navn „Læsning for den fine Verden“, hvori — foruden Udgiveren selv — H. C. Andersen, Carl Bagger og enkelte af de „smaa“ Poeter optraadte. I sin Jubilæumsartikel „De fire store og tolv smaa Poeter“¹ har Otto Borchsenius nærmere omtalt dette Kvartalsskrift og bl. a. aftrykt de versificerede Svar, hvormed J. L. Heiberg, Chr. Winther, C. N. David, N. P. Nielsen, N. C. Møhl, J. Pätges (scilicet Fru J. L. Heiberg), E. Bojesen, A. Wexschall, C. N. Rosenkilde o. a. tegnede sig som Subskribenter paa Tidsskriftet², hvoraf der kun udkom to Hæfter 1829—30. Af Borchsenius' Kommentarer til enkelte af disse Smaavers fremgaar det, at han ikke kan have kendt den Plan, hvorved F. J. Hansen indbød til Subskription paa det ungdommelige Kvartalsskrift, noget, man ingenlunde kan bebrejde Borchsenius, da Planen vistnok forlængst er forsvundet og i hvert Fald — saavidt vides da — ikke findes hverken paa Universitetsbiblioteket eller det kongelige Bibliotek. Allerede under Hensyn til denne Kendsgærning vil det da kunne forsvares at optrykke denne Plan, som — bortset fra dens Værd overhovedet — i Ordets egentlige Betydning maa siges at være en litterær Sjældenhed! Den lyder saaledes:

SUBSCRIPTIONSPLAN

PAA

ET POETISK QVARTALSSKRIFT

Der er et mægtigt Rige paa vor Jord,
 Som strækker sig igjennem alle Riger,
 Fra Baffinsbay til Vesterhavets Diger,
 Og fra Zaires Bred til Isefjord.
 Det aabent staaer for hver en Stand og Alder,
 Og Myriader flokke sig deri,
 Dets Grund er Evighed, dets Fyrster ni,
 Og Poesiens Rige man det kalder.

¹ Litterære Feuilletoner (Kbhvn. 1880) S. 112 o. ff.

² Læsning for den fine Verden I (Kbhvn. 1829) S. 121—22.

I dette Land jeg planted' og mit Fjed,
 Sær, da det er saa let at blive Borger,
 Og man foruden Gjæld og Næringssorger
 Kan dyrke der sit Stykke Jord i Fred;
 Dog fandt jeg og i Poesiens Have
 Saamangen ussel Stymper sluppen ind,
 At det mig undertiden randt i Sind,
 At Ledet vistnok var et Gran af Lave.
 Hver planted' Glemmigeier og Viol,
 Og Blomster saae jeg overalt at blaane,
 Som trivedes ved Nattens syge Maane,
 Men visnede for Livets muntre Sol.
 Heel mangt et Stykke Land laae reent tilspilde;
 Vel hist og her Smaablomster stod i Krat,
 Af Baggesens og Vessels Muse sat,
 Men, ak! kun faa, og for det Meste vilde.
 Da tænkte jeg: Hvad, om du tog en Plet,
 Som ellers muligt vilde ligge øde,
 Og med en ny Slags Blomster den bestrøede,
 — Hvem kunde vel ha'e Noget imod det? —

Saa tænkte jeg, og saae blandt unge Bøge
 En lille venlig Plet, som blev mig kjær;
 Den valgte jeg, og beder nu Enhver,
 Hiin Plads en ledig Time at besøge.
 Saatidt et Fjerdingaar er svundet hen,
 Min Hauge aabnes, og Enhver maa plukke,
 Ung, Gammel, alle Kjøen, dog helst det Smukke,
 Blot for en lille Skjenk til Gartneren.
 Thi vel er' Skatterne her ikke svære,
 Men jeg er Borger i et andet Land,
 Hvor man af Phantasie ei leve kan,
 Og derfor bedes I at subscribere.

Som sagt, der kommer ud hvert Fjerdingaar
 Et Hæfte, smaat Format, som paa min Ære,
 Skal under otte Ark dog aldrig være,
 Og som I paa Velin desuden faaer.
 For denne digteriske Aandsbespisen
 En Mark pr. Ark I os betale vil;
 Dog, kjender I Jert Vel, og rask slaae til,
 Nu vel, saa slaae vi ogsaa af i Prisen.
 Forresten maa jeg gjøre mig saa fri,
 At sige Hver, som kjender Hippokrene,
 At Poesie, og Poesie alene
 Er hvad min Læser finde vil deri,

Og da de Ni som Damer vi beskrive,
 Saa maa for Damerne i Kjøbenhavn
 Jeg og nedlægge dette Skrift, hvis Navn
 Vil „Læsning for den fine Verden“ blive.

Tilslidst bemærkes maa: originalt
 Skal Bogens Indhold for det Meste falde,
 Og, da vi stræbe at behage Alle,
 Saa vil der ogsaa blive Lidt af Alt. —

Nu skynder Jer, og fælder Dom i Sagen!
 Kun Eders Underskrift tilbage staaer;
 Saasnart vi den paa høire Side faaer,
 Skal Bogen ogsaa komme flux for Dagen!

Kjøbenhavn i Februar 1829.

F. J. Hansen.
Student.

Paa Planens 3dje Side, altsaa dens højre, er opført „Subskri-
 benternes Navne“ og „Exemplarer“ — begge Rubrikker naturligvis
in blanco. Den Anke, Borchsenius l. c. S. 119 retter mod C. N.
 David's Ord¹ som værende „ikke ganske klare“, maa herefter falde
 bort. Ogsaa J. Pätges'² og — delvis Svanenskjold's³ — Vers faa
 ved Gennemlæsningen af Planen deres naturlige Forklaring.

¹ Hvor sjelden jeg end subscriberer,
 Jeg her dog reflecterer,
 At Bogen først af Stablen gaaer,
 Naar og mit Navn paa høire Side staaer.

² Jeg fælder ikke Dom i Sagen,
 Men ønsker mig et Exemplar for Dagen.

³ Da Alle her nu gjøre Vers,
 For ret med Fynd at subscribere,
 Jeg beder Dem, min Ven! paa tvers,
 Mig ogsaa Bogen at levere.

TO BREVE FRA RASMUS RASK

VED

MARIUS KRISTENSEN

besvaret den 1ste November 1818.

Velædle

Hr. Urtekræmmer A. Larsen

boende

på Hjørnet af Studiestrædet og

Lars-Bjørnsstrædet

i

Kjøbenhavn.

betalt til Helsingør.

Petersborg d. 28. Sept. 1818.

Kjære Ven!

D^u¹ kan ikke undre over at jeg tvivlede på din Efterrettelighed, ja sandt at sige var fuldkommen overbevist om det modsatte; når du betænker at jeg uagtet så mange og for mig under mit Ophold her så yderlig vigtige Commissioner, som jeg så ofte havde skrevet om, på et halvt År intet eneste Ord har hørt fra dig. Dit forrige Brev er dateret 5. April og igår modtog jeg dit sidste! Jeg kan ikke heller endnu ret begribe din syndige Sikkerhed, at ikke med noget andet Skib eller på nogen Måde lade mig vide, at du havde skikket noget til mig, eller forsyne dig med noget Slags Bevis af den gode Mand, som formodentlig er en Kjæltring; ti ellers havde han i det mindste skikket Brevet på Posten, da han mærkede at han blev opholdt i Kronstad, den hele Sommer. Sådan går det når man ikke idelig har Guds Ord for Øjne, du vilde ellers have erindret hvad der står i 6. Mose B. 13. Kap. de 4 sidste Vers:

At have Ryggen fri og megen Fordel er,
en god Anfører mest derefter altid ser.

¹ I randen står: Vexelen som var indsluttet har jeg naturligvis rigtig modtaget.

Det var stor Skade at du skulde træffe på en sådan Mand, ikke for min Skyld så meget eller for Bøgernes Værd, om de også rent ere forlorede, som vel er mueligt, ti Skipperen har aldrig været her i Staden, men blev attraperet med sit Smugleri i Kronstad, og Pakken kan således let være bortkommen nu, eller solgt for længe siden; men for Literaturens og Boghandelens Skyld; jeg havde arbejdet meget på at gjøre Khavn til Middelpunkt for den nordiske Boghandel, og dette var Begyndelsen herfra, men nu siger alle mine Venner: nej sådanne Sager kan vi ikke indlade os i, og sådan Handel kan vi ikke være tjent med, da må vi heller lade det komme som det kan igjennem Tyskland. Og hvad skal jeg svare? Også tvinger det mig til at udbrede vor egen Skam, og her er desværre flere Landsmænd || der opfører sig, så det er til uudslettelig Spot og Skændsel, hvorover de Danske på senere Tid ere komne i meget slet Rygte og Anseelse, da de tilforn har været meget højt anskrevne. Hertil kommer at når nogen sådan Sag, som angår Forsendelser til Søs, her skal bringes i det rigtige; har det aldeles ubegribelige Omstændigheder, Udgifter og Tidsspilde; jeg har f. E. på denne Sag anvendt den hele Dag idag fra imorges Kl. 8 til nu Kl. 9 om Aftenen. Først var jeg hos Hipping at gjøre Aftale, siden hos den danske Konsul som bor på en Ø omtrent en Mil fra mit Losi. Han er ikke dansk og kan slet ikke Dansk, han gav mig imidlertid den begjerte Oplysning, men glemte ikke at skyde ind på det første bekvemme Sted i Talen at han slet ikke kunde blande sig i den Mands Affærer; men vilde råde mig på en Dags Tid at gjøre en lille Tur til Kronstad selv! Derpå gik jeg tilbage og underrettede Pastor Hipping, som dernæst gik til den Svenske Generalkonsul Sterky, der bor på samme Ø, dog noget nærmere. Han påstod det måtte være usandt at en sådan Pakke havde været adresseret til ham; ti her er streng Straf for om nogen forholder nogen Konsuls Sager, så at han ikke inden 8 Dage har dem. Da Hipping påstod det måtte være sandt spurgde han efter Connossement; da det fattedes, svarede han: Det er jo gal Mands Sag, og hvem kan befatte sig med sligt? Imidlertid skikkede han sin Karl med til Toldboden, som er omtr. en Fjerdingvej derfra med en Seddel til en Bekjendt for at spørge om der var opgivet noget sligt på Skipperens Papirer; de ventede ^{Manden}ham } en Time, da Pastoren formedelst Embedsforretninger ikke længere kunde bide, men han kom ikke!

Imidlertid var jeg gået hjem hvor jeg mødte en anden Mand, der også havde bestilt Bøger fra Kh. og havde været hos mig da han af en Hændelse havde hørt der var kommen Brev. Naturligvis måtte han høre hele Sammenhængen. Derpå opsatte jeg et tysk Brev til Vicekonsulen i Kronstad for at undgå at rejse did. Derpå kom Pastor Hipp. og berettede Udfaldet af sin Gang. Derpå gik jeg til den danske Chargé d'Affaires at rådføre mig med ham, han bor i den anden Ende af Byen (modsat Konsulens), men han var ikke hjemme, så at jeg må til ham imorgen igjen og Hipp. til Manden på Toldboden. &c. &c. Resultatet af denne Dags Arbejde er, at vi véd at Skipperen sitter arresteret i Kronstad. Hvad tykkes eder?! || Men nok af den Tønde, og nu til det som videre er at gjøre. Du må da se til 1) at skikke det følgende på en bedre og sikrere Måde lad det også koste hvad det vil, kun snart og den sædvanlige lovlige Gang, så at man kan bevise sin Ejendomsret og i Nødsfald ved Rettens Hjælp erholde hvad man ejer. Og glem ikke hvad jeg ofte har bedet om, såsnart noget afsendes at give Efterretning derom med Posten heldst over Sverrig eftersom det er kortest og synes dog temmelig sikkert. 2) at skaffe og såsnart som mulig skikke hid lovformelig Bevis in duplo (med sv. og tysk Post) at en sådan Pakke Bøger og Brev virkelig er afsendt med den og den Adresse, Captain, Skib og Tid og Bestemmelse. Dette kan vel erholdes fra Toldboden i Khvn, hvor Sagerne med den omtalte Passereseddel ere udklærede, hvilket vel må være antegnet i en eller anden Protokoll¹ og derfra kunne erholdes lovlig attesteret. 3) Angående min Moders Brev kan det begjerte 100 Rdlr. gjerne lånes på 1ste Prioritetsobligat. i Huset Frydendal[!] i Ryskoven, kun at den tinglyses og alle Formaliteter nøje iagttages. Min Hensigt hermed er at jeg gjerne vilde have Hånd i Hanke med den gode Hr. Peder, som min Stedmoder ulykkeligvis er bleven gift med efter min Faders Død, og som uafbrudt har arbejdet på at øde hvad der fandtes i Huset og endogså haft Spekulation på at sælge Huset, hvorved han vilde gjøre min Stedmoder såvel som sig selv aldeles ulykkelig. Jeg agter at skrive til hende selv med den tyske Post. Renter skal du naturligvis ikke tage af denne Kapital; men er det nødvendigt i Obligats. for Tinglysningen o. s. v. så anføres de der i sædvanlig lovlig Form. — Gives der nogen videre Lejlighed så send strax et Par Ex endnu² af min Pris-

¹ I randen tilf.: på stemplet Papir? ² I randen: (helst 5).

afhandling; ti de med Nissen har det lange Udsigter med. Skulde min Kasse behøve det så se til at forstrække den det fornødne til Nyår. I alt Fald lad heller Boghandleren end min Moder vente. Lev nu vel og skriv med det allerførste et Par Ord til

Din oprigtige og hengivne Ven

R. Rask.

Vær så god at modtage om Prof. Nyerup har noget Brev til mig eller Titulærråd Loboikow og læg det i det Brev som går over Sverrig.

Kjære gode Larsen!

Nu har vi Slutningen af Januar, men endnu til Dato (d. 1. Febr.) høres intet fra dig; jeg kan forsikre dig at ligesom Hjorten skriger efter færskt Vand således skriger min Kasse efter dig. En Lejlighed til at rejse videre har jeg måttet lade gå over, fordi jeg var ikke i en sådan Stand at jeg med min Kassebeholdning kunde vove mig bort til en anden Verdensdel. Hvis du derfor har min Velfærd kjær så skynd dig så snart muligt være kan. Inden du får dette Brev er Februar forbi! og inden jeg kan få Svar er Marts ude med! og da burde jeg være langt borte. Jeg er ikke i nogen Forlegenhed, men det er ikke nok i min Stilling, da jeg står på Springet at gå til Indien. Jeg har Undervisning i Persisk og Armenisk som tager mange Penge såvel til Bogkjøb som det øvrige, så at hvis jeg ikke havde levet såre indskrænket vilde jeg være rent lens for længe siden. Men den hele Tid jeg har været her i Landet har jeg f. E. ikke skaffet mig andet nyt end et Par Handsker til Julen, en Mængde Bøger o. desl. uberegnede. Hvad du kan se af vedlagte (hængende) Brev til Prof. Nyerup, vil jeg ikke gjentage; jeg frygter blot, at Brevene til Magnusen Müller Thorsteinsson og det isl. Selskab også skulle være forloredede de bleve også skikkede over Sverrig, dog med Posten. — Hvis der bliver noget af den fortsatte og forøgede Understøttelse, som Prof. Müller vilde skaffe mig, så send mig endelig jo før jo heller alt muligt, at jeg kan have Ryggen fri og reise uden Ængstelse.¹ Du kan i så Fald ikke vente

¹ Kun 50 Rdlr. beder jeg afleverede til det isl. Selskab; ifald Müllers Plan at skaffe mig 700 Species årlig i 3 Åar lykkes, ellers kan du lade blive. Det er forunderligt at ingen af Islænderne taler et Ord om de sidste 50 i sine Breve; dog synes mig at du skrev om dem en Gang så de ere vel komne i Rigtighed. (Tilføjet under brevet.)

at flere Breve træffe mig her i Byen end Svaret på dette, om det skikkes på stående Fod; men ikke desmindre ønsker jeg inderlig at du ikke glemmer at skrive imellemstunder under Adresse til Pastor Hipping ligesom hidtil og at skikke Succurs til Kursen, når noget af Betydenhed indflyder. Alle Breve som kommer ind og går ud af Riget åbnes, siger man, men jeg ved ikke om det er forbuden at skrive Veksler uden at angive det, og jeg vil håbe intet || kan på den Måde være gået forloren. — Vær så god at lade Deichman vide at jeg har fået den danske Konsul Gerike til at modtage Bøgerne og Betalingen her imod at Deichman hæver den hos Ryberg & Comp. i Kjøbenhavn. Blot at han skikker tydelige med lat. Bogstaver specificerede Regninger in duplo den ene med Posten den anden med Sagerne, altsammen adresseres rettest til den danske Konsul og blot mærkes P. H. (Pastor Hipping), undtagen Breve som med Posten adresseres til denne og skrives på Dansk med lat. Bogstaver. Se til endnu med Prof. Nyerups Hjælp at få en Fortegnelse gjort over de ind. pers. og arab. Sager som ere skjenkede Universitetsbiblioteket fra Wallich i Kalkuta der ere vel engelske Titler ved den største Del så at det ikke kan være meget vanskeligt. En nøjagtig Angivelse af År og Sted er mig vigtig, samt at der skrives på fint Papir ikke alt for udspilet. Mere falder der mig ikke ind at besvære dig med for denne Gang, undtagen mangfoldige Hilsener til din kjære Familie og alle andre gode Venner især Islænderne. Lev nu ret inderlig vel, kjære gode Ven! og glem ikke

Din hengivne og oprigtige Ven

R. Rask.

Disse to breve fra Rasks ophold i Petersborg er rettede til hans ven og kommissionær i København. De tilhører nu kaptajn E. E. C. Kjærulff, direktør for forsikringsselskabet Jylland i Århus, og afskriften er overladt os af underbibliotekar ved Statsbiblioteket i Århus dr. Viggo J. v. Holstein Rathlou. Andre breve til urtekræmmer Larsen findes i Universitetsbiblioteket (Additam. folio 198) og har været benyttede af Rønning i hans bog om Rask. De her meddelte breve vidner bl. a. stærkt om det arbejde, Rask gjorde for at skaffe dansk litteratur indgang i Rusland, og om de fortrædeligheder, han derved mødte. Dette er jo ikke ukendt i forvejen, så

lidt som den opmuntring han fandt hos den sydrussiske sprogmand Lobjko (særlig kan henvises til Nord. tidsskr. for filologi, ny række I s. 284 flg.).

Ligeledes ser vi, at han selv i Rusland ikke glemte sine nærmeste. Hans yngre halvbroder Hans Kristian Rask, der var skræddersvend, havde røbet musikalske anlæg, og Rask stillede nu 100 rdl. til rådighed, for at han kunde blive uddannet i violinspil (sml. Rønning s. 142), men da han med god grund nærrede ringe tanker om sin stemoders anden mand, møllebygger Peder Christensen (se Christine Reimer, Nordfynsk Bondeliv IV—V s. 783 flg.), vil han sikre sin moder og sine søskende imod, at pengene skal gå fra familien, og derfor have dem sikrede ved en prioritet i huset Frydenlund (i Fjælsted sogn), som hans fader havde købt i 1808.

Om P. E. Müllers arbejde for at skaffe Rask en ordentlig understøttelse til rejsen kan læses hos Rønning s. 69 og 77; men også, at det trak ud til marts 1819, inden Müller kunde „skikke Succurs“, eller rettere meddele, at pengene var bevilgede. Det er ikke underligt, at Rask går og længes, nu da hans arbejde i Petersborg er gjort. Det andet brev må være fra denne ventetid (1. februar 1819), som det fremgår af indholdet (sml. Rønning s. 77 og brevet sst. s. 78, som er en slags gentagelse af dette).

Citatet i det første brev (af Peder Paars 2. bog 3. sang v. 415—416) er efter hukommelsen. Rask kunde jo store dele af Peder Paars udenad; om det er en huskefejl eller en bevidst ændring, at han skriver Ryggen i st. f. Flanken, er usikkert. Sådanne småforandringer for lejligheden foretager han også ellers i sine citater, sml. Rønning s. 96: „— — som er vel lang og stiv,

og tjenlig Fienden at holde fra sit Liv —

hvor Holberg (P. P. 1. bog, 2. sang v. 459) har: „som var vel lang og stiv“. Bevidst ændrer han i „Dumboms leverne“ Småland til R[usland]. Så det er meget muligt, han også her har ændret med vilje.

FRA SPROG OG LITTERATUR

BLANK-VERSE

ET STYKKE AF VERSEKUNSTENS HISTORIE

Hvad jeg her skal meddele, stammer til dels fra en samtale med Ida Falbe-Hansen for mange år siden. Hvad denne kyndige, men ikke meget produktive, litteraturkender dengang meddelte og antydede, har jeg siden ved lejlighed eftergået og udfyldt, og det kan måske være til glæde for andre, ligesom det har været det for mig selv, at følge en verseform på dens krogede veje.

Historien begynder i *England*, selv om den har en forhistorie på fastlandet. Allerede Trissinos „Sofonisba“ (1515)¹ er affattet i *urimede* 11-stavellesvers. 11-stavellesverset (*endecasillabi*) var jo i forvejen hovedverset i den italienske digtning, med forskellig rimslyngning i *sonnetten* (Petrarca), *terzinen* (Danto), *ottaven* (Tasso) — skridtet til at bruge denne linie urimet var altså ikke stort, så meget mere som begejstringen for den klassiske oldtid tilskyndede til at lade rimet falde bort — det var jo ikke brugt i den klassiske digtning. Andre italienske forfattere fulgte eksemplet: (også udenfor dramaet, sål. kardinal Ippolito de Medici i sin oversættelse af Æneidens 2. bog, trykt 1539), og tanken om at bruge sådanne vers fandt noget bifald, om end ingen efterfølgelse, i Frankrig².

I *England* er den første, der bruger det rimløse femtaksvers, jarlen af Surrey i sin oversættelse af Æneidens 2. og 4. bog. Om han har kendt kardinal Medicis oversættelse, kan vel næppe afgøres, da man ikke ved, fra hvilket år hans egen stammer. Den blev først offentliggjort, 10 år efter hans død, 1557. Forudsætningerne i England var ganske de samme som i Italien; siden Chaucers tid var femtaksvers med rim almindelige, og den samme sans for oldtidens digtning som i Italien fandtes også i England. Det „heroiske vers“ bliver i England ved at hævde sig op igennem tiderne i fortællende digte. Her skal blot nævnes værker som Miltons „Tabte Paradis“ og Youngs „Nattetanker“.

Endnu mere kom dette vers dog til at betyde for skuespillet. Første gang findes det i Nortons og Sackvilles (lord Dorsets) „Gorboduc“, op-

¹ Sylwan(-Bing), Europas Litteraturhistoria I, 172.

² Jusserand, Lit. Hist. of The English People II, 145.

ført af juridiske studenter 1562, det første engelske drama i Senecas stil, og det første skuespil i „blank verse“, som blev offentlig opført, var Marlowes „Tamburlaine“ (trykt 1590), som bliver banebrydende¹. Marlowe frigør blank-verset i flere henseender; han gør den enkelte linie selvstændig, medens hans forgængere egentlig skriver urimede liniepar; han gør aksent og pause friere og skaffer derved større afveksling. Heri får han, som i adskilligt andet, en stor efterfølger i Shakespeare, som efterhånden næsten helt opgiver rimet i sine dramaer. Og dermed er blank-verset fastslået som det alvorlige skuespils vers i England.

Vejen tilbage til fastlandet var imidlertid ikke let. I det 17. og den første del af det 18. årh. var den franske smag her eneherkende, og de engelske indflydelser, vi træffer f. eks. hos Holberg og Voltaire, gør sig ikke gældende i digtningens form.

Det er i den kreds i Leipzig, som udgik fra „Bremer Beiträge“ (1744 flg.), at man gør skridtet fra alexandrinen til blank-verset. Måske var de første, som gik over til det engelske vers, friherre J. W. von Brawe (d. 1758) og Johann Heinrich Schlegel (1724—80), men formodentlig er Christian Felix Weisse (1726—1804) det. Denne mand, der er mere mærkelig som kritiker og udgiver end som digter, har benyttet blank-verset i „Die Befreyung von Theben“ og „Atreus und Thyest“, som muligvis er ældre end 1750, og i så fald er de ældste tyske skuespil i dette versemål. Senere finder vi det også hos andre, bl. a. især hos Lessing (Nathan der Weise, 1779), som også ellers havde berøringer med denne kreds, ikke mindst en tid med Weisse.

I Weisses „Bibliothek der schönen Wissenschaften“ optrådte i 1759 den toogtyvcårige sønderjyde Heinrich Wilhelm von Gerstenberg som kritiker, og han har altså stået i nær berøring med den kreds af tyske forfattere, som foretrak det engelske skuespilvers for det franske. Samme år vendte han hjem, først til Holsten til sin tantes gård, næste år gik han ind i hæren, blev 1762 secondritmester ved de oldenborgske kyrasserer, og boede i en årrække i København, hvor også en anden af Leipzig-kredsen, Joh. Heinr. Schlegel, var flyttet hen. Under dette ophold i København (1763—1775) fik han betydning for Klopstock, idet det var ham, som henledte Klopstocks opmærksomhed på den nordiske og tyske oldtid. Han var en stor beundrer af Shakespeare.

I København boede han en tid i overformynder Peder Hulegaards ejendom, og i denne tid har han haft let adgang til at komme i forbindelse med Hulegaards stesøn Johannes Ewald, og det er utvivlsomt denne forbindelse, som får Ewald til i sine senere skuespil — „Balders Død“, „Fiskerne“ og brudstykkerne „Hamleth“ og „Helge“ — at bruge Shakespeares vers.

Dermed er blank-verset (senest 1773) indført i dansk dramatisk digtning, og det har siden den tid været det vigtigste dramatiske versemål.

Marius Kristensen.

¹ Lundbeck: Det eng. drama før Shakespeare s. 126.

ERIK LAKEJ ELLER BARON NILUS?

Hvem af de to er det nu egentlig som Baron Nilus gerne skulde have ladet hænge af „Baron“ Jeppe? Sig selv eller Erik? Ingen af udgiverne havde indtil for nylig fundet den mindste vanskelighed ved den overleverte tekst, hvor Nilus siger til Erik, at han gerne havde ladet „dig“ hænge, altsaa Erik. Kun ser jeg (af Holberg-Aarvog for 1922 s. 201) at Molbech havde „studset ved denne vending og . . . som mulig forklaring tænkt sig at Erik Lakej maaskee var den der spillede Ridefogdens rolle“ — hvilket maa være grunden til at f. eks. Martensen i sin udgave (III s. 133) tillader sig den vildledende tilføjelse: (Ridefogden) som er „Erik Lakej“ uden med et eneste ord at nævne, at det ikke staar i originaludgaven (Carl S. Petersen II s. 743). Men ingen udgiver havde betegnet den overleverte tekst som fejlagtig, indtil Harald Nielsen kom med sin „Tekstrettelse til Jeppe paa Bjerget“ i Holberg-Aarbogen (II.) hvor han foreslaar at læse „jeg troer jeg heller (havde) ladet mig henge af ham“.

Siden har jo som bekendt Harald Nielsen optaget denne tekstrettelse paany i den afhandling om „Holberg i Nutidsbelysning“, som han indleverede til Københavns Universitet som doctordisputats, hvor den som saadan er blevet afvist. Nærværende skribent ønsker at oplyse, at han endnu ikke har læst Nielsens bog og heller ikke agter at læse den, før denne artikel er indsendt til redactionen, for at pointere saa tydeligt som muligt, at han ikke har noget at sige og ikke kan have noget at sige om den tendens, som der tilsyneladende nu forbindes med rettelsen, ikke alene af Nielsen selv, men ogsaa af nogle kritikere. „Detaljen är icke utan betydelse“, skriver saaledes Prof. Böök (Svenska Dagbl. Oct. 1923). Dig skulde ifølge denne artikel tyde paa, at Holberg fremstiller Baron Nilus som en „hjärtlös egoist som för sitt höga nöjes skull gärna skulle ha offrat livet på lakejen“ — en anden kritiker (Olle Holmberg) ser deri, at „detta är borgaren Holbergs stillsamma drift med adelsuveräniteten“.

Dette har jeg nu i parentes sagt vanskeligt ved at tro. Jeg husker for en del aar siden at have læst i en hollandsk bog om Prins Vilhelm af Oranien, at han „offrede alt for sit folk, helt til sine brødres ejendom“. Skal vi nu faa lov i dybeste alvor at drage den slutning heraf, at vedkommende forfatter var en slags kommunist og at han klarligen antyder her, at han anser det for tilladt at disponere over andres formue for fædrelandet, eller ligger det ikke nærmere at anse det for en skødesløshed for, at Prinsen gik saa vidt som til at bede sine brødre om et saadant offer? Og her? Vilde det ikke være lige saa farligt at bygge saadanne vidtgaaende teorier paa et enkelt ord? Men det er sandt, for mit vedkommende er nu virkelig „detaljen aldeles utan betydelse“ for som sagt vil jeg kun undersøge spørgsmaalet fra dets formelle side om der skal læses dig eller mig, og „on its own merits“. Vistnok er det nu blevet en farlig sag siden en anset kritiker har affejet dette „mig“ som et sikkert tegn paa idioti, men da jeg nu ikke tror at være mere af en idiot end de andre hvis syn paa sagen der bliver anledning til at nævne senere, tvivler jeg ikke paa at dersom Henning Kehler vil overveje

spørgsmaalet roligt og sagligt, er der en chance for at komme til overensstemmelse.

Det er som bekendt et stort spørgsmaal om Erik Lakej maa antages at have været tilstede ved „Baron“ Jeppes lever eller ej. Han nævnes ganske vist ikke, men det er dog meget muligt, — Holbergs angivelse af de tilstedeværende er ofte ganske unøjagtig; heller ikke Nilus siges f. eks. udtrykkeligt at have været der, men det fremgaar tydeligt af hans ord (Carl S. Petersen, II s. 746, III, 4): „jeg havde nær i en ulykksalig tid paataget mig en Secretaires Person“, hvor nær sikkert ikke betyder at han havde nær paataget sig den, men at dette at han paatager sig den havde nær vist sig at være ulykksaligt.

Men, som Harald Nielsen allerede har bemærket, selv om vi antager at Erik Lakej var tilstede (i Ridefogdens skikkelse, som Molbech mente, eller i sin egen for den sags skyld), da hjælper dette os ikke meget med sammenhængen af det efterfølgende. Det er vel Baronens mange parallel- eller af Eriks tilfælde Harald Nielsen sigter til, de samme, som ogsaa Fr. Böök lægger saa stor vægt paa. Ifølge denne „ger (Baronen) en hel mängd exempel på personer, som med vett och vilja uppoffra sitt liv . . . för at tillfredsställa sin nyck, sin fantasi, de estetiska illusionerna.“

Bibeholder vi nu læsarten: „ja, jeg tror (jeg havde) heller ladet dig hænge af ham“, kan man kun tyde den omtrent i samme aand som Prinsen af Oranien-vitsen, men dermed vilde Baronens falde fuldstændigt ud af sin rolle. Han er nok en temmelig myndig herre; fordi Jacob Skomagers adfærd imod bønderne ikke behager ham, maa manden straks „afskaffes“, men det er et langt skridt derfra at lade hænge en tro tjener, hvem han ovenikøbet er saare taknemmelig for den „Historie“ han var saa „forliebt“ i. Jeg kender kun til en interpretation af udtrykket, som kunde synes at passe, og det er den, som Professor Hans Larsson skal have givet udtryk for i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning for den 30. Oct., en artikel jeg kun kender gennem et kort referat i Svenska Dagbladet for den 2/11. I lade dig hænge „ligger enlig Hans Larssons mening mera gemyt“ (i forbigaaende: „att repliken Dig hænge passar sämre samman med pjäsens gång i de föregående akterna vill Hans Larsson icke tillkänna någon avgörande betydelse“). Nu er gemyt et ord, hvis mange vagt flydende afskygninger næppe tillader en længre diskussion, — jeg kan ikke se andet end at det maa være et mærkeligt gemüth som lader en anden hænge.

Og nu vil jeg desuden gøre opmærksom paa at mange af Baronens eksempler slet ikke viser, som Böök vil, at vedkommende „uppoffrar sitt liv . . . med vilja“, men at de tværtimod passer delvis lige saa godt paa „dig hænge“ som paa „mig hænge“. De hundrede forlippede mennesker lader sig dræbe om morgenen af andre ligesom Erik i givet tilfælde skulde have ladet sig hænge af Baronens, — de soldater, der omtales, lader sig hænge ligeledes af andre for at leve en dag vel. Kun med hensyn til de gamle Philosophi som man ser styrte sig selv i ulykke kan man sige, at de gør det af fri vilje, ligesom Baronens — med mig i teksten — siger om sig selv og antager, at Erik vilde gøre. Og Baronens

sidste ord passer saaledes baade paa teksten med mig og paa den med dig. Enten er det: Derfor tror jeg fuldkommelig, Erik, at du heller havde ladet dig hænge — frivillig, af Jeppe — hvis du havde maattet vælge, — eller: hænge af mig, hvis jeg havde befalet dig det.

Jeg behøver næppe at tilføje, at den sidste fortolkning anføres her kun som bevis paa, at Bööks argument ikke holder stik, det vil være klart af alt, der her gaar foran, at jeg forkaster den fuldstændigt og tror, at Holberg virkelig har skrevet: „Mig hænge.“

Som det har været sagt før af andre, synes hele sammenhængen at kræve det. Baron, som altsaa var forklaedt som „Secrétaire“, var virkelig udtrykkelig blevet truet med at hænges, — derimod trues hverken Baron eller Erik af Jeppe med at bankes; det er ogsaa klart, at ingen af dem faktisk bankes, for vistnok siger Nilus (III, 4, Carl S. Petersen, II, s. 746) at Jeppe havde i sinde at gøre det, men „thi havde han ladet mig prygle“ er tydeligt nok: han har ikke gjort det. Dette kan nu have sin betydning, for paa denne maade bliver Baronens „at jeg heller ladet mig slaa“ til akkurat samme slags tankeexperiment som det, Böök antager for sin forklaring af mig-teksten „När baronen frågar honom, om icke han varit tjusad av komedien, och lika villig att köpa komediens försättning med sitt eget liv, så är detta ett rent teoretiskt spörsmål, ett tankeexperiment. Jeppe kunde ju ha fortsatt med att hänga sina tjänare, den ena efter den andra.“

At Erik derimod opfatter Baronens spørgsmaal som Harald Nielsen, Böök og andre vil, synes at fremgaa af Eriks svar, hvilket jeg ikke før har set anført i denne sammenhæng. „Nej, Eders Naade, det var noget underligt, at lade sig hænge for lyst; thi den lyst kostede altfor dyrt.“ Det kunde næppe være tydeligere; Erik mener: man kan da ikke vente, at jeg skal gøre det for min fornøjelse, — af egen fri vilje, som de filosofi Baron senere citerer.

Naturligvis vil mange lærde forskere efter denne udredning vedblive at være af en anden opfattelse, mange vil mulig indvende, at en saadan interpretation overhovedet næppe lader sig forfægte med en stuelærds argumenter, og anse det hele nærmest som en følelsessag. Jeg har lyst at følge min hypotetiske opponent paa dette terræn og endog at medgive, at for én gangs skyld følelsen, om den ikke netop har eneret, dog har meget stor ret at tale med.

Men saa er der det mærkelige ved sagen, at følelsen har talt her og . . . mere end én gang, aldeles ubevidst, har stillet sig paa deres side, som vil læse: lade mig hænge. Som nemlig Harald Nielsen allerede har gjort opmærksom paa, oversatte baade Prutz (1851) og Madame de Quirielle (Jacques de Coulange 1919) som om de havde mig i deres tekst. Eller skulde begge to tilfældigvis have arbejdet med en udgave som faktisk havde læsearten mig, som den „billighetsupplaga“ som en vis C. A. C. omtaler i Svenska Dagbladet for 26. Oct. 23 (Gad, København, 1919)? Saa har man dog alligevel fremdeles to tilfælde af en ubevidst tekstændring, for ellers vilde f. eks. videnskabsmanden Prutz have

forsynet den passus med en note. Til ovennævnte meddelelse af C. A. C. tilføjer desuden Svenska Dagbladets Red. en bemærkning som det er værd at gentage: „Från annat håll har meddelats oss at den äldsta Svenska öfversättningen av Jeppe på Bjerget likaledes har mig.“

Og jeg kan her meddele et lignende tilfælde til. Netop i disse dage havde jeg faat tilsendt manuskriptet af en ny hollandsk oversættelse af nogle Holbergske komedier. Der ser jeg at stedet først oversattes med (holl.) me, altsaa mig, medens dette (maskinskrevne) me er senere blevet forandret med blyant til jou (i. e. dig), selvfølgelig under indflydelse — og under tryk — af originalteksten; at det skulde være mig, skriver oversæteren, Hr. rigsdagsstenograf B. A. Meuleman, til mig, nærer han ikke den mindste tvivl om.

Her har vi nu en tre, fire eksempler paa hvad „følelsen“ dikterer. Et sidestykke til dette fra den hollandske Ibsen-oversættelseshistorie kan det have sin interesse at tilføje. I fjerde akt af Vildanden siger Hjalmar til Gregers (Folkeudgaven, VII, 330): „Jo, Herregud, jeg ved det nok. Men du må jage på mig, Gregers. Der skal tid til, ser du.“

Den nys afdøde hollandske oversætterinde Fru Clant van der Mijll meddelte mig i sin tid at hun som ganske faldende af sig selv havde oversat: ikke jage på mig, men . . . saa kom tyrannerne: alle de udgaver hun havde til sin raadighed, som hun syntes hun maatte bøje sig for og det „rettedes“ ved at det holl. niet strøges. I „Mindeudgavens Tekst, Retskrivning og Sprogform“ havde Prof. Johan Storm allerede gjort opmærksom paa at der i manuskriptet faktisk staar: „ikke jage.“

Hamlet er aabenbart ikke den eneste som kan rose sig af sin „prophetic soul“. Gad vide om ikke senere udgivere vil kunne tillægge de ovennævnte ubevidste ytringer en vis vægt, saaledes at de antager Harald Nielsens bevidste tekstrettelse, selv hvor de ikke kan følge ham i de tildels rigtignok meget vidtgaaende slutninger, han lader til at have draget af tekstforandringer.

Gent, Belgien, 13. Nov. 1923.

H. Logeman.

GREVE ELLER HERRE?

Til Ordsiftet mellem Marius Kristensen, Georg Christensen og Hans Brix angaaende Betegnelsen Greve for Jörgen Marsvin i „De tre Hellig-aftener“ kunde jeg have Lyst til at gøre en Bemærkning, der maaske kan belyse Problemet.

I det første Tryk af „Høstferierne“ (i „Samlede Noveller og Digte, Supplements Bind“ Kbh. 1840) staar der Side 9 i Omtalen af Kammerherre von Schüssel:

„Men da Qvintus og Degnen just nu kom tilbage, og de høifornemme Øjne faldt paa den Sidste, tog den naadige Greve Haanden til sig og snølede: . . .“

Her er Ordet „Greve“ slet ikke hjemlet af den ellers anvendte Titulatur, og det er da ogsaa rettet i Trykfejlslisten bag i Bindet til Herre.

At disse Rettelser skyldes Blicher personlig, kan der ikke være Tvivl om, da en meget stor Del af dem omfatter Rettelser til Kammerherrens Udtale af de Ord, hvori der forekommer *l*, som B. vil have ham til at udtale som *r*. Det var B. naturligvis den eneste, der kunde tage Bestemmelse om. Ligeledes er der Rettelser til Stavningen af flere jyske Ord, og over disses Form maatte B. være den eneste Hersker. Selve Rettelsernes lange Liste synes ogsaa at være et Bevis for, at B. ikke selv har læst Korrektur.

Naar han da her har rettet „Greve“ til „Herre“, maa det formentlig betyde, at han ogsaa har skrevet Herre, og at de to Ord har kunnet forveksles af Sætteren og Korrektøren. Og det synes mig derfor forsaavidt sandsynligt, at Hans Brix har Ret i sit Forslag til en tilsvarende Rettelse i „De tre Helligaftener“.

I min Udgave af Novellerne i Udvalg (Kbh. 1922) har jeg imidlertid ladet „Greven“ staa ud fra følgende Betragtning:

Da Blicher i 1843 optrykte „De tre Helligaftener“ i „Nye Noveller“, rettede han ikke Greven til Herren, der findes ganske vist heller ingen Trykfejlsliste i dette Bind, saa det kan betyde, at han ikke har læst Novellerne, inden de blev rentykt. Men rettet er Ordet altsaa ikke.

Men min Hovedgrund til ikke at røre Ordet er den, at dette er lagt i Munden paa Pigen og altsaa ikke staar for Blichers egen Regning. Der er da ikke det mindste i Vejen for, at Sejrs Kæreste kan have brugt og efter Blichers Mening bruger Betegnelsen om Aunsbjergmanden. At Grevetitlerne først blev officielle senere siger intet, da Almuen udmærket godt kendte Ordet. „Grev Gert“, „den kullede Greve“ var vel nok Udryk, som Bønder kendte. At Sejr siger „Herrer og Fruer“ behøver ikke at være en Gentagelse af Kærestens Ord, som Hans Brix mener.

Overhovedet mener jeg, at en Udgiver hellere maa lade en Forfatters eventuelle Fejl slippe igennem, end han maa give sig til at rette Ting, der ikke aldeles uomtvistelig er Fejl.

Søren Vasegaard.

„APRILSNARRENE“

Omkring ved Aaret 1825 var den unge Johan Ludvig Heiberg netop ved at stabilisere sig i København. Om den Maade, hvorpaa dette foregik, læse man i Professor Hans Brix'es „Fagre Ord“ (Side 205 ff.), hvor der i Heibergs Behandling bl. a. af Oehlsenschläger tillægges ham ret personlige Motiver, en Opfattelse, som de følgende Linjer maa siges at støtte. Men hvor ideelle eller personlige hans Bekymringer nu end var, saa tog han sig dog paa at forandre Tidens Smag for det tragiske. Ved en lykkelig Blanding af kritiske, spottende Evner og personlig Ærgærrighed, Trang til at gøre sig gældende, vakte han — som vi nu kan læse i enhver Litteraturhistorie — det danske Lystspil til Live igen med Vaudevillen „Kong Salomon og Jørgen Hattmager“, der sikkert har været haard Konfekt for mange af Datidens Publikum'er, som nok har syntes, den

forholdt sig som en Jørgen Hattemager til Tragediens Kong Salomon, og som nok — i det mindste for sig selv — har citeret Ordsproget om Forskellen mellem de to, men samtidig maaske har grebet sig selv i en vis Ærgrelse over at komme i Tanker om, at den saa højt feterede Kong Salomon i Vaudevillen afklædes paa det ynkkeligste!

Det er en kendt Sag, hvorledes Harmen mod den nye Retning, Fjælebodsløjerne, hvor der vendtes op og ned paa alle tilvante Begreber, og hvor der vistes en respektløs Gøren Løjer med alle bestaaende Forhold — til sidst blev saa kraftig, at Heiberg trak sin Vaudeville „Recensenten og Dyret“ tilbage og skrev sit Forsvarsskrift „Om Vaudevillen“, der bevirkede et fuldstændigt Omslag i Folks Tankegang og Smag, og efter hvis Fremkomst Vaudevillerne igen opførtes, og nu under stor Jubel.

Der er en Mindelse om hele dette Forhold i „Aprilsnarrene“. Selve Institutet, Fru Bittermandels Institut (bemærk Navnet!) og de kaade Løjer, som dér udspilles, forholder sig som det ærværdige, tragediestramme kgl. Teater til den heibergske Vaudeville. Til sidst bliver det de gode Madammer for meget, og en af dem siger:

„Min gode Fru Bittermandel, dette er et saare slet Eksempel for

Børnene. Er der ikke bedre Orden i Deres Institut?“

Lidt senere siger Madam Rar:

„Jeg tager Trine ud af Institutet.“

Madamen: Og jeg Caroline.

Forældrene (mellem hverandre): Og jeg Marie, Lise, Sophie, Christiane, Rikke.

En saadan „Publikumsstrejke“ var sikkert paa et vist Tidspunkt under Opsejling i Vaudevillens første Dage. Dog, et Par kloge Ord om besindig Optræden, rolig Overvejelse — ganske som da Heiberg skrev sit Forsvarsskrift om Vaudevillen — lyder til Madamerne fra Sigfrids Mund:

„O nei for Alting! forhast Dem ikke, ihvad De saa gør! De har set, mine Damer og Herrer, hvad Huset formaar. Jeg raader Dem til at gaa hjem, spise til Aften, sove, og imorgen betænke, hvad De vil foretage med Deres Børn. Imidlertid har Fru Bittermandel den Ære at indbyde Dem til mit Bryllup, hvis Datum nærmere skal blive Dem tilkjendegivet. Vi vil da stræbe ved god Bevertning, Concert og Bal at oprette, hvad som idag er blevet forsømt.“

Koncert og Bal — ja, det var man ikke vant til i det Fru Bittermandelske Institut, alias det kgl. Teater, men det er jo netop en saadan Form for god Beværtning, Vaudevillerne med deres tætte Forening af Ord og Toner byder paa. Ikke mindst i „Aprilsnarrene“ faar man noget af begge Dele, her hvor Trines og Tennemanns Dans er et af de mest yndede Optrin.

I vore revymættede Tider er vi saa vant til at se kendte Personer fremstillede paa Scenen, men noget saadant var dengang ret ukendt, hvad der var en af Grundene til Forargelsen over Heibergs Vaudeviller. Heiberg udnytter dette paa en særdeles morsom Maade i „Aprilsnarrene“, der jo som bekendt til Dels er bygget over Hans og Trine — Billedet i Poul

Møllers „Scener i Rosenborg Have“, og saaledes, at de samme som optraadte i Poul Møllers Dialog — den gamle C. N. Rosenkilde og den ganske unge Jomfru Pätges — spiller Hans og Trine i Vaudevillen. Her udbryder Trine da:

„Fatter du den hele grænseløse Ulykke af at blive indført paa Teatret, saaledes som man staar og gaar i det hæderlige Hverdagsliv?

Hans: Da maa jeg sige, det er skammeligt, at Aktørerne skal have Lov til at gaa og kopiere en respektabel Skolediscipel.“

Den Digter, der i Øjeblikket stod Heiberg mest i Vejen, var uden Tvivl Oehlenschläger, og der er i „Aprilsnarrene“ adskillige mere eller mindre aabenlyse Forsøg paa Travestering af Digterkongen. I første Halvdel af følgende Replik er der muligvis en Hentydning til Forholdet mellem Oehlenschlägers Tragedier og Heibergs Vaudeviller:

Hans: Vel at forstaa, Trine! Var hans finere udtænkt, romantiskere end mit, saa viser mit derimod større Kraft og Mod. (I en læsende Tone.) Jo større Kraft, des mindre List. De modigste og ædleste Dyr ere de mindst listige.

Og hvad sidste Halvdel af Repliken angaar, kommer man uvilkaarlig til at tænke paa den berømte Scene i „Aladdin“ mellem Morgiane og Sønnen, hvor Lampen og Rokken diskuteres, og hvor det bl. a. hedder:

Morgiane: Nu nu, min Søn, jeg gad dog gerne vide,
hvad der er mere Arbejd ved og Slid:
at spinde, eller gnide paa en Lampe?

Aladdin: Jo mere Kraft, des mindre Slid, min Moder!
Mens Ormen borer sig et Hul i Træet,
omsvinger Allah Solen flere Gange,
og hvo anstrenger sig vel mest derved?

Hvor meget eller hvor lidt Datidens Teaterpublikum har forstaaet af alle disse Antydninger og Henvendelser til det, er selvfølgelig ikke godt at sige nu, men en af Scenerne i „Aprilsnarrene“ var der, som sikkert har fremkaldt en og samme Mindelse hos dem alle og maaske i lige høj Grad har desorienteret hele Publikum. Var det en Travestering af en af de berømteste Scener, et af de mest yndede Optrin i den beundrede Oehlenschlägers beundrede Tragedie „Axel og Valborg“, eller hvad var Meningen? Man maa huske, hvor indprentet i Folks Bevidsthed hver Scene, hver Replik af dette Skuespil var. Hvor sværmede man ikke for den Scene i 1. Akt, hvor Axel forklædt som en gammel Pilgrim overværer Valborgs Læsning af hans eget Brev til hende. Slutningen lyder:

Maaske han for dit Aasyn staar,
naar mindst du tror hans Komme,
Farvel nu, Valborg, hulde Maar,
Rose for alle Blomme!

(Valborg stirrer vemodig paa Brevet og gentager langsomt og forsagt):

Maaske han for dit Aasyn staar,
naar mindst du tror hans Komme!

(Hun slaar Øjnene op og bliver i det samme Axel vár, som har afkastet Forklædningen):

O Himmel!

Axel (styrter i hendes Arme):

Her er han, Valborg, hulde Maar,
Rose for alle Blomme.

De samme Tilskuere, som den ene Aften med sødt og vellystigt Sværmeri var Vidne til dette skønne Optrin, overværede — sikkert med blandede Følelser — under Opførelsen af „Aprilsnarrene“ følgende Scene:

Constance: Men jeg kan ikke komme mig igen af min Forundring. Hvordan er dog dette gaaet til?

Trine: Jeg tror, her maa være en Nissebuk i Stuen, men der er i det mindste af en god Sort.

Constance: Brevet maa dog ligge her et Sted. (De søge). Det værste er, at jeg nu ikke rigtig kan huske det Vers, som stod deri. Hjælp mig, Trine, at huske paa det.

Trine: „Lad din Yndlingsblomst dig minde“. Det var det første.

Constance: „Om den Ven, der har dig kær“. Det var det andet.

Trine: „Blomster spire, Blomster svinde“. Det var det tredje.

Constance: Men nu det fjerde?

Trine: Hvordan var nu det fjerde?

Sigfrid (springer ud af Kurven): „Han dog er dig stedse nær“.

Constance og Trine: Ah, ah!

Oehlenschläger lægger — bl. a. netop i „Axel og Valborg“ — en vis Vægt paa det gammel-nordiske Navns Betydning, ja lader dette ligefrem tjene til moralsk Støtte og Opmuntring for Helten. Saaledes siger

Valborg: Erindre dig dit skønne Heltenavn.
Axel betyder stor og herlig i
vort gamle Sprog.

Axel: Ja, det var Axel vorden,
det var han vorden, hvis ej Skæbnen havde
berøvet ham sit salige Valhalla,
sin Valborg, Kampens Løn.

Ogsaa den heibergske Vaudevillehelt og -heltinde synes at have Sans for Etymologien i Forbindelse med det moralske:

Constance: Jeg havde rigtignok ikke glemt dig. Men det er heller ikke for intet, jeg hedder Constance (o: Bestandighed, Standhaftighed).

Sigfrid: Ja men jeg hedder Sigfrid, det betyder Sejr og Fred. Jeg skal besejre alle Hindringer, og slutte en fordelagtig Fred med mine Modstandere.

Saaledes balancerede Heiberg som en Behændighedskunstner paa Grænsen af Parodien. Noget direkte Angreb paa den store Digter vovede han ikke endnu, dertil følte han sig ikke sikker nok. Der maatte fares med Lemp, Vejen maatte banes — eller gøres gængs!

Og endnu adskillige Aar efter maatte „Axel og Valborg“ holde for — baade i Blichers „Æ Bindstouw“, hvor den jyske Bondekarl i et Brev hjem fortæller om en Opførelse af dette Stykke, og saa sent som Goldschmidts lille mesterlige Fortælling „Mendel Hertz“ (fra 1883). Men de er begge skrevet ud fra helt andre Forudsætninger end Heibergs „Aprilsnarrene“.

Kr. Langdal Møller.

SVENSK FORFATTERE

Udvalg af svenske Forfattere. Ved Valdemar Andersen. Kbh. 1923. G. E. C. Gad's Forlag.

Overlærer Valdemar Andersen har udgivet fire Hefter med Udvalg af svenske Forfattere. Bellmann, Fröding, Ernst Ahlgren og Bo Bergman har hver sit Hefte. Hvert Hefte er paa 30—40 Sider og indeholder først en lille litteraturhistorisk Skildring af vedkommende Forfatter, dernæst Prøver af hans Digtning, endvidere en ret indgaaende Kommentar til de meddelte Stykker, og endelig afsluttes hvert Hefte med 8 Sider, hvor der meddeles Punkter af svensk Sproglære, navnlig saadanne, hvor Svensk adskiller sig fra Dansk (det er de samme 8 Sider, der gaar igen i hvert Hefte). Af Bellmann og Fröding er det Vers, der meddeles, af Ahlgren og Bergman er det Prosastykker. De Bellmannske Sange er ledsaget af Noder, og i begge Digtsamlinger er der efter hvert Digt en lille Vejledning, hvor Digtets Tankegang udvikles. — Det hele er gjort meget omhyggeligt — næsten for omhyggeligt. Prøverne af de forskellige Forfattere er valgt med Sans for at finde Stykker, der er særtegnende for hver af dem. Den Lærer, der finder, at det er bedre for Eleverne at faa lidt fyldigere Udvalg af enkelte Forfattere, end at faa bitte smaa Udpluk af alle Forfattere, vil have et godt Hjælpemiddel i Valdemar Andersens smaa Hefter, — og hvad man i vor Tid ogsaa maa tage i Betragtning: man kan af disse Hefter sammenstille sig et Læsestof, der bliver billigere, end naar man skal finde sig det i de store samlede Litteraturudvalg, hvoraf man dog kun læser en mindre Part med hvert Hold Elever.

Henrik Ussing.

KULTUR OG FOLKEMINDER

NATMANDSFOLK OG KÆLTRINGER

H. P. Hansen: *Natmandsfolk og Kæltringer i Vestjylland*. II. Kbh. 1922, Gyldendal.

Det i DSt. 1922, S. 89 f. anmeldte Værk om Vestjyllands Natmandsfolk er nu afsluttet med et meget tykt Bind. Som Titlen siger, er det Vestjylland, der behandles. Længere østpaa har man jo ikke hørt meget om dem. Det var i og for sig værd at faa at vide, om ikke Rakkerne ogsaa har haft en Omstrejferperiode der. Den er i saa Fald ophørt adskilligt tidligere end i Vest. Jeg erindrer, at i min Barndom i Dyrslands Kystegn kom der med Mellemrum en gammel Kone, som hed Marie Natmands og som boede en halv eller hel Mil vestligere, og jeg bilder mig ind at have hørt noget om, at hendes afdøde Mand var af Natmændene og jeg forstod det som et hjemligt Fænomen. Men jeg har aldrig forfulgt Sporet.

Det afsluttende Bind er biografisk, og det er unægtelig morderisk over for den Slags Romantik, som Blicher og Carit Etlar har lejet om disse Omstrejfer. Det er ikke et Ørkenens frie Folk men nogle forhuttede Mennesker, der hutler sig videre i stadig Konflikt med Samfundsordenen. Selvfølgelig er de væsentlig set paa ud fra en meget speciel Taksationsmetode, nemlig Forholdet til Straffeloven. Det største Stof stammer fra Politiets Protokoller, og de fleste af Personerne er Stamgæster i disse, mest for Tyveri.

Efter en Indledning er der en kort Redegørelse for et Par større Natmandssager 1713—14 og 1745. Jeg bemærker, at der i Hübertz, Aktstykker ang. Staden og Stiftet Aarhus III, 84 anføres en Skrivelse af 17. Dec. 1717 fra J. Lund, Amtmand i Lundenæs og Bøvling Amter, hvori der berettes om uhyre Excesser af Tatere. Derefter gøres vi bekendt med en præviligeret Hæsteskiærer i Rindum 1748, der ikke taaler „Fouskere“, og er stærk i at tage sig selv Ret. Det følgende er Rakkerslægter fra det 19. Aarhundrede, saa vidt görligt forfulgt et Stykke tilbage i det 18. Aarhundrede. De er delt i Grupper: Vardeegnens Rakkere, Dejbjerg Folkene, Rind Kæltringer, Svine Slægten, Grønningerne, Strudal Folkene, Johannes Axelsen og tilsidst Kolli Folkene.

Det maa siges, at det er Levnedsløb, hvori der „sker noget“, men det kan ikke nægtes, at det er nogenlunde det samme om igen, og havde ikke Forfatteren sin lune Evne til at faa de komiske og gemytliges Smaatræk med, blev det trættende Læsning i een Mundfuld. Hvilket netop er Bevis paa, at Forfatteren har Ret i sin nøgterne Bedømmelse af hele Fænomenet.

I den lidt ældre Tid er det hele under Kasteforbandelsens Tvang. Hvad Evne eller Karakter der end har været i disse Mennesker, de maatte blive udenfor „ærlige“ Menneskers Samfund. De kan vælge det og gøre sig uærlige, som det romantisk fortælles om Stamfaderen til Dejbjerg Folkene, der jo paa en vis Maade er skal vi sige kommunalt romantiske med dette Hus, der var bygget i tre Sognes Skel og blev meget besværligt, da „Musene“ formerede sig og Rakkere samtidig blev overflødige, fordi Fordommen overfor visse Arbejder faldt. Tidligere havde Rakkerbestillingen været „bedre end Degneembederne“.

Vi ser slaaende Prøver paa Kaste-Skellet. 1745 kan man ikke faa tre Börn, hvis Forældre skal i Tugthuset, anbragt i Pleje, „saasom Almuen holder det for en Vanære at have dem i deres Huse“. Kancelliet maa anbringe dem i Viborg Tugthus i Pleje (S. 42). En Datter af Dejbjerg Folkene er 1797 fæstet af en Mand i Vorgod og opfører sig godt, men Naboer og Sognemænd er forargede derover og hidser hans andre Folk til at gaa af deres Plads i den Anledning. Manden bøjer sig imidlertid ikke men gaar til Amtmanden, der først sender en meget karakteristisk Skrivelse om, hvor „tossede“ disse Mennesker er, men bagefter maa til at gaa frem med haard Haand og tvinge de bortrømte Folk i deres Plads (193 ff), Den flittige og ærlige Jens Kvembjerg vil 1793 have sine Sønner opført i Reserve-Rullen, men Kancelliet tør ikke, „da Soldaten efter den alm. Fordom, som, skönt ugrundet, dog med Varsomhed maa behandles, næppe vil finde sig i at gøre Kammeratskab med Folk af dette Slags“ (123).

Saa er der ogsaa midt i al Forhutletheden tiltalende Skikkelser, ikke at tale om, at nu er mange af disse Mennesker blevet solide Borgere. Jeg har i Vestjylland haft megen Glæde af en gammel solid, god og from Provstesynsmand og Murmester, der stammede fra Dejbjerg-Folkene.

Der er blandt selve Natmandsfolkene i Bogen enkelte med religiøse og med poetiske Anlæg. Den nævnte Jens Kvembjerg holder Morgenbön med Börnene. Johannes Mus, der ellers nok har adskillige Uregelmæssigheder i sin Livsførelse, optræder som Taler i de gudelige Foramlinger, — „han arbejdede saa ihærdigt, at Sved og Taarer trillede ned ad hans Kinder, og han sang udmærket“. Han har ogsaa digtet aandelige Sange. Her aabenbarer sig vel noget om det let grebne Sind. Naar de sidste Slægtled, efter at Kaste-Forbandelsen er borte, ikke kan ordne sig ind efter borgelige Love eller i det mindste Straffeloven, er der formentlig en psykologisk Grund ved Siden af, hvad det sociale kan have forvoldt.

Der anføres enkelte religiøse Digte, som mest har med Dødsfald at gøre. Vil man analysere dem religionshistorisk, da er de rent ud sagt pythagoræiske eller orfiske med kristelig Terminologi. Men det er jo ikke

af saa fjerne Kilder, der er øst. Saadan ser i alt Fald siden Rationalismens Tid den Slags Hinsighedslyrik ud i folkelig Udmøntning. De er ogsaa i den Henseende et Udsnit af deres Gennemsnits-Omgivelser.

I Svine-Slægten har jeg lidt Bekendtskaber fra min Præstetid i Tiim-Madum. Johanne Abraham var endnu dengang et hyppigt Samtaleemne, og der taltes egentlig med en vis Respekt om denne særprægede Kvinde. Pastor S. Sandvad har i Ringkøbing Amts Dagblad ^{23/5} 23 meddelt lidt Supplement om hende. Jeg har begravet hendes Datter og kendt nogle Börneborn og Börnebornsbörn, og nogle af disse hører til mine gode Minder.

Selvfølgelig ofrer H. P. Hansen en udførlig men ikke just flatterende Skildring paa sin Sproglærer Kjælle Kasper og meddeler et Portræt. Den af Blicher og Goldschmidt berømmede „Taterkonge“ Johannes Axelsen fra Ørre svinder ogsaa ind ved Dagens Lys. Hvor Hytten stod, som Sogneraadet 1816 lod bygge til ham, staar nu et Mindesmærke, men det er da et Mindesmærke om en Novelle af Blicher, der beholder sin Værdi, ogsaa efter at Virkeligheden er kommet i en noget anden Belysning.

S. 367 meddeles om Talemaaden „at mindes Johannes“, at den endnu paa Herningegnen bruges med Henblik paa en af Rind Kæltringer. Men det er vist med dobbelt Bund, hvad Oprindelsen angaar (se Dania 9,20—24).

P. Severinsen.

ENDNU LIDT OM „MUNK“

I „Danske Studier“ 1921 S. 112 o. ff. har Hr. Inspektør Fr. Knudsen givet en udførlig Fremstilling af „Munk“ og heri ogsaa dvælet ved de sønderjydske Former af dette Spil. Det har vistnok undgaaet den sagkyndige Forfatters Opmærksomhed, at nu afdøde Højesteretsjustitiarius Niels Lassen i sine „Erindringer. I. Barndom og Ungdom“ (Kbhvn. 1918) S. 33—35 tegner et livfuldt Billede af denne sin Barndoms elskede Idræt. Ligesom Handelsmann i det af Inspektør Knudsen citerede Skrift: Volks- und Kinderspiele aus Schleswig-Holstein (Kiel 1874) kalder N. Lassen ogsaa Legen for „Munkel“. Den spilledes ifølge Lassen med en Kegel (Munklen), ved hvilken en af Deltagerne ved Lodtrækning blev valgt til at staa, medens de øvrige, forsynede med Knipler, tog Opstilling derfra i en Afstand af ca. 20 Alen. Opgaven for de spillende var nu ved Kast af deres Knippel at vælte Keglen. Ved Kastet mistede Spilleren sin Knippel, som det var hans Sag at hente tilbage, medens den, der stod ved Keglen, skulde sørge for at berøre den, som var ude i dette Ærinde, og derefter skyndsomt vælte Munklen ved et Kast med sin egen Knippel. Fik den, der var ude for at bringe sin Knippel hjem, først ved Kast af denne væltet Keglen, eller blev denne fra den faste Staaplads væltet af en anden af Deltagerne, maatte den, som stod ved Keglen, fremdeles forblive der. Navnlig naar der var mange Deltagere i Legen, var det et brydsomt Hverv at staa ved Munklen,

og Deltagerne vilde derfor gerne snyde sig derfra. Morsomt skildrer Lassen, hvorledes Kammeraterne vidste at raade Bod herpaa ved at synge en Nidsang om den uvillige. Der berettedes da først om dennes intendede Udaad at ville forlade Keglen, og om at han til Straf skulde „sove hos sin Bedstemoder“, men derefter kom det forfærdeligste Sted i hele Visen; nemlig Prisgivelsen af Forbryderens Navn med Tilføjelsen af Ordet „Snyder“:

He het von de Munkel laaben,
He schall bi sin Gros Mutter slaaben!
Hvat het he, hvat het he?
He het Hans Kretler!

N. Lassen vil have oplevet adskillige Nidsange, men ikke, at en Dreng nogensinde kunde finde sig i at høre dette Smædedigt til Ende. Naar Visen kom til det Sted: „Hvat het he, hvat het he?“, fandt den skyldige altid sin Regning ved at give efter under Striden og atter fredelig stille sig op paa sin gamle Plads ved Siden af Munklen for at undgaa at høre sit Navn udraabt over hele Egnen paa den forsmædelige Maade, som Sangen stillede i Udsigt. *Frantz Dahl.*

NORSK BONDEKULTUR

Kristofer Visted, *Vor gamle Bondekultur*, 2. Udg. Kr 1923, J.W. Cappelen.

I Kristofer Visted's Bog har Norge faaet en praktisk, velskreven, populær Redegørelse for alle de forskellige Sider af Almuekulturen. I en Række Afsnit gennemgaas Bygningsskik, Dragt, Kunst og Haandværk, Fødsel, Frieri og Bryllup, Død og Ligfærd, Selskabelighed og Gilder, Drikkeskikke, Tidsregning og Primstaven, Aarlige Fester og Festsikke, Folketro, Visedigtning og Æventyrfortælling. Bogen slutter med en ret udførlig Litteraturfortegnelse, og der er blevet taget Hensyn ogsaa til den nyeste Litteratur, der er fremkommen siden Bogens 1. Udgave i 1908 saa Lyset. Navnlig Bogens første Kapitler er særdeles smukt og rigt illustrerede, og de veludførte Billeder giver et godt Indtryk af, hvilke Skatte de norske Museer rummer. Bogen lægger fortrinsvis Vægten paa Skildringen af den materielle Kultur, og er saaledes anderledes anlagt end H. F. Feilbergs „Dansk Bondeliv“, som jo desuden nærmest behandler Vestjylland. Imidlertid viser Sammenligningen, at vi her i Danmark trænger til en folkelig, landsomfattende Behandling af den danske Almuekultur i alle dens Afskygninger. Det var at haabe, at Opgaven vilde blive taget op; Tiden er vistnok nu inde. *Gunnar Knudsen.*

MINDER FRA AXEL OLRIKS BARNDOMSHJEM OG UNGDOMSTID

AF

INGEBORG OLRIK

Noget helt almindeligt hjem var det ikke, Axel Olrik gik ud fra. Allerede beliggenheden — på det skarpe hjørne mellem „Roskildelandevej“, (nu Vesterbrogade) og Rahbeksallé — var noget for sig: her gik fodstien til Valby med det halvt landlige præg, og ved landevejen afløste store gartnerhaver de høje huse. Kun overfor alléens begyndelse gjorde byen sin sidste erobring, idet en gade (nu Henrik Ibsensvej) med arbejderkvarterets præg over sig hastig var skudt op, da Bings porcellænsfabrik og bryggeriet i Rahbeksallé blev byggede.

Det sidste tog hjemmets smukke udsigt til Kalvebodstrand og Amager, men på grund af havens størrelse — hele lodden var $1\frac{1}{2}$ td. land — og dens grænsen op til en endnu større nabohave, var der i dens indre fristeder, hvor de vejfarendes blikke ikke nåde hen. Denne have blev den opvoksende børneflokk (8) en stor fryd og sundhedskilde, sommer og vinter, ligesom dens affaldsbunke ved sine sten gav emne til Axel Olricks første drengvidenskabelighed: flintestenene, han fandt, „måtte“ jo være til dels ødelagte oldtidsredskaber og indføjedes i hans samling som „kystfund“.

Inden døre var der flid, både oppe og nede: faderens malestue ovenpå var for børnene en helligdom, hvor enhver vidste, at der ikke måtte røres ved hans billeder eller tegningerne, der lå mellem hverandre på hans bord.

Men hvor blev der glæde, når de sommetider fik lov at se hans udkast igennem, og en og anden af dem fik et til sin væg. Som drengene voksede til, fik vel ingen så mange som Axel, der med større dristighed end nogen af de andre blev ved at bede om, hvad han gerne vilde have: han var jo faderens yndlingsbarn,

der ved sin friske, oprindelige natur mindede så meget om moderen, hvis milde, brune øjne han også havde arvet, så ihvorvel faderen aldrig ønskede at foretrække den ene for den anden, medførte drengens hele lynne den særstilling, som de andre børn fandt sig til rette med. Den ældre broder, Hans Olrik (f. 1862) havde sin særlige skytsengel i hjemmets „tante Grethe“ (der i flere og tredive år hørte med til husstanden), og den yngre broder, Eyvind Olrik (f. 1866) i moderen.

Nede i stuer og køkken var der også flid, dagen igennem. Den store børneflokk nødvendiggjorde denne, og der arbejdedes med en iver og viljestyrke, som ved eksemplet blev ikke så ringe en del af børnenes opdragelse. Når dagens arbejde var bestridt, — også børnenes lektier lærte, — kunde en af de ældste sønner glæde med højtlesning, medens hjemmets kvindelige medlemmer sad ved håndarbejdet. Og der var nok at tage fat på, særlig af den hjemlige litteraturs guldalder eller de græske mesterværker i oversættelse.

Overhovedet læstes der meget i det hjem, hvor børnene, gennem „tante Grethe“s fortællinger og sang var blevne fortrolige med, ikke blot bibelens vidunderlige skikkelser, men også med heltene fra den nordiske oldtids og middelalders historie. Fabricius's Danmarkshistorie og Ingemanns historiske romaner hørte til den kæreste læsning, sammen med Oehlenschlägers nordiske digtning, og her — så vel som ved L. Frölichs fantasirige tegninger — fik Axel Olrik, efter hans eget sigende, de stærkeste tilskyndelser til sit senere livsværk.

Alt, hvad der optog drengene, blev omsat i billeder, hvor den ældre broder ved sine smukke tegninger fik megen indflydelse på den yngre. For Axel Olrik var det altid kampscener, særlig fra nordens oldtid og korstogene, det drejede sig om, og de mange farvelagte tegninger, de to brødre „udgav“ i deres drengeblade — som f. eks. „Ridderen“ —, blev beundrede, ikke blot af de andre søskende, men også af de kunstnervenner, der havde deres gang i det gæstfrie hjem, og som var med at give det sit præg.

De hyppigste var malerne C. Bloch, A. Dorph og F. C. Lund, billedhuggerne A. V. Saabye og V. Bissen, arkitekterne C. Zwingmann og V. Pedersen — og lidt senere L. Fenger.

Selv i drengenes juleflid så man kunstnerhjemmet spejle sig, hvad enten det nu var malede bogmærker, i form af ridderskjolde,

eller stramejbogmærker med kunstfærdig udskårne gothiske kirkegavle. Også selve juletræspynten var for en del drengenes værk og udførtes med en rørende omhu og nøjagtighed.

Julen var hjemmets fryd og glæde, både når julesalmen lød i den halvmørke stue, før træet tændtes, og når små og store vandrede rundt om det smukt pyntede træ med den strålende stjerne i toppen. Gennem flere vintre hentedes juletræet fra haven, hvad der forhøjede festen end mere. Og lige til fastelavnen fik det lov at stå i den rummelige veranda, så at børnene et par måneder daglig havde det for øje fra den lyse, fine og stilfulde dagligstue, faderen selv havde smykket med fritsvævende billeder i pompeiansk stil.

Lykkelige var barndomsdagene at opleve, særlig i julen, og lykkelige i mindet, også strabadserne, som når faderen julemorgen med flere af børnene vandrede den lange vej i kulde og sneføre (ved de endnu brændende nattelygter) til Frue kirke, hvortil farfaderen havde løst sognebånd til pastor Ewaldsen, og nu familien droges efter. Måske kneb det lidt for børnene at holde øjnene åbne, når først de var komne til sæde i pulpituret lige over for prædikestolen, men julesalmerne og kirkens hele feststemning levede siden blandt børnenes mange lyse minder.

Det er alt nævnt, at drengene læste meget. Ikke blot historie og digterværker optog fritiden, men også et tidsskrift som „Fra alle lande“ hørte til den mest yndede læsning. Hvor godt Axel Olrik var hjemme i det læste, vidnede et lille morsomt træk om.

Da faderen malede en kendt pædagog, der var drengenes lærer, blev yndlingssønnen tilkaldt for underholdningens skyld. Modellen valgte da at fortælle om en — foregiven — rejse i Schweiz. Under fortællingen sad drengen som på nåle og udbrød, straks da den var endt: „Det står i det og det bind af „Fra alle lande.““

Den megen læsen afspejlede sig naturligt i de forskellige blade, drengene fra tid til anden udgav og afsatte til familiens medlemmer for en billig penge. Blandt det forskelligartede stof optog nogle ferierejser, morfaderen (Herman Valentiner, tidl. forpagter på Søholm, Stevns) år efter år gjorde med børnene, mange spalter.

Disse rejser blev af varende værd for Axel Olrik, der ikke blot fik set alle de smukkeste og ejendommeligste steder i sit fædreland, men også gennem morfaderens fornøjelige måde at omgås jævne folk på, fik sin medfødte sans i så henseende tidlig udviklet.

At den samme morfader ved siden af denne sin jævnhed — i mangt og meget mindende om løjtnant Lagerlöf, hvis billed dat-teren så morsomt har tegnet i „Mårbacka“ — sad inde med megen dannelse, fremgik af, at Henrik Ibsen, med hvem den rejsende familie engang tilfældig traf sammen i Sæby, ved en fejltagelse, til søskendflokkens store morskab, tog morfaderen for amtmænd.

I kunstnerhjemmet førtes ikke blot et arbejdsomt, men også et nøjsomt liv, hvad der øgede børnenes sundhed. De lange skole-veje — for drengenes vedkommende først til Tordenskjoldsgade, de senere år til Frue plads (Metropolitanskolen) — skulde nok give frisk luft i lungerne, især når om sommeren et bad helt ude ved Lange- linie hørte til dagens orden, før skoletiden begyndte. Den friske krydder efter badet hos faderens ungdomsven, billedhuggeren A. V. Saabye, kunde nok gøre godt efter morgenturen ud til Østerbro, hvorefter 5—6 skoletimer fulgte. Disse badevandring i de tidlige morgentimer stod siden i et eget lys for drengene.

Overhovedet havde de mange fornøjelige stunder i det børne- rige hjem; således spillede de tre ældste drenge en vinter „Store- bededags aften“ for en hjemlig vennekreds. Axel Orløks godmodige fornøjelighed kom morsomt frem i værtindens rolle, hvor hans dybe overgangsstemme gjorde en vidunderlig virkning til moderens kjole og „tante Grethes“ stivede morgenkappe.

Mens de andre brødre begyndte at føle sig som „unge herrer“, blev Axel Orløks ved at være det store, godmodige, men til tider drabelige barn, der helt op i studenterårene fandt sig i at hedde „Vak“ i hjemmet, og, om det skulde være, kærtegnende at blive „tuslet“ i håret, der til tider kunde minde om en støvekost.

I skolen klarede Axel Orløks sig godt m. h. t. læsefagene, selv om hverdagene tit brugtes rundeligt til „arkæologiske studier“ i den hjemlige have. Søndagen brugtes gerne til vandring på old- nordisk og etnografisk musæum så vel som tøjhøset, hvor han med ligefrem lidenskab studerede alle arter våben fra Arilds dage til nutiden.

Intet under, at en mand som Worsaae måtte virke ildnende på en sådan yngling, eller at denne, ved slutningen af sit liv skulde nå videre end læremesteren i tydningen af fædrelandets rige skat: guldhornene.

Megen modgang måtte Axel Orløks i øvrigt døje i sin skoletid, idet kammeraterne ofte var drillende og hensynsløse overfor ham,

der jo var „en sær snegl“, som med sin nærsynethed, sin stammen og sin pudsigt hoppende gang (der gav ham øgenavnet: „Hoppegang“) nok kunde indbyde til at „hegles“ af de andre, og da spas-magerne mærkede, at han ved at ægges op, til sidst, efter først at have slået om sig som en rasende, midt i sin bersærkegang kunde briste i gråd, var det dem en fryd at få ham bragt til det punkt, hvor de så hånende kaldte ham „Sidse“.

Da han i de sidste skoleår var bleven betagen af lydforskydningens interessante problemer, afbildede en særlig duelig tegner blandt kammeraterne ham som vognstyrer på en stridsvogn (lydforskydningen) med et væligt forspand af „Vrøvl og Sludder“.

Til trøst i denne modgang fandt han i dr. Pingel en forstående ven, som med klart øje så den vordende videnskabsmand i den kejtede, men begejstrede yngling, der trods sine gode evner og sin styrke tit dårlig kunde stå sig blandt sine jævnlige.

At denne yngling måtte føle sig som friet ud af et bur, da først studenterhuen var kommen på (1881), er let at forstå. Men længe varede det ikke, før han så, at et nyt — om end rummeligere — bur ventede ham i den nylig fra „store filologicum“ omdannede skoleembedseksamen. Han gjorde alt, hvad han kunde for at få den ændret, så at latinen ikke blev et tvungent fag; han talte med åndsfrænder blandt de studerende, som mellem timerne flokkedes om ham på universitetets gange, ja, sammenkaldte endog til møde (på Borchs kollegium). Men da han følte sin afmagt, bøjede han, trods faderens kærlige formaninger, af fra skoleembedseksamen og valgte — til held for sin senere løbebane — at tage en fri magistergrad, med de ord: „Nu har jeg trællet 12 år i skolen; nu vil jeg ikke mere“.

Med liv og interesse fulgte han alle forelæsninger, der kunde vedkomme hans felt. Prof. Sv. Grundtvig og L. Wimmer blev dog hans kæreste lærere. Særlig til den første kom han i nært forhold og blev som en søn i hans barnløse hjem. Mærkelig er hans ytring i et brev til den noget ældre ven, Holger Begtrup, fra nov. 1882: „Grundtvig er og bliver dog min bedste mand. Det er hans arvtager, jeg vil være.“

Da Grundtvig året efter døde, havde også han udpeget den 19årige yngling til sin efterfølger i udgivelsen af *Danmarks gamle folkeviser*. Selv om der skulde løbe en del vand til stranden, før

det skete, kom dog den dag — for en stor del takket være prof. L. Wimmer —, da det gensidige ønske gik i opfyldelse (1888).

Det var Axel Olrik en dyb sorg at miste den faderlige lærer og ven, og trofast søgte han til hans hjem, hvor den svage fru Laura Grundtvig overlevede sin mand i mange år. Også med hendes broder, arkivsekretær Jørgen Bloch, hvis indgående studier af den færøiske folkesang lå hans egne studier så nær, plejede han venskab livet igennem.

Efter prof. Sv. Grundtvigs tidlige død blev prof. L. Wimmer den lærer, Axel Olrik kom til at stå nærmest. I hans hjem blev han snart en hyppig gæst og fandt også her en faderlig ven, der ganske vist ofte så på sin lærling med kritiske blikke, men på den anden side opmuntrede ham til fornyede anstrengelser i studierne.

Under fordybelsen i det oldnordiske sprog, hvori prof. Wimmer var ham en ypperlig vejleder, der skolede ham videnskabeligt, måtte Axel Olrik mangan gang sende sin første lærer i det sprog, dr. Pingel, en varm tak i sit stille sind.

En række udmærkede universitetslærere blev af stor betydning for den unge filolog: Prof. Vilh. Thomsen uddybede hans sproglige sans, prof. K. Gislason, hvem den brusende unge mand ganske vist i breve til Holger Begtrup kaldte en pindehugger, hjalp dog den gærende yngling til at få udviklet den videnskabelige ordenssans og viste ham en forståelse og velvilje, der blev af ikke ringe betydning ved bedømmelsen af Axel Olriks besvarelse af prisopgaven om eddakvadenes alder (1886). Prof. Kr. Erslev styrkede den unge historikers kritiske skelneevne, hvad der skulde blive af største værd for Axel Olriks senere videnskabelige bane. Rigsarkivar A. D. Jørgensen inspirerede ham nationalt, og docent C. Rosenberg, med hvem han gerne fulgtes fra forelæsningerne, da begge boede langt ude på Frederiksberg — et pudsigt følgeskab at se til — oplod hans blik for den dybe sammenhæng mellem de nordiske folk og deres litteratur. Også Fredericias forelæsninger var Axel Olrik stærkt optagen af.

Når man så til den rige påvirkning fra „Athenes borg“ i København lægger prof. Sofus Bugges friske luftning i de videnskabelige sejl, forstår man, at 80erne blev en grødetid for den unge videnskabsmand. Allerede i 1883 skriver han til Holger Begtrup, som da var lærer i Askov: „Jeg havde lyst til engang at tage for: Kilderne til Danmarks hedenske gudetro, (uafh. af de på

Island bevarede digte og fortællinger). Sakso er jo den ypperste.“ Ham studerer Axel Olrik tidlig og silde, men er ved siden deraf stærkt optagen af sagn og folkesange, og her er det ikke blot de gamle former, der har hans interesse, nej, sagn og sang, som de lever i folkemunde, må han have med.

Herom skriver han til H. B. (nov. 83) „Jeg plager alle folk, jeg kender, for historiske sagn om kendte el. ukendte historiske begivenheder og personer, og jeg gennemgår nye og gamle bøger for at få et overblik over Danmarks historie på folkemunde¹. Det var noget at anvende megen tid på, måske et menneskelivs gerning, at samle alt, hvad sagn og vise der knytter sig til Danmarks historie. Udgi' dem i en stor samling som D. g. f. . . . At undersøge, hvor længe hver person og hver tidsbevægelse har levet i mindet: Normannertog, kristendom og hedenskab, papisme og luteranisme, krig og pest og lovgiverkonger og hvor meget andet, der giver bidrag til det danske folks åndsliv: At vise vort folk, som det selv har skrevet sin historie“.

Han studerer ivrigt og flersidigt, stadig sammenlignende og skelnende. Allerede i 1882 føler han ganske vist, at han „for venner (og flere) kun synes en videnskabelig muldvarp, af hvem der kun findes spor i den dyngede kritisk muld, der ligger frem for alle, der vil sprede den ud over marken, men hvis eget liv er skjult for dagens lys og fremmed for solens stråler“, mens virkeligheden er den, at han „både taler med andre mennesker og gerne søger naturen og interesserer sig for almenspørgsmål“, ja, kalder sig selv „næsten halv Grundtvigianer“ i den iver, hvormed han hører om en sag hellere end læser om den².

I et tidligere brev går han så vidt som til at sige (8—4—83): „Jeg hader bøger, og jeg hader hypoteser. Prof. Grundtvig mener, det er for det jeg selv vil lave dem, og dette er nok halv sandhed“.

¹ Udhævelserne af I. O.

² I en fodnote oplyser han, at han ikke i sit studium er den tørre smålighed: „Indtrængen i sagnet kan bidrage meget til forståelse og åndelig deltagelse i det; og i alt fald trænger der sig under og efter den kritiske behandling synspunkter ind for middelalderens digtnings frodighed og friskhed. Mens man ser, hvorledes sagnformer og vers fordunkles, dør for bevidstheden, giver folkedigtningen de døde stumper et nyt liv . . . Derved kan sagnet til enhver tid afspejle sin samtids åndsliv.“

Det foreløbige resultat af studeringerne gav sig til kende i besvarelsen af prisopgaven om eddakvadenes alder (1886). Selv vidste han ikke, at han havde fået guldmedaljen for den, før hans fader en morgen kom løbende over til ham og tog ham på sengen (kl. 8) med den glædelige nyhed, han havde læst i avisen. „Og snart var der glæde i hele Israel“, følger Axel Olrik til i vennebrevet til Holger Begtrup.

Den unge videnskabsmand — kun 22 år — hvilede dog ikke længe på de laurbær, men fordybede sig kun des mere i sine yndlingsemner, først og sidst Sakso, og var snart i fuld gang med magistergradsafhandlingen: 7—4—87 skriver han til vennen: „Sidde i 6 uger højsat med Saxe, fyldt af hans emner; man anspænder sine arbejds kræfter, og man søger dybere ind i sig selv og rækker ud over det nærmest liggende“ — og videre: „Det var en nydelse, at stoffet sådan føjede sig, jeg syntes, jeg både var vokset og havde et bedre emne end prisopgaven; og da Wimmer også fandt den en hel del bedre, turde det ikke være helt løgn¹“.

De forelæsninger, han som en del af sin eksamen skulde holde, havde han tænkt at gøre „livlige og henvendt til tilhørerne (ikke i den filolog. samfundstone)“, men eksamensfeberen plagede ham, så at han måtte passe på ikke at gå helt i stykker. „Du kan tænke dig, hvordan det gik med livet og kvikheden“, følger han til i vennebrevet.

I det hele var det mundtlige foredrag ham — ved hans medfødte stammen — ofte en stor skuffelse, selv om han med demostenisk ihærdighed modarbejdede den ved taleøvelser. Men alle, der siden fulgte hans bane, vidste, at han i sine heldigste øjeblikke kunde hæve sig til en veltalenhed, der frit strømmede fra det åndsborne menneskes læber.

Selv vilde han gerne, allerede fra de unge år, dele sin viden med alle, fandt også gode afløb herfor i at vandre med soldater på musæerne om søndagen og — i tilslutning til studenter-

¹ At han ved siden af den anspændte læsen dog ikke helt glemte „det kropslige“, ses af et brev til en yngre søster (17—3—87): „Tak for venlige forespørgsler til mig. Svaret er let nok givet: frisk som en fisk. Det eneste, man kan bebrejde mig, at jeg er kommen lidt på galoschestandpunktet; men jeg vil håbe, det tilgives mig, da mit stp. ikke består i galoscher, men i at kaste sne, gøre gymnastik o. d., . . . somme tider er det nær ved, at skovlen løber af med mig fremfor læsningen, men det skal du ikke sige til nogen.“

samfundets arbejderundervisning — at ofre en del af sine aftener på arbejderne, hvad der var ham til glæde. Københavnske drenge havde han derimod ikke ret taget på: tonen i skolen var for lidt god, og han for usædvanlig i sin fremtræden.

En undtagelse dannede dog Gregersens skole, hvor han havde glæde af danskundervisningen med et artiumshold „af ungersvende og piger sammen“ og hvorom han selv (i et af vennebrevene) siger, at han gør undervisningen lidt højskoleagtig.

Gennem studentsamfundets lørdagstendiskussioner, som han ikke sjældent tog del i, havde han fået øjet opladt for højskolens betydning for hele samfundet, og med stor videlyst spørger han i sine breve vennen ud om højskolearbejdet, ligesom han senere gæstede både Askov og Vallekilde med godt udbytte.

Ved disse studentsamfunds-diskussioner kommer det stærkt på tale at få de studerendes stipendier til at gælde, også ved de andre nordiske universiteter, og med stolthed fortæller Axel Olrik vennen om, fra hvad kant disse tanker bliver fremsatte.

I det daglige var han ellers for optagen til i synderlig grad at give sig af med foreningslivet blandt studenterne. Kun en enkelt gang deltog han, under tilskyndelse af sin ældre broder, i et studenterkarneval, og da som Tor. I højkrød kjortel med „guldlyn“ på, med et gammelt, beslået læderbælte fra farfaderens tid som Megingjord og sin moders kødhammer som Mjølner, ligeså meget forbavsede som imponerede han, især da han — ved en mythologisk frihed — uddelte sine „gyldne ringe“ (Drypner) blandt nogle aldeles uforstående unge piger.

Men for de yngre søskende var han uforglemmelig i den ejendommelige dragt og med sin moders brudesmykke (Brisingamén) på. Og selv gik han, som barnet i sin leg, aldeles op i den skikkelse, han ved sit udseende og til dels sit lynne var ikke så lidet beslægtet med. Ved siden af den, til tider lidt voldsomme oprindeligdom i hans natur kunde der i ynglingealderen komme en vis fjærnhed i hans væsen, fordi han var så optagen af sin egen indre verden og hæmmet en del ved sin nærsynethed, så at han selv til tider kunde knuges af sin kejtethed i omgangen med andre unge, medens disse heller ikke forstod ham, når han til andre tider kunde være lidt drabelig i sin overgivenhed.

Da han som nybagt student var på feriebesøg sammen med nogle muntre kusiner, gik det ret op for ham, hvad han havde

stænget sig ude fra ved som dreng ikke at have villet lære at danse; grædende udbrød han da: „Hvad hjælper så al min lærdom mig, når jeg ikke kan danse.“ Hans forsøg på nu at lære det lykkedes ikke ret: han var for nærsynet og for drabelig. Derved blev han heller aldrig nogen god skøjteløber.

Med stor iver tog han fat på gymnastikken og vandt ved sin begejstring for den nuv. gymnastikinsp. K. A. Knudsen til ven. Nogen helt dygtig gymnast nåede han aldrig at blive — hans distraktion spillede ham også her nogle slemme puds, som når han midt i gymnastiktimen opdagede, at han var kommen til at tage brillerne af i steden for flippen —, men megen gavn havde han af den sunde idræt, som også dreves i hjemmet, hvor han fik indrettet en ribbevæg mellem reolerne, og mangt et gymnastisk frikvarter — tit sammen med en yngre søster, der hjalp ham med afskrivning af prof. Sv. Grundtvigs folkeviser¹, — friskede under den ihærdige læsning.

Hans rundhåndethed overfor hende var så meget mere rørende, som han kun havde lidet at give af, ti de penge, han havde mellem hænder, trillede gerne ved de forskellige avktioner, hvor der var gode bøger at få —; han havde en hel svaghed i så henseende og måtte høre meget af familiens forskellige medlemmer for sin påklædning, der ofredes det mindst mulige på.

I skolen havde han ikke ret fundet åndsbeslægtede venner, selv om han i studenterårene vedblev at omgås et par af kammeraterne og en tid læste oldnordisk med den ene, som tænkte på at gå filologvejen. Den nogle år ældre Holger Begtrup kom dog i nogen

¹ Til tak for hendes arbejde ikke blot læste han oldnordisk med hende, men forærede hende også en gymnastikdragt, under denne morsomme form:

A. Olrik og efterfølger.

3. Regensgade 3. (De tre studerende brøders værelser i en sidefløj hed i København. V. det daglige: Regensen).

Højtærede frk. I. Olrik!

Jeg tillader mig herved at henlede deres ærede opmærksomhed på mit særdeles righoldige lager af såvel færdigsyede gymnastikdragter som af solide og elegante dertil egnede stoffer. Dragter sys efter bestilling på kort tid. Gymnastiksko haves i stort udvalg fra 1,25 kr. til højere priser.

I håb om deres gunstige søgning tegner
med højagtelse

A. Olrik.

måde til at udfylde dette savn og fik megen indflydelse på den unge, begejstrede filolog, selv om det gennem mange år mest blev ved breve, deres venskab levede, da Begtrup allerede 1882 var bleven Askovlærer. Dog, Axel Olrik droges herved til Askov, der således ikke blot fik betydning for hans folkelige, men også hans videnskabelige udvikling. Blandt de yngre filologer sluttede Axel Olrik sig i 80'erne særlig til Erling Rørdam, i hvis udmærkede og særprægede hjem han blev en hyppig gæst, ligesom den noget yngre ven ikke sjældent fandt vej til kunstnerhjemmet i Rahbeksallé.

To andre unge filologer, der særlig nød godt af hans meddelelses-trang på det videnskabelige område, var nuv. dr. Marius Kristensen (der i de unge dage var en flittig afskriver for ham af Sv. Grundtvigs folkevisioptegnelser, senere i mange år medudgiver af Danske studier) og nuv. dr. Gudmund Schütte. Den en del ældre Sejrbø P. K. Thorsen —, der i en sen alder var nået frem til de filologiske studier, følte Axel Olrik varmt for — som for alle, der på en eller anden vis var komne på livets skyggeside. Han tog ham hyppig hjem med om søndagen fra Helligåndskirken, — hvortil han fra de første studenterår havde følt sig dragen ved T. Sk. Rørdams forkyndelse og den rige menighedssang — så at den ensomme sjæl kunde nyde lidt godt af familielivets glæder. Stundom satte han derved sin moders tålmodighed på en hård prøve, når „frokosten“ trak ud til kl. 1—1½; men den sproglige samtale og glæden over at kunne være den tunge, ensomme mand til opmuntring optog Axel Olrik for stærkt til, at noget andet kunde gøre indtryk på ham.

Hjemmet var jo desuden vant til, at mennesker, der både i sind og skind afveg en del fra de andre brødres venner, fandt glæde i omgangen med den unge lærde og søgte ham i hjemmet.

Alt fra ynglingeårene havde Axel Olrik stået i venneforhold til den grånende Darumpræst H. F. Feilberg med den spæde stemme: de andre søskende havde set dem føre lange samtaler — den aldrende præst, i lang grå frakke og med sølvurkæde om halsen, havde stået, hvorlænge, vidste de ikke, med en finger i et af Axel Olricks knaphuller og gennem brillerne set sådan på den betagne unge mand, at de andre förstod, en sådan samtale var noget værd. Og den jyske skolelærer, Evald Tang Kristensen, havde også fundet vej til broderen og talt med ham i det

uendelige om „skattegravningen“, hvis værdi den øvrige glade flok ikke da ret forstod.

En jævnaldrende, begejstret ven havde Axel Olrik i den unge begavede billedhuggerinde, Marie Brodersen (senere g. m. Carl Nielsen), der med sin friske, modtagelige ånd indsugede den høje luft over Nordens sagnverden, hvorfra hun gentagne gange hentede emner til sine arbejder (Egil Skallegrimmssøn. Gudrun ved Sigurds lig.)

Hun hørte med i den slægts- og vennekreds, der i 80'erne hveranden søndag samledes i Axel Olriks gæstfrie fædrenehjem, hvor også de fornøjelige kusiner, Marie og Johanne Heiberg i deres kursustid hørte til „den faste stok.“

I sådanne ungdomslag hvilede den unge lærde ret ud, overgiven som et barn, der får lov at tumle sig frit. Han og et par yngre søskende fik ord for at være „umulige“, når de ret var komne i branderhjørnet, og fik navnet „Det røde kompani“, men liv og fornøjelighed var der i flokken, og sundt var det at få lungerne rystede af hjertens lyst, hvad mere end én af de unge, der gæstede hjemmet, nok også fandt.

Blandt disse var også nuv. dr. L. Moltesen, hvem Axel Olrik gennem sin varme kærlighed til Sønderjyderne var kommen i berøring med (og hvis begavede hustru, fru Eva Moltesen — Kalevalas oversætter — han senere skulde få så megen glæde af at lære at kende).

Alt fra de første studenterår havde Sønderjydernes skæbne ligget Axel Olrik varmt på sinde; i det gamle danske land havde han gang på gang vandret på sin fod og indsamlet sagn og folkeviser, og under påvirkning af A. D. Jørgensen blev han nu en ivrig bogsamler til „brødrene sønden å“.

Med stor begejstring havde han taget del i dannelsen af den sønderjyske forening „To løver“, hvor sang og tale afløste hinanden til langt over midnat. Men først og sidst bares han gennem disse rige ungdomsår ved sin inderlige tilknytning til det grundtvigske menighedsliv og sin kærlighed til hjemmet.

Det er allerede nævnt, hvorledes Helligåndskirken — senere Holmens kirke — virkede dragende på ham, både ved Th. Sk. Rørdams tilforladelige tale og den levende menighedssang. Også Vartov, med J. C. Brandts stille, men kraftige forkyndelse og den

jublende sang drog ham stærkt, ligesom V. Birkedals åndsbårne tale på Vældegård højskole.

De lange veje ind til byen (til de før nævnte kirker) ændsedes ikke: med stormskridt ilede Axel Olrik afsted, gerne fulgt af to søstre, for så vidt de kunde holde trit med ham. Og hjemturen, i lidt mere afdæmpet tempo, gav anledning til mangt et godt ordskifte, især når en og anden ung havde sluttet sig til.

Når så til al denne åndelige forfriskning lægges morfaderens sommerture til landets kønne egne (stundom også Sverige) eller „sagnture“ i sønderjylland, hvor Axel Olrik var ene eller i følge med en enkelt ven og så endte, f. eks. ved et lærermøde i Askov, hvor Holger Begtrup altid med vågen interesse fulgte den unge filologs studier, forstår man, at det var mange og rige åndsstrømme, der førte Axel Olrik frem mod hans senere bane.

Til sit 25nde år havde han fået lov at leve omskygget af hjemmets kunstneriske hygge og dets smukke have. Modgang havde han jo nok prøvet i disse ungdomsår, hvor længslerne stod både til fast skolevirksomhed og biblioteksarbejde. Det sidste syntes han helt udestængt fra, efter at han en dag — i sin formløshed — på gaden havde standset overbibliotekar Bruun for af ham at høre om, hvad håb der kunde være om en biblioteksplads.

I hjemmet havde han med sin voldsomme natur, parret med den fra moderen arvede virkelighedssans, taget mangt et åndeligt brydetag med den idealistisk anlagte, men i slægtspietet, af konservatisme bundne, fader. Aldrig var dog de stærke modsætninger mellem dem komne til at dæmpe deres inderlige kærlighed. Og var deres meninger i politiske og sociale spørgsmål end uendelig afvigende, var der lykkeligvis dybe åndsfelter, hvor de mødtes, til stor gensidig berigelse.

Faderen var en i det stille religiøs mand, hvem børnene mangan gang traf læsende i bibelen eller nynnende på en salme, men han hørte til de åndeligt blufærdige mennesker, for hvem det ikke lå at tale meget om sådanne ting. I sin kunst fandt han en sund udløsning for sit indre liv, både i bibelske emner (bjergprædikenen: Matthæuskirken, de tolv apostle: Marmorkirkens indre kuppel) og sine sidste år i Danmarks middelalderlige historie¹: Volmerslaget, til (Frederiksborgmusæet), ufuldført. Med

¹ I et brev (foråret 87) skriver han til sin yngre søster om, hvor det glæder ham, nogle timer daglig, at sidde model for faderen til Volmerskjoldet

begge de ældste sønner drøftede faderen det interessante emne, til gensidig udvikling, og søgte utrættelig belæring om alle enkeltheder, der kunde hjælpe til at danne et harmonisk hele i det store paataenkte vægbilled.

Under disse store arbejder, hvor faderen, med skrøbeligt helbred, anspændte sin åndelige kraft til det yderste, mindskedes hans legemlige kræfter, så at han, da influenzaen ved juletid 1889 krævede sine første ofre, også sattes i knæ af den. Med sin usvigelige viljestyrke holdt han sig endnu juleaften oven senge for børnenes skyld, men derefter tog sygdommen i en sådan grad magten, at de ældre af børnene forstod, hvor nær dødens engel svævede hjemmet, da det nye år gik ind.

Nyårsdag skriver Axel Olrik til Askovvennen: „Vi vilde jo så gerne beholde vor far lidt endnu. Selv har han jo ikke meget håb, men det er, fordi hans kræfter er så små“.

2den nyårsdag kunde han roligt og stille skrive til vennen om faderens bortgang, men hvem der i de dage havde set ham sidde på kanten af faderens seng, helt sammenbøjet, hulkende, som et barn, der havde mistet alt, glemte aldrig det billed.

Den fader, som havde værnet om sit kæreste barn, — som fra første færd havde haft en tro på, at netop denne søn skulde få en egen mission i fædrelandets tjeneste —, havde gennemkæmpet ungdomskampene med denne sin kæreste søn, havde lidt og stridt med ham uden dog ret endnu at øjne hans livsbane: lys og strålende vilde han så gerne have set den, men mange og tunge tåger dækkede den endnu. Og nu lå faderen stiv og kold, men med det evighedsskær over ansigtet, som åndens kampe ene giver.

Hvordan livet skulde leves videre for den søn, der i småt og stort var tyet til faderen, fattede den sørgende yngling ikke, men fandt i sin dybe hjertesorg nærmere ind til gud og fik trøsten der.

Netop gennem sorgen modnedes han til fra ungdomsårenes brydning at gå ind i manddomstidens mere målbevidste arbejde, med hvilken ved at grunde eget hjem sammen med den elskelige

(et arbejde for guldsmed Christesen til den store udstill. 88). „Mine arme har snart været sørgende Danmark, snart kæmpende, snart sammenknugede som fange. Det gør ham godt at have nogen at tale lidt ud med, og det er mig en kær pligt at gøre det; som gengæld for, blot som han skrev med på min eksamensopgave, er det altfor lidt.“

og begavede Sofie Hasselquist, som skulde blive hans frodige ånd og ofte voldsomme natur den støtte, han trængte så meget til. Men dette livsafsnit ligger uden for rammen af denne lille afhandling, der kun har villet belyse nogle af vækstbetingelserne i barndoms- og ungdomstiden for menneskevennen og videnskabsmanden: Axel Olrik.

CORNEILLE I DANMARK

AF

HANS AAGE PALUDAN

Traduttore traditore.

En öfversättning kan aldrig återspegla sitt original på annat sätt och med större trohet än den krusade vattenytan förmår återspegla ett ansikte.
Es. Tegnér.

DEN franske Tragedie er i Almindelighed ikke noget for Danske. Den virker kold og stiliseret som den Portico, hvortil Handlingen saa ofte er henlagt; og vi har ikke i vor Karakter den Tilbøjelighed for abstract Forstandsraisonnement og rhetorisk Sving, den Tendens til at hæve alle Spørgsmaal til Almenidéernes Sfære, som er en Del af Franskmandenes Væsen. Romain Rolland har rigtig truffet det germanske Synspunkt, for hvilket Tragedien er „en af de utilgængeligste Provinser af fransk Kunst“, og som finder den „drøbende kedsommelig, tør og kold, kvalmende skabagtig og pedantisk“¹. Symptomatisk er jo saaledes Holbergs i Anledning af den udtalte Had til „alt hvad som er affecteret og ligesom sat paa Stylder“ (Ep. 447)². Hertil kom nu ogsaa Oversættelsernes Tarvelighed, Alexandrinerens iambiske Mislighed paa Dansk og vore Tragikeres ringe Kvalitet samt selve Sproget; dette var jo saa lidt gennemarbejdet, derfor ikke egnet, — trods Holbergs Paastand om det modsatte (Ep. 179): det ses da ogsaa af hans eget tragiske Forsøg i Corneille-Metastasios Manér, „Artaxerxes“.

Nu vil enhver, der med nogen Forstaaelse overværer en Tragedie-opførelse paa Théâtre-français' Scene, indrømme, at den virker paa ingen Maade saa unaturlig og opstillet, som man kunde vente. Mentaliteten er en anden end vor, ganske vist, og hvad der stemmer med fransk Nationalkarakter og i det Land, hvor det er opstaaet, kommer let til at virke anderledes, naar det efterlignes af Fremmede, og da især de tungere nordiske Nationer. Og at Genren

¹ „Jean-Christophe“ V. 125. Saml. „Edda“ XVIII. 109.

² Nærmere i „Holberg Aarbog“ 1920, 129.

trods alt har været yndet herhjemme en Tid i de højere Kredse, derom vidner, foruden Efterligningerne, dels de franske Truppers Forestillinger, dels Fragmenter af eller hele Oversættelser til Dansk i ikke ringe Tal. Men synderlig udbredt eller varig blev denne Yndest ganske vist ikke.

Ved det saakaldte Operahus' Indvielse 1703¹ skrev Frederik Rostgaard et Epigram, der begyndte:

Dania Cornelios nullos, nullosque Racinos
Agnovit, risus nec, Molière, tuos;

og unægtelig fristede Corneille og Racine paa den danske Skueplads snarest en kummerlig Skæbne; *le Cid* blev aldrig opført, *Athalie* først 100 Aar efter sin Fremkomst; *Zaïre* derimod noget livligere. Overskous Haandbog (1879) angiver S. 297—98 for Corneille 2 Stykker opførte paa Dansk, 4 Gange ialt, for Racine 1 Stykke 4 Gange, for Voltaire 6 Stykker 169 Gange. (For Corneille er Tallet kun delvis rigtigt, som vi skal se).

Af danske Corneille-Oversættelser nævner Bibliographie Cornélienne (udg. i Paris 1875 af Émile Picot, ogsaa kendt som Folkevisseudgiver og Professor ved École des langues orientales) kun 3 (Numrene 1050—52)². Dette Tal kan dog suppleres med flere, dels trykte, dels haandskrevne (hvilke Picot ikke medtager); dets Kilde kan ikke være tvivlsom efter denne Dedication i det kgl. Bibliotheks Eksemplar af Bogen: „A Monsieur Thor Sundby, avec mille remerciements pour ses précieuses commentaires. Paris le 21 novembre 1875. Picot.“ Jeg sendte i sin Tid Émile Picot nogle supplerende Meddelelser; men det var omtrent paa det Tidspunkt, han afgik ved Døden. Her skal gives en kort Udsigt over alle de kendte eller bevarede Oversættelser.

1°. **Mélite**. Af *Mélite* (1629), Corneilles første dramatiske Forsøg, en Komædie over et oplevet Kærlighedsmotiv, findes nogle Partier oversatte til Dansk af Villum Worm³ (1698—1737), højtstaaende Embedsmand og Sønnesønssøn af Ole Worm. Oversæt-

¹ E. Nyström: Den danske Komædies Oprindelse, 50.

² Saa naar N. D. Riegels i sin „Fierde Frederichs Historie“ (1799) II, S. 399 fortæller om Rostgaard: „Selv havde han oversat den franske Digter Corneilles Tragedier 1696, og dog raadede han alle unge Digtere til ikke at læse Corneille, men en Hoben Rimesmedde“, — ja saa forholder det sig ikke ganske saaledes. Og der havde ellers været nok at gøre for den vordende Højesteretsjustitiarius m. m., da Corneille har skrevet 22 Tragedier.

³ Sml. J. Paludan: Fransk-engelsk Indflydelse i Holbergs Tidsalder, 351.

telsen findes som Led i et Ms., hvoraf existerer 3 Exemplarer i Samlingerne Rostgardiana 156 fol. og Additamenta 107, 4to (Univ. Bibl.), Ny kgl. Samling 830, 4to (kgl. Bibl.). Haandskrifterne er for dette Partis Vedkommende enslydende; N. k. S. synes at staa nærmest Add. i unøjagtig Interpunction, og de er skrevne med samme Haand og samme nu gullige Blæk, ligesom jo Formatet er det samme. Rostg. er af en anden Haand med mørkere Blæk, men følger i Ombladning Add., har ordentligere Tegnsætning, mere konsekvent Orthografi. Det er betitlet: „Samling af Endeel Danske Poëtiske Skrifter“ (med Tilføjelse af en fremmed Haand: „Author: Wilhelm Worm, Assessor i Hofretten“); medens de andre kalder sig: „Samling af Sal: Assessor Wilhelm Worms Danske Poëtiske Skrifter . . . samt Oversættelser udi Adskillige Lejligheder forfattede og nu Sproget til Ære Samlede og Førte udi mueligste Orden“. „Hr. Estats-Raad *Luxdorph* haver samlet disse Vers og foræret dem til Sal: General Løwenørn“¹. S. 154 ff. (N. k. S. 160—165) findes et „Fragmentum“ med Overskrift: „Oversættelse af nogle Vers udi *Pierre Corneilles* franske *Comoedie* kaldet *Melite* vide Theatre de *Pierre Corneille* Amst: 1723 Tom. 1 Pag. 19—59 et 60. *Melite* Comedie Act: II Sc. 3. SONNET“. Det er Tircis' bekendte Sonet, ikke saa ilde oversat, men stiv alligevel. Det bemærkes, at Oversættelsen forøvrigt ikke godt kan kaldes en „Sonnet“: Tercetterne er nemlig erstattede af Quatrains, og Rimfølgen er for alle fire: ababcedd, — saa Worms Begreb om en Sonet synes ikke at have været ganske klart. — Derefter følger „Acte V Sc: 4“, Tircis' Monolog, med Phyllis' „Svar“, i regelmæssigt skiftende mandlige og kvindelige Alexandrinere.

2°. **La Place royale** ou L'amoureux extravagant (1635). Denne Corneilles sjette Komædie frembyder en Interesse for os Danske ved helt at være omplantet paa Dansk som ellers kun to af hans Stykker. Medens Overskou nævner denne Oversættelse (Haandbog 123): „Alidor eller Den særsindede Elsker“ og dens Opførelse 2. og 11. August 1752, omtales den ellers ikke.² Ved Efterforskninger i Det kgl. Theaters Archiv og ved Bibliothekaren, Operasanger Agerholms Hjælp lykkedes det mig for en halv Snes Aar

¹ Poul Vendelbo Løwenørn (1686—1740) var franskinteresseret, se A. Tuxen i „Tilskueren“ Juli 1923. Men han synes ikke at citere Corneille i sine mange Breve, efter hvad Hr. Generaløjtnant Tuxen venligst har meddelt mig.

² Opførelsen nævner dog Aumont og Collin, I 22.

siden at finde denne Oversættelse i Clementins Samling. I denne smukt haandskrevne, næsten kalligraferede 11 Binds „Samling af Danske Comoedier, Som ere oversatte af andre Sprog, og opførte paa Den Kongelige Danske Skue-Plads,“ staar den i III. Tome (betegnet Nr. 1006) S. 41—83:

„Alidor, Eller Den særsindede Elsker, En Comoedie i Een Act, Oversat af Fransken efter Monsr Pierre Corneille“. Oversætterens Navn findes ikke her saa lidt som i Als' ligeledes haandskrevne Fortegnelse over opførte Stykker (ogsaa i Det kgl. Theaters Archiv), og hvor Personlisten er optagen med Tilføjelse af de Rollehavendes Navne: Alidor, Clarines Elsker: Rose. Cleander, Alidors Ven, forliebt i Clarine: Als. Doraste, forliebt i Clarine: Hortulan. Clarine: Jfr. Materna. Climene, D's Søster og Cl.'s Veninde: Jfr. Thielo. Evert, Cl.'s Tjener: Londemann. Claus, D's Tjener: Ørsted.

Om nogen egentlig Oversættelse er der forøvrigt slet ikke Tale. De 5 Acter er reducerede til een, ligesom det danske Stykke er i Prosa og ikke holdt nær op til Ordlyden hos Corneille; „Skue-Pladsen er i Kiøbenhavn“, medens den hos Corneille, som Titlen angiver, er i Paris (nemlig paa den historiske Place royale, nu Place des Vosges, bagved rue St. Antoine, dengang et Centrum i det mondaine Byliv, nu en stille Idyl i Verdensstadens Larm). — Fra Begyndelsen følges Corneilles Text ret nøje, dog med Afvigelser og egne Tilføjelser af Oversætteren, som naar i første Scene Clarine bemærker til Climenes Udvikling af sine Livsprinciper: „Jeg maa tilstaae, at du afhandler denne *Materie* saa grundigen, at, i Fald det var i Brug at give offentlige *Lectioner* i Kjærligheds-Sager, saa burde du obtinere et *Professorat*;“ men hun indser med Sorg, at Veninden intet kender til „den indtagende Fornøjelse, som geleyder en retskaffen Kiærlighed“. Naar man in mente har Corneilles elegante, kniplingslette og -fine Samtalevers — selv i et saadant mindre betydeligt Værk, og skønt det franske dramatiske Sprog endnu var i sin Barndom, — saa er det med Sorg, man ser den danske Oversættelse præsentere sig iklædt saadanne stive Manchetter som i Scene 3, Clarine: „Jeg elsker Alidor, min Ven, som jeg, for hans imod mig beviiste Velgierninger, er en ærlig Troskab skyldig“. Eller man finder en Sprogblomst som denne i Cleanders følgende Monolog: „Jeg frygter, at det ikke er uden Aarsage, at vores Kierlighed skal være det Tvistens Æble, som vil sønderrive Venskabs-Baand imellem os, og gøre Skaar i vores Forening“. Clarines

Udtalelse om det betænkelige i at „exponere sig Folks Eftertaler [ved at flygte med Alidor], ihvorvel det er en Post, som jeg troer man ikke meget bør bekymre sig om“, er et ganske nyt Moment, og fremmed for Corneilles udprægede franske Conveniensbetragtning. Og hvor i Originalen Alidors ensomme Overvejelser inden Bortførelsen er psykologisk naturlige, fremsættes de her med en videnskabelig Dissertations hele planmæssige Tørhed og uanfægtede Nøgtørhed: Indledning: „Endeligen begynder det at blive Aften, og Mørket kommer frem, som skal favorisere mig i mit Forsæt“. I a: „Mit Hierte, som er blevet kied af at bære saa tyrannisk et Aag, skal ikke længere være Clarines Slave . . .“ b: „Jeg vil gjøre min Ven til Besidder . . .“ o. s. v. c: „Endeel vil uden Tvivl criticere . . .“ II: „Men lad os nu *examinere*, i hvor vidt jeg kand synes at gjøre Clarine Uret . . .“ etc. — Niveauforskellen fra Corneilles velopdragne Bourgeois-Sfære ses i Skændescenen mellem Tjenerne („Fandens Karle“, „Meener I Bagbeester vel, Jomfruer voxer paa Træerne herinde hos os?“), der imidlertid ogsaa taler om „en nye trojansk Krig“. Alidor, der, for at bevare sin Frihed, selv ved sin Optræden faar Clarine til at hæve Forholdet mellem dem, bringer Tanken hen paa Søren Kierkegaards Forlovelseshistorie; men hun søger saa i Klostret „den solideste Fornøjelse“: „Jeg vil herefter *Divertere* mig med at ansee de adskillige Optøyer, de Comoedier og Sørge-Spill, som Menneskene opføre paa den almindelige Skue-Plads, uden selv at tage Deel deri“. Ovenpaa dette træder hver Person frem med nogle forekommende Ord (paa Vers), og der sluttes — i Tidens danske Komedistil, men ganske mod Corneilles Praxis — med „Tutti“s Appel til et højgunstigt Publico:

Man criticere Nu ey mere
 Landets Smag!
 Ingen klager, Hver antager
 Denne Sag:
 Det Danske Folk i Danske Sager
 Har Behag.

Denne Appel til Danskhed og dansk Smag kan nok virke overraskende i 1752, og navnlig da i Anledning af et fransk Stykke, som ganske vist „foregaar i København“, men hvor Heltinden gaar i Kloster.

Som Oversætter angives (i Overskous Haandbog 307) Falck, „i 1785 afgaaet Fuldmægtig ved Raadstuen“; han har ogsaa oversat andre Ting til Theatret.

3°. **Le Cid** (1636). Dette Corneilles første Størværk og for Eftertiden hans Hovedværk er ikke oversat paa Dansk. Kun en enkelt Scene deraf, III 3, har Frederik Rostgaard (1671—1745) under sit Ophold i Paris oversat som Øvelse eller Tidsfordriv. Saa naar Fontenelle siger i sit „Vie de M. Corneille“ (1685), at hans Onkel havde „dans son cabinet cette pièce traduite en toutes les langues d'Europe, hors l'esclavone et la turque“, — er det en mild Overdrivelse. — Det af Rostgaard oversatte Fragment findes i Joachim Wielandts „Samling af Smukke og Udvalde Danske Vers og Miscellanea“, 1725, første Bind:

„Dansk Oversættelse Af dend Tredie *Scena* i den tredie Act af Mr. *Corneilles* Franske *Tragoedie*, som kaldis CID. Giort for Tidsfordrivs Skyld af Fr. d'Anholt, som i 19 Aar haver opholdet sig i Danmark. Trykt i Paris 1696“¹. — Ifølge Bruun² skete Forsøget paa Opfordring af den danske Gesandts Frue, Gehejmeraadinde Meyercrone, „da hun ønskede at se, hvordan denne Digter tog sig ud paa Dansk“. Godt tager han sig jo sandt at sige ikke ud i Hr. d'Anholts Traduction. Det er Chimènes Overvejelse med den Fortrolige Elvire af, hvordan hun skal forholde sig i sin Forfølgelse af — og samtidig sin Kærlighed til Rodrigue. Der kommer noget vist monotont, afbleget, moderat og tamt over dette „monstre de la nature“, naar hun omsætter sine Vredesudbrud i sindige danske Iamper:

Og Jeg er holden til en blodig hevn at tage,
For dend, som borte er, af dend, som er tilbage . . .

Mig minder det snarest om det inderlig skikkelige Relief af St. Georg med Dragen, som Rejsende vil erindre, uden paa Münsteren i Basel, hvor Dragen ganske tam og taalmodig holder Gabet aabent for Lansen, som om den bliver penslet i Halsen. Der er dog mere Humør og Liv over Corneilles Helte, omend de er tamme i Forhold til de oprindelige spanske.

Om *le Cid* er ellers kun at nævne Parodien paa Rodrigues Sjælekamp (I s) i „Søren Knudsens Heldengeschichte“ (udg. 1755) og Loddes Oversættelse („Anders Kromands Ligbegiængelse“ 1749) af Boisfrans franske Parodi paa Chimènes Tale til Kongen (II s), i „Le tombeau de Monsieur André“. Herom J. Paludan: Fransk-engelsk Indflydelse paa Danmarks Litteratur i Holbergs Tidsalder 366—68.

¹ Picot no. 1048—49 (et andet Tryk med faa Varianter). J. Paludan l. c. 351, Hist. Tidsskrift 5. R. II. S. 68 og oftere. ² Rostgaards Levnet II. 399.

4°. **Horace.** a) Corneilles anden store Tragedie (1640) synes at have været oversat. Ialtfald har min Ven og Frænde Prof. Francis Bull i Christiania for nogle Aar siden meddelt mig, at han i en Fortegnelse paa Borgemester N. K. Bredals Skrifter (Trondhjem 1762?) fandt anført en Oversættelse, Bredal (1733—1778) har foretaget til danske Vers af Corneilles *Horatierne* (*les Horaces* kaldes Stykket hyppigt). „Den er ikke blit trykt“.

b) Bevaret er kun 8 oversatte Linier, hvori Ole Rømer (1644—1710) under sit Pariserophold 1672—81 har sammentrængt 10 Vers af *Horace* I, Sabines Beklagelse over Borgerkrigen mellem Rom og Alba:

Min Mand en Rømer er, jeg er en Rømerinde
Vort egteskab mig bør, til dette Navn forbinde...

Der er hverken poetisk eller litterært noget mærkeligt ved disse oversatte Linier (jf. J. Paludan, anf. Skr. 253, 351). De findes paa Universitetsbibliotheket, i Rostgaards Ms.-Samling 159 fol., i en Pakke med Paaskrift: „Om jeg mindes ret, saa haver jeg ladet disse Fragmenta afskrive efter sl. Hr. Estats Raad Ole Rømers egen Concept“. Oversættelsen, der ligger mellem andre efter Vergil, Ovid, Menagiana, Bouhours, og en Samtale mellem Møens og Stevens Klint, er ret utydelig skrevet, med daarlig skaaren Pen; gothiske Bogstaver og stærkt gulnet Blæk.

6°. **Polyeucte.** Corneilles store Martyrdrama (1643) findes hele to Gange oversat til Dansk. — a) Til Opførelse paa Skuepladsen oversattes det 1763 af Wilhelm Bornemann¹ (1731—1801), senere Generalauditor og Politimester, Konferensraad m. m.; det var ham, der ogsaa satte Holbergs „Artaxerxes“ paa Vers (1757). Denne Oversættelse er trykt: „Polyeuctes Martyr, Tragedie udi fem Acter. Oversat paa Danske Vers af det Franske Sprog, efter Herr. *Peter Corneilles Original*. Til det Kongl. Danske Theaters Brug. Kiøbenhavn 1763. Trykt hos Nicolaus Møller;“ 8vo, 96 Sider. Trykket findes paa kgl. Bibliothek fra Hjelmstjernes Samling, i det kgl. Theaters Bibliothek og paa Universitetsbibliotheket. I dette sidste Exemplar er tilføjet bagpaa Omslaget, som det synes med Overskous Haand, de her anførte Data om Oversætteren (ligesom i Haandbogen), med Tilføjende: „Dette er det eneste Skrift, han har ladet trykke“. Han udbad sig Charlotte Dorothea Biehls Be-

¹ Picot no. 1050. Fasting. N. M. Petersen V b 280. Overskous Haandbog 301, Aumont og Collin II 161.

tænkning om Oversættelsens Værdi, hvilken hun ogsaa meddelte ham paa Vers, efter hvad hun fortæller;¹ desværre synes den ikke at være bevaret. — En rosende Anmeldelse af Kriegsraht Bornemanns Oversættelse finder vi derimod i „Fortgesetzte Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften in den königl. Dänischen Reichen“ III (1764), Band II, Stück II, No. XII, S. 173—74; den kaldes „wohlgerathen“, „unter die besten dänischen Uebersetzungen“. — Opførelserne var 1. og 3. Februar 1764, og herom beretter Overskou², at man havde lovet sig meget af Stykket og besat Rollerne med de bedste Kræfter: Felix: Hortulan. Polyeuct: Rose. Sever: Reerslew. Neark: Als. Pauline: Jfr. Bøttger. Albin: Clementin. „Men Mængden savnede Varme og livlig Bevægelse i den religiøse Kamp, og ved den anden Forestilling havde Tilløbet tabt sig saa meget, at man maatte finde sig i Stykkets Henlæggelse“. I Sandhed maatte det ogsaa være en tarvelig Smag, der lod sig begeistre af dette festløse Iambetrav uden eet løftende Moment til at bære Indholdet.

b) „Polyeucte Et Sørge-Spil paa 5 Acter Skrevet og forfattet udi Det franske Sprog af Pierre Corneille og her Udi det Danske Sprog oversat af H. A. L.“ Ms. i Universitetsbibliothekets Additamenta, 293 v, 4to; 64 Sider. Versene er ikke særlig gode; Skriften omhyggelig gothisk, dog ikke altid tydelig. Værket tilegnes Grevinde Ulrika Eleonora Danneskjold-Laurvigen (Dronning Anna Sofies Søster) med Dato 2. Januar 1753. Oversætteren var³ Hans Andersen Lindorph (c. 1691—1772), en af de Studenter, der som Skuespillere blev relegerede fra Universitetet; han har oversat Stykket i Haab om god Betaling for sin Dedication (noget der heller ikke var Corneille selv fremmed); det gik ham ikke godt i Livet, og han endte som Lem paa Almindelig Hospital.

7°. **Le menteur.** En indirekte Bearbejdelse forefindes af denne Corneilles bedste Komædie og et Forbillede for Molière (fra 1644). Der er bevaret i det kgl. Bibliotheks Samling af Comoedie-Placater fra Theatret i Grønnegade (34^{III}—460) en saalydende som No. 16:

„De ved Hans Kongl. Majests. særdeeles Naade *Priviligerede* Danske *Acteurs* Aabne igien Fredagen den 24. Maj Deres *Theatrum* ved at forestille det meget fornøvelige Skuespil kaldet: *Le menteur*

¹ „Mit ubetydelige Levnetsløb“, Bobés Udg. (1909) S. 48. Rahbek og Nyerup: Udsigt over den danske Digtekunst under Kong Frederik V, (1819), 193. N. M. Petersen, anf. Sted. ² Theaterhist. II, 313. ³ Jf. Nystrom 221, cf. 173.

Eller Løgneren. Samme Stykke bestaaer af 5 fuldkomne *Acter* og er oversat af det Franske, efter en fornemme Herres høye *Ordres*, og er aldrig spilt uden en eeniste Gang . . .“ [derefter om La Mottes „Port de mer“].

Placaten er fra Maj 1726, og aabenbart med den som Grundlag meddeler P. Hansen (Teaterhistorie I, S. 145) nogle Enkeltheder om *Le Menteur*, som han noget overraskende kalder „den store Corneilles eneste Lystspil“ (skønt han har skrevet 10 saadanne); han angiver Opførelsen til 1726, med Pilloy i Hovedrollen. Overskou kender intet til dette i Theaterhistorien blandt „vistnok de fleste og sikkert de rigtige Stykker“, der er opført i 1726; hellerikke nævnes det i Haandbogen⁴ ved Edg. Collin (1879), skønt den staar anført i Als' føromtalte Fortegnelse i det kgl. Theaters Archiv. — Picot kender ingen dansk Oversættelse¹.

Nu finder man i Bibliotheca danica IV 380: „Comoedie om Lyveren, bekjendt under den franske Titul *Le Menteur*“ København 1725, og „Anhang til Comoedien om Lyveren, Bekjendt under den franske Titul *Svite du Menteur*“, ib. eod. Disse Komedier findes paa det kgl. Bibliothek, i eet Bind i Octav (Univ. Bibl. har ikke Anhanget). Der nævnes ingen Forfatter- eller Oversætternavne, men Oversætteren siger i et Forord til den sidste: „En fornemme svensk *Cavalleer* har udi Aaret 1721 ved sin slette Helbred . . . for at forslaae Tiden og fornøye sit Sind oversat samme [Comoedie] af det Engelske paa Svensk . . . *dediceret Cancellie-Raad og Baron Erich Wrangel*, og trykt i Stockholm 1723“. Han havde, siges der, oversat den i „5 fulde *Acter*, men som Materien syntes alt for vidtløftigt til at kunde paa en gang paa det Danske *Theatro* forestilles (til hvis Brug *Intentionen* har været at udgive denne Danske Oversættelse) har mand været betenkt paa at skille den ad udi tvende

¹ Dette Stykkes Historie og Descendens er vel værd at antegne i faa Træk: oprindelig taget fra Spansk (Alarcóns „Den mistænkelige Sandhed“, oversat til Dansk af A. Richter 1879) blev det franske Stykke 1) bearbejdet tilbage til Spansk af Moncín: *El embustero engañado*; 2) bearbejdet til Italiensk af Goldoni: *Il bugiardo*, i hvilken Skikkelse det opførtes i København 1820—30 i F. L. Schmidts Oversættelse („Den letsindige Løgner“); 3) bearbejdet til Engelsk først af Samuel Foote („The Liar“ 1776) opførtes den her 1801 i den yngre Falsens Oversættelse („Løgneren“); 4) dernæst ogsaa til Engelsk af Richard Steele („The lying Lover“), hvis Stykke 5) localiseredes til svensk af Gyllenborg („En bättrad Will-hiärna“) og 6) videre til Dansk anonymt („Comoedie om Lyveren“) 1725 og synes i denne Form altsaa ogsaa at være opført her under Titel „Løgneren“.

differente Comoedier, saaledes som er skeet ved dend Franske *Original*; i Forhaabning at dend Gunstige Læsere ey tager dend her ved brugte Frihed til Misztykke“. Corneille har nemlig skrevet to Stykker, forøvrigt uden synderlig Forbindelse, med Titel: *Le Menteur* og *La Suite du Menteur*.

Den anonyme svenske Cavaller var den ældre Greve Carl Gyllenborg († 1746), hvis „En båltrad Will-Hierna och en trogen Wänskap“¹ er en temmelig let Bearbejdelse til svensk af Richard Steeles „The lying Lover or, The Ladies Friendship“ (London 1704), den første og mest frie engelske Bearbejdelse af *Le Menteur*. Nystrøm (S. 158 f.)² udreder omhyggeligt Forholdet og bemærker bl. a.: „Det synes at have været Oversætteren magtpaaliggende at hæfte fransk Etikette paa en Komedie, der i Virkeligheden kun ad Omveje kunde føres tilbage til Pierre Corneille — et karakteristisk Eksempel paa, hvor ringe Vægt man lagde paa en autentisk Tekst . . . kun i det Ydre fik den danske Tekst en Skikkelse, der kunde minde om Corneilles . . . Komedien sejlede i Virkeligheden under falsk Flag.“ Men den gjorde det endnu mere, end Nystrøm synes at mene, som jeg har paapeget i „Edda“ XVIII S. 239, idet Toactsstykket med Titel „Anhang til Lyveren“ ingenlunde kan siges at svare til *La Suite du Menteur*, saalidt som Steeles Stykke kan kaldes en Sammenarbejdelse af Corneilles to. Slutningen af „The lying Lover“ er ganske afvigende fra hele Gangen i *La Suite du Menteur*, — selv om enkelte Momenter derfra kan have foresvævet den engelske Forfatter, og der er Ligheder i det hele romaneske Motiv. Men Corneilles *Suite* er altsaa uden Del i den danske Oversættelse, og Anvendelsen i denne af Corneilles Titler er ganske fri og vildledende. Dens Ophavsmand kendes ikke, og Nystrøm sætter med Grund Spørgsmaalstegn ved, om det overhovedet var den samme, der blev opført 1726 ifølge den omtalte Placat. Ganske vist, siger han, Bemærkningen om, at Komedien var oversat „af det Franske“, tør man næppe lægge megen Vægt paa, naar vi ser den trykte Text betegnes som „bekiendt under den franske Titul Le Menteur“, skønt den kommer gennem Svensk fra Engelsk. Det har været en ren Modesag; men tilføjes maa Forskellen i Benævnelse: den ene kaldes „Løgneren“, den anden „Lyveren“. — En lidet franskkyndig Anmeldelse af

¹ Picot no. 1054.

² Ogsaa J. Paludan: Danmarks Litteratur i Holbergtiden, 140. Carl S. Petersen i „Tilskueren“ 1914, 540—41.

Oversættelsen læser man i Wielandts „Nye Tidender om Lærde og *curieuse* Sager“ 1725, 5. April (No. 14) S. 211.

Saameget om Oversættelser. Tilsidst et Par Ord om andre Spor af Corneille i Danmark. At han indirekte mærkes gennem Metastasio i Holbergs „Artaxerxes“ har jeg paavist andetsteds¹. Mere direkte finder jeg ikke Paavirkning af ham hos Holberg, — dertil var de af for forskelligt Naturel. Francis Bull deler ikke denne Opfattelse²; men den Kamp mellem Pligt og Lyst, Holberg efter ham skal have optaget fra Corneille, var jo i den Grad lieu commun i al fransk Klassik paa Theatret, at Corneille højst kan kaldes Indlederen deraf. Aandslighed mærkes ikke; og den samme Kamp gaar jo igen lige til „Kærlighed uden Strømper“³, hvor dog ingen vil finde Parodien rettet særlig eller direkte mod Corneille. — Medens Fastings Tragedie „Hermione“ er mere i Racines Stil, og Nordal Bruns „Zarine“ foregaar i den Voltaire'ske Orient, tager man næppe fejl i at genfinde Corneilles klassiske Stil i denne Forfatters „Einer Tambeskielver“ (1772); navnlig 5te Act, hvor Harald tilgiver Einer, minder stærkt om 5te Act af Corneilles *Cinna* og er mulig anlagt derefter.

Tilbage staar Ewald, der med rene Ord bekender sig som Corneilles Lærling, se Fortalen til hans Samlede Skrifter: da han uden Plan begyndte sit Digterstudium, var til alt Held den ældre Corneilles Værker det første, der faldt ham i Hænderne, og denne blev hans Helt i det Franske, som i det Tyske Klopstock, hvorfor tydelige Spor af Corneille genfindes i „Adam og Eva“ (1769) i „Hæng til Antitheser og Sentiments“. Han læste, siger han videre, Boileaus Digtekonst og andet med Møje og mere for Stilen end for

¹ Holberg Aarhog 1920, 130.

² Ibid. 53, 57.

³ Nogle Enkeltheders slaaende Lighed heri med Vers hos Corneille har jeg fremhævet i „Edda“ XVIII, 113, 255, samt anført Ramón de la Cruz' spanske „Kærlighed uden Strømper“, S. 100. — V4: „Man sætte Hierte for, man sætte Hierte bag —“ sammenholdes af Francis Bull (Wessels Digte I, 1918, Indledning, XXIV) med „et par linjer i Regnards komedie Don Japhet“:

[Don Roc Zurducasi,] Don Zapata Pascal
Ou Pascal Zapata, car il n'importe guère
Que Pascal soit devant ou Pascal soit derrière.

Man vil forgæves søge et Stykke af dette Navn blandt Regnards; men Komedien er af Scarron: „Don Japhet d'Arménie“, der gør tykt Nar af spansk Navnepomp. Versene findes i Act II, Sc. 1.

Indholdet, men kun Corneilles Theori, hans „Diskurser“, læste han for Indholdets Skyld (der hvor Corneille med Anstrengelse kæmper for at forene sine friere Theorier med Aristoteles' canoniserede Forskrifter). Overhovedet var den franske Stil indgaaet som et Hovedelement hos Ewald: Corneilles klangfulde Sprog og tankevækkende Dialog fængslede hans poetiske Øre og fandt sit Tilsvarende i hans egen tankerige Aand, siger A. D. Jørgensen herom. Vi finder hos Ewald den ægteste Genklang af Corneille, Tankens klare og metodiske Gennemførelse i et stærkt og fuldt Foredrag; mest i „Adam og Eva“; ogsaa i „Balders Død“ (hvor Helteidealet er det franske), i „Fiskerne“ (med Debatten mellem Kærlighed og Pligt hos en med Corneille mere beslægtet Aand end Holberg). Endelig i „Rolf Krake“, hvor Misbilligelsen af Blodhævn og Tvekamp („en almindelig Skik, som aldrig har behaget mig“, III 8) minder om Corneille, der i *le Cid* med den berømte Duel krænkede Richelieus strænge Forbud mod denne Form for Satisfaction, og i *Don Sanche d'Aragon* II₁ udtaler, at det er „pénible / D'arrêter un combat qu'autorise l'usage“.

De franske Citater især af Corneille, som man finder i Brevvekslingen mellem P. A. Heiberg og hans Hustru, er et Vidnesbyrd om, hvordan ogsaa her i Landet Mennesker af deres Intelligens i Corneille kunde finde det naturlige Udtryk for deres egne Følelser. Se saaledes „P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg“ S. 276, hvor han skriver advarende til hende om Gyllembourg, og citerer:

Il saura vous garder même fidélité,
Qu'il a gardé aux droits de l'hospitalité.

Dette er ad finem tilpasset efter Corneilles *Nicomède* I₁, hvor Helten advarer Laodice mod sin Stifmoder, Dronning Arsinoé, der udleverede Hannibal til Romerne, og siger:

Qui livra Annibal pourra bien vous contraindre,
Et saura vous garder même fidélité
Qu'elle a gardé aux lois de l'hospitalité,

d. v. s. ironisk for 'infidélité'. Et andet Citat hos Heiberg, som det er lykkedes mig at stedfæste, er det S. 299, hvor han skriver bittert til Gyllembourg selv (paa Fransk som altid) og tilføjer med tydelig Allusion til dennes Delagtighed i Drabet af Gustaf III:

Car qui sur son Roi fit son apprentissage,
Peut bien sur son ami achever son ouvrage.

Man mærker Citeringen efter Hukommelsen: det første Vers er en ukorrekt Alexandriner, hvor 'Roi' maa gælde for to Stavelser; og

Versene er arrangerede efter Corneilles *Rodogune*, V 4, hvor R. siger til Cléopâtre:

Et qui sur un époux fit son apprentissage
A bien pu sur un fils achever son ouvrage.

Talende er endvidere et saa sent Træk som det, H. C. Andersen beretter i „Mit Livs Eventyr“, Kapitel 2, om den gamle Dame, han kom til under sit første Ophold i København, og om hvem han fortæller: „hun læste daglig sine Klassikere, Corneille og Racine, om disse talte hun til mig, om deres store Tanker og fremstillede Charakterer.“¹

Men det var naturligvis mest Undtagelser, og man kan vel endog sige, at „Kærlighed uden Strømper“ har gjort nogen Skade ved sin Popularitet: den har næsten umuliggjort det for Danske at se uhildet paa den franske Tragedie og det Værdifulde, den giver, — fine Analyser af de sjælelige Kræfter, Fordybelse i Personligheden og Fremdragen af personlig Ansvarlighed, hvoraf Kampen mellem Motiverne fremgaar, Racines Kvindepsychologi, selve den klassiske Formskønhed. Vi kommer forudindtagne til den, ser gennem Wessels Briller først det Kunstlede og Urimelige, dernæst keder den ved sit fremmede Væsen. Men vil man forstaa fransk Aand, maa man ogsaa forstaa den franske Klassicisme.

¹ Generallojtnant, Dr. Tuxen meddeler mig den Iagttagelse af sin Erfaring som Fransk lærer, at det var meget lettere at interessere Eleverne (i Helsingørs Latinskole) for Corneille end for de andre Tragikere. — — Langt senere findes endnu en Oversættelse, denne Gang af et Digt af Corneille, nemlig Versene „til Marquisen“. De er oversatte med sædvanlig Virtuositet og Lethed i Tankens Overførelse i en elegant Versform af Kai Friis-Møller i „Hundrede franske Elskovsdigte“ (1921), S. 113: „**Stancer til Marquisen**“. Digteren giver her Udtryk for sin Harm over at føle sig forsmaaet paa Grund af sine graa Haar, idet han næsten truende slaar paa, at han er den, som raader ogsaa for hendes Eftermæle ved sin Kunsts Magt. Han anvender det samme Billede med Skønhedens Rose, der er forgængelig og visner, som Ronsard varierede saa ofte, og som vi kender — ikke triumferende, men rent elegisk — fra Ambrosius Stub. Kun Oversættelsen af „*belle Marquise*“ ved „*kæreste Marquise*“ (den gamle Betydning af *beau*, som ogsaa 'skøn' har i danske Dialekter) giver Anledning til Tvivl: her er det vel netop Skønheden, der skal pointeres. Vedkommende Dame var forøvrigt ikke Marquise, men Skuespillerinde; hun kaldtes blot saaledes til sit egl. Navn Thérèse de Gorla, og var gift med Komikeren du Parc i Molières Trup, med hvilken hun besøgte Corneilles By Rouen 1658. Baaede Corneille, Molière, La Fontaine og Racine hyldede Mlle du Parc.

KULTUR OG FOLKEMINDER

DET SLESVIGSKE FOLKS HISTORIE.

Vilh. la Cour: „*Geschichte des schleswigschen Volkes*“, I. Slesvigsk Forlag, 1923.

Magister la Cours slesvigske Historie er eller bør blive epokegørende i de tyskopdragne Slesvigeres historiske Skolegang. Hidtil maatte de nøjes med Krøniker om, at de gamle Jyder og Angler hørte til en politisk Nationalitet „Vestgermanerne“, som i Virkeligheden var frit opfunden af tyske Stuelærde. En politisk og sproglig Afgrund havde skilt Fædrene fra de Danske, der kun var trængt ind i Jylland ved blodig Vold og „Usurpation“. Müllenhoff fandt 1844 Varnerne i „Warnitz“ og Thyringerne i Tyrstrup, Torsbjerg, Torsbøl, Torntved, Tornskov (!). Geografiprofessoren Gerland fremstillede i „Atlas der Völkerkunde“ 1892 mir nix dir nix hele Sønderjylland som tysktalende (!). O. Weises Bog „Unsere Mundarten“ 1910 optog et nordslesvigsk Stykke blandt „tyske Dialektprøver“. Endelig oplyser den filologiske Professor Fr. Kauffmann i 1923 flensborgske Institutelever om, at Jysk burde slet ikke kaldes Dansk.

Danske Forskere har naturligvis ved Lejlighed søgt at fastnagle de altyske Fantasterier og Falsknerier, og de har dertil haft godt Rygstød hos den tyske Sprogvidenskabs Fagmænd, — Kauffmann er heldigvis i nyere Tid en aldeles enestaaende Fremtoning. Man vil saaledes mindes, hvordan Th. Siebs i 1911 og 12 kendte tyske Sprogmand efter en dansk Appel i 1914 rammede en forsvarlig Pæl gennem Livet paa Krøniken om Vestjyskens Ikkedanskhed. Men iøvrigt har vort nationalhistoriske Landeværn næppe været tilstrækkelig systematisk. Det forskansede sig nærmest bag den Kendsgærning, at Sønderjyllands Nationalitet lige til Danevirke er historisk paaviselig dansk fra „Gorm den Gamle“ og fremefter uden Afbrydelse, naar bortsees fra Angels Fortyskning i 19. Aarhundrede.

Det er nu et fuldkommen sundt Standpunkt, at Kærnesagen for os er den nulevende Danskhed og dens historisk paaviselige Kontinuitet fra Vikingetiden.

Det vilde have været afgørende, hvis Modstanderne var Mennesker med almindelig sund Menneskefornuft. Men Ulykken er, at Modstandernes

Taktik er, om jeg saa maa sige, bidt af en gal Filolog. Mens vi Danske af historisk Virkelighedssans skyede den graa Urtid, søgte de tyske Expansionister her en fortrinsvis Tumbleplads for deres Lærdom og Skarp-sind, og vor Uvirksomhed udnyttedes som Tegn paa vort Retsgrundlags Svaghed. Derfor er det i høj Grad paakrævet, at der fra dansk Side gøres noget alvorligt for at vise Tyskerne, at vi ikke er rædde for at møde dem med videnskabelige Vaaben paa denne deres Yndlings-Kampplads. Det har jeg energisk søgt at indskærpe i „Sønderjydske Aarbøger“ 1900 og igen i min Bog „Altyske Annexionslærdomme“ 1909.

Nu endelig følger Vilh. la Cours Værk som den længe savnede Haandbog, der giver et sammenfattende etnologisk-historisk Syn paa Sønderjyllands Urtid fra dansk Standpunkt.

For at faa en samlet Forestilling om, hvad den bringer os, kan vi næppe gøre noget bedre end at høre en Dom, der fremsættes af en Modstander. Overlærer Christian Tränckner har i „Schleswiger Nachrichten“ skrevet en Anmeldelse, der naturligvis i Hovedsagen former sig som en Afvisning af Bogens Resultater. Men alligevel kan han ikke nægte den sin Agtelse.

„Værket er, det maa anerkendes, dygtigt (geschickt, fedttrykt) og folkeligt. Hvem der ikke selv kan bruge de danske lærde Arbejder, har her en Erstatning. I Urhistorien bliver det klart fremstillet, at Oldtids-folkene omkring Østersøbækkenet har dannet et baltisk Kultur- og Kultus-samfund. I en klar Undersøgelse bliver det sandsynliggjort, at der i Slesvig har været tre Stor-Bosættelser, ved Kongeaaen, ved Slien og paa Nordsø-Øerne, hvortil svarer tre Folkestammer: Jyder, Angler og Siguloner. Ved interessante sproglige Undersøgelser, fremfor alt af Stednavne og Personnavne, kastes der Lys over disse og andre Stammers Udvikling.“

Længere nede kommer ogsaa et Punktum, som er værd at lægge Mærke til. „Hvem der fordomsfrit har studeret de tyske Forskninger, veed, at Clement er upaalidelig, Sach maaske ensidig, Michelsen og i mange Ting ogsaa Müllenhoff forældet. Dog vil man paa mange Steder antage deres Iagttagelser og Forskninger af Grupp, Beltz, Handelsmann og Kauffmann for solidere og sandsynligere og ved en Sammenligning uigendrivelig kunne paavise Svagheden og Vilkaarligheden i la Cours Fremstillinger.“

Vi noterer, med Anerkendelse af Hr. Tränckners Stræben efter Fordomsfrihed, at han ikke er blind for Fejlen hos Tyskhedens Forfægtere, ja selv hos saadan en Stormester som Müllenhoff. Endvidere seer vi, at Kritiken overfor la Cour her er mærkelig mild, idet der kun forekastes ham „Svaghed og Vilkaarlighed“. Af andre slemme Ting, der foreholdes ham, finder jeg i Artiklen: Tendens, Overdrivelse, Fordrejelse. Derimod seer jeg ikke, at Hr. Tränckner nogensteds gaar saa vidt, at han taler om Fuskari eller Forfalskning af Citater. Hovedsummen bliver da, at det værste, han har at udsætte paa la Cour, ikke er noget særdeles nedsættende. Men dermed har Tränckner i Virkeligheden givet sig en alvorlig Blottelse. Thi i samme Aandedræt kommer han for Skade at nævne de

Herrer Clement og Kauffmann som „solidere“. Og hvem er da disse foretrukne „Autoriteter“? Clement, hvem Hr. Tränckner selv kalder „upaa-lidelig“, er af Vilh. Thomsen i 1870 bleven afsløret som den ynke-ligste og mest fanatisk tendensiøse Fuser, og denne skaanselsløse Hen-rettelse har den fremragende tyske Sprogmand Zarneke med fuld Bil-ligelse ladet fuldbyrdes i sit Tidsskrift „Literarisches Centralblatt“. Med Hensyn til Kauffmann, saa har jeg i „Tilskueren“ Septbr. 1923, 212, og i Braunes „Beiträge“, Bd. 48, 143, afsløret, at han henviser til Vald. Bennikes og Marius Kristensens „Kort over de danske folkemål“ paa en Maade, der kun kan kaldes vitterlig Forfalskning.

Vi kan da fastslaa: Hr. Tränckners Forsøg paa at sætte la Cour i lavere moralsk Klasse end de tyske Sandhedsvidner er mislykket. Til-bage bliver blot den nødtvungne Erkendelse af la Cours Fortrin: hans Værks dygtige Tilrettelægning, dets folkelige Fremstillingsform, den klare Paavisning af Bosættelsesforhold og Sprogforhold — kort sagt Egen-skaber, der gør Værket til en Oplysnings-Haandbog af Rang.

Hermed turde der være sagt tilstrækkeligt i Almindelighed om den Plads, som la Cours Værk indtager i dansk Forsknings Udvikling. Jeg vender mig nu til Enkeltheder som kan kræve Drøftelse eller Tilføjelser.

1. Bosættelsen i Stenalderen eller Bronzealderen. La Cours Fremstilling hviler paa Sophus Müllers Undersøgelse af Stenalderens og Bronzealderens Bosættelse i Sønderjylland, „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed“ 1914—15. Det er et overordentlig solidt Udgangs-punkt, der her er givet, — noget ganske andet end de tyske Etnologers Ydelser, den Slags Stedfæstelser som Müllenhoffs Thyringer i Tyrstrup, Varner i Varnæs og deslige Taagefostre. Særlig vigtig er Paavisningen af den ubrudte Sammenhæng mellem Bosættelserne i Nørre- og Sønderjyl-land og af den forholdsvis svage Vejforbindelse mellem Sønderjylland og Holsten. Alt dette understreges naturligvis af la Cour, og det er over-hovedet først gennem ham, at de arkæologiske Resultater naar til at blive Folke-Eje, anskueliggjort gennem et særdeles tydeligt Oversigts-kort S. 16.

S. 8—9 kommer la Cour ind paa Spørgsmaalet om den nationale Kontinuitet fra Stenalderen til Bronzealderen. Han udtaler sig med tilbørlig Varsomhed, idet han nævner Modsætningen mellem de sydvestenfra ad Søvejen indførte Møgel-Stengrave og de uanseligere Jordhøje med Enkelgrave, der ved Stenalderens Slutning synes at udbrede sig nordpaa fra Mellemeuropa. Det kunde dog maaske have været paa sin Plads at gøre opmærksom paa, at der her er et Punkt, hvor der er delte Meninger mellem For-skerne. Siden sidste Del af 19. Aarhundrede har det været en almindelig udbredt Opfattelse, at Møgelstengravsfolket var identisk med Gottonerne; denne Lære er særlig forfægtet af Kosinna, Andreas M. Hansen o. a. Men ved at studere Udbredelsesfelterne er Sophus Müller efterhaanden bleven tilbøjelig til at tro paa en Modsætning mellem to forskellige Racer, og det er først i de smaa Enkeltnes Folk og Bronzealdersfolket, at han sporer den Race, der siden fortsætter sig uafbrudt som Landets herskende Nationalitet, den gottonske.

At der foreligger to Udbredelsesfelter, der ikke helt dækker hinanden, skønner vi ogsaa af la Cours Bog S. 20, hvor det omtales, at Dänischwold havde en ret stærk Bosættelse i Stenalderen, medens der i Bronzealderen kun foreligger spredte Smaabygder. Naturligvis kan ændrede Tidsvilkaar have voldt en Affolkning; men man føres dog uvilkaarlig til at stille sig selv det Spørgsmaal, om der ikke røber sig Tegn paa to Bosættelser med forskellig geografisk og national Basis.

S. 11 og 14—18 paaviser la Cour, at Tyngdepunkterne for den ældre Bronzealders Bosættelse er knyttede til Jyllands Vestkyst, særlig til Havnepladserne Hjerting og Ferring; i den yngre Bronzealder tynges derimod Vægtskaalen ned til Fordel for de danske Øer i Østersøen. Han sætter disse Forhold i Forbindelse med Ravhandelen, der oprindeligt fortrinsvis blomstrede ved Vesterhavet, men senere forskød sit Hovedsæde til den preussiske Østersøkyst. — Men hvorledes forklares det saa, at Møgelstenalderens Bosættelse afgjort ikke har sit Tyngdepunkt ved Vestkysten, naar alene bortsees fra Øerne Sild, Før og Amrum? Der kunde dog vel ogsaa tænkes den Mulighed, at Bronzealdersbosættelsens Forskydning hang sammen med et nyt Folkeelements Fremtrængen fra Vestkysten østpaa.

Jeg har efter la Cour nævnt, at to gamle Bronzealders-Knudepunkter for Bosættelsen er Vesterhavshavnene Hjerting og Ferring. Hvis vi nu nærmere undersøger Herrederne med de gamle Navnetyper Simplex, -ing, -berg og -heim, vil vi finde, at Tingstedernes Plads i Forhold til Herreds-omraaderne aldeles gennemgaaende tyder paa en Fremrykning fra Vest mod Øst. Saaledes ved: Vi, Ris, Hviding, Gram, Horne (opkaldt efter Forbjærget Horns Bjærg), Bølling, Hing (opkaldt efter He), Ulborg, Rind, Gislum, V. Hornum, Hellum, Hald, Gjærn, Voer, Bjerger; en udpræget vestgaaende Retning finder jeg kun ved Jelling og Vang. Dette Forhold, som er saa iøjnefaldende og nemt at kontrollere, fortjener vistnok at tages med i Overvejelse, naar det gælder om at efterspore den ældste gottonske Bosættelses Udvikling i vort Fædreland.

Medens la Cour tager Bronzealdersbosættelsen til Udgangspunkt, hvor det gælder om at paavise Bosættelsens fremadskridende Udvikling gennem Stednavnetyper, kommer han ikke ind paa Spørgsmaalet om, hvor vidt det er muligt at paavise noget Stednavnelag, der særmærker selve Bronzealdersbosættelsen. Det skyldes vel nærmest blot Ønsket om at undgaa Formuleringer, der kunde forekomme den forudsætningsløse Læser altfor nye og omtvistelige. I Virkeligheden staar la Cour ingenlunde fremmed overfor det her nævnte Problem; det ser vi i hans Afhandling „Oldtidsveje og Stednavne“ i „Fortid og Nutid“ 1921 (udkommen 1923). Han undersøger her en Stednavnegruppe, hvis Sammenhæng med den ældste Bosættelse er fremhævet af Nordmanden K. Rygh og mig. Det er de usammensatte Terrænnavne; jeg vilde foretrække at nøjes med at kalde dem Simplexnavne (usammensatte Navne), fordi de ogsaa kan udtrykke andet end Terræn, f. Ex. det ovennævnte Vi = „Helligdom“.

I Danmark er det mig, der først har fremhævet Simplexnavnenes

Alder og Rang. Jeg har bl. a. paavist, at de hører til de Bostedsnavne, der hyppigst ledsages af Indbyggernavne paa -ing; se de meddelte Exempelsamlinger i „Efterslæt til folkelig Hof- og Statskalender“ i „D. St.“ 1915, 201; „Lidt om .. sønderjyske Indbyggernavne“ i „Flensborg Avis“ 27. Jan. 1923; „Ein altes Merkmal des Dänentums“ i „Neue Flensburger Zeitung“ 25. Maj 1923; af ny tilkomne Afhjemlinger meddeles her: Rindsinger i Rind i Rinds Herred, fris. Fjoldinga i Fjold. For Størstedelen af Sønderjylland er det fast, herskende Regel, at Simplex-Sogdenes Indbyggernavne hører til denne Type; dog er den gamle Skik omtrent helt uddød mod Nordvest og — sikkert som Følge af germaniserende Indflydelse — mod Sydøst.

Hovedgrundlaget for Ryghs og min lagttagelse er paa den ene Side Navnenes sproglige Type, paa den anden Side Stedernes geografiske Rang som Herredstingsteder, vigtige Havnepladser el. l. Her er det nu, at la Cour fører vor Forstaaelse et Skridt videre frem, idet han i et Foredrag i Oldskriftselskabet 1922 og i „Fortid og Nutid“ paaviser en faststaaende Forbindelse mellem Simplexerne og Bronzealderens Hovedfærdselsveje. Iøvrigt har hans Studier ført ham til at se, at den sproglige Afgrænsning var noget for snæver. Foruden Simplexnavnene maa der i det ældste Lag medtages forskellige Sammensætninger, der udtrykker Terrænforhold. Efter at være bleven kendt med denne lagttagelse har jeg fundet den stadfæstet ved nærmere Undersøgelse. Det viser sig nemlig, at Vestjylland, der er et Hovedknudepunkt for Bronzealderens Bosættelse, næsten ikke indeholder andre Sogne navne end de fire følgende Typer: 1. Simplexer; 2. Afledningsdannelser paa -ing; 3. Sammensætninger med -borg eller det oprindelig identiske -bjærg; 4. Sammensætninger med -heim. Vi kan her praktisk talt slaa 1 og 2 sammen, da Ingtypen ofte kan paavises at være en Udvidelse af Simplex, jfr. Herredstingstedet He og det deraf dannede Herredsnavn Heingæ. Men omtrent jævnbrydige med 1 og 2 fremtræder Sammensætningstyperne -borg (-bjærg) og -heim, og den høje Aldersrang stadfæstes af det klassiske tyske Stednavnestof, hvor vi netop finder disse to Typer blandt Sammensætningernes allerførste og fornemste Pionerer; det maa tilføjes, at Typen -heim ligesom Simplex ogsaa ofte udmærkes ved Indbyggernavne paa -ing.

Det forekommer mig, at la Cours og mine lagttagelser er af saa grundlæggende Vigtighed, at Forholdet mellem de ældste Stednavnetyper og Bronzealderens Bosættelse ved en ny Udgave af hans Værk burde gøres til Genstand for udtrykkelig Omtale. Efter min Mening staar vi her paa afgjort sikrere Bund end ved den Stednavnetype, der hos la Cour opføres som Nr. 2 i Rækkefølgen.

2. Stad-Bosættelsen. S. 65 ff. undersøger la Cour Stad-Bosættelsen, der af ham opfattes som den første store Tilvæxt til det Areal, der var indtaget under Bronzealders-Bosættelsen; hertil hører Kortet Nr. 2, S. 66. Han er klar over, at Stadbosættelsens Slutgrænse først kan sættes i Vikingetiden, da der endnu dannes adskillige Stad-Navne paa Island. Men han mener, at adskillige Stad maa gaa tilbage til Tiden før

Folkevandringen. Det slutter han af, at de ofte viser sig tæt knyttede til Bronzealders-Bosættelsen, nærmest ligger som en Bræmme udenom den.

Samme Syn paa Stad-Bosættelsens Alder har, saavidt jeg har forstaaet, Svend Aakjær. Det skal ogsaa indrømmes, at det umiddelbare Indtryk af la Cours Kort Nr. 2 taler til Fordel for hans Opfattelse.

Jeg maa dog advare mod at lægge for meget ind i Udbredelseskurvernes Parallelisme, — selv om denne Advarsel ogsaa maa ramme det ovenfor omtalte Samstem mellem Simplexnavnene og Bronzealders-Bosættelsen. Visse Naturvilkaar vil kunne fremkalde Spredningskurver, der er forbløffende identiske, skønt de paaviselig tilhører helt forskellige Tidsaldr. Hvor gale Slutninger man derved kan ledes til, seer vi hos Andreas M. Hansen, som sætter Lev-Stednavnene i Forbindelse med Møgelstenalderens Bosættelse og derved naar at skyde dem tilbage til et Par Tusend Aar før Kristus, skønt de fleste Forskere sikkert vil være enige med la Cour og mig om, at de først tilhører Tiden c. 400—500 efter Kristus.

Hvad der staar fast, er, at Stad-Bosættelsens Slutgrænse først falder i Vikingetiden. Byggende paa Steenstrups Iagttagelser har derfor H. V. Clausen opfattet denne Bosættelse i Hovedsagen som følgende efter Lev. Og jeg kan ikke se andet, end at han har Ret; paa mange Steder i Danmark indtager Stad afgjort en sekundær Stilling i Forhold til Lev.

La Cour gør selv opmærksom paa, at Stadnavnenes første Led i Reglen er et Personnavn, S. 67. Men denne Kendsgerning gør det efter min Mening ret vanskeligt at lægge Typen tilbage til Tidsalderen før Folkevandringen. Vi er jo saa heldige at have et ret rigeligt Stof af tyske Bygdnave hos Ptolemaios fra c. 150 efter Kristus, og selv om de ofte er radbrækkede og i det hele vanskelige at tyde, er dog saa meget klart, at de ikke rummer et eneste paaviseligt Exempel paa Stednavn dannet med Personnavn, allermindst paa saadanne Sammensætninger med -stad, -borg, -heim, -lev etc. Vi finder kun geografiske Sammensætninger som Aski-burgion, Lup-furdon, Furgi-satis etc. Et saadant Forhold har vi ikke Lov til at se bort fra ved Dateringen. Jeg hævder: efter det foreliggende Hjemmelstof at dømme maa Stednavne med personlige Forled siges at høre til Tiden fra Folkevandringen af, og hvis man vil gætte paa, at de kunde gaa længere tilbage, maa der kunne gives meget tvingende Grunde for en saadan Formodning. Jeg kan ikke indse, at det delvise Sammenfald med nogle Bronzealders-Bosættelsesfelter er en saadan Grund.

Videre synes la Cour at tage de sydslesvigske Stednavne som en Enhed, nationalt seet, og deri kan jeg ikke give ham Ret. Efter min Mening lader der sig skelne to Lag, som er tydelig adskilte, selv om deres yderste Udløbere hist og her griber ind i hinanden. Fra Angel til lidt vestenfor Treenen har vi en Række Stadnavne, hvoraf næsten hvert eneste gentages i Kongeriget; saadanne Gengangere er: Thorsted, Haksted, Sølvsted, Ørsted, Siversted; med Farensted kan sammenlignes sjællandsk Farendeløse. Derimod med sydvestligere Basis, østpaa lidt udover Treenen, optræder en Række Navne, som ikke har Sidestykker i Kongeriget: Norsted, Bomsted, Hatsted, Dörpsted. Fremfor alt yngler her Typen -ing-

stad, der nok kan genfindes enkeltvis f. Ex. i et skaansk Balingstad, men som Helhed er fremmed for Kongeriget; jfr. Hollingsted, Ellingsted, Bollingsted, Immingsted — smlg. Imminghusen paa Nordstrand —, Klintringsted, Tinningsted, Wallingstede, Vemmingsted. Typen genfindes i Vestholsten: Hollingstedt, Tellingstedt, Weddingstedt med Nabobyen Weddinghusen; med Immingsted kan sammenlignes holstensk Immenstedt. Af Parallelen mellem Immingsted og Imminghusen, og særlig af de to Nabobyer Weddingstedt og Weddinghusen, kan vi skønne, at -ingstad og -inghûs er nøje sammenhørende Typer; videre hører hertil -ingheim, -ingtûn, -ingworth, -ingbrôk osv. Den samlede Gruppe er typisk for Saxerne og har fra dem ogsaa delvis udbredt sig til deres Nærfrænder Friserne. Dens Udvikling lader sig paa flere Punkter ret nøje forfølge og tidfæste. Af Typen -ingheim er der højt regnet svage Spirer tilstede i Saxernes Hjemland; jeg har kun fundet et enligt Brüninghem ved Nordspidsen af Hannover. -ingtûn forekommer slet ikke, at dømme efter Exemplerne hos Förstemann, „Altdeutsches Namenbuch“; de foreliggende -tûn i Hjemlandet synes næsten udelukkende at have geografiske Forled som Moor, Thorn o. lign. Udviklingen af -ingheim og -ingtûn indtræder aldeles tydelig først i den flanderske Saxerbygd, hvor den tager overordentlig Fart; et Par sporadiske -ingheim i hollandsk Frisland tør regnes for Udstraaling herfra. Tidspunktet kan vel sættes til 4.—5. Aarhundrede. Typen -inghûs vil nu vist ingen Forsker opfatte anderledes end som sekundær i Forhold til -ingheim og -ingtûn; og naar nu Weddinghusen er Søsterbygd til Weddingstedt, og Imminghusen har et Immingsted ved Siden af sig, føres vi hermed til samme ret sene Datering for Typen -ingstad.

Jeg kan tilføje, at netop hos Nordfriserne kan der særlig let tænkes sildig Nydannelse af Ingtyper. Hyppige er hos dem Indbyggernavne paa -ing, og der er ingen Tvivl om at Wallingstede er en Landingsplads for Wallingerne fra Kystlandet Wal, og at Klintringsted alias Stedesand er „Klintboernes Sted“, jfr. Klintring-enge = Enge, og Klintringe = Klintum i samme Nabolag. Endvidere danner Nordfriserne endnu i 15—16 Masser af Sønnavne paa -ing, Nissing = Nissen, Jepping = Jepsen, se Exemplerne hos Sach, „Das Herzogtum Schleswig“ II, 303, 307 etc. Og endnu i 12. Aarhundrede dannes der Ingstednavne ved Afledning fra Personnavne; saaledes bygges Tating 1103 paa Tate Eskels Grund ifølge Chron. Eiderstadense, cit. hos Trap, „Slesvig“ 322. — Det vil altsaa sees, at alt tyder paa, at Typen -ingstad i Sydvestsønderjylland har Tilknytning til sildige Foreteelser. Og naar nu denne Types Udbredelsesfelt svarer dels til Bronzealdersbosættelsen, dels til de i Middelalderen indvandrede Frisers Folkeomraade, saa bliver det sikkert den sidste Parallel snarere end den første, som vi bør lægge Vægt paa.

3. Lev-Bosættelsen. Medens jeg ikke kan godtage la Cours Resultater om Stadtypen, mener jeg, at Afsnittet om Levtypen, S. 77 ff., atter hører til de Stykker, der fører vor Forstaaelse et væsentligt Skridt fremad.

Han omtaler S. 79 min lagttagelse, at de slesvigske Levbygder skyder sig frem fra Østkystens Fjorde, udgaaende fra et østligere Centrum.

Men dette er kun den halve Forklaring, siger han; tydelig bliver Sagen kun, naar vi lægger Mærke til, at Levbyggerne i Regelen ligger udenfor Bronzealderens Hovedbosættelser. De er med andre Ord en Slags Fyldekalk, hvorved Mellemrummene mellem den jyske Nordvestbosættelse og den engelske Sydøstbosættelse bliver udfyldte. Først ved denne Proces bliver Jyllands løst forbundne Dele inderligere sammenloddede; deri ligger Levbosættelsens statslig epokegørende Mission.

I dette har la Cour utvivlsomt Ret, og hans lagttagelse giver os ogsaa et Fingerpeg ved Drøftelsen af det Stridsspørgsmaal, om Levbosættelsen var fortrinsvis fredelig, eller om den var, hvad Kauffmann i sin Tendensjargon ynder at kalde en krigersk „Usurpation“. Noget præcist Svar paa Spørgsmaalet vil der næppe kunne gives, da vi savner ethvert-somhelst historisk eller sagnligt Vidnesbyrd om Levbosættelsens Art. Men det er ialfald ikke uvæsentligt at fastslaa, at Levbosættelsen i Sønderjylland ikke rettede sig fortrinsvis mod de i Forvejen opdyrkede Strøg, men de tætte, uryddede Skove. Vi føres derved til at tro, at Levbyggernes Overlegenhed ytrede sig mindre paa krigersk end paa kulturel Vis.

Det kan være paa sin Plads her at understrege Levtypens onomatiskiske og kulturelle Rang. Lev er det første typisk danske Stednavneled, oprindelig særlig østdansk; det er at sidestille med Indbyggernavnene paa -far: Sjællandsfarer etc. Jylland har intet typisk Nationalmærke af tilsvarende Rang; Modstykker finder vi kun mod Øst: gotiske Omraadesnavne paa -kind, upsvenske Havnenavne paa -garn. — Medens Valget af -lev saaledes vidner om national Originalitet, er det samtidig denne Type, der først indfører den søndenfra kommende Skik at danne Stednavne med menneskelige Personnavne til Forled. Endvidere følger udenlandske Navnetyper i Levnavnenes Kølvand. Hertil hører efter min Mening Stadtypen, der ligesom -lev sammensættes med Personnavne. Endvidere de af H. V. Clausen fremhævede Tingstednavne Maal-høg = frankisk Mal-berg. Endelig dannes Levbygdernes saavelsom Stadbygdenes Indbyggernavne normalt paa -ere, ikke som Simplexbygdenes og Heimbygdenes paa -ing; i dette -ere skjuler sig sikkert ofte, omend maaske ikke altid, Elementet -verjar, der allerede ved Kristi Tid var gængs paa vesttysk Grund. — Kulturelt er at mærke, at Levbosættelsen gaar Haand i Haand med Odinsdyrkelse, Thorsdyrkelse og Masseofringsskik. Det er velkendt, at Odinstroen kom sydvestfra, og Ligningen Thor = Jupiter Tanarus peger i samme Retning. Men skønt min Sammenstilling viser, at Levtypen er en Indførselskanal for sydvestgottonske Paavirkninger, maa man vogte sig for den ved første Øjekast nærliggende Slutning, at Indførselsretningen skulde gaa direkte fra Syd mod Nord; Strømmen gaar fra Sydvest ad Søvejen først til Sjælland og derfra atter mod Vest og Sydvest, saa at Vestjylland ligger i Periferien.

Det er ikke min Mening at forlange, at de her nævnte Spørgsmaal skulde have været drøftede i la Cours Bog. Vi maa være tilfredse, naar han ved sine lagttagelser om Grupperingen har bragt vor Forstaaelse et positivt Skridt videre, og Drøftelse af helt nye Synspunkter maa selvfølgelig overlades til Fremtiden. Jeg vil blot gøre gældende, at det

omtalte Helhedssyn paa Levtypens Rang og Stilling nødvendig bør blive Genstand for la Cours Overvejelse ved hans videregaaende Studier; han har jo netop mere end de fleste andre Forskere vist sig at eje Evnen til et Helhedssyn paa vort Lands Urtid.

Tilslut vil jeg gøre opmærksom paa, at la Cour S. 78 nævner Okslev og Otteslev som forsvundne og paa Kortet S. 80 ikke medtager dem. Hertil er at sige, at Meier hos Danckwerth S. 88—89 har begge Navne paa sit Kort over Nordfrisland ved Aar 1240; endvidere fremgaar det af et frisisk Stykke hos Allen, »Danske Sprogs Hist. i Sdj.« II, 750, at Okslev laa paa Stedesands Plads eller i nærmeste Nærhed. Derfor kunde de to Bygder vist rolig have været medoptagne paa Kortskitsen, hvor de kommer til at staa, netop hvor vi venter dem, nemlig i Mellemrummet mellem den nordvestlige og den sydvestlige Bronzealders-Bosættelse.

4. Jyder, Angler, Siguloner etc. De tre Bronzealders-Bosættelser i Sønderjylland tildeler la Cour henholdsvis Jyder, Angler og Siguloner. For sin Stedfæstelse af de oprindelige Jyder finder han S. 56 et Holdepunkt i Vadestedet Jotenwath, Jöthnewath, nu Jyndevad, tæt ved Grænsevolden Olmerdige; her fortjener det at fremhæves, at netop den arkaiske Genitivform Jöthne $\angle$ *Iotna taler for gammel Tilknytning til disse Egne. Anglernes Navn afleder la Cour af et Navn for Fjorden Sli, det samme som i norsk Hard-anger. Man vil uvilkaarlig indvende, at Fjorden jo i Forvejen har Navnet Sli. Det er dog ikke udelukket, at et vigtigt Vand kunde have to Navne; Gudenaen synes jo f. Ex. at have baaret det extra Navn *Rand, at dømme efter Bynavnet Randar-ós, »Rands Munding«.

Sigulonerne finder la Cour paa det ptolemæiske Kort sat nordenfor Saxerne, og han sammenstiller dem med Ønavnet Sild samt med det hos Alfred den Store nævnte sønderjyske Omraadesnavn Sillende. Han jævnfører yderligere Ordet sil „stillestaaende eller langsomt flydende Vand«, som findes paa Nordisk, Saxisk og Nederlandsk. Grundstammen er efter hans Mening *sihil-, der ifølge Verners Lov kan have Biformen *sigil-. Jeg troer dog ikke, at det gaar saa let med at forene Formerne Sigul- og Sil-. Ialfald maa det erindres, at der findes et gammelt indo-europæisk Strømnavn Silis, kendt fra Norditalien, Syditalien og Spanien = Sill i Tyrol, Sö Sil i Sverige. — Efter min Mening er det rigtigst at nøjes med den forsigtigere Formulering, at Sigulonerne efter det ptolemæiske Kort synes at dække det sydvestslesvigske Bronzealders-Omraade; om der saa kan findes en Fortsættelse i yngre Navneform, maa indtil videre lades uafgjort.

Paa Kortskitsen S. 24 sætter la Cour Folkestammen Ambroner med Spørgsmaalstegn i Omungær Syssel, nu Ommer Syssel. Denne Gisning er efter min Mening ikke tilstrækkelig hjemlet. Der er i Virkelighed ikke anden Lighed mellem de to Navne end det ene Bogstav m, thi Vokalen er afgjort forskellig, — det ene Sted kort a, det andet Sted langt o. Hvad der skjuler sig i Formen Omungær, er dunkelt. Snarest er det vel et Genitiv af *Omung: Omungar sýsla, svarende til Borgundar-holmr.

Stammen Auiones hos Tacitus sætter la Cour formodningsvis i

Aabo Syssel. Denne Stedfæstelse kan have noget for sig. Efter Oplysning fra Gaardejer Aage Sørensen i Mellerup skal jeg her meddele to endnu levende Navneformer for Sysselindbyggerne, der aldrig før har været fremme paa Tryk. Hr. Sørensen, der stammer fra Lisbjerg Herred, blev af en Rousing fra Voer kaldt en Aabut, medens en Mand fra Favsing i S. Hald Herred brugte Formen Aaboing. Sidstnævnte Form kan sidestilles med Lovringer i Lofræth Syssel og med *Baringer i Barnege Syssel alias Barwith Syssel.

Stammen Haruderne i Hardsyssel bliver S. 29 genfundet i Harudorum pagus ved Harzen. Dette er næppe rigtigt. harud er et gammelt gottonsk Ord for „Skov“, der optræder som Simplex i adskillige Bjergegne, f. Ex. ved Harzen, i bajrisk Pfalz etc. De omtalte nordtyske Haruder skal sikkert simpelthen tydes som „Harz-Indbyggere“ og ikke sættes i Forbindelse med Hardsysselboerne.

Billedstoffet og Kortstoffet fortjener endnu en samlet Omtale. Det er rigeligt og godt. Med Tilfredsstillelse seer Læseren karakteristiske Prøver af sønderjyske Landskaber og Fæstningsvolde, en gammel engelsk Tegning til Uffesagnet, og ikke mindst Ptolemaios' Kort S. 26, hvortil er føjet min Paavisning af det skarpe Skel, som den gamle Geograf gør mellem Germanien og Danmark. Ogsaa andetsteds har jeg med Tilfredsstillelse noteret, at mine hidtil uansede Iagttagelser er bleven godkendte og udnyttede. Den hele Serie af Kort over forskellige Tidsaldres Bosættelsesfelter er meget oplysende og afføder Ønsket om, at der til Skolebrug og almindelig Oplysning maatte blive udarbejdet lignende Kort for det samlede Danmark. Ganske vist kan denne Opgave maaske endnu ikke løses med fuld Paalidelighed i alle Enkeltheder, men de Lærdes Tvivl paa enkelte Punkter burde ikke volde, at Almenheden gaar glip af en Oplysning, som den har gyldigt Krav paa. Her kan de tage god Lære af den foreliggende Bog.

I det hele er la Cours Bog et Værk, der aabner nye Veje og tilfører vor Forskning en frisk Luftning, som den godt kan trænge til. Der er al Grund til at være ham taknemmelig derfor.

Gudmund Schütte.

ORMEN I NORDISK FOLKEMEDICIN.

J. Reichborn-Kjennerud, *Ormen i Nordisk Folkemedisin*, Kristiania 1924. 45 Sider.

Rundt om i de fleste Lande er Interessen for folkemedicinske Studier efterhaanden vokset, og Lægmand læser med Undren de mange forunderlige Kure, man i gamle Dage har anvendt mod Sygdomme, men endnu mere studser man, naar man opdager, at mange af disse Aarhundreder gamle Raad endnu finder Anvendelse i vore Dage, hvilket ikke sjældent er Tilfældet.

Ovenstaaende Arbejde udgør egentlig J. Reichborn-Kjenneruds ene Prøveforelæsning ved Erhvervelsen af hans Doktorgrad. Emnet er

selvvalgt af Forfatteren, og man vil da ogsaa se, at han har ligget inde med et meget stort Materiale derom, som dog i det foreliggende Øjemed er blevet sammentrængt en Del.

Med „Orm“ forstaaes paa Særnorsk, Slinger, og Indholdet drejer sig saaledes udelukkende om Slinger og slangelignende Dyr, særlig naturligvis om den i Norden almindelige Hugorm. Alt hvad der kan findes om disse Dyr, lige fra Sagaernes og Saxos Tid er saa vidt muligt medtaget, hvorved Bogen bliver inddelt i to Afsnit. Først beskæftiger Forf. sig med Slangen som Sygdomsaarsag, hvor vi bl. a. hører Fortællingen om Harald Haarderaade, der gav Raad til en Pige, man mente havde faaet en Slange i sig; Kongen anbefalede Pigen at tørste i nogen Tid, og derefter skulde hun føres til en Fos og draabevis faa Vand i Munden. Den tørstige Slange vilde da stikke Hovedet frem af Pigens Hals, og Faderen maatte nu være parat og hugge Overdelen af Dyret af — Pigen kom sig. Ganske samme Raad omtaler Forf. som foreslaaet mod et lignende Tilfælde i 1921.

Ogsaa „Ormebid“ og flere andre Sygdomme foraarsagede ved Slinger gaar Forf. meget nøje ind paa.

Andet Afsnit omhandler Slangen som lægende Dyr, og vi finder her, at alle Dele af Dyret har fundet Anvendelse i Lægekunsten; der nævnes: Benraden, Fedtet, Giften, Hjærtet, Hovedet, Kødet, Leveren, Skindet, Tungen og endelig „Ormostenen“, der ifølge en vidt udbredt Overtro undertiden kan findes i Slinger og som allerede i Middelalderen nævnes herhjemme mod Vattersot.

Afhandlingen har paa mange Steder hentet Stoffet fra danske Kilder, og den vil derfor her i Landet kunne læses med Udbytte, da den paa mange Punkter paaviser Ligheden mellem de nordiske Meninger herom og de tilsvarende i den klassiske Oldtidsmedicin.

Poul Hauberg.

ANEKDOTESAMLINGER.

Alte Erzähler neu herausgegeben unter Leitung von Johannes Bolte. 1. Band: Johannes Pauli, *Schimpf und Ernst*. 1. Teil. Berlin (H. Stubenrauch) 1924.

Alte Erzähler er et Foretagende, som der er Grund til at henlede ogsaa danske Folkloristers og Litteraturforskeres Opmærksomhed paa, idet man her fra den kyndigste Mands Haand vil faa tidssvarende Udgaver af de for det stof-historiske Studium saa betydningsfulde Anekdotесamlinger. Anekdoterne, Facetiae, Schwänke, et Begreb, der ikke dækkes af noget dansk Ord, har i lige saa høj Grad som Eventyrene været paa Vandring baade fra Generation til Generation og mellem Folkeslagene indbyrdes. I deres korte, knappe Form, kun indeholdende een enkelt Pointe, har de været nemme at huske og derfor maaske i højere Grad end Eventyrene bevaret deres Konstans, selv om en vis Tilpasning naturligvis har fundet Sted. Som Genstand for komparative Undersøgelser er de af stor Interesse, og med Glæde hilser man derfor en kommenteret Udgave som nærvæ-

rende, hvis første Bind indeholder et af de mest klassiske Værker af denne Art, udgivet af Bolte selv. Som Titelen angiver er Bogen „ej blot til Lyst“; Alvor er blandet ind mellem Skæmt, idet dog kun en Trediedel af Bogens næsten 700 Smaastykker bærer Overskriften „Von Ernst“. At det er mere end en Underholdningsbog, viser ogsaa den systematiske Ordning af Stoffet i Grupper, hvoriblandt man træffer „Von der Warheit“, „Von dem bösen Geist“, „Von dem Glauben“, „Von dem Gebet“. Mange af de alvorlige Stykker er middelalderlige Prædikeneksampler velkendt fra *Legenda aurea*, *Scala coeli*, *Speculum morale* o. s. v. Blandt de muntre Historier træffer vi gode Bekendte fra den østerlandske og klassiske Litteratur, Boccaccio, Uglespil o. s. v., samt adskillige, hvortil der er Paralleller i moderne Overlevering (f. Eks. 364 = Svend Grundtvig, *Duestegen*). Mange genfinder vi ogsaa i danske Anekdotесamlinger fra ældre Tid, men nogen dansk Oversættelse af hele „*Schimpf und Ernst*“ har aldrig foreligget. „*Tre Hundrede Historier eller Skimt oc Alvor*“ (1677), som man tidligere ansaa for en forkortet Oversættelse deraf, har i Virkeligheden Dionys og Otho Melanders „*Jocoseria*“ som Grundlag.

Det foreliggende første Bind af den nye Udgave bringer den ældste Tekst samt en kort men udmærket Indledning om Johannes Paulis Liv og Skrifter. 2. Bind skal foruden Ord- og Sagregister indeholde Værkets Historie og Bibliografi, samt Henvisninger til Kilder og Paralleller. Enhver der kender Johannes Boltes Arbejder og véd, hvilken uvurderlig Hjælp man f. Eks. kan have af hans Anmærkninger til Grimms *Kinder- und Hausmärchen*, vil imødesee dette kommende Bind med store Forventninger og haabe, at Samlingen *Alle Erzähler* maa blive fortsat med en lang Række Udgaver.

R. Paulli.

FRA SPROG OG LITTERATUR

EN LILLE HOLBERGKONJEKTUR.

Da artiklen *genstridig* skulde redigeres til *Den danske Ordbog*, fandtes der af materiale hertil — foruden talrige eksempler på den gængse betydning „tilbøjelig til at modsætte sig andres vilje“, og den deraf afledede anvendelse om upersonlige forestillinger (*et genstridigt stof* olgn.) — et citat fra det tredje af *Hans Mikkelsens skiemtedigte* (Carl S. Petersens udgave II. 485), sålydende:

I (3: „Peder Paars“s kritiker) *har en selsom Smag, jeg kun vil appellere*
Til denne goede Mand . .
Hvis mindste Ord for mig er en gienstridig Dom,
Som for en Portugiis en Canon gjort i Rom.

Så klar betydningen af citatet i sin helhed end er („en mand, hvis mindste udtalelse står lige så urokkelig fast for mig som et pavebrev for en god katolik“), så voldte bestemmelsen af betydningsindholdet i *genstridig* dog visse vanskeligheder. Hvorledes skulde man nemlig tænke sig at en betydning „inappellabel“, hvilken jo synes at foreligge, kunde være udviklet af den sædvanlige? Var det sprogligt rigtigt at slutte — logisk uangribeligt — at når ordet betød „som ikke vil underordne sig, men står fast på sin egen vilje og mening“, kunde det også i al almindelighed betyde „urokkelig“? Eller havde sprogfølelsen ret, som ud fra et almindeligt indtryk af ordets betydningsindhold på det bestemteste vægrede sig ved at antage at man nogensinde på dansk havde kunnet kalde en pavelig kanon *genstridig* over for kirkens børn (så at man altså også her skulde finde bekræftelse på det visdomsord, at i filologien kommer man ikke vidt med den rene logik alene)? — De nyere udgaver af skæmtedigtene ydede ingen hjælp; hverken Liebenberg eller Carl S. Petersen havde indladt sig på at rette, men skyldtes dette, at de havde læst stedet uden at finde sprogbrugen videre påfaldende, eller en naturlig respekt for den på dette punkt enslydende tekst i de fire fra Holbergs levetid stammende udgaver?

Redaktøren af det pågældende afsnit (som også forskellige andre der blev taget på råd) havde en umiddelbar følelse af at udtrykket snarest sagde det modsatte af det der tilsigtedes, men heller ikke dette syntes ret at passe, da en substitution af „som ikke er uvillig til at føje sig“, altså „føjelig, medgørlig“, ingen mening gav.

Spørgsmålet om hvorvidt det var aldeles ugørligt at betragte den anførte brug af ordet som en videreførelse af den almindelige, belyses bedst ved en nærmere betragtning af materialsamlingens øvrige eksempler. Det viser sig da at ordet findes brugt fx. om menneskenes forhold til

gud, undersåtternes til regenten, sønnens til faderen, disciplenes til rektor olgn., det betegner altså oftest den på en eller anden måde underordnede uvilje mod at føje sig. Vel kan også lykken være genstridig, men her er der jo ligeledes tale om noget, der gerne skulde føje sig men ikke vil, og det samme er tilfældet når jordbunden er genstridig mod agerdyrkeren eller stoffet mod kunstneren. Men herfra og til at antage at autoritetens urokkelighed kan betegnes som genstridighed er der et spring, hvis berettigelse logikken alene ikke kan godtgøre.

Stødet til det lille problems løsning kom fra betragtningen af ordets simpleks, *stridig*; dette har jo nemlig både en aktiv betydning: „tilbøjelig til strid, opsætsighed o. s. v.“ (*drengen er en stridig krabat*) og en passiv: „som der strides om, som bestrides“ (*at gøre én rangen stridig*), som især i lidt ældre sprog ofte findes med nægtende forstavelse, hyppigst anvendt som adverbium, men dog også adjektivisk (f. ex. *en ustridig* (o: uomtvistelig) *Sandhed. Rahb. Tilsk. 1796. 744*). Indsattes *ustridig* for *genstridig* i vor tekst, vilde det give fortræffelig mening, men denne ændring er grafisk for indgribende til at være tilladelig. Noget andet vilde det være om man erstattede *en gienstridig* med *ugienstridig*. Grafisk er ændringen ganske ringe, særlig når man betænker Holbergs skrift, der ofte har et lille mellemrum mellem bogstaverne i samme ord (se faksimile i *Dania. IV. 8*). Sprogligt var rettelsen imidlertid noget betænkelig, ikke fordi den ubestemte artikel så må sløjfes, thi paralleller hertil kan i hundredevis findes i Holbergs poetiske skrifter, men fordi rettelsen forudsatte en passivisk betydning af (*u*)*genstridig* („som der (ikke) kan strides om, rettes indsigelse imod; (u)omtvistelig“), der iøvrigt var aldeles uhjemlet. Kunde det gå an at basere en hel, selvstændig ordbetydning på en konjektur?

Ordbogens materiale til *u(i)genstridig* gav ingen støtte, men heldigvis kom denne i form af et citat fra en omtrent 40 år ældre kilde, Griffenfelds koncept til felttogsplanen 1676 (trykt hos Vaupell: *Rigskansler Grev Griffenfeld. II. aktstykker s. 54; anf. i Kalk. IV. 623*): *det er ugenstridig, at jo sterkere mand sig kand udruste, jo bedre det er.*

Det er dermed bevist at en passivisk betydning af *ugenstridig* har eksisteret omkring år 1700. At det samme har været tilfældet med *genstridig* tør nok siges at være meget sandsynligt.

Og den foreslåede konjekturens rigtighed kan ihvertfald vist dermed erklæres for at være — *ugenstridig*.¹

Holger Sandvad.

¹ Efter sætningen af ovenstående er jeg blevet opmærksom på en yderligere bekræftelse — om en sådan behøvedes — af den foreslåede tekstrettelse. Allerede for 150 år siden har man nemlig fundet teksten til det omtalte sted åbenbar fejlagtig og har foretaget en rettelse, der er næsten identisk med min, idet man i kvartudgaven fra 1772 af „Peder Paars“ læser: *Hvis mindste Ord mig er en ugienstridig Dom* osv. Af grafiske grunde synes min læsemåde at burde foretrækkes, men iøvrigt bekræfter den gamle rettelse jo fuldtud ræsonnementet ovenfor. Endvidere lærer man heraf, at en kritisk udgiver egentlig ikke vel kan fritages for at kollationere sin tekst også med de bedste af de *posthume* udgaver; hver god udgiver vil jo i regelen have givet sine bidrag til tekstens forbedring. Men til dette principsspørgsmål kan der måske i en anden sammenhæng vendes tilbage.

CHR. WINTHER: VERNER.

Hver Gang der kommer et nyt Hæfte af „Illustreret dansk Litteraturhistorie“, modtager alle interesserede det med Glæde; dette gælder ikke mindst Hæfterne med Vilh. Andersens Gennemgang af vor Guldalders Digtere, og naar der her knyttes nogle Bemærkninger til en Enkelthed i en af Skildringerne, er det saa langt fra Mening at gøre Vilh. Andersens Fortjeneste ringere.

I 10. Hæfte, der navnlig handler om Poul Møller og Chr. Winther, gør Vilh. Andersen bl. a. Rede for Forholdet mellem de mange Elskerpar, der forekommer hos Chr. Winther, og det hedder her (S. 388): „Den ældre Kvindes Kærlighed til en yngre Mand er derimod altid ulykkelvoldende (Et Hjertes Gaade) eller en Vildfarelse (Fru Ingeborg i „Verner“, der afspejler Virkelighed og Drømme i det wintherske Hjem under Grev Snoilskys Besøg i 1863)“.

Bortset fra, hvordan det forholder sig med den Tolkning, der her gives, saa er Adressen til Grev Snoilsky ikke rigtig.

Digtet „Verner“ fremkom først i Folkekalenderen „Danmark“ for 1862 med Titlen „Syv Romanzer“; det maa saaledes være skrevet senest 1861 og kan ikke staa i Forbindelse med den svenske Digters Besøg hos Chr. Winther i 1863.

I 1861 havde Winther og Snoilsky endnu ikke gjort hinandens personlige Bekendtskab, hvilket fremgaar af Snoilskys Digt „Chr. Winther“ i „Juleroser“ 1896, Hundreaaret for Chr. Winthers Fødsel.¹ Der skildres det første Møde mellem de to Digtere „anno sextitvå“ saaledes:

Vi gingo nedåt Östergade,
Jag och min köbenhavnske vän,
En sleif i danska färger hade
Jag vid mitt bröst — jag ser det än.

I vimlet vi en herre mötte,
En ännu rörlig gammal man.
Min vän i sidan tyst mig stötte:
CHRISTIAN WINTHER! sade han.

— — —

Professor WINTHER! ropte vännen;
Och nästa stund med kind i brand
Stod blyg den unge ämnesvännen
Och tryckte gamle mästarns hand.“

Snoilsky var kommet til København under det nordiske Studentermøde 1862, og ifølge Nic. Bøgh var den „köbenhavnske vän“ Kritikerens Clemens Petersen.

Den ejendommelige Opstilling af Romancernes fire Hovedpersoner i Forbindelse med Kendskabet til Chr. Winthers Hjem gør Vilh. Andersens Tolkning ret nærliggende, og i denne Sammenhæng bliver Fru Ingeborg og Asmund Digtets Hovedpersoner. Men det fortjener at bemærkes som et Vidnesbyrd om Digterens kunstneriske Maadehold, at Samtiden synes

¹ Digtet er optaget i C. Snoilsky: Dikter 1897.

at have opfattet de to unge, Verner og Malin, som Hovedpersonerne. P. Heise skrev saaledes Melodier til „Verner“ og udgav dem under Titlen „Verner og Malin“, og Sigurd Müller nævner i Salmonsens Leksikon „den kønne Cyklus „Verner og Malin“.“

Motivet til den 6. Romance har Digteren ifølge sin egen Anmærkning taget fra en Folkevisen i Nyerup og Rahbek: Udvalgte danske Viser, 4. Bd., nemlig Visen om Hr. Verner og Fru Ingeborg.

Kristian Krarup.

ET GAMMELT VERS.

I Tidsskriftet „For Ide og Virkelighed“ 1869 har Rud. Schmidt meddelt følgende Vers, der fandtes som Mærke i et Ex. af „Niels Michelsøns Lægeboog“ 1638:

Jeg Hader uden Roe
den lutheranske Troe
Med Spødt jeg ler den ud
Luterris ord og bud
Til den som Lutter dør
Han er i Sathans Kløer.

Den som vel elske Paven
Eer Mig i Hjertet graven
al Messe og helkensbud
For mig er lerdømme kær
Til himmelen han kommer
Som dør i Troens Rommer.

Læst nedefter, som to Vers, er Digtet papistisk, men tydelig nok bør det læses tværs over og er da luthersk!

Som Original hertil kan jeg efter Henri Amphoux (Essai sur l'histoire du protestantisme au Havre et dans ses environs, Paris 1894) anføre nedenstaaende paa et Haandskrift fra Reformationstiden fundne Vers:

J'abjure de bon coeur
Luther, ce grand docteur
Oui, j'abandonne en forme
Luther et sa réforme
Je combattrai toujours
Luther et ses discours
Il faut que j'extermine
Luther et sa doctrine
Dieu destine à l'enfer
Les enfants de Luther

le Pape et sont empire
Est l'objet qui m'attire
Et la messe et la loi
Ont tout pouvoir sur moi
Les feux du purgatoire
Me préparent à la gloire
Et le Pape et sa cour
Est mon plus grand amour
Rome et ceux qui la suivent
Au ciel toujours arrivent

Ad. Clément.

DEN ÆLDSTE HOLLANDSKE „POLITISKE KANDESTØBER“.

Ja, den ældste hollandske Politiske Kandestøber som eksisterer er, hvad alle ved, den som kom ud første gang i 1747, en anden (titeludgave) i 1757, senere i 1799 (eller 1794?) i en sproglig renset form, i en meget sjelden udgave af hvilken kun det Deichmannske Bibl. i Kristiania ejer et komplet eksemplar. Sml. om disse min nys udkomne bibliografi „Nederlandse Holberg-vertalingen en bewerkingen“ in „Het Boek“, Mart. Nijhoff, 's Gravenhage, 1924.¹

¹ Jeg vil ikke undlade at tilføje at nogen faa særtryk af denne bibliografi staar til tjeneste for bona-fide Holberg-interesserede.

Men der har eksisteret en endnu ældre, og den kunde jeg godt have taget med i nævnte fortegnelse, selv om det bare var i en fodnote. Holberg sir nemlig i det tredje Levnetsbrev (Festudgaven, 1922, s. 206.) i sin lovsang over Hollænderne og især det hollandske sprog at „For nogle Aar siden vilde jeg forsøge, hvorledes mine Comoedier vilde lykkes, om de bleve oversatte i andre Sprog, og lod derfor den første, nemlig den Politiske Kandestøber, oversætte baade paa Tysk og Hollandsk“.

„For nogle Aar siden“, — det tredje Levnetsbrev er skrevet i 1743, — denne hollandske oversættelse er altsaa saa godt som sikkert ældre end den fra 1747. Manuskriptet til denne holl. prosa af 1747 kan nemlig næppe tænkes at være affattet længe før dette aar, — den er nemlig oversat til hollandsk fra den tyske oversættelse af Detharding som udkom i 1742. Det kan altsaa ikke være den, som Holberg lod oversætte til tysk „for nogle Aar siden“, saa vidt jeg ved er der heller ingenting som tyder paa at Detharding lavede den oversættelse paa Holbergs anmodning, skønt han siger et sted at Holberg havde „wahrgenommen und gebilligt“ den (Roos, Det 18de aarh. tyske oversættelser af Holbergs Comoedier, 1922, ss. 17, 18). Ogsaa Roos slutter at den tyske var en „Prøveoversættelse af en ukendt, som Holberg har kasseret“. Og da kan altsaa heller ikke prosaen af 1747 repræsentere den som Holberg syntes var „artigere end originalen selv“.

Til min store forbavselse saa jeg nu forleden dag i Roos, l.l. s. 17, at ifølge Bruun, Om Holbergs Trende Epistler, 1895, s. 111, denne tabte hollandske oversættelse skulde muligvis skyldes Holberg selv! „Mon det ikke har været Holbergs Tanke med denne Oversættelse paa Hollandsk at faa den Pol. Kand. opført i Amsterdam den Gang han opholdt sig i denne By i 1725 og 1726? Og mon det ikke er ham selv, som har skrevet Oversættelsen?“ læser man paa det anførte sted.

Bruun anfører ikke nogen særlig stærk grund for denne formodning, som, jeg tror, holder sikkert ikke stik. „At han har beskæftiget sig med det hollandske Sprog og den hollandske Literatur, fremgaar af den Maade, paa hvilken han, samme Steds, omtaler Tragedier forfattede paa hollandsk.“

Det er først og fremst det at Holberg selv siger det stik modsatte. „*Periculum facturus*“ (vi maa her ty til originalsproget for at man ikke skulde kunne tænke at vor *traduttore* var muligens bleven til en *traditore*) „*aliquod abhinc annis, qvemnam successum sibi polliceri possent Comœdiae, primam fabulam, scilicet Stannanium politicum Germanice ac Belgiae reddi curabam*“. Her har vi det altsaa tydeligt: „*reddi curabam*“. Altsaa har han ikke selv gjort det. Og saa: vist nok var Holberg af den mening at en Poet maa kunne — ville — „skryde af sig selv“ men mon han kunde tænkes at gaa saa vidt deri at han vilde tilføje at den var „artigere end originalen selv“, — „*vero ipso archetypo festivior*“?

At han kunde læse hollandsk er klart og saaledes at han kunde give sig af med literaturen, — han citerer endog en hollandsk skribent som det hidtil ikke er lykkedes mig at identificere, nemlig en viss Pickaerne som skal ha skrevet at „*Tellurem fecere Dii, sua littora Belgae*“. Men dette at

læse et sprog er en ting, — dette at skrive det — og da saaledes at det kunde være artigere end originalen, — det er en helt anden sag!

Nu er det vel saa at naar et dansk publikum sidder og hører paa f. eks. Det Lykkelige Skibbrud, — da ler de sig fordærvet eller for at bli i den sproglige tidsatmosfære: de ler „saa de revner“, saa snart Henrich i matrosklærne kommer med sin „Myn Heer ich breng jouw een seer bedroeft Tydung“ o. s. v., og det kan jeg forstaa, for „Kartoffelmaalet“ — især *dette*! — er morsomt. Men det er hellere til at græde over hvis man kunde tænke at det nogen sinde kunde anses for en prøve paa virkelig hollandsk!

Det stod i det hele taget, reverenter talt, temmelig daarligt til med Holbergs sprogkundskab! Hvad han citerer af Engelsk i Levnetsbrevene er ikke meget, men det lader dog skimte igennem at han kunde det ikke videre. Og jeg behøver bare at minde om hans oplevelse i Kristiansand og den i Paris, da han vilde ha et *Logis*, og værten trodde at han var efter en pige ved Navn *Lucie*, — hvad han ogsaa har brugt i en af hans Komedier. Og hvor skulde han ha faaet dette nøjagtige kendskab til det hollandske sprog fra? Han havde været der nogle uger, og, hvad der i parentes sagt turde ikke være bekendt i skandinaviske kredse, — det er endog muligt at hans ophold der har sat spor i lokalkoloriten i hans komedier, — se en artikel i det hollandske maanedsskrift „Onze Eeuw“ for Jan. 1924, hvor der findes et og andet som peger i den retning at vi maa sætte Amsterdam ved siden af København, Bergen og Hamburg i denne henseende. Men af samme undersøgelse vil det fremgaa at hvad der i Holbergs komedier gælder for hollandsk i virkeligheden er et mærkeligt sammensurium af hollandsk, flamsk, tysk, — og noget ubestemmeligt noget som hverken er tysk fugl eller hollandsk fisk; se f. eks. Det Lykkelige Skibbrud IV, sc. 4: „Vor sess Dagen ist die Onglyck gearrivert . . . In Cattegat, myn Heer! tuschen twalf en een Uur tegen mit nacht . . . Scheep, Man, Ladung, allegar is verloeren in die wilde See, ich ben alleen davon genomen“. Senere (sc. 6.): „ . . . den uit de korte Tyt, ich med hem gevaeren hebbe, kan ick tuygen, dat Scheper Adriaen was een von die vermaersten Schippers, ick oyt gedient hebb“, — her har vi endog lidt dansk, — stillingen af *was*.

Jeg tror at det anførte vil være tilstrækkeligt for at gøre det af for altid med den Bruunske hypotese, — og for at ende med et dristigt tankeeksperiment, hvis Bruun og Holberg nogensinde skulde mødes paa de Elyseiske marker, vilde den sidste ganske sikkert kunne nøjes med et „Hille-mænd! Jeg har jo selv proklameret det modsatte“, — dersom han ikke helt har glemt sit morsmaal. —

233 Martelaarslaan, Gent, België.

H. Logeman.

NOGLE NORSKE BØGER

Aschehougs forlag har i de senere år udsendt en del håndbøger, som kan være til megen oplysning. En ældre, som stadig er lige nyttig for

alle filologer, er M. Nygaard: *Norrøn Syntaks* (1906), en bog, hvor man sjælden går forgæves efter oplysning, da den både er righoldig og let at finde rede i. For mange vil den dog nu være mindre uundværlig, da Ragnvald Iversen: *Norrøn grammatikk* (1923) i modsætning til de fleste tidligere oldnordiske sproglærere har et afsnit om ordføjningslære på 40 sider, som i knap og klar form giver det nødvendigeste. Denne bog er i det hele meget at anbefale til alle dem, som ikke kan overkomme Norens og Nygaards omfangsrige værker. Lydlæren er behandlet på 40 sider, og alt det væsentlige er det lykkedes at få med, ligesom den er fuldtud moderne i sin opfattelse (i stor modsætning til Valtyr Gudmundssons Nylandske sproglære, som er lidet tilfredsstillende i sin lydbeskrivelse og fuldstændig forvirret i det lydhistoriske, medens derimod formlæren er god og meget fyldig). Bøjningslæren får godt dobbelt så megen plads som lydlæren og er måske det bedste afsnit af bogen. Til sidst giver forf. på nogle få sider nogle momenter af orddannelseslæren, som også kan være til nytte.

En fortræffelig bog er Aug. Western: *Norsk riksmåls-grammatikk*. Om systemet kan der tvistes (W. følger næsten helt Otto Jespersen), men for den der kan læse er dette en bisag. Og man kan næsten læse bogen som en roman, man fængsles helt igennem af de store, ypperligt tilrettede eksempelækker fra den ny og nyeste norske litteratur. Man kan være uenig med forf. i enkeltheder lige så vel som med hensyn til ordningen, men man tilskyndes overalt til at tænke over sagerne, og ikke mindst frugtbart er det for en dansk at lægge mærke til, hvor ofte norsk sprogbrug afviger fra dansk, og hvori afvigelserne består. Blot et par eksempler vil vise noget heraf. Medens på dansk *svingede* er den alm. form både transitivt og intransitivt, bruges vist *svingte* på norsk kun intransitivt (omvendt kan *svunget* på dansk vist også bruges intransitivt). Formerne *rakk*, *strakk* bruges i betydningen *nåede*; derimod: han *rakte* mig hånden, han *strakte* sig ut av vinduet. Nogle mærkelige stærke nydannelser (dunk, klask) minder meget om en tilsvarende udvikling i vendelbomål.

Af Hjalmar Falk kom der 1920 en *Betydningslære* (semasiologi). Falk hører som bekendt til de forskere, der går videst i retning af at fastslå slægtskab mellem ord, som har lydlig berøring med hinanden, og indvendinger fra anden side (som Holger Pedersens anmeldelse af hans og Torps etymologiske ordbog) har lige så lidt påvirket hans opfattelse, som Jespersens angreb på rodteorien har gjort indtryk på ham. Der kan da nok være grund til at anbefale nogen forsigtighed overfor et og andet især i den første afdeling; men også denne indeholder mangt og meget, der fortjener opmærksomhed, foruden selvfølgelig en hel del, som man fuldtud kan give sin tilslutning.

I den lidt større sidste del af bogen om årsagerne til betydningens forandringer behandles et æmne, som vi allerede kender fra Nyrops bog „Ordenes liv“ og (for Tyskens vedkommende) fra Albert Waags „Bedeutungsentwicklung unseres Wortschatzes“. Falk tager det mindre end disse i de gamle rammer, men har på den anden side noget mere syste-

matik end Kr. Sandfeld i det tilsvarende afsnit af „Sprogvidenskaben“. Mange enkeltheder får her god ny belysning, og i det hele er det lærerigt at sammenligne hans behandling særlig med Sandfelds.

En ny bog af Hjalmar Falk: *Grammatikkens historiske grunntinjer* (1923) viser denne flittige forsker fra en ny side. Det er mindre, hvad man af titelen kunde have ventet, en fremstilling af, hvorledes den grammatisk videnskab i århundredernes løb har formet rammerne om sin tænkning, end den er et forsøg på at give noget lignende, som Madvig i sin tid i „de grammatisk betegnelser tilblivelse og væsen“, men ganske vist ordnet på en hel anden og for de fleste lettere tilgængelig måde og set under en anden synsvinkel. Bogen danner det teoretiske supplement til en enkeltsprogsgrammatik (f. eks. til Westerns), idet den søger at behandle de grammatisk former og begreber fra udviklingssiden. Den tager de enkelte grammatisk kategorier så omtrent i samme rækkefølge, som man plejer at bruge i sproglærerne. Kort og i reglen klart gøres der rede for hver enkelt kategori, men større dybde er der som regel ikke i fremstillingen, som helt er præget af bogens bestemmelse som lærebog for unge filologer. For disse vil den også kunne være til virkelig gavn, og den har ved sin korte og overskuelige fremstilling — især når den stadig sammenholdes med en udførlig sproglære for et enkelt sprog — også gode vink for den viderekomne. Af de grammatisk benævnelser gives der ofte en træffende kritik; sjældnere kommer fremstillingen ind på en kritik af selve sagen, men dette beror vel væsentlig netop på formålet.

På Aschehougs forslag kom også Didrik Arup Seips *Norsk Sprog-historie*, som selv i sin „større udgave“ ikke er så farlig stor. Senere har han på det Steenske forlag udgivet *Dansk og norsk i Norge i eldre tider* (1921), et vigtigt tillæg til sproghistorien, hvor han stærkt fremhæver Bohuslens betydning for det norske skriftsprog i den seneste middelalder (med nærmere påvisning af enkeltheder i „Maal og Minne“ 1922). Og endelig den morsomme bog „*Norge*. Om navnet på vårt land fra de eldste tider av“ (1924), som indeholder betydeligt mere, end titelen lover. Her føres bl. a. beviset for, at overgangen fra *Nóregr* til *Norge* skyldes en rent norsk udvikling, ikke nogen dansk indflydelse, at denne overgang falder væsentlig før 1450, at kanselliet i København holdt længere på den gamle form end kanselliet i Oslo, og at formen *Norge* er den, som bedst stemmer med udtaleformen i største delen af landet, så der hverken af historiske eller nationale grunde er anledning til at forandre den gængse skrivemåde.

Marius Kristensen.

BAGGESENS »ROMERERING«

AF

KR. LANGDAL MØLLER

I

Enhver betydelig Digter har sit Omraade — det være sig stort eller lille — inden for hvilket han har naaet det højeste, der kan naaes, og hvor han altsaa hersker uindskrænket. Blot er Digteren ikke altid selv klar over, hvor denne Enklave ligger. Oehlenschläger satte af hele sin omfangsrige Produktion Tragedierne højest, mens J. L. Heiberg og vist ogsaa Eftertiden i det hele taget nævner Romancerne som det ypperste Udtryk for hans Digterbegavelse.

Baggesen var sig sit Digterfelt tydeligt bevidst, hvilket ikke betyder, at han ikke forsøgte sig paa andre Omraader end dette specielle og ikke særlig store, men netop fordi han prøvede saa meget, blev det ham tydeligere og tydeligere, hvor hans Styrke laa. Baggesen er først og fremmest Rimbrevenes Forfatter. Han véd imidlertid godt, at dette Felt ikke er stort, men han véd lige saa sikkert, at det har sin Berettigelse, og hans Udtalelser om sin Virksomhed i denne Digtart er paa én Gang præget af Beskedenhed og fuldt berettiget Selvbevidsthed. I Bevidsthed om sin egen uindskrænkede Herskermagt taaler Baggesen ingen Medbejler, — man ser det af hans Digt til Oehlenschläger: „Væddeløbet i det Lave“, over hvilket han sætter de to Linjer som Motto:

„Tel brille au second rang, qui s'éclipse au premier“ —

Det gielder omvendt tidt, naar den, som græder, leer,

og hvor han taler om sin yderst beskedne „Digterplads i Kield'ren, ved Musevimmelskafkets Ende“. Og vel taler han om „Rimbrevmusens lave Scene“, men samtidig hævder han, at man vel kan være et stort Geni

Og dog — just ikke løbe til,
 At gjøre Riimbrev — Arieller,
 Smaabitte Luneglutter, eller
 Jens Baggesenske Bagateller,
 I lette Vers, saasnart man vil.

Disse „indholdsløse Bagateller“ — som Baggesen andet Steds med et for mange af Digtenes Vedkommende alt for beskeden Udtryk kalder Rimbrevene — har baade Værd i sig selv og paa Baggrund af den Tid, i hvilken de fremkom. Hvad det sidste angaar, da er ogsaa dette Moment Baggesen fuldt bevidst; han skrev de fleste og bedste af sine Rimbreve paa det Tidspunkt, da Oehlen-schläger skrev sine store, alvorlige Tragedier, eller — for at tale baggesensk — mens Oehlen-schlägers Muse gik paa Kolhurnen, med sit lange Slæb og sin tunge Krone, løb Baggesens om med Tøfler paa, ofte blot paa Hosesokker, tyndklædt og let tilfods. Det er som Modvægt mod den overhaandtagende Smag for det tragiske, Baggesen udsender sine „Skiemtsomme Riimbrev“ 1807, — ligesom Heiberg omtrent en Snes Aar senere af samme Grund aabner Serien af Vaudeviller. Man behøver blot at læse „Forespørgselen. Til Assessor A. S. Ørsted“ for at finde dette bekræftet: Baggesen har i en Snes Aar skrevet to Snese skæmtefulde Breve, som han nu har samlet og agter at udgive, men bliver saa, da han ved Gennemlæsningen hist og her finder en Smule Skæmt deri, noget betænkelig og henvender sig derfor til den store Jurist og spørger

om i vores Poesi
 Skiemt er, paa Grund af nogen Lov, forbuden? —
 Jeg skulde næsten troe det; thi jeg seer
 At fra det nye Aarhundredes Begynden . . .
 — — — slet ingen skiemter meer,
 End sige — leer.

Baggesen er bange for, at der, mens han var borte fra Fædrelandet, er blevet udstedt et Lovforbud mod Skæmt, og at det er Grunden til

den Alvor, som jeg læser
 Paa næsten alle Hovedstadens Næser,
 Den overhaands Afholdenhed fra Skiemt.

Selv Ordet 'Skæmt' synes man at have glemt, og derfor er det, han tror

At Skiemt forbuden er i vore Dage,
 Selv ikke blot i Prosa, men i Vers.
 Den Skiemt, at sige, som hver ærlig Jyde,
 Fra Holbergs Tid har vænt sig til at nyde
 Paa langs og tvers —
 Hvoraf saa gierne jeg i disse Breve,
 Lod noget op paa nye, hvis det tillades, leve.

Det er med disse Ord tydeligt fastslaaet, at Baggesen med Rimbrevene har en Hensigt, endda en meget betydelig, nemlig den: at lade en Digtart, som lige fra Holbergs Dage altid har haft et særlig nationalt, dansk Præg, leve op igen i en Tid, hvor den er nær ved at kvæles af den tragiske. Paa den Maade har baade Baggesen og Heiberg, med deres beslægtede Formaal, hver til sin Tid, ydet en gavnlig Modvægt mod den lige saa alvorlige som kraftigt ynglende oehlenschlägerske Muse.

Heri ligger den Værdi, Rimbrevene har for selve den Tid, hvori de blev skrevet. Men de har tillige Værdi i sig selv. Ogsaa dette har Baggesen vidst, naar han siger (i Fortalen til „Skiemt-somme Riimbrev“ 1807): „Dersom der i hans Modersmaal gives noget i Stil, Sprog, og Versmaal lettere, rundere, og mere flydende, har han haft Uret i at drage disse i enhver anden Henseende ubetydelige Smaadigte frem for Lyset.“ Og han gør opmærksom paa deres Originalitet; han har intet Mønster haft for Øje, de „tilhøre aldeles ham som Opfinder. Enhver Kunstdommer vil letteligen ved første Øjeblik opdage Forskiællen imellem disse Riimbrev, og hvilkesomhelst andre saa kaldte poetiske Epistler.“ Hvad nu disse Vers angaar, saa er Baggesen selv den, der har skildret dem bedst. Han siger om dem (i „Tilbagegangen over Rubicon“), at det er

Vers, som foruden Sko og Strømper paa
 og uden store Spænder, høje Hæle,
 Naturens Gang paa bare Fødder gaar
 og maaske lettere som saa
 sig gennem Øret ind i Hjertet stjæle —
 Vers, som man ei saa let skal eftergjøre mig,
 fordi de gjøres ei.

Men hvad der fremfor alt andet præger disse Rimbreve og gør dem saa enestaaende i sit Slags, er det Lune, der er over dem. Selve dette Lune er nemlig af en ganske ejendommelig Art. Baggesen protesterede hele sit Liv mod at blive kaldt komisk Digter i

egentlig Forstand. I et Rimbrev fra 1785 med et Eksempplar af „Komiske Fortællinger“ udtrykker han dette saaledes:

Selv mangt et Stød, som dybt mit Hjerte saarer,
til konvulsivisk Latter tvinger mig.

Men han naar senere til en langt finere Karakteristik af det underligt blandede, hinanden modsatte, i hans Naturel. Der er noget symbolsk i, at baade Ewald og Wessel hilste Baggesen ved hans første Digtes Fremkomst. Han siger om Ewald:

Døende, selv Danmarks første Digter
min Barndoms Sang fandt værd sit Bifalds Smil.

Og om Wessel:

— — den anden selv som Jocus smilte
til min undselig muntre Muse ned
og, mens hans Sjæl til Evigheden ilte,
mit ellers glemte Navn trak kærlig med.

Baggesen blev imidlertid hverken en Ewald eller en Wessel; han blev en højere Enhed af dem begge, paa én Gang Ewald og Wessel. Hvad der er karakteristisk for det baggesenske Lune er netop det, at det er en Blanding af Latter og Taarer. Interessant er det ud fra dette Synspunkt at læse det Digt, hvormed han indleder sine „Poetiske Epistler“ fra 1814: „Riimbrevens Æmne, eller Lunets Poetik“. Heri hævder han, at

Sorg er Betingelse for Glæde;
Med Qual man køber hver en Fryd;
Lidt Synd maa gaae foran for Dyd;
Og før vi smile, maa vi græde.

Men hengiver man sig for meget til Graaden [de oehlenschlägerske Tragedier!] eller ler man for tørt [den P. A. Heiberg'ske Satire!] bliver man for ensidig — og i sidste Tilfælde opnaar man endda snarere at saare sig selv end andre — og man røber Mangel paa Lune:

Græd eller lee, som Lunet hyder!
Men gjør mig ikke Kinden vaad!

Og til Slut siger Baggesens Muse, idet hun samtidig giver en træffende Definition af det baggesenske Lune:

Jeg elsker Smil og store Taarer,
Men hverken Latter eller Graad.

Disse to Linjer rummer i Virkeligheden en fuldgyltig Karakteristik af Baggesens hele Digtning, den Digtning, over hvilken man pas-

sende kunde sætte det Motto, han selv har sat over „Jeppe“ i de „Komiske Fortællinger“:

„— — — — d'une voix légère
passer du grave au doux, du plaisant au sévère“, —

og af hans eget, særegne Naturel, om hvilket han i et Brev til sin Hustru Fanny siger: „Ma nature particulière n'est ni allemande, ni françoise, elle est Baggesenique, et j'espère bien humaine“.

Det baggesenske Lune bunder maaske dybest i den Egenskab, han i saa høj Grad — i Modsætning til Oehlenschläger — var i Besiddelse af: Sansen for Ironi. Yderst betegnende sammenstiller han et Sted følgende tre Begreber: Sans for Ironi, ægte komisk Vittighed og sandt Lune. Der ligger i denne Sammenstilling en Klimax: det sande Lune er paa én Gang Sans for Ironi og ægte komisk Vittighed, men Ironien danner Grundlaget for den komiske Vittighed og Lunet. Det er interessant, at Baggesen faa Maaneder før sin Død tænkte paa at udgive et Blad, „Ironia, eine humoristische Zwischenzeitung (halb Ernst und halb Scherz, theils Verse und theils Prosa)“. Han siger i Udkastet til den indledende Fortale: „Alvor og Spøg i Forening er, efter vor Formening, ligesaa nødvendig til fuldstændig aandelig Næring som Brød og Vand til legemlig og Ambrosia og Nektar til olympisk . . . Dette brogede Liv synes mere beregnet paa vemodig Smilen og smilende Vemod end paa bestandig Latter eller Graad.“ Og han hævder, at Ironien har hjemme i Norden. Ogsaa Tyskerne, som det længe har været Mode at frakende Ironi, er i denne Henseende langt mere nordiske, end de selv tror, og altsaa i Besiddelse af Lune og komisk Sans. „Vel“, siger han — og denne Udtalelse er yderst vigtig til Forstaaelse af den ledende Tankegang i et Digt som „Romerering“ — „vel have Goethe og Schlegel, deres Efterabere og en Mængde Oversættere fra det Italienske og Spanske søgt at faae Tydskerne ude af sig selv af sydlig Henrykkelse; men det er ikke lykkedes og vil aldrig lykkes. Saa længe Tydskland beholder sit herlige Sprog, vil det aldrig gøre sin Litteratur arabisk, romansk, kort sagt vest- eller øst divansk.“ Som sagt, dette Syn paa Ironien, Lunet, Sansen for det komiske: at den er særlig nordisk, og at den med Goethes og de ledende Romantikeres hellenisk-klassiske Begejstring staar i Fare for at gaa til Grunde i Tyskland og — med Oehlenschlägers Goethiskhed og klassiske Duus — i Danmark med, er yderst vigtig

for Forstaaelsen af „Romerering“, thi det er vel det egentlige Ledemotiv i dette beundringsværdigt formede Digt.

II

Det er muligt at foretage en Inddeling af Baggesens mange Rimbreve og poetiske Epistler. I én Rubrik maa da indsættes de virkelig „indholdsløse Bagateller“, til hvilke saadanne som „Med et Fastelavnsris“ og „Strømpebaandet“ hører. Dernæst er der Rimbreve af erotisk Indhold, f. Eks. „Fuglen“ (til Digterens senere, første Hustru Sophie Haller), „Hunden“ (til Fru Pram), „Selvindbydelse“ (til Sophie Ørsted). Endvidere er der Mæcenatsbreve, især til Hertugen af Augustenborg, talrige Vennebreve, en hel Del Rejsebreve, samt endelig nogle litterære Breve (f. Eks. „Noureddin til Aladdin“).

„Romerering“ — der første Gang tryktes i „Skiemtsomme Riimbreve“ 1807 — er paa een Gang et Vennebrev, et Rejsebrev og et litterært Brev. Dets Versemaal er det trokæiske Dimeter, der er ret sjældent anvendt i Rimbrevene; det findes anvendt i Digtet „Rom og Paris“ fra Oktober 1803, som er bygget over Arien fra „Kærlighed uden Strømper“: 'Skæbnen bød mig først Johan' — hvis trokæiske Rytme muligt har givet Anledning til Rimbrevets metriske Form. Den faste Rytme, der med sine tunge, kraftige Slag tjener til at give Ordene Vægt og understrege Pointerne, passer godt til Rimbrevets kritisk-polemiske Tankeindhold.

De faktiske Forhold, der gav Anledning til „Romerering“, er følgende. Da Baggesen i Juli 1802 var paa Tilbagerejse fra København til Paris, traf han i Weimar Andreas Christian Gierlew, som paa den Tid befandt sig paa en Udenlandsrejse i videnskabeligt Øjemed. Senere mødtes de i Paris, og her udviklede sig mellem de to Mænd, der skal have haft mange baade indre og ydre Ligheder med hinanden, et fortroligt Forhold. I Juli 1803 slog de Følge med hinanden fra Paris saa langt som til Florents. Her gjorde Gierlew et Ophold, mens Baggesen sammen med Ægteparret Moltke og den lille Carl Moltke d. 22. Septbr. fortsatte Rejsen, hvis Maal var Rom. Kort efter rejste ogsaa Gierlew til Rom og ankom dertil, — hvad Baggesen ikke gjorde: d. 24. Oktbr. var han hjemme i Paris igen. Han havde været ganske nær ved den evige Stad, kun en Dagsrejse derfra, da han havde set sig nødsaget til at vende om, skønt det kostede ham den største Overvindelse. Han har

skildret dette baade paa Vers og Prosa. I et Brev til Gierlew fra Oktbr. 1803 skriver han: „Det har giældet mere end eengang for mig i Livet: at være Mand; men aldrig maaskee har jeg været det kraftigere end i det Øjeblik, jeg med Soracte for Øiet og Tiberen under mig, henrevet af alle de mod Syden stigende Fortryllelser, rev mig løs af min Moltkes Arme for at vende tilbage og reise alleene Dag og Nat, uden Kappe og med Nankins Beenklæder over Apenninerne fra Foligno herhid, opgivende Tanken for evig, nogensinde at see Verdens egentlige Hovedstad. Men Følelsen over at have handlet nordisk, trøster mig over Tabet af alle Sydens Herligheder. Rom har Sydlinger kunnet bygge, dens Helligdomme har en Sydling kunnet male, men hvad jeg har gjort, kan kun en Cimber gjøre. Mine Forfædre reve Capitolium ned; jeg vendte dets Ruiner Ryggen“. Det er de samme Følelser og til dels de samme Udtryk, der gaar igen i Rimbrevet „Tilbagegangen over Rubicon“, hvor Baggesen siger:

Jeg Toppen af Soracte havde skuet
Og fandt mig ikke langt fra Tiburs Lund
Hinsides Tibren . . . — —

Med meer end romersk Tapperhed,
Med ægte cimbrisk Mandighed,
Jeg Fod for Fod den samme Bane,
Man Cæsar henad vandre saae,
Betraadde hiemad.

Saa sidder Baggesen da igen i Paris, skuffet over den ublide Skæbne, der tvang ham til at vende om. Men nu som saa ofte baade før og senere er „hans bedste Vaaben mod en ublid Skæbne hans Lune“, som han har udtrykt det i et Brev til Vennen Moltke (Arentzen II, 226), og han skriver to skæmtsomme Rimbreve derom: det ene („Rom og Paris“) — dateret d. 26. Oktbr. 1803 — er til Gierlew og er bygget over Wessels Arie: 'Skæbnen bød mig først Johan, Nu mig giver Mads til Mand'. Johan er for Baggesen Rom, Mads er Paris. Paa Bekostning af Paris, den moderne, Plump-hedens By, prises Rom i ironisk formede, overdrevent begejstrede Vendinger, bag hvis Ironi man dog tydeligere end i „Romerering“ synes at ane, at Baggesen er „Ræven under Rønnebær“. Han trøster til Slut sig selv og sin Ven med, at har man en yndig Mage kan der selv af Paris blive et Paradis — trods Rom, en sød Kone erstatter alt: klassisk Vin, nylært Græsk, glemt Latin osv., kort sagt: „den elskværdigste af Koner er tilsidst det sande Rom“.

Den fælles Tilknytning, hvor ud over „Romerering“ naar langt videre end „Rom og Paris“, er Anvendelsen af Idéen om den yndige Mage.

Det andet Rimbrev, hvori Baggesen behandler den foreliggende Situation, er det nys anførte „Tilbagegangen over Rubicon“. Ogsaa det er — i al sin fra Formens Side mesterlige Genialitet — en „indholdsløs Bagatel“; det er skrevet en af de første Dage i Januar 1804.

Kun ganske faa Dage derefter, d. 15. Januar 1804, skriver Baggesen saa imidlertid til Gierlew i Rom det Rimbrev, han kalder „Romerering“, og som ved Siden af sin ypperlige Form rummer et Indhold, der i høj Grad hæver det over Betegnelsen 'indholdsløst'. Det er ikke for intet, Baggesen ligesom Paulus skriver saa langt et Brev „til de Romere“, der er „noget eget dér, som driver!“

Det, der driver Baggesen, er hans Uvilje mod den goethisk-hellenistisk-antike Romanlik og dens danske Repræsentant Adam Oehlenschläger, og han giver sine Følelser Luft ikke i en tordnende, hvas Fordømmelse, men i en fin og skarp Kritik. Hans Vaaben er ikke Vildmandskøllen, men den af det ironiske, overlegne Lune skarptslebne „søde Kniv“, som han selv andetsteds kalder den. Baggesen er i Løbet af de 3 Maaneder, der er gaaet, siden han skrev „Rom og Paris“, kommet mere i Ligevægt; har han end ikke overvundet sin Skuffelse, saa staar han dog i hvert Fald over den.

Den umiddelbare Foranledning til Rimbrevet er et begejstret Brev fra Gierlew, hvori denne henrykt fortæller Baggesen om Oldtidsstadens Herligheder og Antikkens Verden. Med den vidunderlige Overlegenhed, hvormed Baggesen i sine bedste Øjeblikke forstaar at mestre Tanke og Form, og som paa én Gang er præget af kølig Ro og den Begejstring, som virkelig sand og dyb Indsigt afføder, skriver Baggesen sin Ven et Svar til. Tankegangen heri er da denne:

Baggesen stiller sig først paa det Standpunkt, hvor Winckelmann, Goethe, de tyske Romantikere og Gierlew selv — at dømme efter hans sidste Brev — staar. Ogsaa han kan begejstres af Klassicismen, af Antikken. Men skal man, som Goethe og Tieck og Romantikken har gjort det, drive sin Følelse for Fortiden ud i de yderste Konsekvenser og ønske at alt, at hele Universet, at man selv med blev til Antikviteter, — saa er det ensbetydende med, at

man har drukket sin Sjæl saa pærefuld i „Alderdom“, at man nu er svimmel. Baggesen, hvis Natur nu éngang er saadan, at han vel kan nære Begejstring for den sande Klassiskhed, ikke Roman-
tikernes afflekterte, og som med sit sunde Omdømme bestandig nø-
des til „kritisk Tingen at betragte“, gør i Tide et Hop ned fra
disse Begejstringens Højder, hvor man let, ved for langt et Op-
hold, kan blive svimmel. Saaledes handlede flere klogt i at gøre,
thi det ender dog med, at man bliver mæt af Romerherlighed og
træt af Trin paa Kunstens Grave, at man længes efter at tale med
Mennesker af Kød og Blod i Stedet for stadig at omgaas de stumme
Idealers. Man kan læse saa mange Klassikere, at man (hvor højt
man end sætter dem) dog længes efter de „muntre Baggesenske
Breve i et Sprog, som vi forstaar“. Det er herligt med alle sine
Sanser at sænke sig ned i Oldtidens Liv, — eller som Baggesen
selv tydeligt og klart siger:

Det er skønt at sveve
Mellem Skygger hist i Rom —

men vi bør for den svundne Tid ikke glemme Nutiden,

Livet, som er end tilbage —
Livet, som er ei forbi —
Livet, kort, i vore Dage —
Livet — som man lever i.

Og ligesaa sammentrængt som tydeligt ligger Kærnen i hele Digtets
Tankegang i de seks Linjer, hvormed Digtet slutter: Der er megen
liflig Vederkvægelse, der er mangan velmagende Frugt i det uden-
landske; kast Blikket mod de fjerneste, men pluk hvad der er
nærmest; prøv kun dem alle, men lad det være de bedste, du
gemmer. Og bliv — trods al udenlandsk Frugt — bestandig dansk!

III.

Som det vil ses, er Baggesens Hensigt med det enkelte Rim-
brev „Romerering“ den samme som med hele Digtarten: han vil
advare mod Ensighed, vise at det mindre har sin Berettigelse
ved Siden af det store, at det endelige ogsaa har sit Værd.

Derved bliver Digtet et typisk baggesensk Aandsprodukt, thi det
er klart, at Baggesens Brud med Klassicismen sker paa Modernis-
mens Vegne. Det er den levende Nutid, der peges paa, i Stedet
for den døde Fortid. Sku blot Fortiden, men husk, at du lever i
Nutiden! Den Digting af Baggesen, som betyder noget, er altid

et Udtryk for denne Tankegang, ja Baggesens Position i Litteraturen er stedse som den utrættelige Læremester i saa Henseende. Denne modernistiske Side af Baggesens Aandsliv gør sig tydeligt gældende i „Labyrinten“, som Vilh. Andersen har paavist det i „Erasmus II“ S. 232 ff., hvor det udtrykkelig hedder, at der i „Labyrinten“ er moderne Smag og Personlighed. Jeg mener, man kan gaa endnu videre og sige, at hele Baggesens Optræden i Fejden mod Oehlenschläger og Romantikerne — hvortil „Romerering“ er den første Spire — grunder sig paa denne moderne Smag og Personlighed.

Dette Træk i Baggesens Aandsliv er han sig klart bevidst i 1814, da han i „Lunets Poetik“ skriver om Digteren:

Mig synes at hans høje Stemme
Bør være Tidens ædle Tolk,
Og at hans Aand bør være hiemme,
Hvis han vil synge for sit Folk.

Men allerede i 1804 er han klar over det i „Romerering“, naar han siger:

Mig blev, ærlig talt, kun givet
Meget lidet (som De veed)
Af den sande Classiskhed —

Det er da klart, at Baggesen staar udenfor Klassicismen, og at det Stade, hvorfra han betragter den, især er Modernismens. Dette Stade bliver først og fremmest et kritisk. Største Delen af Baggesens betydende Produktion har sin Værdi indenfor Kritikkens Grænser. Baggesens omtumlede og omflagrende Aand kom i Berøring med saa overmaade mange Sider af det vekslende Aandsliv i hans Tid, og overfor dem alle var han vel modtagende, men især kritisk, og enhver aandelig Strømning, som trængte ind over Danmarks Grænser, søgte han at regulere. Ved Hjælp af sit spillende Lune og sin overlegne Ironi søgte han at latterliggøre Overdrivelserne. Ligesom „Romerering“ ikke er det sidste Eksempel herpaa (der fulgte bl. a. den 7 Aar lange Fejde efter), saaledes er det heller ikke det første. Allerede i en Alder af 25 Aar havde han i et Digt til Pram, „Alperne“, parodieret Datidens højtravende tysk-engelsk-skotske Poesier. At dette fuldt bevidst har været hans Hensigt, fremgaar ikke alene af Digtet selv, men af et Brev til Reinhold fra 9. Febr. 1807, hvor han udtrykkelig erklærer, at han

med dette Digt har villet parodiere „die Sprache unserer damaligen Dichterlinge“. En genial Pointe i dette Digt er det, at Baggesen, idet han vælger Alperne til Genstand for sin Lovprisning, i bogstavelig Forstand kan stige lige saa højt som Digterne af de pindarisk-klopstocksk-ewaldske Oder gør det i lyrisk Forstand. Naar Baggesen her udbryder:

Hvad om jeg, i min Alpeglædes Svimmel,
Udgjød mit fulde Hiertes Raserie
I en pindarisk-klopstocksk-ewaldsk Ode —
I meer end menneskelig Poesi —

saa finder jeg det ikke umuligt, at der fører en Slags bevidst Forbindelseslinje herfra og til „Romerering“, hvor han siger:

Hvad er Alpetoppes Svimmel,
Hvad er Nattens Stiernevrimmel,
Imod denne Romerhimmel,
Naar man sandse, føle kan
Med en Mand som Winckelmann?

Fra den Poesi, mener Baggesen, der med lyrisk Sving hæver sig til Alpeglæders Svimmel, har Tiden vendt sig mod den Poesi, over hvilken Romerhimlen hvælver sin Horisont. Hvad er nu den første Genre mod den sidste?

Men der er endnu et Moment, endda et ret fremtrædende, i Baggesens Følelser overfor Fordybelsen i den klassiske Oldtid: Han føler sig altid som dansk, og han mener, at Danskheden, Nationalitetsfølelsen, staar i Fare for at drukne i Begejstringen for det gamle Rom.

Faa har som Baggesen elsket Danmark og hvad dansk er, og faa har maattet høre flere Bebrejdelser end han for at have svigtet det danske Sprog og den danske Litteratur. Det var ikke blot fremmede, der kunde skose ham i den Henseende, som Indsenderen i „Iversens fynske Avertissements Tidende“ (1805), der i en Artikel fremkom med den Yttring: „Vor Baggesen (det var han i det mindste dengang; Gud veed, hvis han nu er)“. Men selv de nære Venner, som f. Eks. Gierlew, gjorde ham tit indtrængende Forestillinger i saa Henseende. Saaledes skildrer Gierlew i et Brev fra Maj 1803 Baggesen Fædrelandets Sorg over Digterens Overgang fra den danske til den tyske Muse. Det var kort efter, at Baggesen i Hamburg havde udgivet sine „Gedichte“ 1803.

Der var noget nyt og egent over Baggesens Danskhed, som

gjorde, at man dengang misforstod den eller slet ikke forstod den. Baggesens Nationalitetsfølelse er noget helt andet end den gamle Tids ofte ret bornerte Patriotisme; den har sin Grund dybest inde i hans egen Personlighed. Baggesen er dansk, selv naar han skriver Fransk eller Tysk, ja maaske ganske særligt i saa Tilfælde. Saaledes siger han i Rimbrevet „Forfatterens Liv og Levnet i Paris“:

Jeg ingensinde var saa pæredansk,
som jeg det her, hvor alt er ganske fransk,
maaske netop af denne Grund er blevet,

Mangfoldige Steder har Baggesen aflagt Bevis for sin Danskhed, baade naar han selv direkte taler om hvad dansk er, særlig det danske Sprog (hvem husker ikke hans yndefulde Udtalelse, at det er det Sprog, Gratiernerne, hvis de af Europas levende Sprog skulde vælge sig et til Morgendragt, efter at have spejlet sig med alle de andre, vilde beholde) — og med selve sine Aandsprodukter, der er gennemtrængt af Danskhed.

Under Krigen mod Englænderne er det først, Baggesen begynder at blive Patriot. Det er som et Udslag deraf, at han i 1807, da han udgiver de „Skientssomme Riimbreve“, tilsætter en ny Slutning, hvori han formaner Gierlew til bestandig at blive dansk. Denne Opfordring kunde synes underlig, kun otte Maaneder efter at Baggesen af Gierlew var blevet bebredet Frafald fra det danske, — men den stod heller ikke i Originalen, den er indsat i Udgaven fra 1807 under Indtrykket af hele den patriotiske Stemning, hvoraf Baggesen fik sin Del.

Naar Baggesen saaledes formaner sin Ven til at forblive dansk, saa er det ud fra en Følelse og Betragtning, han — endda paa et meget tidligt Stadium — har gjort sig selv klar. Allerede i et Rimbrev fra 1789, „Patriotisme. Fragment af et Brev fra Syden“ har han udtalt sig i Vendinger, der danner en interessant Baggrund for „Romerering“. Hvad han advarer Gierlew imod, er netop det, han her bestemt afviser for sit eget Vedkommende. Han hævder her, at hans Danskhed er en saa dybt rodfæstet Egenskab hos ham, at den umuliggør enhver varig og ensidig Nedsænkning i Syden og hvad den tilhører. Rimbrevet begynder saaledes:

Jeg glemme Danmark! jeg i Sydens Favn
Forglemme Nordens Moderbryst! for Kunst,
Umoden Kunst, bortbytte dig, Natur!
Jeg vorde velsk, upatriotisk, udansk, — —

Fordi jeg lever udenfor det Land,
 Jeg lever for? — — —
 Hvad, eller fordi hin og denne Blomst
 Jeg finder skøn i fremmed Egn, og vover
 At hente mig dens ubekiendte Frøe,
 For at omplante den i Hiemmelts Have?

Fra denne Tankegang og til den, der er udtrykt i „Romerering“s sidste seks Linjer gaar der en tydelig Forbindelseslinje, endog med Hensyn til det Billedsprog, hvori Tanken faar sit Udtryk, og det anførte Sted godtgør, at Baggesen, hvor mange Beskyldninger der end rettedes mod ham for Frafald fra Danmark, med fuld Ret kan afvise enhver Paastand om, at han i „Romerering“ skulde kaste med Sten, skønt han selv bor i et Glashus.

IV.

Den Kritik, der udgør Hovedindholdet af „Romerering“, og som Gierlews begejstrede Lovprisninger af Roms antikke Herligheder er den egentlige Foranledning til, vender sig direkte mod de tyske Romantikere specielt Tieck og Schlegel'erne, mod Goethe og imod hans danske Efterligner Adam Oehlenschläger. Det, der danner Emnet for Kritikken, er det Sværmeri for Italien og Rom, som hørte med til Romantikernes Program, og hvor de fik eller mente at faa en allieret i Goethe, da han 1798 begyndte Udgivelsen af Tidsskriftet „Propyläen“.

Med Romantikerne har Baggesen aldrig kunnet forsone sig; utallige er hans Angreb paa dem. „Romerering“ er ikke, som Arlaud siger (II, 323), de første Yttringer, vi træffer af hans Uvilje mod dem. Allerede i de i Hamburg 1803 udgivne „Gedichte“ spores Baggesens kølige Sindelag overfor dem. Saaledes i „Des Schee-renschleifers Neujahrslied“ (II, S. 202), hvori det hedder:

Der Dichtkunst wünsch' ich die Füße frey
 Vom kettenklirrenden Reim,
 Die Flügel gereinigt von Schlegeley,
 Und allem klebenden Schleim.

Og saavel senere i dette Vers som hele Bogen igennem prises Voss, der jo var alt andet end Romantiker.

Men mange andre Steder end i „Romerering“ og de nys nævnte „Gedichte“ drager Baggesen, ofte paa det allerskarpeste, til Felts mod den romantiske Skole. I „Noureddin til Aladdin“, der er

skrevet d. 14. Novbr. 1806, og hvor Baggesen giver en rammende Karakteristik af den romantiske Digtning, taler han om denne Poesis „falske Glimmer“ og bruger Udtryk som „Schlegelpærer og Tieck'ske Blommer“ (med Udgangspunkt i det Sted i Oehlenschlägers „Aladdin“, hvor denne befinder sig i den underjordiske Hule). Og i „Væddeløbet i det Lave“ taler Baggesen om Nykkerne og Noderne i Tiecks Poesi og om Hr. Schlegels, Hr. Tiecks og Hr. Werners ugenerte Geni¹.

Den mest omfattende og eftertrykkelige Hudfletning lader Baggesen dog Romantikerne blive til Del i „Der vollendete Faust oder Romanien in Jauer“, som han skrev paa gennem mange Aar, men som ifølge hans egen Opgivelse skal være paabegyndt i 1804 (Arentzen II, 243). Det var især Romantikernes Løsrivelse fra ethvert Ordenens Baand, deres vilkaarlige Regelløshed, der irriterede Baggesen, for hvem Formen netop spillede saa stor en Rolle. Tieck lod f. Eks. sin „Verkehrte Welt“ begynde med en Epilog og ende med en Prolog, og dette parodierer Baggesen i „Der vollendete Faust“, idet han ikke alene lader Prologus — paa Grund af svigtende Hukommelse — begynde med at fremsige Epilogen, men tilige lader anden Akt komme før første

Aus guten Gründen.

Die Hauptperson, der Faust, der nun auftreten sollte,

Muss, wegen plötzlicher Kolik,

Abtreten einen Augenblick —

Men, tilføjes der saa:

Versich're übrigens bei meiner Ehr',

Dass gar der Gang des Stücks dabei nicht leidet sehr.

Romantikernes Forkærlighed for et Stykke inde i Stykket — som Oehlenschläger allerede i „Sct. Hansaften-Spil“ havde ydet sin Tribut — parodieres ligeledes, idet der er indlagt et Stykke i syv Akter. Interessant er en Samtale mellem Hertugen og en 'Tollhausinspector', med hvilken der muligvis er tænkt paa Schlegel, der nærmest var Romantikernes Fører og gennem sit Blad „Athe-

¹ Dette Udtryk kan for Resten sammenlignes med det Sted i „Der vollendete Faust“, hvor Galehusinspektøren tilraader Skrivefrihed for de gale, thi

Sie giessen dann die Wuth

In ungenirter genial'scher Hülle

Bald lyrisch, bald dramatisch, stets romantisch —

Barbarisch auf's Papier.

näum“ styrede sine „Undergivne“. Hertugen er ikke tilfreds med Betegnelsen 'Tollhaus' og siger derfor:

Könnt Er nicht
Ihm einen andern Namen geben — wie
Zum Beispiel: Institut-Museum, oder
Lyceum, Athenäum —

Om Lemmerne i dette Galehus siger Inspektøren, at de er 'jakob-böhmisch', hvorpaa Hertugen spørger, om det er det samme som 'jakobinisch' og faar til Svar, at det er meget værre. Hvad er de da værre, spørger Hertugen.

Tollhausinspector:

Mehr als republikanisch, ohnehosig,
Barbarisch, ganz zigeunrisch, mehr als türkisch.
Sie machen gar viel aus dem Attila,
Der Weltzerstörung wegen, die just ihnen
Ganz recht ist. Ferner sind sie ganz unbändig,
Ganz unbeschreiblich frech, und stehn, als Ritter,
Incognito in sarazen'schem Solde.
Dann endlich sind sie ganz altfränkisch,
Altindisch, provenzalisch, burigundisch,
Nachtgallisch, madrigallisch, drudegallisch,
Kurz gallischer als alle Gallogallier.

Denne Universalitet, som virkelig var et af Punkterne i Romantikernes Program, var naturligvis farlig for den nationale Følelse og vakte derfor hos Baggesen den Uvilje, som saa tydeligt spores ogsaa i „Romerering“. Baggesen troede ikke paa, at de tyske Romantikere vilde kunne vise noget Heltesind overfor en indtrængende Fjende som Franskmændene; da Hertugen overfor 'Tollhaus-inspector' foreslaar at sende „diese verrückten Kerls“ imod Vandalerne, bliver denne synlig nervøs og erklærer det for en Umulighed at faa dem til at gaa i Krig.

Ogsaa den romantiske Poesis nye og til Tider sære Form parodierer Baggesen. Saaledes i „Faust“ navnlig de korte Verslinjer og Rimene, f. Eks.

Etwas von dem mittelalten Ur-
Sprung —
Etwas von dem neuesten Cultur-
Schwung
Unsrer kirchenmaurig —
Unsrer uhuschaurig —
Unsrer orgeltraurig —
Maurig — schaurig — traurigen Natur.

Romantikernes overdrevne Mysticisme og Selvbeundring faar ogsaa sin Bekomst:

Denn das Tiefte spricht nur aus sein Schweigen,
Und das Höchste malt sein leeres Blatt;
Was er dem hinzugesetzt, ist matt —
Alles 'Tiefst' und Höchste bleibt uns eigen,

Til Baggesens Angreb paa de tyske Romantikere hører ogsaa hans „Karfunkel oder Klingklingel-Almanach, ein Taschenbuch für vollendete Romantiker und angehende Mystiker“. Her er det navnlig den af Romantikerne indtil det trivielle anvendte Sonnetform, der maa holde for. —

Baggesens Forhold til Goethe var hele Tiden ret mærkeligt. Han siger selv i en Dagbogsoptegnelse fra Sommeren 1807, at det var i Slutningen af 1806, han begyndte at læse Goethe, mens han hidtil kun havde bladet i, hvad han havde skrevet. Og da han saa læser ham, betages han af ham og ønsker f. Eks. ved Læsningen af „Iphigenie“ at opnaa, hvad han før havde undflyet.

Naar Baggesen saaledes begejstres for Goethe, saa snart han virkelig lærer ham at kende, kunde man med Føje spørge, hvorfor han da hidtil havde staaet i et saa køligt Forhold til Goethe. Jeg mener, at Grunden dels er den, at Goethe i et af sine Xenier (i Schillers Musenalmanach for 1797) havde snertet Baggesen; dels, at Romantikerne paa et vist Tidspunkt, især foranlediget af hans „Propyläen“, tog Goethe til Indtægt for deres egne Idéer, ja i deres vanlige Overdrivelse rent ud forgudede ham. Jeg finder Begrundelsen for dette Synspunkt i den nævnte Dagbogsoptegnelse, hvor det videre hedder: „Vi stødte sammen i den Periode af mit Liv, da jeg med stor Beskedenhed forbandt megen Stolthed, og da min Løsrivning fra al Idolatri var forenet med Stræben efter Frihed. Det forekom mig at være under min menneskelige Værdighed at forøge Antallet af hans Tilbedere“.

Som Eksempel paa den Hyldest, der fra Romantikernes Side i Sværmeriet for den klassiske Oldtid ydedes Goethe, skal jeg gøre opmærksom paa et Digt, der i 1799 tryktes i det ledende romantiske Organ „Athenäum“, og hvori det hedder:

Du indessen enthüllst, der Hellenischen Muse Geweihter,
Mit still deutendem Sinn, Goethe, manch Wundergebild,
Wie es emporstieg einst in dem Geist prometheischer Männer,
Ruhig beschwörend den Wahn, welcher nur gafft und verkennt.

Og mod Slutningen hedder det:

Dir vertraut er [der Gott], o Goethe, der Künstlerweihe Geheimniss,
Dass du im Heiligthum hüttest das Dichtergesetz.

Lehre denn dichtend, und führe den Weg zum alten Parnassus!

Dels foranlediget af Goethes Xenier, og dels for at anbringe en svalende Straale midt i Goethe-Begejstringen, skriver Baggesen i „Gedichte“ 1803 et Digt „An Goethe“, hvori det hedder, at mens andre møjsommeligt søger Tanken alle Vegne og er træt, naar de endelig finder den, saa søger Tankerne Goethe, paa Kryds og tværs, og finder ham, men kun omtrentlig, thi Goethe hader ethvert alvorligt Besøg. Og derpaa følger de famøse Linjer:

Er hat dem Pöbel manches Buch geschenkt

Worin er niemals dacht', und jede Zeile — denkt!

Og med særlig Henblik paa Goethes Xeniekamp:

O, wollt' er sich manierlicher gebarden!

Fänd er der Lesewelt was Andres werth als Spott,
was würd' aus ihm dann Grösseres noch werden —
es würd' aus diesem grossen Göth' ein Gott!

At det var Romantikernes Forgudelse af Goethe, der fra først af var bestemmende for Baggesses Uvilje mod ham, viser et Brev fra Sommeren 1802 til Reinhold, hvori Baggesen, der lige havde aflagt Weimar et kort Besøg, skriver: „Goethe var i Lauchstädt, hvor det vrimler af Studenter, som have indrettet et Theater under Direktion af Autotatos¹“. Og idet han travestierer et Sted i Odysseens Begyndelse, fortsætter Baggesen:

„Jener nunmehr war fern zu verschlegelten Burschen gewandelt
(Schlegel'sche zwiefach getheilt in Germanien, äusserste Menschen,
diese von August Wilhelm gezeugt, und diese von Friedrich)
dort zu empfangen ein Festhekatomb von Widdern und Stierchen.

Dort nun sas er und schmausete —
og jeg saae altsaa ikke hans Herlighed“.

Den Begejstring for Klassiskheden, som forenede Romantikerne med Goethe, og som var saa ensidig, at Goethe, da han gav sit Tidskrift Navn og kaldte det „Propyläen“, netop valgte dette Navn „zur Erinnerung, dass wir uns so wenig als möglich vom klassischen Boden entfernen“, ansaa Baggesen for i høj Grad affekteret. Derfor er det, han i „Romerering“ med Foragt taler om

¹ græsk Superlativ af: han selv. — I „Der vollendete Faust“ indretter de forrykte under Direktion af Galehusinspektøren et Teater i Galehuset, og Forestillingen overværes af Hertugen, Fru Dauphin (o: Madame de Staël) o. a.

disse Miner,
 Hvormed Kienderen fremtriner
 Paa Hesperiens Ruiner.

Den Klassiskhed, der afgrænser sig saa snævert som Goethes nys anførte Ord antyder, betakker han sig for. Der vil dog altid til syvende og sidst over en ægte Dansker komme en vis Flovhed over slig Affektation; og det tyske Pedanteri, som i Roms Kloakker finder mere af Værdi end i noget som helst hele Jorden over, er i Virkeligheden uforeneligt med dansk Væsen.

Det er ud fra en saadan Tankegang langt mere de efterabende end Goethe selv, Baggesen rammer med sin Spot. Men andet var heller ikke at vente af en Digter, som ifølge sin egen Tilstaaelse paa nærværende Tidspunkt endnu ikke havde læst Goethe, og som kun havde et — naturligvis ikke altid lige sikkert — Instinkt til at vejlede sig. —

Der findes i den trykte Form af „Romerering“ et længere Stykke om Schlegel-schläger eller som det i Originalen rent ud hedder: Oehlenschläger. Det er til Dels et Indskud, nemlig fra Linjen: „Vigende hans løbske Løb“ og til og med Linjen: „Fuld af Streger, i sit Svøb“. Resten stod derimod allerede i Originalen, og det er paafaldende, at Baggesen paa et saa tidligt Tidspunkt, da Oehlenschläger af selvstændige, større Værker i den nye Tids Aand kun havde udgivet „Digte 1803“, retter et saa langt, personligt Angreb (det længste i hele Digtet) paa Oehlenschläger.

Det gode og smukke Forhold, der ved Baggesens Bortrejse fra Danmark i Aaret 1800 og endnu nogen Tid derefter, var mellem ham og Oehlenschläger, kølnedes allerede et Par Aar efter. Sandsynligheden taler for, at den første Begyndelse til Bruddet skete i Sommeren 1802, da Baggesen en kort Tid opholdt sig i København. Det var jo netop i Tiden for det store Vendepunkt i Oehlenschlägers Liv og Digtning, og allerede umiddelbart inden Baggesens Ankomst havde Oehlenschläger skrevet de smukke Digte med den nye Tids Præg over sig, som var indlagt i „Erik og Roller“. Naar der i et polemisk Digt af Oehlenschläger fra 1803 staar, at Oehlenschläger i Begyndelsen klimprede paa en baggesensk Lyre, indtil Algodhed i det høje fandt Barmhjertighed med ham og aabnede hans Øje, saa han smed Lyren væk, hvorved han rigtignok blev Baggesen væmmelig, fordi han derved fandt Oehlenschläger utak-

nemlig, — saa tyder det paa, at der som sagt allerede i Sommeren 1802 er opstaaet et køligt Forhold dem imellem. Var det denne Gang Baggesen, der havde taget Forargelse af sin yngre Ven, saa skulde det snart blive Oehlenschlägers Tur til at forarges. Anledningen var det før nævnte Digt til Goethe i Baggesens „Gedichte 1803“. Det affødte i hvert Fald 3 — dog først i Oehlenschlägers „Erindringer“ optrykte polemiske Digte mod Baggesen, Digte, hvis Aand og Udtryk er betydelig mere plump end vittig. I et af dem hedder det til Slut:

For atter at fremtrylle Oldtidens Sands
i sin fulde Glands,
dertil skal mer end Plaisanteri,
Decorum og Kantisk Filosofi.

Der kan næppe være Tvivl om, at disse Digte paa en eller anden Maade er kommet Baggesen for Øre, og de har selvfølgelig bidraget til at sætte ham i den Stemning overfor Oehlenschläger, som giver sig Udtryk i „Romerering“. Linjer som de anførte, der nok kunde tage sig ud som berust Hikke, maa — „tilligemed den gennemgaaende Lovprisning af de svundne Tider i „Digte 1803“ — have bestyrket Baggesen i hans Tro paa, at Oehlenschläger havde drukket sin Sjæl ganske pærefuld i Alderdom, og for sit eget Vedkommende finder han Lejlighed til med Myndighed at betone, at det lidet, der blev ham selv til Del af Klassiskhed, netop er sandt, i Modsætning til Romantikernes affektete.

Hvad Baggesen i Rimbrevets Original, i Januar 1804, bebrejder Oehlenschläger, er altsaa hans overdrevne, drukne Begejstring for Fortiden. Bemærkningerne om Oehlenschlägers Goethiskhed er først kommet til i 1807. Da havde hans Goethe-Begejstring rigtig nok ogsaa givet sig umiskendelig Udtryk, ikke mindst under hans Besøg hos den store, tyske Digter, — men allerede i 1804 var Begejstringen for Goethe i Grunden temmelig tydelig og fremtrædende i Oehlenschlägers Produktion. Foruden at han i „Digte 1803“ har et Par Oversættelser af Goethe og et Digt som „Oldingen ved Werthers Grav“, vil det, hvis man undersøger, hvad Oehlenschläger i Aaret 1803 udgav, ses, at en overvældende Del af hans Digtning i dette Aar har Tilknytning til Goethe. Han udgav i Marts 1803 en Oversættelse af „Götz von Berlichingen“. I Maj findes fra hans Haand i „Den danske Tilskuer“: „Blomst Underskiøn. Den fangne Greves Sang (Efter Göthe)“. Sammedets i

August „Den første Walpurgis-Nat. Af Göthe“. I Poulsens Nyt-aarsgave for 1804 (Decbr. 1803) Oversættelsen af følgende Digte af Goethe: Kunstnerens Liv, Kunstnerens Apotheose, Menneskehedens Grænser, Min Gudinde, og Harzreise (i Vinteren). Som man ser, nok til at lade formode, at den unge Poet var fuld af Göthiskhed.

Men endnu en Omstændighed, det er værd at lægge Mærke til, gør sig gældende i Baggesens Omtale af Oehlenschläger i „Romering“ fra 1804. Baggesen taler her om at vige for Oehlenschläger og siger det i følgende Vendinger:

Om jeg altsaa tog tilbage
Denne Pralen uden Mage?
Om for ham i Skiul jeg krøb,
vigende hans løbske Løb?

Lader man nu foreløbig ude af Betragtning det efterfølgende Indskud fra 1807, og indsætter man i direkte Fortsættelse af det anførte de Linjer, der følger efter i Originalen:

Ham i Drukkenskab at stikke
Vover min Begeistring ikke;
Skiondt i Digter-Veddeløb
Fra de Fem og fra Forstanden
Den tør trodse hver en anden —

saa forekommer det mig tydeligt, at Baggesen i 1804 med sine Ord om at vige for den ganske unge, i Forhold til ham selv kun lidet kendte Digter, kun har haft til Hensigt at latterliggøre Oehlenschläger. Herfor taler ogsaa en Yttring i et Brev fra Baggesen til Moltke fra Slutningen af Maj 1803, hvor Baggesen, idet han drøfter, om han skal vælge det tyske eller det danske Sprog, skriver: „For det danske taler . . . den Omstændighed, at jeg i samme kan blive den Første.“ En saadan Bemærkning viser klart, at Oehlenschlägers Digte 1803 ikke — som Arentzen tror (II, 239) — har ladet Baggesen ane den gryende Storhed hos Oehlenschläger. Arentzens Udtalelse maa sikkert skyldes Ukendskab til Originalmanuskriptet. — Gennemlæser man derimod Indskudet fra 1807, faar man ufejlbarligt det Indtryk, at Begivenhederne har gjort Baggesens tre Aar gamle, overlegne Spøg til Alvor, og at han selv paa dette Tidspunkt har en Fornemmelse deraf, selv om han stadig kun nødtvungent, i ironiske (men mesterligt formede) Vendinger gaar ind paa at vige Pladsen.

Han havde kort forinden haft et Sammenstød med Oehlen-

schläger, som vel maatte give ham Anledning til at blande sin Anerkendelse af Digterbroderen med Bitterhed. I sit Rimbrev „Noureddin til Aladdin“, skrevet paa Oehlenschlägers Fødselsdag 1806, havde han af fuldt og ærligt Hjerte, „med høje Bifaldshymners Jubelskrald“ hilst Broderskjalden som „Danmarks Melpomenes største Digter“, men havde paa denne sin oprigtigt mente Henvendelse modtaget et afvisende, i høj Grad selvbevidst Svar fra Oehlenschläger. Denne Afvisning krænkede og saarede Baggesen mere end nogen i Samtiden egentlig forstod, — og med Rette. Og dog er hans Svar til Oehlenschläger fuldt ud værdigt og skønt, varmt følt og mod Slutningen gribende vemodigt. Ubegribeligt er det for os i vore Dage, at Samtiden ikke rørtes af dette herlige, aandrige, formfuldendte Digt.

Men det gjorde den ikke. Baade denne alvorlige og den i „Romerering“ 1807 ironiserende Henvendelse til Oehlenschläger gik uænsset hen over Hovedet paa Datidens Publikum. Det havde kaaret Oehlenschläger til sin Digteryndling, og derved blev det. Mod dette blinde, tusindhovedede Uhyre blev det fra nu af Baggesens Lod at kæmpe, — naturligvis en fortvivlet, haabløs Kamp, under hvilken han ganske vist afskød mange af sine bedste Pile, men i hvilken han dog til sidst saaret, træt og forpint segnede og bukede under for Overmagten.

V

Af Baggesens Værker i bunden Stil foreligger der en Mønsterudgave i A. Arlauds „Jens Baggesens poetiske Skrifter (I—V, 1889—1903). Ud over hvad dér er meddelt af sproglige Kommentarer og Enkeltoplysninger er der kun faa og spredte Bemærkninger at gøre.

Baggesen skriver sit Digt i Paris, og denne By tjener i Begyndelsen af Brevet til at danne en yderst mørk Baggrund for det herlige Rom. Der bruges Betegnelser som 'det slibrige Paris' og der tales om dens Gaasehvæs og dens Tusinder af Tøjter, der baade er ude efter de indfødte og de danske Fremmede. Mangfoldige er de Steder i Baggesens Digte, hvor han taler om Paris i en nedsettende Tone. Jeg skal fremdrage nogle enkelte. I „Tilbagegangen over Rubicon“ kalder han Paris „den Stad, jeg mest blandt alle hader“. I „Noureddin til Aladdin“ hedder det, at han nu snart iler tilbage „til Aanders Helvede, til hint Paris“. I „Runen“

siger han, at det er „den Stad, som alle Døgntrumpeter udbasune“, og andetsteds i samme Rimbrev hedder det:

Thi hvad mig venter i Paris,
Er sikkert ikke Paradis. —

Naar Baggesen udtaler sig saa stærkt til Fordel for Rimet, idet han siger, at hans Aand er vant til Rimets Ledebaand, og at Rimet straks suser ham i Øret, hver Gang hans gamle Pen skal skrive til en sympatetisk Ven, saa er denne Udtalelse overmaade naturlig for Rimbrevenes Forfatter, men der er andre Steder, hvor han har udtalt sig mindre til Gunst for Rimet. Saaledes siger han jo i en Sang fra Nytaar 1802:

Der Dichtkunst wünsch' ich die Füsse frey
vom kettenklirrenden Reim.

I sin nye Forerindring til en ny Udgave af „Labyrinten“ 1807 indrømmer han dog, at Rimet er tilladeligt i lette, spøgende og maa-ske alle til Sang bestemte Smaadigte, men med Undtagelse heraf føler han sig overbevist om, at „Rimets eenstonige Dobbeltklang“ snart vil vige for „Metrets vekseltonige Eenklang“. Nogenlunde i Overensstemmelse hermed udtaler han sig i et Digt „Rimet og Hexametret“ i „Nyeste blandede Digte“ 1808. Forøvrigt maa det siges, at Baggesen hele Tiden var en Mester i Rimkunsten, og at han ofte genialt og morsomt har parodieret Romantikernes udviklede Rimslyngninger, som stedse var ham en Torn i Øjet. —

Med Hensyn til det Ønske, Baggesen i parodierende romantisk Aand fremsætter (Arlaud S. 119), kan det bemærkes, at der i „Der vollendete Faust“ siges om Lemmerne i Galehuset:

Die eine g'rad' Idee, worin die queren
Zusammenlaufen, und in welcher Alle
Durch Widerspruch ganz einig sind, ist die:
Dass gänzlich die bisherige Vernunftwelt
Zerstört muss werden — das Vaterland
Zwar auch, sammt allen cultivirten Ländern —
Doch vörderlichst vor allen erst ihr eignes
Allzu gebildetes, aristokrat'sches,
Und nicht genug barbar'sches Vaterland.

Hertil bemærker Hertugen, at saa gale havde han dog ikke troet, de var; denne Galskab gaar langt ud over alle tyske Grænser. —

I Omtalen af Oehlenschläger er det interessant at se, at Baggesen til Dels beskriver Oehlenschläger paa samme Maade som en Anonym gør det i en Artikkel i August- og Septbr.-Heftet af

„Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn“ 1805. Ligesom Baggesen taler om Oehlenschlägers 'vilde Blikke', saaledes optræder der i „Skilderi“ en ung Poet, som 'med tindrende Øjne' taler om Poesiens Genfødsel. Denne Artikkel, der er formet som en Skrivelse fra Poeten i Aabenraa, er iøvrigt ganske blottet for Vittighed, men giver et godt Indblik i de ældre Digteres Syn paa den frembrydende Romantik. Og for en Del har Oehlenschlägers udfordrende Optræden givet berettiget Anledning til dette Syn. — Naar Poeten i Aabenraa siger, at den unge Digter af den nyere Skole talte „med en saadan Iver, at det lod, som det var ham mere magtpaaliggende at tale end at forstaaes“, saa ligger den samme Tankegang til Grund for denne Bemærkning som for det Udtryk hos Baggesen, at Oehlenschläger har drukket sig ganske pærefuld i Alderdom. Og ligesom Baggesen taler om at krybe i Skjul for Oehlenschläger og vige for hans løbske Løb, saaledes ender det ogsaa med, at Poeten i Aabenraa lister sig bort, da det nye Geni rigtigt slaar sig løs. —

Baggesens Udtryk i „Romerering“ om Oehlenschläger, at han

„Alt besov Parnassets Piger
I sin Vugge“ osv.

kan sammenstilles med den Maade, hvorpaa han i et Prosabrev til Gierlew fra Marts 1806 omtaler Oehlenschläger. Han siger her: „Det er neppe muligt, at en Prosaist hjerteligere og ivrigere kan have hyldet og udbasunet en Poets Talent end jeg, selv Poet, hyldede og udbasunede Oehlenschläger, da det anede mig. Anede mig, siger jeg, thi jeg saa den syttenaarige Pige kun endnu i Vuggen dengang“. Om end det angivne Tal ikke passer nøjagtigt, saa var Oehlenschläger jo meget ung, da han selv og hans første Poesier blev Baggesen bekendt. Adskillige af de Hymner, Baggesen derved stiftede Bekendtskab med, var ganske rigtigt „fulde af Streger“, d. v. s. i højstemt, ewaldsk Aand, en Digtemaade, som Baggesen allerede i Rimbrevet „Alperne“ fra 1789 havde været ude efter. Det hedder bl. a. dér:

Hvad Sprog har nok af O'er og af Ha'er,
Til i en værdig Hymneharmonie
At tone dine Frydshallelujaer? —

Naar Baggesen (Arlaud S. 123) taler om Svin, Svineri og Svinedom, da er det karakteristiske baggesenske Betegnelser. Han har selv et Sted udtalt, at Svinet synes ham det mest foragtelige,

gemene Dyr, der er til. Det prægnanteste Udtryk for hans Syn paa Svinet og hans Anvendelse af denne Betegnelse er vel det til Dels usmagelige Digt „Pindsvinet“, som Baggesen i Begyndelsen af Fejden med Oehlenschläger lod trykke i „Lille Søndag-Aften“ 1814. —

Hvad Baggesen i Slutningen af „Romerering“ — der forøvrigt fra Linjen: „Kom omsider fro tilbage“ og ud er en Tilføjelse i den trykte Udgave 1807 — ønsker for Gierlew, kan sammenlignes med Slutningen af „Rom og Paris“: „Lær heraf hvad os en Mage“ osv. Baggesens Lovprisninger af den yndige Kone gav Virkeligheden desværre ingen overvættets Anledning til. Hans Forhold til Fanny Reybaz var i høj Grad op og ned. Hun var helt igennem fransk, forvænt og forkælet, og det har aabenbart været en skuffet Kærlighed, der kastede hende i Armene paa Baggesen (Arentzen I, 161). Baggesen paa sin Side kunde aldrig glemme sin første Hustru, den højt elskede Sophie von Haller, og til adskillige andre Sorger og Fortrædeligheder kom det, at Fanny kun forstod Fransk og Italiensk; hun vilde ikke lære hverken Dansk eller Tysk. Tillige var hun uden Forstaaelse for Baggesens digteriske Gemyt og Produktion, saadan som han selv siger i „Digterfortvivelse“:

Hun, o Fortvivelse! forstaaer ei Musens Toner
og fatter ei den danske Harpes Klang.

Imidlertid har hun, der skal have været meget smuk, sikkert øvet en vis Tiltrækning paa Baggesens let fængelige, erotiske Sans. Forholdet var som sagt saa temmeligt op og ned; det Tidspunkt, hvorpaa Baggesen har skrevet de nævnte Linjer, har aabenbart saavel i denne specielle Henseende som med Hensyn til hele Digtet hørt til de lykkelige Øjeblikke i hans Liv.

SOLENS PERSONIFIKATION I VOR BRONCEALDER

AF

VILH. LA COUR

Der er netop nu gaaet 20 Aar, siden Axel Olrik og Edv. Lehmann her i „Danske Studier“s første Bind fremkom med deres Fællesafhandling om Solvognen fra Trundholm¹, og i visse Henseender kan man sige, at vi ikke siden da er naaet videre i Forstaaelse af Bronzealderens religiøse Forestillinger. Det var en betydelig Landvinding, der var gjort. Paa den anden Side staar de Spørgsmaal vedvarende uløste, som det den Gang endnu ikke lykkedes at faa fuld Klarhed over.

Først og fremmest gælder dette et af Hovedproblemerne: om man i den nordiske Bronzealder dyrkede Solen som et upersonligt Himmellegame, eller om man allerede da tilbad en personificeret Solguddom — f. Eks. som Grækerne tilbad Helios.

Det mærkelige Votivfund gav jo ingen afgørende Oplysning derom. I hvert Fald kunde man strides om, hvad det egentlig fortalte os. Sophus Müller, som havde publiceret Fundet i første Bind af „Nordiske Fortidsminder“, var ubetinget tilbøjelig til at mene, at man i Bronzealderen endnu ingen personlig Solgud havde kendt. „Der var“, skrev han, „som det fremgaar baade af Bronzebilledet og af de talrige Udhugninger i Stene, en Dyrkelse af selve Himmelleget eller af den Solen iboende Magt; men denne Guddom var endnu ikke udformet og fremstillet i personlig Skikkelse“². Dermed vilde han ikke have sagt, at vor Bronzealder overhovedet ikke havde kendt Guder i Menneskeskikkelse. Opfat-

¹ Dst. 1904. 65 ff. ² Anf. St. 316.

telsen maatte paa dette Punkt „afhænge af Dommen over Billederne i de svenske Helleristninger, paa nogle faa danske Stene og paa forskellige Metalarbejder. Snarest skulde det antages, at der forekommer Gudebilleder“, selv om personlige Guder først med den romerske Jernalder kunde siges at træde „utvivlsomt i Forgrunden“.

Den samme Opfattelse gjorde han nogle Aar senere gældende i „l'Europe Préhistorique“¹; men han blev kraftigt imødegaaet af Rudolf Much², og Støtte fandt han ikke heller hos Olrik eller Lehmann. „Denne sol med en hest foran kan være en ubehjælpssom fremstilling af en solgud, der ager over himlen“, hed det hos Olrik. „For en tidsalder, der er vant til at fremstille solguden blot under skikkelse af en skive, lod den agende solgud sig ikke fremstille på anden måde. Denne . . . forklaring er vistnok den rigtige“³. Og hertil føjede Lehmann den Bemærkning, at den indiske Forestilling om Etaga med Solhjulet aldeles ikke i indisk Mytologi udelukkede Forestillingen om personlige Solguder⁴. Hvorfor skulde da Solskiven og Hesten fra Trundholm gøre det for den nordiske Mytologis Vedkommende?

Med det Materiale, som stod til Forskernes Raadighed i 1904, var det sikkert ugørligt at naa til nogen endelig Klarhed over Sagen. Siden da er jo imidlertid adskilligt nyt fremdraget, og ganske særligt forekommer det mig, at et Par svenske Helleristningsfund fra 1917—18 kaster Lys over Spørgsmaalet. Jeg vil derfor i det følgende henlede Opmærksomheden paa dem.

Men indledningsvis turde der være Grund til nogle Ord om de almindeligst forekommende Solsymboler. Vi maa nemlig være klare over, hvorledes det primitive Menneske gengiver Solen, og hvilke Egenskaber ved den han lægger Vægt paa at give billedlige Udtryk for.

Først og fremmest fængsler Solens cirkelrunde Form hans Sans. Derfor rister han den som en bred, cirkelrund Fordybning eller som en Ring, og bliver et vist dekorativt Hensyn bestemmende for hans Fremstilling, kan han riste Solen som en Række af koncentriske Cirkler. I alle Tilfælde er Billedet meget enkelt og har strengt taget ikke anden Hensigt end at afspejle den Form for Himmellegemet, han direkte iagttager gennem Øjet.

¹ Udkommet 1907. S. 162. ² Göttingische gelehrte Anzeigen 171 Jahrg. (1909), I. 95. ³ DSt. 1904. 69. ⁴ Smstd. 77.

Dernæst¹ søger han at give Udtryk for dens lyse, tindrende Glans. Det opnaas derved, at han belægger runde Metalskiver med et tyndt Lag Guld — saadan som vi kender det f. Eks. fra Trundholmskiven eller Jægersborgskiven, for at nævne et Par enkelte. Ogsaa her kan et dekorativt Hensyn spille ind ved Skivens Udfyldning med Ornamenter; men det er i denne Forbindelse af underordnet Betydning. Det er vedvarende simple Solsymboler, der er Tale om, hvis eneste Hensigt er i billedlig Form at fæstne selve Synsindtrykket.

Kommer Solens Straaler med i Gengivelsen, tilføjes der imidlertid et Element af en noget anden Beskaffenhed. Det kan jo ske meget primitivt derved, at Solringen omgives med en Krans af radiære Straaler — en Form, som træffes mange Steder i neolitisk Kunst — dekorativt anvendt — og som heller ikke er ukendt hos os. Det kan ogsaa ske saaledes, at et Solbillede, bestaaende af koncentriske Ringe, forsynes med Straalekranse udenom hver enkelt Ring — den ydre som de indre — saa „Skiven“ fyldes, og det kan endelig ske derved, at den yderste Straalekrans bortfalder, og Straalerne udelukkende angives paa selve Skiven. Gennemføres dette rent dekorativt, fremkommer der Solbilleder som dem, vi f. Eks. finder paa Eskelhem- eller Balkåkra-Pladerne.

Disse Solbilleder gengiver naturligvis ogsaa Synsindtryk. Man kan jo se Straalerne. Men man kan mere end det: man kan mærke dem. De er i ganske anden Grad end Cirkelformen og Guldglansen for det primitive Menneske et Vidnesbyrd om Solens underfulde „Magt“. Straalerne luner og varmer; men de kan ogsaa svide og brænde. De kan tænkes at blive et mytedannende Element, og de faar i det folkelige Billedsprog Navne af „Bjælker“, „Spyd“ eller „Pile“², eller de gives — som vi kender det fra ægyptiske Fremstillinger — Form af lange „Arme“, der strækker Hænderne velsignende ud over Menneskene. Man vil ikke fra vor egen Sten- eller Bronzealders simple Solbilleder kunne hente Eksempler paa, at denne mytiske Opfattelse af Solstraaalerne har været gængs allerede da — hvormed intet skal være sagt om, at den virkelig har været ukendt, eller at man ikke i andre af Tidens Billeder træffer sikre Spor af den. Kun saa meget skal slaas fast, at medens

¹ Der er naturligvis i denne Opstilling ikke Tale om nogen kronologisk Rækkefølge for Iagttagelserne eller de derpaa hvilende Fremstillinger. ² Se min Afhandling om „Hejmdals Navne“, DSt. 1923. 61.

Solringen eller den guldbelagte Solskive slet og ret gengiver Himmelleget, som vi ser det, saa viser det straalekransede Solbillede os paa en Maade en „Sol i Funktion“. Og denne Forskel turde ikke være uvæsentlig for en primitiv Opfattelse.

Den selvsamme Trang til at fremstille Solen „fungerende“ er det nemlig, vi møder i et af de mest yndede Solsymboler: det berømte „Hjulkors“.

Hvorfor har man gengivet Solen som et fireeget Hjul? I hvert Fald ikke, fordi den skulde ligne et Hjul. Thi det gør den jo paa ingen Maade. Baae Solen og Hjulet er cirkelrunde — men det er saa mange andre Ting ogsaa, og til virkelig Lighed kræves der andet og mere end ensartede Konturlinier. Der er intet som helst ved Solen, der minder om Hjulets Eger, og der er paa den anden Side intet, der tydeligere end Egerne markerer Hjulet i Forhold til andre runde Genstande. Man kunde ganske vist tænke sig, at Solen allerede før det fireegede Hjuls Fremkomst — altsaa da man endnu brugte simple „Skivehjul“ — havde været lignet ved et Hjul, og der findes virkelig Helleristninger, som fremstiller Vogne med Hjul uden Eger. Men selv om vi gaar ud fra denne Antagelse — som aldrig vil kunne nærmere begrundes — standser vi alligevel overfor det Spørgsmaal, hvorfor man har valgt netop Hjulet til Solens Symbol? Den fælles runde Form forklarer i intet Tilfælde Kendsgerningen.

Sagen er dog meget simpel, og Lehmann gav den rette Forklaring, da han fremhævede, at man i primitiv Tid har betragtet Hjulet som et selvbevægende Væsen. „Denne vidunderlige opfindelse har hos den fjærne fortids folk med deres endnu primitive tanke fremkaldt de mest overdrevne og overtroiske forestillinger . . . Vel måtte man undres over denne ting, der hviler i sig selv og dog bevæger andre, der fra sin midte stråler ud til alle sider og dog afsluttes cirkelrunt“¹. Her har man Løsningen. Hjulet var Bevægelsens Symbol. Ristede man et Hjul for Solen, fik man ligeledes et Billede af en „Sol i Funktion“. Man angav, hvad vi med et moderne Udtryk vilde kalde Solens „motoriske Kraft“. Og denne Kraft var sammen med Solens Straaleevne det mest utvetydige Vidnesbyrd om dens levende og virkende „Magt“.

Til dette Punkt kunde man ogsaa naa i 1904. Men dermed var det ikke givet, at Broncealderens Folk havde forestillet sig Sol-

¹ Dst. 1904. 74 f.

„Magten“ i menneskelig Skikkelse. Liv og Kraft fyldte jo den hele Natur.

Nu er det imidlertid, at Sagen stiller sig noget anderledes, efter at man i 1917 og 1918 paa upplandsk Grund har fundet to højst ejendommelige Helleristninger.

Det førstnævnte Aar fandt man den Ristning, som gengives i Fig. 1. Den er indhugget i en Helle c. 300 m Nordvest for Gaar-

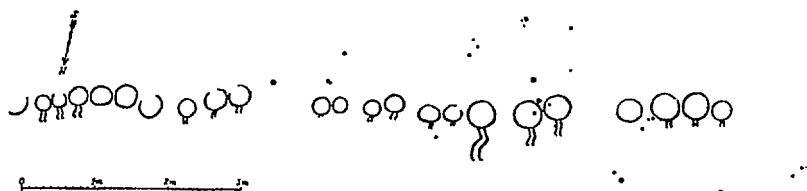

Fig. 1.

den Stora Berg i Biskopskulla Sogn, Lagunda Herred. Hellen skraaner mod Vest, og Figurerne spænder over en 10 m lang Stribe med Retning Øst-Vest. Den udgøres af 23(?) Figurer, alle — hvad Hovedtrækkene angaar — ens formede. Under en Ring er der overalt(?) anbragt et Par Ben, og hvor disse er tydeligst, ses baade Knæ og Fødder. Figurernes Størrelse varierer fra 0,8 til 0,24 m, og Indhugningen er gjort med ulige Styrke. Da Hellen er en Del forvitret, kan flere af Figurerne kun ufuldstændigt optegnes, saa baade deres Antal og den gennemførte(?) Anbringelse af Ben under Ringene bliver mindre sikker. Foruden disse Figurer findes der spredt over Hellen c. 30 skaalformede Fordybninger¹.

Aaret efter fulgte Fundet af den anden Ristning. Den laa ved Gaarden Rönna i samme Sogn og Herred — paa en mod Nord skraanende Helle, ca. 200 m Nordvest for Gisale. Hellen bar over en Strækning af c. 30 m fire Skibsfigurer, og over det østligste Skib traf man atter den underlige Ringfigur med Ben. Ringen var her 0,1 m i Tværmaal, og Fødderne var tydeligt angivne. Ogsaa paa denne Helle fandtes c. 30 skaalformede Fordybninger.²

Hvorledes nu forklare disse Ting?

Gunnar Ekholm ser i dem Mænd, „bärande solbilder i

¹ Fundet publiceret af Gunnar Ekholm i Uppl. Fornminnesf. Tidskr. XXXVI, 214. Sm. Fornvännen 1918, 50 f. og hans Studier i Upplands bebyggelsehist. II (1921), 100. ² Uppl. Fornminnesf. Tidskr. XXXV, 214 f.

samma magiska syfte som Lehmann påvisat i fråge om Trundholmsfyndet. Det er utan tvivel för att nödga solen att i ymmighet sända sina strålnippan ned över åkerfälten, som man även i bild återgivit denna besvärjelsehandling . . . Att dessa solbildbärande män inhuggits samtidigt och att de sålunda föreställa en procession, är visserligen möjligt, men synes av flera skäl mindre sannolikt.¹ Den samme Opfattelse giver han Udtryk et Par Aar senere, naar han skriver: „Såsom av mig förut utvecklats kan här ej gärna föreligga en procession af solgudar utan ett antal successivt anbragta framställningar af solbildbärande män.“²

Vi maa først understrege den utvivlsomt rigtige Iagttagelse, at der i Stora Berg-Ristningen ikke er Tale om nogen „Procession“, men simpelthen om en Række ensartede Figurer, som efterhaanden er anbragt paa Hellen. Det fremgaar af Figurernes ulige Størrelse og — særligt — af den ulige Teknik, hvorefter Ristningen bærer Vidne (begge Dele anført af Ekholm), og det bestyrkes ved en Sammenligning med Rönna-Ristningen, hvor man kun finder een saadan Figur. Den kan altsaa „staa alene“, og vil man tolke den, gør man klogest i at holde sig udelukkende til den selv og lade alt andet fare.

Er det nu givet, at man her ser en „solbilledbærende Mand“?

Man kunde vist med god Grund spørge, hvad der egentlig skulde tale derfor. Gunnar Ekholm henviser til Lehmanns Forklaring af Trundholmsfyndet: for at skaffe Sol, har man ofret (ristet) en Sol. „Man bærer sig da ad, som man vilde gøre, hvis det gjaldt om at skaffe regn; man laver en lille, men kunstfærdig sol, forspændt og udhalet i enhver retning, men ganske efter tidens sakrale regler og smag, og den indvier man da til helligt brug og konfiskerer den til bedste for den guddomsmagt, som har med solen at gøre, eller maaske — ved ren magi — til umiddelbar nytte for solen selv uden at tænke paa nogen særlig guddom derved.“³ Ja, dette er Lehmanns egne Ord; men hvad har de med „solbilledbærende Mænd“ at gøre?

Der er, forekommer det mig, kun to Muligheder at vælge imellem.

Billedet kan forestille en Mand, der i magisk Hensigt ombærer en Sol — som man har tænkt sig, at Trundholm-

¹ Fornvännen 1918. 51 f. ² Stud. i Upplands bebyggelsehist. II (1921). 100. ³ DSt. 1904. 78.

vognen mindede om en virkelig Kultvogn med Solens hellige Billede, der havde været kørt over Agrene.¹ Men dette turde dog være en for fantastisk Tanke. Man kører eller man bærer paa en Bør under store Højtideligheder de hellige Idoler ud til Kultpladserne. Ofte er de under Færden anbragt under Lejrer og Tæpper, tildækkede for de profanes Blikke.² Men hvor findes der Antydninger af, at man slet og ret har taget Idolet og er draget af Sted med det — jeg har nær sagt som en af vore Dages Plakatismænd med et Reklameskilt? En Kultombæring af Solbilledet kan Figuren under ingen Omstændigheder fremstille.

Imidlertid er der en anden Mulighed: at Figuren simpelt hen viser os „Solen paa Ben“ — som Trundholm-vognen (grovt taget) viser os „Solen paa Hjul“. Den kan da være ristet i samme magiske Hensigt, i hvilken Vognen blev støbt — for at skaffe Sol. Men hvor bliver da „Manden“ af?

Han er og bliver borte. Hvad vi staar overfor, kan hverken paa den ene eller den anden Maade forklares som en Mand, der bærer en Sol. En saa primitiv Billedkunst som Helleristningernes kan ikke fremstille en Gruppe (Sol og Mand), af hvilken den ene Del halvvejs skjuler den anden. Hvert enkelt Led maa gengives i fuld Udstrækning — som den tospændige Vogn, der paa Ristningerne bliver „bredt ud“ for vore Øjne med begge Heste og alle fire Hjul fuldt synlige. Men af den „solbilledbærende Mand“ skulde vi faktisk kun se Benene og tænke os Resten gemt bag Solen. Det er ikke muligt.

Figuren er dog meget let at forstaa. Den forestiller selve Solen, som gaar. Altsaa Solen „i Funktion“, for at bruge det tidligere anvendte Udtryk. Og Benene markerer nøjagtig det samme som Hjulet: Solens „motoriske Kraft“ — dette ubegribelige, at den hver Dag vandrer over Himmelbuen.

Forstaaet paa denne Maade bliver der en klar Overensstemmelse mellem denne Figur og Trundholm-vognen. Votivgavers oprindelige Bestemmelse, siger Lehmann, „er at bringe guddommen en ting, som kan antyde, hvad det er, man begærer af denne guddom . . . Votivgaven er et signalsprog, hvormed man præciserer sin fordring . . . Ved vartid trilles der ildhjul for at få solen på gled.“³

¹ Saaledes f. Eks. Sophus Müller i Nord. Fortidsm. I. 315. ² Se mine Lejrestudier. Navnet. DSt. 1924. 20 ff. ³ DSt. 1904. 75.

Man stiller Solen (og Solhesten) paa Hjul „for at faa Solen paa Gled“. Og man giver det indristede Solbillede Ben at gaa paa af ganske den samme Aarsag. Man minder kort og godt Solen om, at den maa „bruge Benene“, at den sidder inde med en „Kraft“, som Menneskene vil drage Nytte af, og at den ikke maa lade sig standse i sin Gang af Regnskyen, Vinteren eller Natten.

Ideen: at udtrykke Solens Bevægkraft ved at forsyne dens Skive med Ben er i sig selv et lykkeligt Fund. Og det skulde være mere end mærkeligt, om man var faldet paa dette uden først at have kendt Forestillingen om en Solgud i Menneskeskikkelse. Men afgjort er det ikke. Maaske siger disse to nye Ristninger os kun, at man i Broncealderen har „været paa Vej“ til en Personificering af Solens Guddommelighed.

Fig. 2.

Sammenholdt med andre Ristninger giver de os imidlertid Oplysning om, at Vejen virkelig er blevet fuldt ud tilbagelagt allerede nu. De upplandske vandrende Solskiver kaster et sikkert Lys over en lang Række Figurer fra tidligere kendte bohuslenske Heller, som man hidtil enten har overset eller misforstaaet.

Fig. 2 gengiver to smaa Mænd, som findes paa en Ristning ved Stora Hoghems Vestergaard, Tanums Sogn og Herred.¹ Paa Hellen staar de meget langt fra hinanden, og de er utvivlsomt ikke indhugget samtidigt. De bestaar af kredsrunde (men ikke skaalformede) Fordybninger — et velkendt og yderst primitivt Solbillede — forsynede med Ben og Hoved. Hovedet er altsaa det eneste nye, som er kommet til; ellers adskiller de sig i selve Fremstillingen ikke fra de upplandske Ristninger. En tilsvarende Skikkelse ses ved Tofva, samme Sogn og Herred,² og paa en Helle ved Sotorp, ligeledes Tanums Sogn og Herred, finder vi ikke alene to Enkeltfigurer af denne Art, men tillige en mindre Række paa 4—5, strækkende sig fra Vest mod Øst.³ Der er ved disse sidste kun den Ejendommelighed, at de foruden Ben og Hoved har et fra den runde Solkrop bagudstikkende Lem, om hvis Betydning det foreløbig næppe er muligt at sige noget afgørende. De træffes paany paa Klippen „Hallen“, Tanums Sogn og Herred,⁴ og atter her finder vi ialt 5, hvoraf de 3 (den ene uden nævnte „Lem“)

¹ Baltzer, Pl. 54. Fig. 4. ² Smstds. Ny Serie, Pl. 3. Fig. 20. ³ Smstds. Pl. 47. Fig. 7. Kun tre i Rækken staar tæt sammen. ⁴ Smstds. Ny Serie, Pl. 7. Fig. 23.

staar i tæt Række (se Fig. 3). Endvidere møder de os — nu med Solring i Stedet for kredsrund Fordybning — paa Boråserödsberget i Tose Sogn, Tunge Herred¹, paa Nordsiden af Aspeberget, Tanums Sogn og Herred,² ved Hvarlös, samme Sogn og Herred³ og — med Solkroppen angivet som et Hjul — to Gange ved Dammen, Bradstad Sogn, Stångenäs Herred⁴ (se Fig. 4). En Del andre Figurer ligner dem meget; der er dog ved dem det

Fig. 3.

særegne, at det ovennævnte „Lem“ synes at fortsættes ogsaa forud. De findes dels paa de tidligere nævnte Ristninger ved Hvarlös og Hallen, dels paa en Ristning ved Hvitlycke Soldattorp, Tanums Sogn og Herred⁵. Dermed turde de fleste sikre Billeder af denne Type være samlede.

Naturligvis kan man strides om, hvorvidt Krop, Hoved og Ben gør en Mand, og man vil være tilbøjelig til ogsaa at forlange Arme. Det har da sin Interesse at betragte Fig. 5, hvis 3 Figurer, regnede fra venstre, stammer fra en Ristning paa Ryxö i Brastad Sogn, Stångenäs Herred⁶. Her har vi virkelig et menneskedannet Solbillede med ringrund Krop, to Ben, to Arme og et Hoved. At Kroppen paa den ene af Figurerne bestaar af koncentriske Ringe, er jo bare et Vidnesbyrd om, at dekorative Hensyn

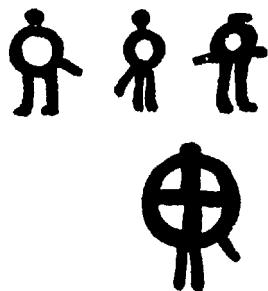

Fig. 4.

har gjort sig gældende, da den blev indhugget. Men forøvrigt kan man næppe, naar „Solkroppen“ skal beholdes, komme stort længere, og i nøje Overensstemmelse med disse tre Figurer er den fjerde, hentet fra en Ristning ved Tegneby Nædergaard, Tanums Sogn og Herred⁷. Her har man alt, hvad Hjærtet kan begære: Hjul krop, Ben, „Lem“, Arme og Hoved. Skulde man, ophidset af Jagten, forlange at komme endnu et Skridt videre, maatte det

næste Krav gaa ud paa at se Skikkelsen, holdende Symboler af en eller anden Art i sine Hænder. Dette Krav var meget let at

¹ Smstds. Pl. 17, Fig. 6. ² Smstds. Pl. 23, Fig. 1. ³ Smstds. Pl. 51, Fig. 1.

⁴ Smstds. Pl. 13, Fig. 3.

⁵ Smstds. Pl. 19, Fig. 2.

⁶ Smstds. Pl. 12, Fig. 3.

⁷ Smstds. Pl. 30, Fig. 1.

imødekomme; men det vilde være unødvendigt for denne Undersøgelses Formaal og skal derfor gemmes til en anden Lejlighed.

Det er rigtigst paa dette Punkt at indskyde nogle Ord af mere principiel Art vedrørende Tolkningen.

Fra allertidligst Tid — Holmbergs og Brunius' Dage — har man været tilbøjelige til ved Helleristningsstudierne at rette Opmærksomheden mod den samlede Billedfremstilling paa den enkelte Helle. Man har givet efter for Lysten til at „læse“ de mange

Fig. 5.

Skikkelser i Sammenhæng, og man er paa den Vis ofte endt i det rene Fantasteri. Afskrækkende Eksempler kunde nævnes — jeg skal ind-

skrænke mig til at henvise til det tyske Værk „Schwedische Felsbilder von Göteborg bis Strömstad“¹ og til Dr. Just Bings forskellige Afhandlinger i „Mannus“, „Ord och Bild“, „Oldtiden“ og „Fornvännen“. Men i den seneste Tid er dog ogsaa ganske andre Røster løftet. Svenske Arkæologer som Almgren, Ekholm, Schnittger o. a. har ikke alene revideret tidligere Billedpublikationer og føjet mange nye til, men de har taget Studiet metodisk op, og vi kan vel, naar Oskar Almgrens store Arbejde foreligger afsluttet, vente vor Viden i betydelig Grad forøget. Dette omfattende svenske Studium har ført med sig en ivrig og endnu løbende Drøftelse af Helleristningernes almindelige Betydning, og det har i første Række ført til, at man har taget Ristningernes kronologiske Problemer op til Undersøgelse. Lad være, at man endnu famler sig frem — saa langt er vi dog naaet, at vi af baade det ene og det andet Kendetegn kan fastslaa, at Billederne langt fra er samtidige — end ikke Billederne i samme Gruppe. Forskellig Hugningsteknik, forskellige Former for Skibe og Redskaber viser det. Det blev ovenfor fremhævet, at Gunnar Ekholm netop ud fra sin Detailundersøgelse gjorde det klart, at den lange Række af „solbildbärande män“ var ristede til forskellig Tid.

Naar nu dette er Tilfældet, vil det eneste metodisk forsvarlige være at udtage den enkelte Billedtype for sig, samle alle kendte

¹ Werke der Urgermanen. Schriften zum Wiederaufbau der alten nordischen Kulturen. Folkwang-Verlag 1919.

Eksempler og ordne dem — om ikke just kronologisk, saa dog typologisk. Det er det, jeg har forsøgt ovenfor. Jeg har ikke derved kunnet fastslaa de enkelte Billeders relative Alder; men jeg tror paa den anden Side, at man ikke kan komme bort fra, hvad den samlede Række viser: den i sig selv simple Forestilling, at Solen kan „gaa“, fører lidt efter lidt til en billedlig Fremstilling af „en menneskelignende Sol, som gaar“. Har man først paa et eller andet Tidspunkt faaet den Indskydelse, at Solens „motoriske Kraft“ kunde udtrykkes derved, at man gav Solskiven et Par Ben, falder det omtrent af sig selv, at Arme og Hoved har maattet følge efter. Et enkelt Sted kan Stenen gemme Vidnesbyrd om Indskydelsens første Face. Andre Steder kan Udviklingen være kommet et godt Stykke paa Vej, ja maaske være fuldendt, før man gav den et billedligt Udtryk, som endnu er bevaret.

Men den paaviselige Typerække er det afgørende, og det enkelte Billede vil ikke kunne tolkes, hvis ikke først Rækken er klarlagt.

Derfor rammer Oskar Almgren ikke det rette, naar han opfatter enkelte af de ovenfor gengivne Figurer som Mænd „med sköld i form af fyrekragt hjul“, eller naar han mener, at de holder „en rund sköld foranför sig“, ligesom naar han sætter „runda kroppar (= sköldar)“¹. Hvorfor skulde disse Ringtegn og Hjultegn anses for Skjolde? Vi ved meget lidt om Bronzealderens Skjoldformer. Vi ved af en enkelt Ristning, at de kunde være aflangt firkantede² — ellers kender vi kun de mosefundne Bronceskjolde, der sikkert i ringe Grad oplyser os om Tidens almindelige Skjoldformer. Og dertil kommer endelig, at hvor Helleristningerne har villet angive et saadant Skjold, har man ristet det, som det saa ud. Man efterse Gengivelsen deraf i Montelius „Kulturgeschichte Schwedens“ (1906), Fig. 215—16. I det hele forekommer det mig urigtigt at forklare simple Hjulfigurer som Skjolde. Dertil kan man ikke være berettiget.

Hvad de smaa Solskivemænd angaar, er Rigtigheden af Almgrens Opfattelse ogsaa af den Grund udelukket. Det blev ovenfor nævnt, at den primitive Billedkunst kræver alle en Gruppes Enkeltheder fuldt fremstillede. Den ene Ting kan ikke perspektivisk gemme sig bag den anden — Manden hverken bag en Sol

¹ Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bolusläns fornminnen VIII (1906—13), 524, 488, 481. ² Baltzer Pl. 30 Fig. 3.

eller bag et Skjold. Naar man ser paa Ristningernes skjoldbevæbnede Ryttere, bliver Sagen klar. Hest og Ryttere maa i Følge Sagens Natur gaa i eet; men Skjoldene holdes saaledes, at deres hele Flade bliver synlig. Endnu lærerigere er Anbringelsen af det runde „Bronceskjold“, som nylig nævntes. Manden holder det i øverste Skjoldrand, ikke i Bagsidens Midterbøjle, thi saa vilde en stor Del af hans Arm have været dækket. Og han holder det ud fra Kroppen, saa dets hele Cirkellinie tegner sig og ingen Del af Randen skjules. Andet kunde man slet ikke vente sig af en Billedkunst paa dette Udviklingstrin. Men netop derfor gaar det heller ikke an at opfatte de smaa „runde Kroppe“ som Skjolde. De er, hvad Rækkens Grundtype klart viser, Solskiver og intet andet.

Maa dette indrømmes, tror jeg, at Stridsspørgsmaalet fra 1904 med Sikkerhed kan afgøres — selv uden at den typologiske Række føres videre. Naar man i Bronzealderen er naaet til at fremstille Solskiven med Ben, Arme og Hoved, saa maa den religiøse Forestillingskreds allerede da have rummet en personlig Sol-„Magt“. Jeg tror, at der paa Grundlag af Helleristningerne kan siges adskilligt mere om denne „Magts“ Væsen og Art; men jeg standser foreløbig ved dette.

Tilbage staar kun to Spørgsmaal, som den givne Tolkning kan tænkes at rejse.

For det første: er det ikke usandsynligt, at man skulde have givet et guddommeligt Væsen et saa ringe Ydre? De smaa Solmænd er jo ofte ved at forsvinde i Myldret af store Skikkelser, Skibe og andet.

Og dernæst: kan man i det hele taget regne med en Personifikation af „Magterne“ paa et Kulturstandpunkt, som svarer til den nordiske Bronzealder? Der burde dog kunne nævnes lignende Personificeringer fra tilsvarende Kulturkredse, før man saa stærkt forfægtede Tolkningens Rigtighed.

Spørgsmaalene kan vistnok begge besvares ved en Henvisning til den berømte Guldring fra Mykenai (Fig. 6).

Her ser man i øverste Side til venstre et Væsen, som forekommer meget uanseligt i Sammenligning med Forgrundens store Skikkelser, men som alligevel repræsenterer en personificeret Guddom. Det er Skjoldet. Oprindeligt havde det været dyrket i upersonlig Form; her paa Ringen er selve Skjoldbilledet blevet forsynet med baade Hoved, Arme og Ben, og i sin ene fremstrakte

Haand holder det Tegnet paa sin Herskermagt: Staven. Ganske tilsvarende ser vi paa en malet Votivtavle fra Mykenai. Skjoldskikkelsen staar bag et Alter, som to Kvinder ofrende nærmer sig. Dens Armes hvide Farve angiver den som et kvindeligt Væsen, og af dette personificerede Skjold — der saa fuldkomment svarer til vor Broncealders personificerede Solskive — udvikler sig i græsk

Fig. 6.

Tid Palladiet, den stive, skjoldbærende Skikkelse, som indgaar For-
ening med Athena og hos Homer møder os under Dobbeltbeteg-
nelsen Pallas Athena¹.

Paa førhellensk og hellensk Grund kan vi altsaa følge hele Udviklingen fra det upersonligt dyrkede „Skjold“ over „Skjoldet i Menneskeskikkelse“ til „den skjoldbærende Gudinde“, og netop i ældre mykensk Tid finder Personificeringen Sted² — til trods for, at man endnu næppe har dyrket Guderne i Billedform. „Men dette vil ikke sige det samme, som at man ikke har forestillet sig guderne i menneskeskikkelse. Jødernes kultus var billedløs, ligeså Persernes, ligeså Muhamedanismen, for ikke at tale om den kristne religion . . . Og det er ikke blot i de højere religioner, at billedløs kultus findes forbunden med forestillingen om, at guddommen har

¹ Om Skjoldets Personifikation se Chr. Blinkenberg i Aarb. 1920, 315 ff.

² Smstds. 316.

menneskeskikkelse. De ældre afsnit af Danmarks oldtid er blottede for sikre spor af kultusbilleder, og intet tyder på, at man har haft sådanne før de sidste forhistoriske tidsrum; og dog har man tænkt sig guderne i menneskeskikkelse, hvad der finder udtryk i deres navne¹.

Paa denne Baggrund maa vi opfatte og bedømme vor Bronzealders menneskelignende Solbilleder. I denne Kulturforbindelse hører de hjemme — som saa overordentlig mange andre af den nordiske Bronzealders Karaktertræk. Man har ikke paa dette tidlige Tidspunkt kendt den Gudinde *Sól*, som Snorre førte til Bogs; men man er dog naaet til, at man har personificeret Sol-„Magten“. Dette kunde ikke med Sikkerhed siges, da man efter Trundholmfundet samlede al Opmærksomheden om selve den ejendommelige Solvogn. Men det gik alligevel, som der blev sagt: Opfattelsen kom til at „afhænge af Dommen over Billederne i de svenske Helleristninger.“

¹ Smstds. 319 f.

DET FOLKEMEDICINSKE GRUNDLAG FOR N. R. FINSSENS RØDT-LYS BEHANDLING

(Foredrag ved 3die nordiske Folkemindeforsker møde, København 1924.)

AF

J. W. S. JOHNSON.

Da Niels R. Finsen den 6. September 1893 udsendte sin epokegørende Afhandling: *Om Behandlingen af Kopper*, der blev trykt i Hospitalstidende, paavistes det straks, at den nye Behandlingsmetode, som med et kort Ord blev kaldt det røde Værelse, var gammelkendt, men gaaet i Forglemmelse. I nogle smaa Afhandlinger paaviste Jul. Petersen¹, at Behandlingen med røde Tæpper og Beskyttelse mod Dagslyset ved Tilhugning, var en folke-medicinsk Skik, der blandt andet havde været anvendt af Kong Edward IIs Livlæge John Gaddesden († 1361), der i sin Bog *Rosa anglica*, samlet fra forskellige Kilder 1314 og første Gang trykt i Pavia 1492, omtaler en af Kongesønnerne, der blev behandlet paa den angivne Maade og som kom sig. Desværre er der nogen Tvivl om, hvorvidt han blev koparret eller ej². Eksempler fra nyere Tid kendes ogsaa, saaledes skal Frantz I af Østrig være bleven behandlet paa denne Maade. Det vides endvidere, at Børnene i det japanske Kejserhus lagdes i Værelser, hvis Vægge var klædte med rødt; Sengene dækkedes med et rødt Tæppe og hele Tjenerskabet var rødklædt³.

Man kan maaske heraf slutte, at Skikken har været meget

¹ Petersen, Jul.: En medicinalhistorisk Notits angaaende Koppebehandling. Hospitalstidende 1893, p. 1105. — Koppesygdommen og dens Behandling efter ældre Tiders Opfattelse. Ugeskrift for Læger 1894, 7 og 8. ² Petersen, Jul.: Kopper og Koppeindpodning 1896 p. 17 og 18. Det ser ud som nogle Udgaver af Gaddesdens Skrifter taler om et godt Resultat sine vestigiis, andre om citra vestigiis. ³ Black: Folk-Medicine, 1883.

udbredt¹ og har holdt sig i Brug ned mod vor Tid, men skønt den øjensynligt har været almindeligt anvendt, eksisterer der kun faa Optegnelser om den, og de er næsten alle ganske sparsomme og flygtige. Det er som om noget saa almindelig kendt ikke behøvede at bemærkes eller at skrives ned. Jul. Petersen har fundet Skikken omtalt hos Scribonius Largus, Gilbertus Anglicus. Marcellus Empiricus og hos Bernhard af Gordon. Denne sidste gør meget lidt ud af Sagen. Han skildrer en Laxerkur og „der- efter indhylles Legemet i et rødt Klæde“². Marcellus Empiricus skal vi senere vende tilbage til og de to førstnævnte Forfattere har ikke været mig tilgængelige. Bedst Besked faar man hos Ambroise Paré (1510—1590), der siger „et faut tenir l'enfant en chambre chaude, ou le vent n'entre point, et l'enveloppe de drap d'escarlatta, ou d'autre drap rouge, c'est à dire, en faire les custodes et couverture de son lic, auquel on le fera tenir, le couvrant mediocrement iusques á ce que la verolle ou rougeolle soit sortie du tout“³. Andre Forfattere fra den samme Tid, f. Eks. Christopher a Vega (1510—1560) omtaler kun at Barnet skal indhylles i rødt Klæde⁴, men hos den lidt ældre Valesco de Taranto (15. Aarh.) skal Indhyllningen først finde Sted efter 3die Dag, der anvendes et rødt venetiansk Uldtæppe⁵, og det motiveres med, at Blodet skal strømme ud til Huden.

Disse Noter, der er temmelig tilfældigt valgte, og som nok kunde forøges en Del, selv om en Mængde Forfattere ikke omtaler disse Koppekure, viser, at Skikken var gængs mange Steder i Mid- delalderen og i Renæssancen, og det er da intet Under, at den ogsaa genfindes i den danske Litteratur. Saaledes skriver Henrik Smid⁶ „at Børnene skulle holdis varme, och mand skal legge ith røt Sengklæde paa dem; det gør dem saare got.“ Bedst Besked faar man imidlertid hos Th. Bartholin. Udtalelsen findes i *Cista medica*⁷, og kan bekvemt tjene til Udgangspunkt for den Del af Undersøgelsen, der omhandler den lærde Medicins Kendskab til disse Forhold.

¹ Der er her ikke taget Hensyn til det betydelige etnografiske Materiale, der foreligger til Belysning af Skikkens Udbredelse. ² Bernardi de Gordonio *Practica dicta Lilium, Venetiis* 1498 Cap. XII. De variolis. ³ Ambroise Paré: *Oeuvres* XIX livre, chap II, 4 éd. 1585. ⁴ Christopher a Vega: *Liber de arte medendi, Lugduni MDLXIII* p. 390. ⁵ Valesco de Taranto (Wedells Udgave) *Lipsiæ* 1714 p. 785. ⁶ Henrik Smid: *Fjerde Urtegaard*. Udg. 1557. p. 39 b. ⁷ Th. Bartholini *Cista medica*, Hafniæ CIOIOC LXII p. 606.

Den lyder:

Ad provocandas variolas morbillosque solent infantes pannis rubris involvi, vel pannus lecto insterni, nonnunquam eodem panno fricationes fiunt. Vulgo id usitatum, et magnos Medicinæ Proceres habet faventes, quia ad exanthemata elicienda croceum pannum extollant. Nempe similitudine coloris ducuntur humores sanguisque, ruber sequitur externos colores affines, quemadmodum flamma flammam elicit, et adustam manum ignis sanat. Eodem consilio stragulam coccineam imbecilli ventriculo imponimus, ut ex vicinis partibus provocetur sanguis calorque. Ita Marcellus Empiricus magdalia¹ jubet induci phenicio, atque imponi stomacho, epithemata cordis quoque hujusmodi panno illinuntur, et in extremo partium marcore cutem rubro panno fricamus non poenitendo eventu, ut advocatus coloris splendore ad extima sanguis solitum nutritionis munus repetat, quod artificium in facie imitantur mulierculæ ut purpureo tingantur genæ rubore. Oculos mori arboris ad hæmorrhoides provocandas Marcellus commendat, si prius in coccum galaticum² mittantur, et in phoenicio lino conchyliatæ purpuræ colligantur. Filum purpureum miræ est efficacæ in Angina, si eo viperæ strangulentur, sive quod impressa sit à viperis virtus, sive quod color filii sanguinem, qui fauces occupat inflammatque, vel educat vel dissipet. Nulla alia ratio prostat sufficiens, cur vestes rubri oculos nostros offendant, et animalia nonnulla in furorem adigant. Magna ibi lucis mixtura, quæ affines in oculo spiritus lædit turbatque, ut si excesserit, evocentur et cæcitatem inducant.

For at faa Kopper og Mæslinger til at slaa ud plejer man at vikle Børnene ind i røde Tøjstykker eller at lægge et saadant over Sengen; undertiden gnider man ogsaa med det. Det bruges almindeligt og store medicinske Kapaciteter er Tilhængere af det, siden de roser gult Tøj for at kunne fremkalde Exanthemer. Vædskerne ledes nemlig ved Farveligheden, og det røde Blod følger de ydre beslægtede Farver, ligesom Ild faar Ild til at flamme op og Ild helbreder en brændt Haand. Efter samme Princip lægger vi et skarlagensrødt Tæppe paa en daarlig Mave, for at Blodet og Varmen skal tiltrækkes fra Naboregionerne. Marcellus Empiricus foreskriver saaledes Magdalier¹, indpakkede i rødt Tøj og lagt paa Underlivet, Omslag paa Hjærtet dækkes ogsaa med et saadant Stykke Tøj; ligeledes gnider vi, med ikke ilde Resultat, naar Organerne er meget slappe, Huden med rødt Tøj, for at Blodet, der ved den stærke Farve drages ud til Overfladen, skal genoptage sin sædvanlige Ernæringsfunktion, en Fremgangsmaade, som Pigebørnene efterligner i Ansigtet, for at Kinderne skal farves med Purpurrødme. Morbærtræets Knopper anbefaler Marcellus til at faa Homorrhoider frem, naar de først har været lagt i coccus galaticus² og knyttes ind i et Stykke Linned, der er farvet rødt med Sneglepurpur. En rød Traad har en vidunderlig Virkning ved Angina, naar man har kvalt en Hugorm med den, enten den nu er blevet imprægneret med Hugormens Egenskaber, eller at Traadens Farve fjærner eller spreder Blodet, der spærrer og betænder Svælget. Der er heller ikke nogen anden til-

¹ Magdalia er Betegnelsen oprindelig for en større Pille af aflang Form som en lille Stav, senere bruges Ordet for Trochiscus. ² Et Farvestof.

strækkelig Grund til at røde Klæder skærer os i Øjet og hidser visse Dyr op til Raseri. De indeholder en saa stærk Lysblanding, som er skadelig for og fremkalder Uro i Øjets beslægtede Livsaander, at de, naar Virkningen bliver for stor, drages ud af Øjet, hvorved der opstaar Blindhed.

Vi have nu set, at Indviklingen med røde Tæpper er en Kurmetode, der har holdt sig til ind i det 17. Aarhundrede, men som genfindes i noget forskellig Form hos mange Forfattere. Forøvrigt viser de anførte Citater egentlig kun, hvorledes de humoralpatologiske Teorier bragtes i Anvendelse, men navnlig Bartholins Udtalelser har dog en noget større Betydning end man i al Almindelighed tilskriver dem. Overalt hvor Nutidsforskere har søgt at paa-vise Forgængerne for Finsen, har man henvist til, at Metoden at dække Patienten med røde Tæpper, er en folkemedicinsk Skik og dermed slaar man sig til Taals. Ingen har hidtil søgt at finde ud af, hvorfor Folkemedicinen anvender denne Kur, eller om det er Tilhylningen eller den røde Farve, der er det væsentlige. Tøjstykkets Størrelse og Form kan neppe have nogen synderlig Betydning, siden Bartholin omtaler baade en Traad og et Tæppe, som havende i ethvert Tilfælde analog helbredende Virkning. Man ser jo ogsaa det mærkelige, at de lærde Forfattere snart svøber Patienten ind i de røde Stykker, snart lægger størst Vægt paa røde Sengeomhæng.

Opgaven deles derfor naturligt i to Dele. Dels maa den røde Farves Betydning undersøges, dels maa der skaffes Oplysning om, hvorledes Tilhylningen skete, under hvilke Omstændigheder den udførtes, og hvad Tro der laa bag den.

Det behøver vel neppe at siges, at der i intet Tilfælde er Tale om nogen egentlig Isolation i medicinsk Forstand eller om nogen Svedekur.

For at undersøge de folkelige Forestillinger om den røde Farve og navnlig for at faa at vide hvor langt tilbage i Tiden der tillægges den en særlig Værdi, er det nødvendigt at søge tilbage til meget gammel Tid, og der opstaar da straks en Vanskelighed, idet — f. Eks. i Bibelen — rødt og blaat sammenblandes, idet de begge aflededes af Purpur, som ved mange Lejligheder var den foretrukne Farve. Enhver, der blot har set en lille Smule af

den nærmere Orient, vil have lagt Mærke til, at blaat er i meget høj Grad anvendt, naar Talen er om Amuletter og magiske Midler af anden Art, medens rødt kun findes lejlighedsvis. Der bindes saaledes blaa Perlekranse og blaa Baand paa Husdyrenes Horn eller indflettes i Mankerne. Husene males blaa „af Hensyn til det onde Øje“, og som saadant opfattes Europæernes blaa Øje, da Orientens Folkeslag er sortøjede. Ogsaa magiske, afværgende Tegn males paa Dørposterne eller Husvæggen med Farver, der spiller fra blaat gennem violet til sort. Fra nogle Sider hævdes det ogsaa, at det ikke er Farven, men Farvestoffet Purpur (der kunde være rødt, blaat eller violet) der havde Betydning, ikke mindst fordi det var saa kostbart. Dette kan naturligvis ikke afvises, men det vil dog være rimeligt at antage, at naar den jødiske Ypperstepræst var klædt i rødt Gevandt, var det ikke blot fordi han skulde klædes kostbart, men snarere fordi han var den, der stod i direkte Forbindelse med Guddommen. Hans Dragt skulde (Mose II, 28) være purpur- eller carmoisinfarvet, pyntet med røde Sten og Granatæbler (II, 39). Bæltet og Retssmykket (*Choschen*), i hvilket *Urim* og *Thummin*, Lys og Ret, Tegnene paa den højeste Dommer-værdighed laa, skulde have de samme Farver. Præsten har altsaa været rød fra Top til Taa, og hans Dragt har virket afværgende overfor Dæmoner af anden Art end den retmæssige Gud. Det ses nemlig deraf, at man ved forskellige røde Ting værnede Tempel-indgangen. For Indgangen til Forgaarden skulde der være et mørkeblaat, purpurrødt eller carmoisinrødt Tæppe (XXVII, 16) og Forhængene til Templet skulde være af tvundet Lærred i de nævnte tre Farver, medens Indgangen skulde dækkes af et rødt Væderskind¹ (II 26, 14), hvorved man opnaaede det samme, som den danske Bonde nu til Dags ved at sætte Bynke eller en anden magisk Plante op over Døren. Men der kan vist næppe være Tvivl om, at de tre nævnte Farver har været ensbetydende for Jøderne, og at man, hvor de anførtes Side om Side, mere tænkte paa Pragten og Kostbarheden end paa den magiske Virkning, som alle vidste Besked med.

(Som Kendingstegn findes den røde Snor anvendt ved Tvilling-fødsel (Mose I 38. 28. 30.), men forøvrigt findes den blaa Farve ogsaa omtalt paa denne Maade, eller maaske snarere som en Distinktion, et Udmærkelsestegn, idet Ypperstepræsten skulde bære en blaa Snor paa

¹ Om Skind som dæmonafværgende, se E. T. Kristensens *Æresbog* 1923, p. 122.

Kvasterne. Vanskeligere at forstaa er Anvendelsen af den røde Snor, der bandtes fast i Vinduet hos Skøgen Rahab, og som tjente til at fire de Spejdere ned, der var udsendt mod Jeriko, og som havde overnattet hos hende. Maaske symboliserer den røde Snor her Lykken, Heldet (analogt Helbredelsen, Afværgelsen af Faren), da de jo slap helskindet fra deres forvovne Ekspedition).

Naar Bibelen vil fremhæve Afguder i Forhold til den ene, rette Gud, omtales de som røde, purpurfarvede eller blaa (Jeremias 10 9). Dette kommer frem i Ezechiels Syn (8 10 23 14), hvor han ser Kryb, Dyr og Afgudsbilleder indridsede paa Muren og omtaler Mænd, afbildede paa Væggen, Billeder af Chaldæere, malede med Rødt. Dermed har man netop villet markere det overnaturlige, for Chaldæerne var berømte som Drømmetydere, Astrologer, Magikere og for at have Midler til Raadighed, grundet paa deres indgaaende Kendskab til Naturen, som ingen anden havde. De Huse, som Ezechiel skildrer her, har været ham vederstyggelige, idet de var urene, og Moseloven angiver da ogsaa, hvorledes disse Bygninger skulde renses ved Hjælp af rødt Tøj og et Offer (III 49) eller ved Asken af en rød Ko, som skulde være uden Lyde og uden skjulte Fejl. Den skulde brændes, og Præsten skulde tage Cedertræ, Isop og Karmoisinrødt og kaste disse Ting ind paa den brændende Ko. Asken af en brændt rød Ko var allerede hos Ægypterne et Middel, der rensede for alt¹. Forøvrigt meddeler Blau i *Das altjüdische Zauberwesen* p. 55, en Samtale mellem en Hedning og en Jøde om, hvorledes man driver Dæmoner ud af en besat; det viser sig, at begge Parter benytter Asken af en rød Ko². Rødt gaar stadigt igen som dæmonfordrivende. Hos Jeremias (22 14) kan Huset renses ved at anstryges med Zinnober, og da der fordres en Offergave af hver eneste Mand, skal den bestaa af Guld, Sølv og Kobber, Mørkeblaat og Purpurrødt og Carmoisinrødt, fint Linned, Gedehaar, rødfarvet Vædderskind, Sælhundeskind og Acaciatræ (Mose II 25 46). Det er næsten selvfølgelig, at Offeret kunde dækkes med et Skarlagensstæppe (Mose IV, 4 8).

De røde Køer anvendtes særligt som Offer af de semitiske Folkeslag og af Ægypterne, men findes dog ogsaa hos andre Nationer. Den oprindelige Fordring til Offerdyrene var blot, at de skulde være ensfarvede (sorte, hvide og røde) og i enhver Henseende fuldkomne, kønsligt rene og saavidt muligt uberørte ogsaa

¹ Höfler, M.: Die volkmedizinische Organotherapie, 1908. p. 24. ² ibidem p. 25.

af Menneskehænder. Derfor valgtes oftest de ganske unge Dyr, endda helst de nyfødte og de ofredes hovedsagelig til de afdødes Aander og de underjordiske Dæmoner. I Asklepiæon paa Kos var der et Regulativ for Offerdyrenes Udseende og Egenskaber. Om dette har været Forbillede for andre Steder, kan ikke siges, men Offerskikkene udvikledes i rigt Maal i den græsk-romerske Medicin. Der ser man saaledes røde Hunde blive ofrede i Stedet for Ræven ved Rubigalierne til Ære for Foraarsguden Mars. Forøvrigt er Hunden netop Dødsrigets Beherskers Ledsager, hvad der genfindes i mange Religioner, ogsaa i den germanske. Røde Svin og røde Geder indgaar ogsaa i flere folkemedicinske Opskrifter fra Romertiden.

Det anførte er formentlig nok til at vise, at disse Forestillinger har en særdeles høj Alder og gaar tilbage til Kulturens Morgen. Der er heller ingen større Grund til at gaa den romerske Folkemedicin nærmere ind paa Livet for at konstantere det rødes Betydning. Den har jo sat sine Spor i al anden Folkemedicin, ogsaa i den danske, og det følgende vil vise, hvor nær Optegnelserne ligger ved hinanden, selv om de er foretagne paa vidt forskellige Steder. Den fælles Kilde er mange Gange efterviselig, men ligger uden for det her behandlede.

Folkemedicinen anvender 1. en rød Traad¹, 2. røde Tøjlapper, der bruges enkeltvis eller i Form af en lille Pose og 3. røde Tæpper. Undersøgelsen maa derfor gaa ud paa at vise, i hvilke Tilfælde disse Ting anvendes og overfor hvilke Sygdomme og om disse paa en eller anden Maade frembyder noget fælles.

Fra dansk Omraade nævnes, at det er godt mod Krampe at binde en Traad af sort Silke eller rødt Uldgarn om Haandleddet. Den knyttes med en særlig Knude, en Krampeknude eller en Dravknude². Lignende Optegnelser findes fra Sverrige (Södermanland³) og flere andre Steder. Vorteknuder knyttedes paa samme Maade med de samme to Slags Traad. Bartholins Udtalelse om den røde Traad, der er god mod Angina, naar en Hugorm

¹ I Palæstina forhandles røde Snore, der benyttes profylaktisk mod onde Øjne, og hænges om Halsen paa smaa Børn. Therapeutisk benyttes de mod Forkølelse hos smaa og store. Disse røde Snore er Dele af en lang rød Snor eller snarere et langt rødt Bændel, som særlig fromme Mennesker har maalt ud efter Omkredsen af Rachels Grav (mellem Jerusalem og Bethlehem) (Meddelelse fra Jul. Margolinsky.) ² E. T. Kristensen: Danske Sagn IV, 598, 1962 — Jens Kamp: Danske Folkeminder, 1877. p. 311. ³ H. Feilberg: Jydsk Ordbog.

er kvalt med den, genfindes nøjagtig i samme Form i Mecklenburg¹ og Bayern². Hollænderne anvender ogsaa en rød Silketraad eller et sort Baand om Halsen i det nævnte Tilfælde, men kender dog intet til Hugormen, der i de øvrige Opskrifter kun danner en Del af en Ritus, der er bestemt til at forøge den magiske Virkning³. Der synes ikke at foreligge nogen Meddelelse om Anvendelse af den røde Traad mod *Erysipelas* (Rosen) her fra Danmark. I en Opskrift anvendes en Plastermasse med saa meget Bolus, „at den bliver rød deraf“⁴. Længere sydpaa er Traaden derimod velkendt. Seyfarth anfører saaledes, at røde Stoffer, Snore og Traade anvendes i Sachsen mod Blodgang (Dysenteri, Rotlauf) og Rosen og mener — hvad der ikke er rigtigt — at det skyldes „Analogiezauber“, da gule Midler bruges mod Gulsot⁵. Anvendelsen naar i alt Fald saa langt ned sydpaa som til Steyermark, hvor den røde Traad bruges baade mod Rosen⁶ og mod Struma⁷.

Folkemedicinen søger i særlig Grad at beskytte Børnene. Den røde Traad med 9 Knuder genfindes i Wärend i Sverige som Middel mod Skæver⁸, en Betegnelse, der hyppigst svarer til Rachitis. Pæonkærner trækkes i Danmark paa et rødt Halsbaand som Middel mod Tandkramper, og analogt skal de Amuletter, der tilsammen danner en „Fraisenkette“ (Østrig), heftes paa en rød Traad eller et rødt Baand. Wutke kender endogsaa røde Baand om Halsen benyttet alene uden Vedhæng som Beskyttelse for Børnene, noget man ogsaa kender fra Kvæget, der fik saadanne bundet om Hals, Horn og Hale, hvad der ikke er ukendt i Danmark, hvor Køerne i Vendsyssel iføres et Skt. Hansdagsskrud af Guldpapir og røde Baand (St. Hans = Dæmonernes Jævnæggnssværmetid). Wutke skriver udtrykkelig: „die bösen Wesen sollen durch solche Zeichen zurückgeschreckt werden als vor Dingen, die durch Zaubersegen ihrer Macht entnommen sind“⁹.

Traadens Virkning er i disse Tilfælde at binde. Paa magisk Maade er man i Stand til ved en Traad at binde en Person, men da Sygdommene personificeredes (man ser f. Eks. „Feberen“ komme)

¹ Ploss: Das Kind im Sitte und Brauch der Völker 1884, II, p. 219. ² Lamert: Volksmedizin in Bayern. p. 141. ³ van Andel, A: Dutch Folkmedicine, Janus 1910. p. 733. ⁴ Tang Kristensen: Gamle Raad, 409, 410. ⁵ Seyfarth, Carly: Aberglaube und Zauberei in der Volksmedizin Sachsens. Leipzig 1913. p. 178. ⁶ Fossel V: Volksmedizin in Steyermark, 1886, pr. 151, 158. ⁷ ibidem p. 158. ⁸ Jydsk Ordbog. ⁹ Wutke: Der deutsche Volksaberglaube. 1860. p. 149.

og opfattedes som foraarsagede ved Dæmonernes Virksomhed, kunde de ogsaa bindes. Et Eksempel paa det første har man i en magisk Anvisning til at bringe en Pige til at elske sig, optaget i Haandskriftet *Ny k. S. 67 b. 8° f. 23^r*, hvor Opskriften begynder: Bind en rød Silketraad om din venstre Tommelfinger etc.¹. Eksempler paa, at Dæmonerne kan bindes paa lignende Maade, vil senere blive nævnte.

Naar nu Traaden har denne Virkning, er det rimeligt, at den anvendes som forstærkende ved Amuletterne. Den skal ogsaa bindes stramt, saa at intet kan smutte under den. Hænger den slapt, er den uden Virkning. Dette gælder for alle Amuletter, ogsaa for de smaa Poser af rosenrødt Silketøj, som man i Würzburg bærer paa Nakken, fastbundne med en rød Snor af samme Stof. Posens Indhold er smaa Stykker Rødkridt², gult Voks og nogle Knopper af nyudsprungne Birkeris³. Poser af lignende Form, men med andet Indhold, kendes fra mange Steder i Tyskland og ogsaa fra Danmark, men det er aldrig Tøjet, der er det væsentlige. Den magiske Kraft er knyttet til Farven, hvad der f. Eks. kan ses af de Beskyttelsesmidler mod Rosen, som Lammert opregner: En Elefantlus (*Anacardium orientale*), gennemstukket med en Naal og indsyet i en rød Linnedslap eller et Stykke rød Lak, baaret i Nakken, eller en Strimmel ægte Skarlagen sammensyet ved Enderne og baaret over Skulderne og endelig røde Strømper paa Fødderne⁴.

Der ville kunne nævnes en uendelig Række Eksempler af lignende Art, men det turde være overflødigt. Der skal kun lige anføres, at naar Talen er om større Stykker rødt Tøj, bliver Anvendelsen mere omfattende. Den røde Klud bringer ikke alene Helbredelse, men Lykke i al Almindelighed, fordi den holder Dæmonerne paa Afstand. Den lægges vel paa Navlen hos den spæde for at helbrede Betændelsen paa Navlestedet⁵, men den lægges ogsaa under Smørkærnen, for at holde Heksene borte⁶, og selv i Ligkisten gemmes den, for at den døde ikke skal gaa igen⁷. Inderst inde er der altsaa ingen som helst Forskel paa Anvendelsen af den røde Traad eller Klud, hvad enten den er stor eller lille.

Ser vi nu paa de Sygdomme, som rødt er brugeligt imod,

¹ Orth: Danmarks Trylleformler 1917 p. 384, Nr. 882. ² Plinius (Hist. nat. 35 14) kender Rødkridt som Modgift; „rubrica omnibus antidotis familiaris“. ³ Lammert p. 220. ⁴ ibidem. ⁵ ibidem p. 137. ⁶ Jydsk Ordbog. ⁷ ibidem.

er det saadanne, der opstaar pludseligt, uden Forløbersymptomer, paa en ganske uforstaaelig Maade, og hvis Udfald ofte var skæbnesvangert (Kramper, Døden ved Sepsis). Netop det gaadefulde i deres Opstaaen foranledigede, at man tilskrev dem de onde Vætter, der befolkede hele Naturen. Dem søgte man at bekæmpe med allehaande Midler, da man levede i en stadig Rædsel for dem. De kunde jo endog indfinde sig ved Nattetid — som Maren — og fandtes overalt i Højene, i Vandløbene og under Jorden, og de kunde som Genfærd stige op af Gravene. Det siges ogsaa en og anden Gang rent ud, at røde Baand om Hals eller Haandled eller røde Perler anvendes mod Forhekselse af Børnene¹.

Rødt er altsaa en Farve, der virker mod Trolddom, men den er tillige Dæmonernes egen Farve. Gengangeren beskrives som værende saa rød som en rød Tyr², han kommer direkte fra Helvede, der dog ogsaa udsender sorte Genfærd³. Et saadant kan trækkes bort i en rød Traad, der er lagt gennem Tungen eller Næsen paa det⁴. Genfærdets Komme varsles — ret selvfølgelig — af en overklippet rød Traad⁵.

Saaledes som Genfærdet kan bindes med en rød Traad, saaledes kan ogsaa de magiske Dyr bindes, f. Eks. Ulven⁶, der allerede hos Grækerne mentes at være et omskabt Menneske⁷.

Genfærdet er dog langt fra den eneste røde Dæmon. Bjærg- og Ellefolk viser sig som røde Dreng, eller Dreng med rødt Haar⁸. Betegnelsen rødhovedet Dreng forekommer ogsaa i en Spotteviser mod Glenten⁹, ogsaa en magisk Fugl, der har været frygtet og holdt i Ære lige siden Ægypternes Dage¹⁰. Rødklædte Vætter omtales mange Steder. Nissens Hue er rød, som Antydning af hans underjordiske Oprindelse. Skovfruen, der paa islandsk kaldes Rødalf (raudálfr), er rødklædt¹¹. Djævelen har rødt Ansigt¹² og kaldes Røde Simon i Danmark¹³, i Tyskland røde Jacob¹⁴. Mennesker, der staar i Forbindelse med det onde, er rødhaarede; først og fremmest naturligvis Mørkets Fyrste selv¹⁵, dernæst i Norden Loke, i den kristne Religion Judas¹⁶ og hvem der ellers tillægges slette Egenskaber (dansk Eksempel: Rane).

¹ R. Temesváry: Geburtshilfe und Pflege des Neugeborenen in Ungarn, 1900 p. 76. ² Jydsk Ordbog. ³ ibidem. ⁴ ibidem. ⁵ ibidem. ⁶ ibidem. ⁷ Høfler: Organotherapie p. 66. ⁸ Jydsk Ordbog. ⁹ Thiele III p. 61, 286. ¹⁰ Høfler l. c. p. 120. ¹¹ Jydsk Ordbog. ¹² Colin de Plancy Dictionnaire: diabolique, 1845. p. 251. Smlgn. Østrigs Krampus. ¹³ Viborg Samler 1826, Nr. 88. ¹⁴ Jydsk Ordbog. ¹⁵ ibidem. ¹⁶ ibidem.

Hvad Dæmonerne ejer er rødt. Bjærg- og Ellefolkenes Kær er røde¹, og de bor paa Steder, i hvilke rød gaar ind som en Del af Navnet. En Sten paa Fur kaldes saaledes Rødsten, og under den bor en Slægtning af Bjærgmanden i Dagbjærg². Selvfølgelig bliver Trolddomsbøger, navnlig Cyprianus, skrevet med røde Bogstaver³.

Hvad nu Tilhylningen angaar, saa har den været en saa almindelig Skik, at de medicinske Eksempler drukner fuldstændigt mellem de mange andre. Enkelte kan dog findes frem, og videre Eftersøgen vilde sikkert bringe flere. Skikken har nemlig været saa almindelig, at den nu til Dags næsten kun omtales som rettet mod „det onde Øje“, et af de Symptomer, der karakteriserer Dæmoner eller dæmonbesatte Individuer (Mennesker, Dyr).

Tilhylningen foretages i Almindelighed med sorte, graa eller mørkeblaa Tøjer; man klæder sig i „Sæk og Aske“ i Fastetiden, kirkelig set en Sørge dragt, men folkemedicinsk en Dragt, der skjuler Mennesket for Dæmonernes Angreb, idet den til en vis Grad gør Bæreren ukendelig i Forhold til sine Omgivelser. Man erindrer Dragten fra Pesttidernes Processioner, der netop afholdtes for at besværge Dæmonen. Som et Fragment har Skikken holdt sig i Brug selv her i Norden lige ned til vor Tid. Naar en Hest styrter paa Gaden, ramt af „Solstik“, lægges en Sæk over dens Hoved, men man gør det uden Omtanke, ingen tænker paa noget hvorfor, men der er vel heller ingen, der kan tillægge denne Fremgangsmaade nogen kurativ Værdi. Tidligere dækkede man det styrtede Dyr med Aske⁴ eller gned det ind dermed, idet man søgte at gøre det ukendeligt, saa at Dæmonen ikke kunde faa Øje paa det. Det drejer sig altsaa her, om man vil, om en tilstræbt mimicry, en Isolationsmetode, eller en Legen Skjul, der ført ud i sin yderste Konsekvens, naar til en fuldstændig Afspærring fra Omverdenen, saaledes som det kendes fra det ofte anførte Eksempel, Kong Chilperic, der lader sin Søn Chlotar II fuldstændig afsondre fra Omverdenen i sit Slot i Vitry, for at det onde Øje ikke skal ramme ham (Gregor de Tours.) Her skal dog disse Yderligheder ikke følges videre, da Materialet til denne Side af Sagen allerede er samlet⁵.

¹ ibidem. ² ibidem. ³ ibidem. ⁴ Eksempler herpaa findes i Ein Sindelsdorfer Hausmittelbuch für Tierkrankheiten, udgivet af M. Höfler. Janus 1910.

⁵ Seligmann, M.: Der böse Blick, Berlin, 1910, I—II.

Selvfølgelig, kunde man næsten sige, kommer Tilhylningen stærkt frem i Forholdet til Børnene, idet man maa erindre, at et sygt Barn i en Mængde Tilfælde, betragtedes som forhekset, noget der i særlig Grad gjaldt de spæde Børn indtil Daaben. Nogle faa Eksempler skal anføres. I Øvre-Pfalz dækkes det forheksede Barn med et Forklæde, under hvilket Moderen stikker Hovedet ind og læser en Besværgelse tre Gange, naar hun vil frigøre det¹. I Øvre-Franken maa Moderen ikke forlade Stuen før Kirkegangen otte Dage efter Fødselen, men skal tre Gange daglig bede Fadervor bag Sengeomhænget, staaende ved Vuggen². Man aner ogsaa Tildækningsens Betydning i den danske Optegnelse om det skelende Øjes skadelige Indflydelse paa den, der nylig har ligget i en Seng og ikke redt den ordentligt efter sig, omend et nyt Moment er ført ind her. Mere ligetil er det, naar de spæde Børn i Frankrig endnu i det 18. Aarhundrede aldrig blev bragt ud under aaben Himmel uden at være fuldstændig tildækkede. Derfor viser professionelle Billeder af Jordemoderen hende altid med det tildækkede Barn paa Armen.

Skikken er udgaaet fra den naturlige Tanke at værgе sig mod det, man var bange for, maaske en af Menneskets mest primitive Tanker. Meget tidlig genfindes den ogsaa i den lærde Medicin, idet f. Eks. Soranus anvendte Indhyllning i hvid rensed Uld som Middel mod pludseligt indtrædende Kramper (Hysteri), et Middel, der holdt sig i Brug langt op i Middelalderen.

Hvis vi nu under et samler de Sygdomme, mod hvilke rødt anvendes, saa er de følgende Forstuvning, Rosen, Skarlagensfeber, blodig Diarrhoe, Kramper (hos Børn og Voksne) og Krop. Som man ser, er der kun en enkelt, Forstuvningen, der er af kirurgisk Natur, alle de øvrige er medicinske Sygdomme, og alle de nævnte har en Ting fælles, den pludselige Opstaaen. Men det var netop den, der gjorde Lidelserne uforstaaelige og foranledigede, at man troede, at de skyldtes Dæmoner. Anvendelsen af rødt, som det kraftigst virkende dæmonfordrivende Middel, bliver da forstaaelig, men denne Farve bliver dog kun sekundær i Forhold til Indhyllningen, som maa være det første Middel, der kunde bringes i Anvendelse, forsaavidt som det hører til de primitive Drifter at søge at undgaa den truende Fare. Farven er kommet til som et for-

¹ Iammert p. 117—118. ² ibidem p. 173.

stærkende Moment — Sygdomme opstod jo alligevel, selv om Indhylningen var aldrig saa gennemført — og benyttedes ud fra Princippet med ondt skal ondt fordrives. Der foreligger intet om, at rødt oprindeligt har været anvendt kurativt, tværtimod var det netop sorte, graa og mørkeblaa Stoffer, man greb til. Efter at de røde Tøjer var kommet i Brug — der foreligger Sagn om Opfindelsen af det røde Purpur — fik de kurativ Virkning, fordi de iøvrigt passede ind i Folketroen, og de fandt speciel Anvendelse ved Koppesygdommen, saa at de ganske fortrængte de oprindelige mørke Farver. Rødt fik altsaa i denne Henseende en ganske særlig Betydning, men det var N. R. Finsen forbeholdt at vise, at denne var begrundet i fysiske Forhold, og at gammel Tradition og Empiri havde saa fastformet et Grundlag, at der paa det kunde opbygges en ny Videnskab.

[Foredraget er et Udtog af et større Materiale. Dette er i høj Grad blevet forøget ved Gaver af svensk folkemedicinsk Litteratur, tilstillede mig efter Mødets Afslutning af Länsveterinär P. Heurgren, Apoteker M. Lundqvist og flere, hvem jeg herved beder modtage min hjærteligste Tak. Jeg har ikke villet samarbejde det nytilkommende med det oprindelige Foredrag, men det vil blive benyttet, naar det samlede Materiale en Gang offentliggøres.]

DANSK KANDIDATFOND

Det er almindelig erkendt, at unge Videnskabsmænd her i Danmark arbejder under meget vanskelige Kaar. De Stipendier og andre Understøttelser, der kan søges af den, der endnu ikke har naaet at producere noget væsentligt, er faa og ikke alt for store, og for de allerfleste melder Livets praktiske Krav sig umiddelbart efter, at Universitetsstudiet er afsluttet, og som Regel gaar det da saadan, at der bliver ringe eller ingen Tid til videnskabeligt Arbejde. Enhver Bestræbelse, der har til Formaal at lette Arbejdsvilkaarene for unge Videnskabsmænd, fortjener derfor den varmeste Paaskønnelse, og der er i denne Forbindelse Grund til at fremhæve en Laanefond for Kandidater, som i Foraaret 1924 blev oprettet af Dansk Studiefond. Denne Laanefond, Kandidatfonden, er traadt i Virksomhed. Den raader over en Kapital paa 100,000 Kr. og kan udlane ca. 25,000 Kr. om Aaret.

Det er Fondens Formaal at yde Laan til Kandidaters videregaaende Studier i Ind- og Udland, dels rent videnskabelig Studier og dels Studier, der sigter mod mere praktiske Formaal. Laanene, der ogsaa ydes til Supplering af Legater, vil som Regel ikke kunne overstige 1500 Kr., og Tilbagebetalingen finder Sted efter nærmere Aftale i hvert enkelt Tilfælde, idet der tages det videst mulige Hensyn til den enkeltes økonomiske Forhold, andre Laans Forfaldstid o. lign. Renten er 4 % p. a. Laanene bevilges i Marts og Oktober Maaned, dog kan der undtagelsesvis ydes Laan udenfor disse Terminer.

Som Forholdene ligger i Øjeblikket, er det sandsynligt, at Fonden kan imødekomme ethvert rimeligt Ønske om Laan. Fonden har Kontor Vester Boulevard 36, hvorfra Laanebegæringer kan faas og alle Oplysninger gives.

DET TREDIE NORDISKE FOLKELIVS- OG FOLKEMINDEFORSKERMØDE I KØBENHAVN

12.—13. AUGUST 1924.

PAA Initiativ af Embedsmænd ved Nordiska Museet i Stockholm udsendtes i 1920 Indbydelse til en begrænset Kreds af Folkemindeforskere i Sverige, Norge, Danmark og Finland til at deltage i et 2 Dages Møde i Stockholm. Fra dansk Side var 3 kommet til Stede, nemlig Arkivar Hans Ellekilde, Forf. Thorkild Gravlund og Museumsinspektør Jørgen Olrik. Man havde ordnet det hele under halvvejs private Former og lagt megen Vægt paa, at det skulde undgaa at faa dette stive, fornemme Kongrespræg, hvor Deltagerne kun er Repræsentanter, og hvor Etiketten hæmmer det rigtig fornøjelige Samvær. Her var Indbydelserne tilstillet de enkelte Forskere personlig og ikke sendt til Institutioner, man ønskede repræsenteret. Programmet var alsidigt lagt med videnskabelige Foredrag, faglige Meddelelser og selskabeligt Samvær, og man lagde ikke mindst Vægt paa det sidste Punkt, idet man skønnede, at det vilde være af stor Betydning for de nordiske Folkemindeforskere at lære hverandre personlig at kende. Mødet forløb i det hele paa en udmærket Maade, og man var klar over, at det havde haft saa stor Betydning, at man burde fortsætte ad den anviste Vej ved første Lejlighed¹.

I 1922 kom der fra Finland Indbydelse til det 2det nordiske Folkelivs- og Folkemindeforskerskermøde. Der blev givet Tilskud til Mødets Afholdelse af det svenske Litteraturselskab, af det finsk-ugriske Selskab, Foreningen Brage, og af Kalevalaselskabet. Indbydelse udsendtes paa lignende Maade som ved det første Møde; man indbød de samme som havde været indbudt til dette, men Kredsen blev dog en Del udvidet. Mødets Ordning var i det hele den samme, og Forløbet var ganske udmærket². Fra dansk Side

¹ Referat af Mødet i „Fataburen“ 1920 p. 49 flg.

² Referat af Mødet i Brage, Årsskrift XII—XIV p. 138 flg.

deltog Arkivar Hans Ellekilde, Sekretær Gunnar Knudsen og Underinspektør Frk. Elna Mygdal. Ved en Sammenkomst blev der paa de danske Deltageres Vegne af Gunnar Knudsen fremsat en Indbydelse til at komme til København i 1924.

Dette 3die Møde blev muliggjort ved Tilskud fra Foreningen „Danmarks Folkeminder“, „Dansk Folkemuseum“ og „Dansk Folkemindesamling“. En Organisationskomité blev nedsat, og kom til at bestaa af Hans Ellekilde, Gunnar Knudsen og Jørgen Olrik. Programmet udformedes, og Indbydelser udsendtes, idet man med Hensyn til de andre Lande udfærdigede disse efter Samraad med Folk fra de paagældende Steder, der havde deltaget i de tidligere Møder. Ialt blev der udsendt ca. 100 Indbydelser. Af de indbudte gav i alt 58 Møde, nemlig:

Finland:

Dr. Otto Andersson, Helsingfors.
 Mag. Yngvar Heikel, —
 Docent, Dr. Uno Holmberg, Helsingfors.
 Dr. A. Hämäläinen, Nationalmuseet, Helsingfors.
 Dr. T. Itkonen, — —
 Docent, Dr. G. Landtman, Helsingfors.
 Professor, Dr. U. T. Sirelius, —
 Lektor, Dr. W. Solstrand, Mariehamn.
 Bibliotekar Rainer Sopanen, Helsingfors.
 Mag. K. Rob. V. Wikman, Malm.

Norge:

Lektor, Dr. Nils Lid, Voss.
 Professor, Dr. Knut Liestøl, Oslo.
 Konservator Gisle Midttun, Oslo.

Sverige:

Dr. Sune Ambrosiani, Nordiska Museet, Stockholm.
 Fil. kand. G. Berg, Uppsala.
 Fil. lic. Åke Campbell, Fristad.
 Lektor, Dr. Hilding Celander, Göteborg.
 Amanuens Sigurd Erixon, Nordiska Museet, Stockholm.
 Amanuens, Frk. Louise Hagberg, — — —
 Intendent, Dr. N. E. Hammarstedt, — — —

Länsvetrinär P. Heurgren, Örebro.
 Intendent S. T. Kjellberg, Västerås.
 Kapt. W. Liungman, Göteborg.
 Apotekare Martin Lundquist, Göteborg.
 Dr. T. Norlind, Stockholm.
 Lektor Dr. Helge Rosén, Växiö.
 Docent, Dr. Jöran Sahlgren, Lund.
 Amanuens, Frk. Laura Stridsberg, Nordiska Museet, Stockholm.
 Fil. kand. S. Svensson, Hejdehem, Löderup.
 Förf. Albin Widén, Stockholm.

Danmark:

Ingeniør C. Andreasen, Odense.
 Landstingsmand, Red. J. V. Christensen, Ringsted.
 Arkivar Hans Ellekilde, Gammelbo, Holte.
 Forf. Thorkild Gravlund, Reersø, Gørlev.
 Arkivar H. Grüner-Nielsen, København.
 Museumsforstander H. P. Hansen, Herning.
 Politilæge Søren Hansen, København.
 Bibliotekar Eiler Haugsted, Aarhus.
 Amtsforvalter A. Holck, Maribo.
 Translatør Peter Holm, Aarhus.
 Museumsinspektør Chr. Axel Jensen, København.
 Mag. art. Knud B. Jensen, København.
 Læge J. W. S. Johnsson, —
 Museumsinspektør H. Kjær, —
 Sekretær i Stednavneudvalget Gunnar Knudsen, Charlottenlund.
 Frk. Sophie Kryn, Amsterdam.
 Underinspektør Hugo Matthiessen, København.
 Underinspektør Elna Mygdal, København.
 Kredslæge J. S. Møller, Kalundborg.
 Museumsinspektør Jørgen Olrik, København.
 Fiskeribiolog C. W. Otterstrøm, Frederiksdal, Lyngby.
 Overbibliotekar Carl S. Petersen, København.
 Ass. ved Dansk Folkemindesaml. Aug. F. Schmidt, København.
 Højskolelærer Anders Uhrskov, Hillerød.
 Underinspektør Kai C. Uldall, København.
 Lektor Dr. Henrik Ussing, Sorø.
 Arkitekt H. Zangenberg, Lyngby.

Ved Udflugten og ved Fællesspisningerne var der givet Deltagerne Lejlighed til at medtage Damer, og der deltog ialt 9 (Frøerne Andreasen, Celandier, Ellekilde, Chr. Ax. Jensen, Liungman, Matthiessen, Olrik, Uldall og Zangenberg).

Første Mødedag.

Mødet aabnedes Tirsdag d. 12. Aug. Kl. 9 i Oldskriftselskabets Sal i Prinsens Palæ, hvor Museumsinspektør Jørgen Olrik bød Velkommen. Efter Forslag fra Forsamlingen valgtes han til Mødets Præsident; til Vicepræsident valgtes Intendent N. E. Hammerstedt; derefter valgtes til Mødets Sekretærer: for Finland Mag. K. Rob. V. Wikman, for Norge Lektor Nils Lid, for Sverige Amanuens Sigurd Erixon, og for Danmark Gunnar Knudsen.

Foredrag af Læge J. W. S. Johnsson: Det folkemedicinske Grundlag for Finsens Rødlysbehandling. Trykt i „Danske Studier“ 1924 p. 135 flg.

Et Telegram fra Prof. Kr. Nyrop, der var forhindret i at komme til Stede, oplæses, og Svar afsendes; ligeledes sendes Telegram til Evald Tang Kristensen.

Foredrag af Dr. Otto Andersson: Den nordiska harpan. Om dette Foredrags Indhold kan henvises til Forf.s Bog: *Stråkharpan. En studie i nordisk instrumenthistoria*, Helsingfors 1923, Holger Schildts Förlagsaktiebolag.

Foredrag af Arkitekt H. Zangenberg: Danske Bøndergaarde. En Oversigt over Grundtyperne i dansk Byggeskik, ledsaget af talrige Lysbilleder. Foredraget vil, antagelig i indeværende Aar, blive trykt i sin Helhed som særligt Skrift, hvorfor der kan henvises hertil.

Herefter holdtes Frokostpavse. Med Toget 1²⁸ afrejste Selskabet til Lyngby, hvor Frilandsmuseet blev forevist under Ledelse af Jørgen Olrik, Elna Mygdal og H. Zangenberg. Efter at alle de gamle Bygninger var blevet grundigt beset, samledes man i Anlægget ved Møllen, hvor Musæet indbød paa en lille Forfriskning, serveret i det Frie. Derefter aflagdes et Besøg i Landbrugsmuseet, hvor Statskonsulent K. Hansen i korte Træk gjorde Rede for Musæets Historie og dets Formaal, og foreviste det for Deltagerne. Tiden var dog knap, man maatte skynde sig at faa et lille Overblik over Samlingerne og komme afsted, for uden for Musæet holdt en lang Række Automobiler og ventede paa at føre Deltagerne videre. Turen gik nu over Frederiksdal og rundt om

Bagsværd Sø, gennem Hareskoven, over Fiskebæk og Nord om Furesø gennem Stavnsholt til Søllerød, en hel Times Kørsel gennem vekslende Landskab, der gav de fremmede Deltagere et lille Indtryk af, hvordan det danske Landskab tager sig ud.

I Søllerød Kro indtoges en beskeden Skovtursmiddag, under hvilken Præsidenten nedlagde Forbud mod Taler. Efter at Kaffen var nydt, blev der i Kroens Sal givet en Opvisning i gamle Folke-danse af „Foreningen til Folkedansens Fremme“, og Mag. C. W. Otterstrøm knyttede hertil nogle Bemærkninger om de enkelte Danse og deres Historie. Efter Opvisningen fulgte et Punschesold, indledet med en Tale af Forf. Thorkild Gravlund.

Følgende Sang, som var skrevet af Jørgen Olrik i Anledning af Mødet, blev afsunget:

Mel.: Danmark, dejligst Vang og Vænge.

Folkemaal og Folkeminder
 Er vor Fædrearv,
 Kildevæld, som deraf rinder,
 styrker Folkets Marv;
 Strømmen, som det Væld udsender,
 i sig selv tilbage vender;
 aldrig briste, skønt de brage,
 Baand fra svundne Dage.

Folkesæd og Folkeminder
 er vor Forsknings Maal;
 dem vi bjærger, før de svinder,
 som en Brand af Baal.
 Ved de svundne Tiders Lue
 som i Spejl os selv vi skue,
 og i Mindets Aftenrøde
 Nytids Gry vi møde.

Folkeliv i Folkeminder
 er vort fælles Haab;
 Bæk fra Sagas Brønd udrinder
 til vor Fremtids Daab;
 først naar Fortids Emmer gløde,
 kan vort Folk sig selv genføde,
 skimte gennem Skumringstaage
 Nordens Fylgjer vaage —.

Talerne fulgte Slag i Slag, der faldt Ord fra alle deltagende Nationer, og ikke mindst Lykke gjorde det, da der fra norsk Side

blev indbudt til om 2 Aar at komme til Oslo for der at afholde det 4de nordiske Folkelivs- og Folkemindeforskersmøde. Det blev meget sent, før man brød op.

Anden Mødedag.

Mødet fortsattes Kl. 9 i Oldskriftselskabets Sal.

Foredrag af Lektor, Dr. phil. Henrik Ussing: „Folketroens og Folkemeningens Psykologi“.

I Folkemindernes brogede Vrimmel findes der visse ledende Tanke-gange. Mennesket har Evne til at finde Lighed og Samhør (Idé-association); ved Hjælp af denne Evne deler man Tilværelsen i Grupper, der hver har sine Egenskaber, og hver kan bruges paa sin Maade, hvis de er nyttige, — og undgaas, hvis de er skadelige. Men Opfattelsen af Tilværelsen i Kraft af Association medfører mangfoldige Vildfarelser.

Gennem et Utal af Erfaringer erhverver Menneskene sig imidlertid et betydeligt teknisk Omraade, hvor deres Slutninger er sikre og paalidelige; paa dette Omraade tænker og handler de ikke efter Idéassociation, men Aarsagssammenhæng. Men udenfor det tekniske Omraade er der efter overmægtige Kræfter, som det primitive Menneske ikke søger at beherske efter Aarsagsloven, men hvor han handler efter den løse Association, idet han søger at vende Kræfterne til Gavn for sig eller afvende deres Skade.

I Kraft af Lighedsassociationen slutter det primitive Menneske fra sig selv til Naturtings eller Dyrs Væsen og tillægger disse Tanke, Ønske og Vilje som dem, Mennesket kender fra sig selv —; dette kendes ogsaa fra Smaabørns Leg med Ting og Dyr, og naar Voksne paa Grund af Uligevægt i Sindet mister Erfaringens Kontrol, tiltaler og behandler de livløse Ting, som om disse havde Tanke og Vilje.

Associations-Tankegangen har overfor de uforstaaelige Kræfter og Magter ført til Hekseri og Trolddom, og selv et Folk med ret høj Oplysning frigør sig kun langsomt fra Troen paa disse Kunster, fordi en saadan Tankegang hører til Menneskets Grundvæsen. Paa den løse Association bygger ogsaa Fetishtro og Dyrkelse af Fetishguddom. Og det samme gør Varseltagning. Disse Tankeformer og Handlinger i Overensstemmelse dermed optræder stadig hos Kulturmennesker, naar deres Sind sættes i Spænding, og Erfarings-Kontrollen derfor slappes.

I Tidens Løb spalter Mennesket sig selv i et Legeme og en Sjæl, og ved Lighedsslutning spalter det Naturen i en haandgribelig, hverdagsagtig Side og en Aande verden, der ligesom Menneskesjælen kan optræde i levende, undertiden sanselig Skikkelse. Ogsaa Forholdet overfor Aanderne beherskes for en stor Del af Associations-Tankegangen.

Som Hovedregel kan siges, at det primitive Menneske tænker og handler i højere Grad efter Associations-Logikken og i mindre Grad efter Aarsags-Logikken, Nutidens Kulturmenneske derimod i højere Grad efter Aarsagslogik og i mindre Grad efter Associationslogik. Men ved Siden af disse to Arter af Logik findes der en tredje, som er stærkt fremtræ-

dende i vore Folkeminder, og det er Ligevægtslogikken. Denne Art af Tænkning er særlig blevet fremmet af Agerbruget som Hovederhverv. Agerbruget medfører fast Bosættelse, faste Grænser og Skel; et agerdyrkende Bondefolks Lykke og Velfærd er knyttet til Aarets Gang; det arbejder paa langt Sigt, og dets Haab bliver knyttet til den Tankegang, at der finder en regelmæssig Skiften Sted i Aarstiderne, og at en Uregelmæssighed opvejes senere hen, saa der er Ligevægt, naar Tiden og Aaret gaar om. Denne Tankegang finder Udtryk i Opfattelsen af Aarstiderne og Vejret: „Det ene Vejr hævner det andet“, „en hvid Jul giver en grøn Paaske“ o. s. v. Naturen har sine visse Tegn, om hvorledes Menneskene i deres Arbejde maa holde sig i Ligevægt med Aarets Gang: „Naar Havresaaten (Vipstjerten) kommer, skal der saas Havre“ o. lign. Naturen selv forkynder, hvorledes det omskiftelige vil indtræde, saa Menneskene kan indrette sig derefter, f. Eks. gennem Julemærkerne. Denne Tro paa Regelmæssighed og Ligevægt selv i det ved første Øjekast uregelmæssige gennemsyrrer hele Bondesamfundets Tankegang og Virke. Vi er her kommet ud over den blotte Idéassociations-Tankegang uden dog at være naaet til Aarsagslogikken, som Videnskaben og Teknikken forkynder. Aarets Tugt har lært Bonden ikke blot at forlade sig paa de magiske Kræfters Varsler og Hjælp i sine egne private Forhold, men ogsaa som Medlem af sit Bondesamfund at indordne sig under Tidens regelmæssige Skiften og dens Forkyndelser, f. Eks. Trækfuglenes Flugt, Fuglenes Redebygning og mange andre Ting.

Ud fra den Tankegang, at det gælder om at holde sig selv og sit Arbejde i nøje Forbindelse med Aarstidernes vekslende Kræfter og Magter, har Agerbrugeren skabt en regelmæssigt genkommende Række af Højtider Aaret rundt: Jul, Vaarfester, Midsommerfest og Høstfest.

En lignende Regelmæssighed og Stræben efter Ligevægt, som findes i Naturopfattelsen og i de aarlige Højtider, gennemtrænger ogsaa Bondesamfundets Opfattelse af Menneskenes indbyrdes Forhold, hvad der tydelig kommer til Orde i Ordsprogene; thi disse rummer Synet paa det daglige Forhold mellem Mand og Mand. Overalt forkynder vore Ordsprog Ligevægt: „Den, der synger om Morgenens, skal græde inden Aften,“ „Blind Due kan ogsaa finde en Ært,“ „Man skal ikke slaa større Brød op, end at man kan faa dem i Ovnen.“ — Der skal og vil blive Ligevægt i alle Livets Forhold, og Skelstyrtteren, der forstyrrer selve Agerjordens Ligevægt, straffes efter Døden.

Om Menneskenes Samfærd med Folketroens Vætter handler en meget stor Del af Folkesagnene, og Ligevægtstanken er ogsaa den bærende Logik i disse; mellem Menneskenes Verden og Vætternes Verden skal der herske Ret og Skel, som ikke u hævnnet bliver overtraadt. Naar Lygte- manden faar sin Toskilling lagt paa Ledstolpen, fører han en paa rette Vej. Den vilde Jæger skader ingen, som viser tilbørlig Snarraadighed og Omtanke. Men den Mand, der vil overskride Grænsen mellem de to Verden, ved f. Eks. Julenat at lure paa Kvægets Tale, bliver straffet. For ikke at støde mod den overnaturlige Verdens Rettigheder, maa man

ikke afvige fra gammel Regel, og Folketroen virker derfor i høj Grad konservativt.

Naturopfattelse, Kultushøjtidere, menneskeligt Samkvem og Sagnverdenen, hvad der for den gamle Bonde altsammen er Virkelighed og ramme Alvor, er saaledes gennemsyret af Ligevægtslogikken; men ogsaa hans Fantasileg, f. Eks. Æventyrene, bærer Ligevægtslogikkens Stempel. Primitive Jæger- og Fiskerfolks Æventyr er en løst sammenknyttet Række af Vidunderligheder. Men hos den gamle Verdens Agerdyrkerfolk har en fuldstændig Nydigting af Æventyr fundet Sted, fordi det fortjenstfulde og attraaværdige under Agerbrugskulturen blev noget helt andet end under Jæger- og Samlerkulturen. Samtidig med, at den ny Kultur krævede ny Bopladser, ny Bygningsformer, ny Redskaber og Virkemaader, ny Skel og ny Ret, ny Vurdering af godt og ondt, ny Kultus og ny Tro, samtidig blev ogsaa Æventyrfortællingens Fantasileg tvunget ind under Ligevægtstankens Tugt. Bygningen i vore Folkeæventyr er sædvanligvis denne: Et Menneske er blevet udstyret med usædvanlige Egenskaber og Gaver, eller han bliver stillet i en usædvanlig Situation. Han føres da ind i Forhold, hvor Forudsætningerne kommer til at fremtræde i fuld og stærk Belysning; det interessante og spændende er da at se, hvorledes Hovedpersonen under de givne Betingelser gennem en Række vidunderlige Handlinger føres til en Afslutning, der er tilfredsstillende for Tilhørerens Tanke og Følelse.

I Æventyrene foregaar alt efter „det overnaturliges egne Naturlove“, altsaa efter det Æventyrliges egen Logik. Denne Logik er noget bedre end de løse Associationers Logik, som hersker i lavstaaende Folks Æventyr; paa den anden Side er det ingenlunde Kausalitetens Logik, der raader i Æventyrene. Det er derimod Ligevægtens Logik, der giver vore Æventyr deres Bygning og Holdning. Det er denne, der er det væsentligste Grundlag for, hvad Axel Olrik kaldte „de episke Love“. For Aarsagslogikken er det langt fra indlysende, at den yngste, oversete og daarligst udstyrede Broder bliver den, der øver Bedrifter, som ingen af de andre mægter. Men Ligevægtslogikken tilfredsstilles netop derved. — Det er ikke aarsagslogisk, at den kærlige og uskyldige lille Søster netop skal være den, der frier sine stærke Brødre ud af Utsketskets Vold. Men Ligevægtsfølelsen stiller dette Krav; derfor maa Folketroen stille de nødvendige overnaturlige Kræfter og Væsener til Heltens eller Heltindens Raadighed, — og saa gaar alt i Lave paa den skønneste Maade. Æventyrene, den jævne Almues Fantasileg, fastholder Ligevægtstanken som Lyssyn; medens Sagnfortællingen rummer Almuens Gru, rummer Æventyrene dens Optimisme. — Overklassens Fantasileg, Heltedigtningen, tager den tragiske Konsekvens af Ligevægtskravet. Den ypperste Helt maa bukke under for Lumskhed og Svig; derfor fældes baade Sigurd Faavnesbane og Rolf Krake ved Troløshed; ja, i Nordens Gudedigtning falder selv Tor og Odin. Det helt vidunderlige Ry, den usædvanlig høje Stilling maa føre til det store Fald; men dette kræver igen en Hævn og en Oprejsning; først naar Hævnen er øvet, en ny Verden skabt, er Ligevægtstanken sket Fyldest.

Foredrag af Amanuens Sigurd Erixon, Nordiska Museet: „En landskapsundersökning. Blekinges bebyggelse och bostadskultur.“ Med Lysbilleder.

Bebyggelsen i Blekinge visar i nyare tid i fråga om sin fördelning en märklig likhet med förhållandena under stenåldern, vilka senare av föredragshållaren belysts genom en uppsats med därtill hörande utbredningskartor, publicerad 1913. Bebyggelsen var under stenålderns senare del koncentrerad till kusten och ådalarna, och det är där vi under 1600-talet och därefter följande epok påträffa så gott som alla större byar i landskapet. Redan under stenåldern fanns dock strax väster om Ronnebyån ett glest bebyggt område, säkerligen beroende på att detta område var mera oländigt och föga givande för odling. En motsvarighet härtill finner man i nutiden däri, att Ronnebyån nu utgör den viktigaste gränslinjen för byggnadstyperna inom provinsen. Byarnas geografiska fördelning och de olika byggnadstypernas utbredning belystes av föredragshållaren med en mängd kartor, vilka utgjorde resultatet av flera års undersökningsarbete inom området. Sålunda demonstrerades i bild och ord gårds- och byggnadstypernas, byggnadernas, eldstädernas och vissa möbelformers karaktär, utveckling och utbredning inom landskapet. Det visades överallt, att medan sydsvenska och danskskånska typer präglade västra Blekinge, härskade mellansvenska former i landskapets östra del. Gränsen har i allmänhet legat i trakten av Ronnebyån. De sydliga typerna ha dock en gång haft större utbredning, men trängts tillbaka av mellansvenska från norr, och dessa senare ha så småningom vunnit övertaget i hela provinsen utom på Listerhalvön invid Skånegränsen. Denna utveckling motsvaras av liknande företeelser både i norra Skåne och Småland, och då dessa undersökningar nu bedrivs på bred front med kartläggning av alla hithörande kulturföreteelser, torde man så småningom komma fram till en ganska klar bild av kulturmotsatserna omkring den gamla gränsskillnaden mellan svenskt och skånskt område och hur strömningarna från norr och söder där brottats med varandra.

Foredrag af Professor U. T. Sirelius: Om den finska ryan. Med Lysbilleder.

Ryan var framförallt ett sängtäck, vars tekniska komponenter äro varpen, inslaget ochnocken, den sistnämnda bildande både ornering och botten på den. Nästan på hela sitt område var den i Finland en viktig del av flickornas hemgift. Det finnes flere belägg på att det unga paret vigdes på den, och som den äkta hustruns särskilda, minnesrika ägodel gick den i arv efter mannens död „till enkesängen“, såsom det heter i några bouppteckningar på 1700-talet. Som en praktvävnad smyckade den vid festliga tillfällen pörtets vägar.

Ryan var tidigare i bruk i hela Skandinavien. Samlingarna visa att den i Finland varit utbredd över ett stort sammanhängande område, som från Åland, Egentliga Finlands, Nylands och Satakuntas kustbygder sträcker sig till de västligare socknarna i Savolaks och några trakter i Södra Öster-

botten. Ett isolerat område bildas av Rovaniemi och Kittilä socknar i Norra Österbotten.

Skandinavien och västra delen av Finland ha alltså bildat ett sammanhängande ryeområde. Redan detta faktum tyder på, att den finska ryan måste ställas i frändskaps- eller genetiskt sammanhang med de skandinaviska ryorna. Av särskilt intresse är att knytningen både av de finska och de skandinaviska ryornas nockor sker medels s. k. gordion- eller smyrnaknut, den samma som förekommer även i knytmattonerna från Anatolien och Kaukasien.

Den äldsta uppgiften om den finska ryan anträffas i ett köpebrev från 1495. Synnerligen viktiga för dess historia äro slottsinventarierna från 1500-talet, i det att de lämna stundom mycket upplysande meddelanden om vävnaderna under denna tid, deras material, den förbrukade materialmängden, färgerna, t. o. m. mönstren. Det framgår, att ryor både vävdes och reparerades på arbetsstugorna såväl på slotten som på kungsgårdarna. Där denna färdighet ännu var okänd, främjade de nämnda arbetsstugorna med säkerhet dess utbredning. Naturfärgerna, vitt, svart och grått, voro förhärskande. Närmast i ordning följde gult, som hör till våra mest karakteristiska växtfärger, och rött, varav en sort likaledes framställdes ur några växter. Blått och grönt användes vid denna tid på de finska ryorna endast till namnet. Jämförda med svenska ryor från samma tid voro de finska rikare både till färg och till mönster. Därför förstår man, huru det kom sig att finska ryor flere gånger under Gustav Vasas tid rekvirerades till Sverige och t. o. m. uttryckligen till konungens hov. Troligen verkade de finska ryorna redan då tilldragande genom sin färgharmonii och det fina utförandet, ett antagande som gör sig osökt bl. a. av en beställning på „brokiga ryor“ samt av utförandet av s. k. „lässne“-ryor. Men mesta delen av de finska ryorna var ännu avsedd för dagligt bruk, med lång nock och oftast enfärgad, närmast motsvarande nutida öländska ryor. Mönstret var huvudsakligen geometriskt.

Bland de senare upptagna motiven böra främst trädet („livsträdet“), tulpanen och palmetten omnämnas. De stora kulturstilarna, isynnerhet barocken, rokokon och nyklassicismen vunno allt större inflytande på ryan. Det är uppenbart, att de första, som lämpat dessa motiv och stilar för de finska ryorna, åtminstone i flertalet fall varit herrskapsdamer. Då dessa motiv upptogs av folket, degenererade de småningom, men hunno därunder ofta forma sig till alster, som trots den naiva uppfattningen väcka intresse, ja beundran hos åskådaren. Vi finna att den gamla geometriserande stilinstinkten, som hela tiden förblev vid liv, beständigt visade sitt inflytande också på de av kulturstilarna påverkade ryorna och härigenom otvivelaktigt framstod som en av de kraftigaste främjarna av degenerationen. Men samtidigt blir det klart, att den finska ryans starkaste sida ej legat i teckningen utan i färgen.

Vad frågan om den finska ryans förhållande till den svenska eller i allmänhet den skandinaviska beträffar, så finna vi, att många tekniska detaljer, såsom en del knytningssätt, de äldre exemplarens hopsättning av två våder, ja delvis även det geometriska mönstret överensstämma på

bägge sidor om Bottniska viken. Dessutom är själva ordet „ryijy“ i finskan ett skandinaviskt lån, vars motsvarighet rya härstammar från det fornskandinaviska ry. Då ryor redan på 1500-talet tillverkats av den svenska kustbefolkningen och då de bland densamma även senare förekommit som ett i dagligt bruk använt täcke, är det skäl att antaga att ryan fått sin första hemortsrätt i Finland i dess historiska tids gryning i samband med den skandinaviska bosättning, som då ägde rum i våra kusttrakter.

Frågan om den skandinaviska ryans omedelbara härstamning från den orientaliska mattan är icke lika lätt att besvara. Beträffande knytningssättets ursprung kunde man ingenting påstå med säkerhet. Med avseende å ornamentiken kan man på båda hållen finna gemensamma drag, men dessa kunna, vad ryan beträffar, förklaras genom lån från renässansens mönsterförråd. Stor olikhet rådde redan i gammal tid emellan ryan och den orientaliska mattan: den förra var framförallt ett sängtäcke, den senare ett golvtäcke; den förra är och var isynnerhet ännu på 1500-talet gles- och långnockig, den senare däremot tät- och kortnockig. Ryan måste som sängtäcke vara mjuk och böjlig: en golvmatta däremot är styv och olämplig till sängtäcke.

Det förefaller alltså som om den nordiska ryan icke stått åtminstone i något större omedelbart beroende av den orientaliska mattan.

Sedan 1500-talet har den finska ryan gått sin egen väg. Till en början synbarligen införd i vårt land med den svenska bosättningen, har den småningom genom förmedling av denna befolkning, slotten och ståndspersonsklassen utbredd sig till det finskspråkiga inlandet, där den omhuldades och höjdes till ett alster av värde, isynnerhet på prästgårdarna, samt genomgick olika stilriktningar, upptagande motiv, som självständigt bearbetades av våra väverskor. Genom dessa utbredde sig mönstren bland folket, vars naiva och lekande fantasi gav dem en karakteristisk omformning, men även ledde till deras degeneration. Folkets kvinnor gävo sitt bästa i färgharmonierna på dem, stundom vågade och skrikande, men ofta så smekande och mjuka, att åskådaren helt går upp i dem och glömmar tid och omgivning.

Så har den finska ryan, i sin bästa gestalt, blivit ett alster, som klarare än något annat gett ett uttryck åt folkets skönhetsinne på det materiellt-estetiska gebitet och som tillåter oss utan gensägelse fastslå, att också Finlands folkliga kultur har en historia.

Herefter holdtes Frokostpavse. Kl. 1 fortsattes Foredragsrækken med Prof. Knut Liestøl: Svend Grundtvig og det norske Folkevisearbejde.

Det er i haust 100 år sidan Svend Grundtvig var född. På eit nordisk folkelivs- og folkeminnegranskar-möte i den byen der han gjorde sitt livsverk, bör hans namn minnast.

Svend Grundtvigs arbeid er so stort og so mangsidigt, at eg må nøgja meg med å taka fram ei enkelt mindre side av det: det tilskot

han hev gjeve til norsk folkevisegransking. Nettupp denne sida vart i år serleg aktuell ved fundet av M. B. Landstads visemanuskript, som dei no i lange tider hev halde for å vera burtkomne. Når ein med den kjennskapen vi gjenom dette fundet har fått til Landstads vise-utgåve, ser tilbake på Svend Grundtvigs stilling til Landstads bok, so reiser det seg fleire spursmål av prinsipiell eller metodisk art.

Dei norske folkevisone vart uppteikna seinare enn folkevisone i dei andre nordiske landi. Fyre 1840 var den norske folkeviseheimen so å segja heilt ukjend, og den fyrste norske folkevise-samlingi, Landstads „Norske Folkeviser“, såg ikkje dagsens ljøs fyrr i 1852—53. Då Svend Grundtvig tok til å arbeida med dei danske folkevisone og fekk bruk for parallellar frå dei andre nordiske landi, kom han til å sakna det norske materialet sårt. Landstads verk måtte difor vera sers velkome for Grundtvig, og han måtte helsa det med glede og granska det med ei viss spaning. Men han vart vonbroten. Visstnok kunde Landstads bok „vise stoffets umådelige rigdom og skjönhed“, men samtidig synte ho ogso „udgiverens ukyndighed, uforstand og vandalisme“. Tekstene var umarbeidde av utjevaren, fleire variantar var stöypte saman, sjölve målformi var normalisert og retta på. Grundtvig kom i tvil um både det eine og det andre hjå Landstad, og gong på gong rettar han i „Danmarks gamle Folkeviser“ ein kvass kritikk mot Landstad, og hevdar at det og det måtte vera Landstads eige verk og ikkje det ekte folkelege grunnlaget.

Grundtvigs kritikk var her negativ, og dei freistnadene han gjenom. Sophus Bugge og Jörgen Moe gjorde på å få Landstads originalar offentleg tilgjengelege, förde heller ikkje til noko. Men likevel fekk Grundtvigs kritikk eit positivt resultat. Den var med og stimulerte Bugge til å reisa til Telemark og samla visor, og desse Bugges innsamlingsferder la den trygge vitenskaplege grunnvollen under granskingi av den norske folkevisa.

Framigjenom åri, so lenge Grundtvig levde, var det eit intenst samarbeid millom Bugge og Grundtvig. Dette samarbeidet var nok nærmast knytt til „Danmarks gamle Folkeviser“; men sidan dette merkelege verket gjev ei mengd opplysningar um folkevisa i alle dei nordiske landi og sidan dei norske og dei danske folkevisone er so nærskyldte, förde samarbeidet til ei rekkje utgreidingar um norske folkevisor ogso. Ja mange norske folkevise-tekster vart for fyrste gongen prenta i „Danmarks gamle Folkeviser“. Dessutan skreiv Grundtvig ei rekkje — enno uprenta — merknader til Bugges „Gamle norske Folkeviser“. Då Gustav Storm i 1874 hadde skrive ei doktoravhandling um „Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk“, skreiv Grundtvig eit utförlegt og skarpt motmæle mot Storms teoriar i 4de bandet av DgF (tillæg). Men ogso denne kritikken förde til ei forvitneleg meningsutveksling millom Bugge og Grundtvig um opphavet til den nordiske folkevisa i det heile; Bugge byrja på ei utgreiding um dette emnet, og sende utkastet til fyrste delen til Grundtvig, som tok avskrift av Bugges avhandling, og sende til Bugge eit stutt utsyn yver sine eigne teoriar. Diverre kom ingen av dei til å gjeva ut noko um dette vanskelege men fundamentalt

viktige emnet. Bugge vart snart heilt uppteken av sine „Studier til de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse“, og Grundtvig døydd brått i 1883.

Det gjekk yver ein menneskealder etter Grundtvigs død, utan at ein høyre noko til Landstads folkevisehandskrifter, som Grundtvig hadde etterlyst so sterkt. Men ifjor kom dei til rettes att. Dette store fundet gav oss ikkje berre ei mengd originaluppteikningar, men ogso ei rekkje utkast til restituerte tekster, so ein no lett kann sjå korleis dei endelege tekstene hev vorte til. Det gav oss ogso midlar i hende til å sjå kor vidt Grundtvig hadde rett i sin kritikk.

Det syner seg — som alt Moltke Moe heldt fram — at han var for streng. Tekstene var meir pålitlege enn Grundtvig rekna med. Sjølv sagt hadde Grundtvig rett i mangt; ingen venta anna, for han var ein mann med reint uvanleg gløgg sans, når det galdt folkedikting. Men han tok ogso i miss, og det er desse siste tilfelle, f. eks. ved Gralver-visa og ved Åsmund Frægdegjæva, som fær serleg metodisk interesse for oss, for dei viser oss at sumt kunde vera folkelegt som Grundtvig rekna for avgjort ufolkelegt. Med andre ord: området for det folkelege er større enn Grundtvig rekna det for å vera.

Skal me skyna dette, må me hugsa på at Grundtvig hadde det romantiske synet på skilnaden millom folkedikting og kunstdikting, med den undervurdering av det individuelle initiativ i folkediktingi som dette grunnsynet førde med seg. Det førde ogso med seg mindre interesse for dei lokale nyrenningar og variasjonar innum kvart folkevisenumråde. Me ser at det ikkje er so himmelvid ein skilnad millom ein visekvedar og ein utgjevar som Grundtvigs samtid tenkte seg. Til ein viss grad kann folket sjølv restituera og samanarbeida variantar. Trongen til å ha eit kunstverk nokolunde fullstendigt og heilt og samanhangande finst ogso hjå „folket“. Ein treng berre tenkja på den episke drift som dei hev kalla „fortsettelsesdriften“. Dei i folket som har interessert seg for den gamle folkediktingi, er ikkje berre slike som hev godt minne og beint fram reproducerar. Det er ogso slike som hev sterke kunstneriske interesser og kanskje mindre vyrdnad for det tradisjonsgevrne. Dei kann både dikta um og dikta til og arbeida saman — når dei finn det turvande. Landstad fylgde i fotefaret åt slike visekvedarar; som dei vilde han „befindes tro i Referatet“, men hadde han berre „Brudstykker“, so prøvde han å setja saman å få noko heilt utav det. Difor kunde Grundtvig taka feil. Han fann at det og det var samansett av „uforenlige“ stubbar og at det difor måtte vera Landstads verk, medan uppteikningane hev synt at det var folket sjølv. Noko anna er det at Grundtvig sjølv sagt hadde all retten på si side, når han hevda at frå vitskapleg synsstad er det det einaste forsvarlege å gjeva tekstene nettupp som ein hev høyrt dei og at dette serleg gjeld „en første utgivelse“.

Det samarbeidet millom norske og danske folkeminnegranskarar som Grundtvig og Bugge hadde byrja, heldt fram i næste generasjon: Moltke Moe og Axel Olrik, og eg vil slutta med ynsket um framhald av eit slikt, både vitskapleg og menneskeleg set rikt og fruktberande nordisk samarbeid på alle område innum vår vitskap.

Derefter forlagdes Mødet til Haven i Prinsens Palæ, hvor der blev givet Meddelelse fra de forskellige Institutioner om Virksomheden siden Mødet i Helsingfors.

Amanuens Sigurd Erixon aflagde Beretning om Folkelivsforskningens Stilling i Sverige 1922—24.

Sedan vi sist voro församlade i Helsingfors, har den svenska kulturhistorien gjort flera förluster, genom att döden härjat bland Nordiska Museets aktiva eller förutvarande tjänstemän. Sålunda har chefen för Röhsska Konstslöjdmuseet i Göteborg, förutvarande intendenten vid Nordiska Museets allmogeaavdelning fil. dr. Axel Nilsson bortgått. Det torde här vara onödigt att framhäva, vilka stora insatser han gjort vid ordnandet av Nordiska Museet och för utforskandet av den svenska allmogens byggnadskultur. Amanuensen vid Nordiska Museet Hedvig Boivie har också avlidit. Hon var föreståndare för museets musikhistoriska avdelning och har lämnat flera goda bidrag till den musikhistoriska forskningen.

Ännu kännbarare för oss etnologer är dock intendenten Nils Keylands nyss timade död. Han var efter Hazelius museets främste samlare och en av dess produktivaste och kunnigaste forskare. Såsom kännare av folkliga arbetsmetoder och av finnarnas kultur i Sverige har han icke haft sin like inom våra landamären. Hans tidiga död blev därför i alldeles särskild grad en förlust för vår forskning och den enda ljuspunkten häri är, att han dock medhunnit att publicera eller i bild och ord i museets arkiv bevara så pass mycket, som han har gjort. De skördar han på så sätt bärgat äro synnerligen omfattande och kunna ej nog högt värderas.

Härefter övergår jag till att i korthet belysa Nordiska Museets verksamhet under den gångna perioden.

Museet har under 1923 firat 50-årsdagen av sin tillvaro, en tilldragelse, som uppmärksammades vida omkring. I samband därmed igångsatte museet en insamling till en s. k. Artur Hazeliusfond, som skall användas till publicering av museets material. Denna insamling pågår alltjämt. För övrigt har museet eller dess tjänsteman utgivit några böcker under de gångna 2 åren. Däribland må nämnas „Svenska folklivsbilder“ av Gerda Cederblom, och „Södermanland i Nordiska Museet“.

Museets undersökningsarbeten ha varit av olika slag. Fornröforsknningar ha utförts av flere tjänstemän. Under somrarna 1922 och 1923 vistades amanuensen Klein i Svensk-Estland, framför allt på Runö, varifrån han hemfört ett omfattande undersöknings- och insamlingsmaterial. Prästgårdarna i Sverige ha också börjat undersökas mera ingående.

Nordiska Museet har under de senare åren bedrivit en omfattande undervisningsverksamhet. Jämte demonstrationer av vanligt slag ha föreläsningsserier anordnats, och ett antal instruktionskurser ha hållits för högskolelärare, studenter och andra. Då museet eller dess tjänstemän samtidigt väglett eller med råd och dåd bistått landsortsmuseer och bygdemuseer av olika slag, har museet tillsvidare kunnat ombesörja det nödvändigaste av den undervisning, som landet ännu saknar vid flertalet högskolor och läroanstalter.

De genom undertecknad bedrivna byundersökningarna ha fortsatt i ungefär samma utsträckning som förut under somrarna 1922, 1923 och 1924. Arbetet har emellertid nu hunnit fram till ett nytt skede. Den preliminära genomgången av landet kan i stort sett anses vara utförd, även om vissa mindre områden ännu icke äro färdiga. Nu genomgås landet på nytt, men efter en annan princip. De stora expeditionerna äro slojade och en eller två man genomresa socken efter socken och registrera och kartlägga alla viktigare typer av byar, gårdar, byggnadsverk, konstruktions- och inredningsdetaljer, möbler o. d. Lösa föremål, folkseder, benämningar och dylikt medtagas i den mån det kan medhinnas. Det är den geografiska utbredningen, som nu upptar huvudparten av intresset, sedan de viktigaste typerna klargjorts under arbetets första skede.

Jämsides härmed bedrivs emellertid alltiämt lokala undersökningar på bredare bas. Två sådana sockenskildringar hålla nu på att tryckas och i sommar har Sorunda socken i Södermanland genomgått en omfattande inventering.

Bland viktigare resultat, som erhållits genom byundersökningarna, må nämnas den inventering som 1922 verkställdes hos finnarna i Norrbotten.

Statliga eller privata institutioner och föreningar liksom också privatpersoner ha under de gångna två åren utfört omfattande undersökningar. I allmänhet kan sägas att ett mycket gott arbete under de senaste åren utförts på privat väg och att tidskrifternas och publikationernas antal oavslåeligt ökas. Här kunna naturligen dessa insatser ej utförligare refereras (de större organisationerna ha ju också sina egna representanter). Jag begagnar emellertid detta tillfälle till att betona, att de övriga svenska organisationerna borde före varje möte till Nordiska Museet anmäla vad som kan anses önskligt att få framfört i detta sammanhang.

Den dominerande händelsen i svenskt kulturliv under 1923 var oneligen Göteborgs jubileumsutställning. Kulturhistorien har för visso aldrig intagit en så framträdande plats på en stor utställning som här. Det är med tacksamhet och glädje, som vi svenskar erinra oss dessa klang- och jubeldagar och ännu mera känna vi denna glädje därför, att utställningens grundliga och omfattande förarbeten blivt till varaktig nytta för den kulturhistoriska forskningen och därför att en stor mängd av de samlingar, som då gjordes, betytt en stark uppräckning för museiväsendet i landet. Bland de ur etnologisk synpunkt viktigare avdelningarna må här nämnas: fiskeriavdelningen, hantverkets historia, industriens historia, västsvensk allmogekultur, sjöfartens historia, handelns historia och västsvensk högre ståndskultur. Ett omfattande arkivaliskt material utställdes i de särskilda avdelningarnas studierum och på stadsplaneutställningen. Inom utställningens utlandssvenska avdelningar förekommo också flera etnografiskt givande grupper, nämligen en stuginteriör och en samling föremål från Åland, en vacker samling föremål från Österbotten och en liknande från svenska Estland. De båda sistnämnda, som förvärvats genom samarbete med Nordiska Museet, ha nu helt övertagits av detta museum, där de på ett utmärkt sätt komplettera museets östsvenska material. Österbottensamlingen möjliggjordes genom benägen medverkan från finländskt håll. Genom

utställningens försorg ha en hel rad publikationer av kulturhistoriskt innehåll utkommit. Här nämner jag endast „Bohusfisket“ av Karl Rencke, ett ur etnografisk synpunkt givande arbete.

Som en följd av Göteborgsutställningen kan räknas, att Ingeniörsvetenskapsakademien i Stockholm gjort allvar av den gamla planen, att i Stockholm åstadkomma ett tekniskt museum. Detta började sin verksamhet den 2. Januari 1924.

Som bekant tillsattes år 1920 av Kungl. Maj:t i Sverige en utredning om hur en systematisk utforskning av den svenska allmogekulturen skulle kunna organiseras. Detta skedde i anslutning till en på privat initiativ framförd riksdagsmotion. De sakkunniga, som för detta ändamål tillkallades, ha nu avgivit sitt yttrande, vilket föreligger i tryck i 2 volymer om sammanlagt 358 sidor. I del II lämnas en översiktlig redogörelse och historik över allmogeforskningen i Sverige och dess grannländer. Del I ägnas åt själva betänkandet med tillhörande förslag. Här lämnas en redogörelse för hittillsvarande organ av statlig eller privat karaktär för dessa ändamål och redogöres för forskningsgrenar, som höra hit, nämligen:

- I. Inventarier och bildande konst.
- II. Bebyggelse och byggnadsskick.
- III. Dräktskick.
- IV. Dans och musik.
- V. Muntliga traditioner.
- VI. Folkspråk.
- VII. Ortnamn.

Undersökningsarbetet föreslås nu uppdelat i tre grupper:

- A. Folkminnesundersökningen,
- B. Folkmålsundersökningen och
- C. Ortnamnsundersökningen.

Dessa tänkas skola arbeta självständigt var för sig och under var sin styrelse.

„Folkminnesundersökningen“ — ordet valt i anslutning till sydsvenskt språkbruk — förutsättes arbeta med begagnande av hittills varande forskningsorgan. Härvid tillerkännes lekmännens arbete en mycket stor betydelse och den sammanhållande organisationen har avpassats därefter. Endast de två hithörande institutioner, som hittills haft statlig karaktär, nämligen Uppsala landsmålsarkiv och Hyllén-Cavalliusstiftelsen vid Lunds universitet, skulle enligt detta förslag alltförfarande fungera som statsorgan. De övriga skulle efter vissa nedan angivna grunder erhålla statsunderstöd. Nordiska Museet jämföras med alla andra kulturhistoriska föreningar. I styrelsen skulle finnas representanter för 1) materiell kultur 2) muntliga traditioner och 3) folkmusik, — vilka ledamöter tänkas föreslagna av Uppsala landsmålsarkiv, Hyllén-Cavalliusstiftelsen i Lund och Nordiska Museet. Övriga ledamöter i rådet skulle representera särskilda forskningsorgan, nämligen 4) hemslöjdsföreningar 5) kulturhistoriska föreningar och museer utanför Stockholm 6) folkhögskolorna 7) folkbildningsorganisationer av olika slag. Alla ledamöter skulle utses av Kungl. Maj:t.

Vid styrelsens sida, men sorterande under denna, skulle finnas ett slags upplysnings- och förmedlingsbyrå, vars föreståndare samtidigt skulle vara rådets sekreterare. Han skulle upprätta ett statistiskt register över insamlingsarbetets fortgång och geografiska fördelning till ledning för anslagsutdelningen och undersökarna, kontrollera arbetet ute i bygderna, ut-sända smärre upplysningsskrifter, frågelistor o. d. Vid denna byrå skulle därför också finnas ett expeditionsbiträde och en specialist på folkmusik. Genom byrån skulle en direkt propagande igångsättas för väckande av intresse för detta arbete.

För institutionerna i Uppsala och Lund föreslås årliga grundanslag avsedda till därvarande arkivs utveckling och vård. Särskilt anslag föreslås också för hemslöjdsinventering. Härtill komma kostnaderna för byråns uppehållande och där anställda tjänstemäns löner.

I övrigt medges statsanslag endast för det rena insamlingsarbetet men ej för utarbetning, bearbetning och arkivvård. Där få de olika organen reda sig själva så gott de kunna. Anslagen för insamlingsarbetet tänkas utgå såsom s. k. rörliga anslag, vilka skulle utdelas efter den principen, att de föreningar, som anses arbeta systematiskt, kunna av staten erhålla lika mycket pr år, som de av egna medel eller på annat sätt avsätta för rent insamlingsarbete. Andra föreningar få hälften av vad de på detta sätt ställa till förfogande. Privatpersoner erhålla anslag genom någon av staten erkänd institution eller förening. Till registrering av redan nu samlat material i landets offentliga arkiv skulle anslås ett engångsanslag av 10,000 kronor och för motsvarande registrering av Uppsala landmålsarkivs samlingar likaledes en gång för alla 10,000 kronor.

A) För folkminnesrådet, dess byrå, tjänstemän, resor och arbete kräves pr år	33,500 kr.
B) För hemslöjdsinvent.....	1,500 kr.
för folkhögskolorna	3,000 -
för folkbildningsorganen	2,000 -
för folkmusikforskningen	2,000 -
	8,500 -
C) Fasta anslag till institutionerna i Uppsala och Lund (Uppsala landmålsarkivs grundanslag ingår i folkmålsundersökningens budget)	10,500 -
	52,500 kr.
D) Rörliga anslag, förslagsvis beräknade till pr år	61,350 -

Dessa variera dock och kunna ej fixeras. Endast omkring hälften av sistnämnda summa beräknas dock gå till de egentliga vetenskapliga organisationerna.

Härtill kommer engångsanslag för registrering o. d. Det framgår härav, att den organisatoriska apparaten slukar en icke oväsentlig del av statsanslagen och att de vetenskapligt verksamma organen i anslagshänseende tillerkänts en relativt blygsam roll. Detta har väckt stark opposition och

två av de sakkunniga, nämligen de som representerade statsinstitutionerna i Uppsala och Lund, ha reserverat sig och yrka på att de vetenskapliga organen erhålla ledningen av arbetet och att principerna för anslagens utdelande ändras samt att behöriga hänsyn även tagas till kostnaderna för utarbetning, bearbetning och arkivvård.

Docent, Dr. Hilding Celander aflagde Beretning om Västsvenska Folkminnesförenings Virksomhed.

Då det är första gången Västsvenska Folkminnesföreningen har den äran att inför ett nordiskt folklivsforskarmöte lämna en redogörelse för sin verksamhet, är det kanske lämpligt att först presentera föreningen. Den stiftades i Göteborg år 1919 med syfte att insamla folkminnen inom de Västsvenska landskapen. Föreningen intar sålunda en mellanställning mellan de centrala folkminnesarkiven och de bygdeföreningar, som verka i samma syfte: eller rättare den är på en gång bådadera.

Det material, som insamlats genom föreningens arbete, förvaras i ett folkminnesarkiv på Göteborgs Stadsbibliotek. Enligt de senaste uppgifter, som nu varit mig tillgängliga, från januari 1923, omfattade arkivet då omkr. 8,000 blad (förutom gåtor och ordspråk), och av dessa uppteckningar härrörde $\frac{2}{3}$ från Bohuslän och Halland. Under senaste arbetsåret (från och med sagda 1923) ha insamlats uppteckningar på inalles 1600 blad, vilket väl får anses som en ganska god årstillväxt.

Insamlingsarbetet i Bohuslän har möjliggjorts genom ett årsanslag från Hvitfeldtska stipendieinrättningen på 4,000 kr., som föreningen uppburit sedan år 1923 och som den kan hoppas få behålla i sammanlagt 7 år. Med medel från detta anslag ha varje år utsänts stipendiater för folkminnesuppteckningar i Bohuslän, framför allt föreningens nitiske sekreterare, fil. kand. David Arill. Och vidare ha mindre arvoden och belöningar utdelats till frivilliga medarbetare, bosatta ute i bygderna.

För att utbilda sådana medarbetare, så att de bli skickade att utföra sitt arbete på bästa möjliga sätt, har föreningen i påskas anordnat en utbildningskurs för folkminnesupptecknare (den 2:dra i ordningen), som besöktes av 40 deltagare.

Ett mycket värdefullt stöd i sitt insamlingsarbete har föreningen haft genom de pristävlingar, som anordnats av Handelstidningens Veckoblad m. fl. tidningar, i samarbete med föreningen och under sakkunnig handledning i form av frågelistor och smärre uppsatser. På detta sätt har en myckenhet värdefullt material inkommit och föreningen får ständigt nya förbindelser med intresserade personer ute i bygderna. Så småningom ha vi så fått en liten stamtrupp av medarbetare med mycket goda förutsättningar. — De försök, som gjorts att få in folkminnesuppteckningar från elever vid folkskoleseminarier och folkhögskolor ha däremot nästan genomgående misslyckats.

Sedan 3 år tillbaka har nedlagts mycket arbete på att registrera de i föreningens arkiv samlade folkminnesuppteckningarna, så att dessa skola vara lätt tillgängliga för forskare. Förutom accessionskatalogen har

uppgjorts ett systematiskt register (enligt kortsystem) över samtliga uppteckningar, ett geografiskt register (sockenvis) och slutligen ett medarbetarregister.

Ett urval av samlingarna har föreningen fått tillfälle att publicera i två volymer i serien Göteborgs Jubileumspublikationer: Västsvensk forntro och folksed (240 sidor) och Folksägen och folkdiktning i västra Sverige (215 sidor). Här har också medtagits en del material från andra källor, tryckta och otryckta; uppsatsen om de västgötska folksägerna (av dr J. Götling) meddelar bl. a. en översikt över det hithörande synnerligen rikhaltiga materialet i Uppsala landsmålsarkiv. Det i dessa publikationer framlagda materialet har i varje fall ådagalagt, att en rikedom av ålderdomligt och intressant folkminnesstoff ännu finnes att tillvarata i våra trakter. F. ö. säger det sig själv — bl. a. på grund av den knappa tid, som stått till buds att både framställningen och än mer den vetenskapliga bearbetningen av materialet måst bli högst ojämn; den senare har egentligen endast kunnat antydningssvis beröra ett fåtal enstaka punkter. — I dessa dagar utkommer också en liten mera populär publikation „Tro, sed och sägen“, innehållande några uppsatser till ledning för insamlingsarbetet rörande vissa frågor och ett litet urval av de till Handelstidningens Veckoblad insända uppteckningarna.

Västsvenska Folkminnesföreningen har under den sista tiden lyckats få till stånd ett livligare samarbete med andra västsvenska organisationer, som arbeta på hembygdsforskningens område. I augusti 1923 hölls bl. a. en västsvensk hembygdskonferens i Göteborg, som fick livlig anslutning. Likaså har ett regelbundet samarbete inletts med Dalslands och Hallands hembygdsförbund i och för folkminnesinsamlingen.

En stor svårighet, som föreningens verksamhet för närvarande lider av, är den, att ledningen av det omfattande insamlingsarbetet måste handhavas av personer, som härför endast kunna disponera knappt tillräckliga fristunder, stulna från deras dagliga arbete på andra verksamhetsfält. Det önskemål, som nu ter sig angelägnast för oss, är därför anställandet av en fast avlönad sekreterare, som kan ägna sig mera odelat åt ledningen av insamlingsarbetet och vården av arkivet. Endast så torde det vara möjligt att mera effektivt utnyttja den korta tid, som ännu kan stå till buds för insamlande av den gamla allmogetraditionens sista rester i våra västsvenska bygder.

Fil. lic. Ake Campbell gav dernæst nogle Oplysninger om Hyltén-Cavalliusstiftelsen i Lunds Virksomhed.

Insamlingen genom Hyltén-Cavalliusstiftelsen i Lund har under 1923—1924 fortgått efter samma principer som förut. Såväl folkminnen i egentlig bemärkelse som beskrivningar, planritningar och fotografier belysande byggnadstraditionen ha samlats. Fyra samlingar från Skåne och Blekinge hava inköpts jämte två samlingar från Östergötland.

I detta sammanhang torde även böra nämnas det arbete med hembygdskurser, som Hyltén-Cavalliusstiftelsens sekreterare, docenten C. W.

v. Sydow och hans medhjälpara utfört under 1923—1924. Så ha hembygdskurser, vardera på tio dagar, hållits: en i Bräkne Hoby (Blekinge), en i Ö. Grevie (Skåne), en i Kristianopel (Blekinge), samt en i Umeå (Västerbotten). En del av dessa kurser hava understöts av stiftelsen, en del av landstingsmedel och hembygdsföreningar. Kurserna ha icke blott tjänat upplysningsverksamheten utan även direkt förbundits med insamlingsarbete vilket resulterat i samlingar till Lunds universitets folkminnessamling samt Västerbottens läns hembygdsförbunds arkiv.

Prof. U. T. Sirelius redegjorde för det finske Nationalmuseums Indsamlingsvirksomhed.

Nationalmuseets etnografiska avdelning har påbörjat en undersökning, som avser att med hjälp av kartogram belysa särskilda kulturföreteelser av etnografisk art.

Uppslaget till denna undersökning har givits av Geografiska sällskapet som i april 1923 vände sig till Arkeologiska Kommissionen med meddelandet att i den nya upplagan av „Atlas över Finland“, avsedd att utkomma 1925, plats kunde beredas för 5 kartogram över utbredningen av förslagsvis olika byggnadstyper och gårdsanläggningar, samfärdsmedel, åkerbruksredskap, olika sidor av hemslojd och mallagning, etc. Samtidigt anhöll Geografiska sällskapet om Arkeologiska Kommissionens medverkan i och för uppgörande av kartogrammen. Kommissionen hänsköt frågan till Nationalmuseets etnografiska avdelning.

Emedan museets egna samlingar icke voro tillräckligt rikhaltiga och mångsidiga för en så ingående undersökning, ansåg museet sig bäst främja saken genom att vända sig till lärare och läroanstalter i olika delar av landet med anhållan om deras hjälp för materialinsamlingen. Ett frågeblad uppgjordes, vari insamlingens syfte klarlades, råd gavs åt samlare och ett schema för undersökningen framställdes. Jämte skriftliga svar anhöll man om insändande av fotografier och teckningar och, i fråga om textilier, av vävprov.

Etnografiska avdelningen vände sig genom skolstyrelsen till alla folkskole- och seminarielärare, dessutom direkt till alla folkhögskolor. Avsikten var, att svaren skulle författas under julferien 1923, men erfarenheten har visat, att frågornas besvarande i synnerligen många fall dragit avsevärt längre ut på tiden.

Från seminarierna, där frågorna behandlats i form av uppsatsskrivning på de högsta klasserna, anlände svaren i god tid, men svaren från folkskollärarna ha hittills anlänt i blott ringa antal. Emellertid ha erhållits c. 700 mer eller mindre noggranna redogörelser. Med dessa har insänts ett avsevärt antal teckningar, fotografier och textilprov, och på grundval av det insamlade materialet ha kartogrammens utarbetande påbörjats. Ehuru materialet är ojämt, ger det likväl många värdefulla upplysningar och det ernådda resultatet uppmanar till förnyad användning av samma förfaringssätt, till fromma för den etnografiska forskningen.

Det må även omnämnas, att i landet 1923 grundats en museimannaförening, som haft två allmänna möten. På dessa möten ha bl. a. metoderna för samlingsarbetet diskuterats.

Dr. Uno Holmberg aflagde Beretning om de finske folkloristiske Samlingers Vækst.

Sedan senaste etnologkongress ha de finska folkloristiska samlingarna ökat med c. 8500 nr. sagor, fornsånger, trollrunor, skrock, vidskepliga bruk, lekar samt skildringar av folkseder, melodier m. m. Dessa nya förvärv har gjorts av Finska Litteratursällskapet och Kalevalasällskapet. Samlingsarbete har utförts utom bland allmoge i Finland och Estland även bland politiska flyktingar från Ingermanland samt guvernementen Olonets och Arkangelsk. Finsk-ugriska Sällskapet har desutom fått emottaga anteckningar gjorda av sällskapets stipendiat bland tjeremisserna vid Volga.

Insamlingsarbetet för ett finskt dialektlexikon har likaså fortsatt. Materialet uppgår för närvarande till 1,100,000 dialektord jämte fraseologi. För detta ändamål har Riksdagen senaste år beviljat ett understöd av 200,000 Fmk. — tidigare har samlingsarbetet bekostats helt och hållat av Finska Litteratursällskapet.

Utgivandet i tryck av „Finska folkets fornsånger“ (Suomen kansan vanhat runot) har fortgått planmässigt. Tills dato ha 8 delar (c. 6000 sidor) utkommit och två nya delar föreligga i det närmaste tryckfärdiga. Arbetet kommer allt som allt att innefatta 25 band, om c. 800 sidor, innehållande allt, som sjungits på Kalevalametrik. Arbetet bekostas av Finska Litteratursällskapet, dock har även Riksdagen senaste år beviljat 100,000 Fmk. för bestridande av tryckningskostnaderna.

Dessutom utkom år 1922 ett litet urval, 363 nr., finska gåtor. Förberedande arbete för befordran till tryckning har under senaste åren också gjorts beträffande samlingar, vilka innefatta finsk forntro, skrock och vidskepliga bruk.

Vetenskapliga uppsatser över finsk folklöre ha publicerats, som förut, i FFCommunications, i Kalevalasällskapets årsböcker, i „Suomi“, vars senaste utkomna del tillägnades prof. Kaarle Krohn, samt i Finsk-ugriska sällskapets publikationer.

Mag. K. Rob. V. Wikman aflagde Beretning om den svenske Folkelivsforskning i Finland 1922—24.

De två organisationer, vilka i Finland speciellt bedriva etnologisk och folkloristisk forskningsverksamhet på svenskt område, äro som bekant Svenska litteratursällskapet och Brage. Båda ha fortsatt sitt arbete i former, vilka i stort sett äro kända för deltagarna i dessa möten.

Svenska litteratursällskapets verksamhet på vårt forskningsområde är nära förbunden med utgivandet av sällskapets stora verk „Finlands svenska folkdiktning“. Sedan numera detta verk erhållit ett årligt statsunderstöd av 50,000 Fmk, har såväl insamlings- som publiceringsverksamheten

skjutit fart. Den tidigare bebadade delen „Ordstäv“ har numera utkommit och omfattar 5215 typnummer ordstäv i ordets egentliga betydelse, medan variantantalet uppgår till flere gånger detta belopp. Likaså har av delen „Sågner“ utkommit avdelningen 2, som omfattar det historiska sägenmaterialet (1786 typnummer med över 2500 varianter). Under förberedelse befinner sig f. n. en fortsättning på VII^{de} delen av verket behandlande „Växtlighetsmagi“. Därför hoppas vi inom en nära framtid kunna utge vårt text- och musikmaterial av visor, att begynna med den äldre folkvisan, varmed Dr Otto Andersson f. n. är sysselsatt. Insamlingsarbetet har under de senare åren gått ut på att komplettera sistnämnda material. Svårigheterna att uppspara resterna av det äldre vis- och melodimaterialet ha naturligtvis ansenligt ökat, sedan våra samlingar påbegynts, men icke desto mindre har det visat sig, att därtill ägnade arbetare i fältet lyckats i dessa yttersta tider få fram både vackra och värderika saker.

Arbetet med avbildning och beskrivning av den materiella allmogekulturen har på nytt upptagits, varför vi hoppas, att under loppet av två, tre år kunna prestera en översikt av hus- och botyper i Svenskfinland. I år ha vi tvenne undersöknings-expeditioner ute för detta ändemål, båda i norra delen av det svenska Österbotten. Samtidigt ha vi fortsatt en annan verksamhet på den materiella kulturens fält, nämligen undersökningen av allmogens kost. Vid dessa undersökningar ha vi haft ett gott stöd i samarbetet med Åbo akademi och med föreningen Brage.

Vad föreningen Brage beträffar, har, delvis under samarbete med Litteratursällskapet och andra organisationer, folkdräktsforskningarna fortsatt under ledning av mag. Y. Heikel, sommaren 1922 i Nyland, Åboland och Österbotten, 1923 i Österbotten och 1924 i Åboland och Österbotten. Tack vare dessa undersökningar ha en del tidigare okända sockendrakter kunnat rekonstrueras. För dessa ändamål har 1922 en ny institution tillkommit i de s. k. dräktmötena (1922 och 1923), varvid ett flertal kulturföreningar samverkat. Dessutom har inom föreningen Brage en särskild sektion för bygdedräkterna organiserats. Äldre drakter och dräktdelar ha även inköpts.

Även ifråga om insamlande av spelmansbiografier och spelmansminnen har föreningen byggt vidare på en tidigare lagd grund. Det samma gäller publikationsverksamheten, varvid särskilt kan antecknas startandet av en populär bokserie „Folkliv och saga“, varav ett första band — bestående av ett sagoutval efter Hackmans och Allardis sagoverk — sett dagen och ett annat, behandlande fisket i Vasa skärgård, är under förberedande.

Konservator Gisle Midttun aflagde Beretning om Arbejdet med „Norske Bygder“.

Korleis arbeidet med „Norske Bygder“ er planlagt og sett i gang vart lagt fram på folkelivsforskarmøtet i Stockholm i 1920, og referatet stend i „Fataburen“ for 1920 s. 61 f. Sidan då hev arbeidet gjenge fram etter planen.

I Vest-Agder er alt arbeid undangjort. Me vart ferduge der våren 1921. Då var dei viktugaste gamle tun og bygnader mælte upp og fotografert. Uppmølingsarbeidet er gjort av amanuensane Arno Berg og Halvor Vreim, begge ved Norsk Folkemuseum. Ved innsamlingi av folketradisjonen hadde eg hjelp av kand. mag. Agerholt og stud. filol. Fuglestad, og Norsk Folkeminnelag og „Norske Bygder“ isaman kosta eit par ferder på no avlidne læraren Peter Lunde som samla inn folketru o. a. Det han hev samla er alt kome ut (Norsk Folkeminnelag VI, Kynnehuset). Boki Norske Bygder II, Vest-Agder, er under prenting og kjem til våren.

I 1922 og 23 arbeidde me på Romerike, og det meste er undangjort. Dette gjeld serleg innsamlingi av dei materielle kulturminni. Innsamlingi av folketradisjonen, som i dette høve dr. Nils Lid steller med, skal fyrst byrja no; men av di det etter planen er tvo år til boki um Romerike skal koma ut, hev ein tidi for seg.

I sumar hev me byrja i Glåmdalen (Øysterdal), og det er tanken å halda fram der til sumaren og næste sumar med, um det vert naudsynleg. Til arbeidet i Glåmdalen hev me umfram vanleg statsstudnad fenge hjelp frå Væringsaasens fond i Elverum. Iår fekk me 2000 kr., og det fær me visseleg til næste år med, um ikkje endå eit år til.

Samstundes med arbeidet ute i bygdene gjeng etterrøkjingane i arkivi. I Vest-Agder stod docenten Gustav Indrebø for dette arbeidet og på Romerike professor dr. Edv. Bull. Like eins er det han som hev med Glåmdalen å gjera.

Professor Knut Liestøl aflagde Beretning om den norske Folkemindeindsamling.

Sidan det för på desse möti ikkje er kome nokor serskild melding um det norske folkeminnearbeidet, skal eg berre gjeva eit stutt utsyn yver status i dag.

Arbeidet fell i 3 greiner: innsamling, katalogisering, gransking.

a) Innsamlingi vert gjord av ei rekkje stipendiatar, som arbeider på ymse kantar av landet. Desse stipendiatane fær for det meste sine stipend av Norsk Folkeminnesamling, men nokre direkte av staten. Det er i det seinare lagt vekt på å få samlingar frå stader der det fyrr ikkje er samla, soleis at ein på den måten kunde få heile landet gjennomgranska. Til hjelp for samlarane er det utgjeve 2 spyrjelistor (forutan nokre spyrjelistor berre um einskilde emne).

b) Ordningi og katalogiseringi av materialet går for seg i Norsk Folkeminnesamling. Der er utarbeidt ein fullstendig topografisk katalog og systematiske katalogar yver eventyr og folkevisor. Ein systematisk katalog yver skikk og tru er under arbeid.

c) Til ei vitskapleg gjennomgransking av materialet har det ikkje för vore gjeve nokor serskild bevilgning. Men i år har Instituttet for Sam-

menlignende Kulturforskning teke seg av ei grein av dette arbeidet, med di det har gjeve 5000 kr. året for det fyrste til ei systematisk og komparativ gjennomgransking av norsk folketru.

Arkivar Hans Ellekilde aflagde Beretning om Dansk Folkemindesamlings Virksomhed.

Dansk Folkemindesamling har i de forløbne 2 Aar siden Mødet i Helsingfors 1922 fortsat i det gamle Spor, Indsamling af Originaloptegnelser af Folkeminder ved Hjælp af stedkendte og personkendte Medarbejdere rundt om i Landet (sammenlign Beretningen i Brages Årsskrift XII—XIV S. 146—47). Den topografiske Ordning af trykt og utrykt Folkemindestof er ligeledes blevet fortsat, og er særlig bleven udvidet til at omfatte tysk Stof vedrørende Sønderjylland.

Feilbergs Samling af Bøger og Manuskripter er bleven ordnet og opstillet i Dansk Folkemindesamling. Der er bleven optaget en Fortegnelse over Stikordene (Hovedstikord og sekundære Stikord) i Feilbergs 60448 Henvisningssedler. En tysk Oversættelse ved Frk. Dr. Rosa Schömer, Wien, er under Udarbejdelse. Det er Meningen at udgive Stikordsfortegnelsen, ordnet efter tyske Stikord, i Folklore Fellows Communications.

Evald Tang Kristensen har ved Gavebrev af 17. Januar 1924 overdraget DFS. hele sin Haandskriftsamling, hele sin Samling af Flyveblade og Folkebøger og hele sin Billedsamling, for saa vidt den er af folkloristisk eller af kulturhistorisk Interesse. E. Tang Kristensen forbeholder sig i sin Levetid Brugsretten til disse Samlinger. Ved dette Gavebrev er DFS. først og fremmest kommet i Besiddelse af E. Tang Kristensens for den danske Folkemindeforskning saa uvurderlige Originaloptegnelser, og har tillige faaet sine Samlinger af Flyveblade og Folkebøger og Billeder forøget paa den værdifuldeste Maade. DFS. er ligeledes blevet Ejer af de værdifulde Afskriftssamlinger, særlig af Viser, Æventyr, Folkesagn og Ordsprog, som hidtil har været deponeret i DFS. DFS. er nu i Besiddelse af S. Grundtvigs, Feilbergs, A. Olriks, F. L. Grundtvigs, Jens Kamps og Hjalmar Thurens Samlinger, men Thieles Samlinger (Folkesagn og Folketro) mangler desværre endnu i DFS.

Paa E. T. Kristensens 80-Aarsdag den 24. Januar 1923 overrakte Foreningen Danmarks Folkeminder ham en Æresbog bestaaende af Originaloptegnelser fra 223 Medlemmer af Foreningen og DFS. Medarbejdere. Et Udvalg af denne Æresbog er bleven udgivet i Foreningens Skrifter i 1923 som Vidnesbyrd om, hvad der endnu i Nutiden kan samles af forskellige Arter af danske Folkeminder. Tillige har Foreningen i 1923 udgivet Jørgen Olriks Oversættelse af Erik Pontoppidans Everriculum fermenti veteris 1736 under Titlen Fejekost til at udføje den gamle Surdej. I Indledningen har J. Olrik givet et Uddrag af ældre eller samtidige latinske Disputatser om den danske Almues Overtro. I 1924 har Foreningen udgivet Grüner-Nielsen: Læsøfolk i gamle Dage. I denne Bog

er der foretaget en Sammenstilling af Arkivstof og Folkemindestof, saaledes at Bogen ikke som Foreningens tidligere Skrifter af denne Art er ren Folkelivsskildring.

I August 1923 blev det første danske Hjemstavnskursus holdt i Rønde ved Kalø og i August 1924 det andet Hjemstavnskursus i Kerteminde. Paa disse Hjemstavnskursus bliver Egnens Naturhistorie (Geologi, Plante- og Dyreverden) og Egnens Historie i videste Forstand gennemgaaet for Deltagerne, og Egnens Natur- og Kulturmindestmærker bliver forevist under kyndig Vejledning. Ogsaa Folkeminderne har deres Plads paa Programmet. Jeg har paa Udflugterne fortalt de Sagn, som knytter sig til paagældende Sted, og gjort mine Bemærkninger dertil.

Museumsinspektør Jørgen Olrik aflagde Beretning om Dansk Folkemuseums Virksomhed.

Inspektør Olrik udtalte paa Dansk Folkemuseums Vegne, at da Mødets Deltagere den foregaaende Dag havde haft Lejlighed til at gøre sig bekendte med Frilandsmuseet, dets nyere Erhvervelser og Udvidelsesplaner, og efter Mødet vilde faa Lejlighed til at bese Folkemuseet selv, vilde han m. H. t. Museets Virksomhed i de to Aar siden Helsingforsmødet fatte sig i den yderste Korthed. Museets Undersøgelser af Bygnings- og af Dragtskikke rundt i Landet var blevet fortsatte efter samme Principper som i de foregaaende Aar. Arkitekt Zangenbergs Bygningsundersøgelser omfattede 1923 dels Als og Thy, dels Bjerge Herred (Vejle Amt) med Øerne Endelave, Alrø og Hjarnø, de sidste Steder med god Hjælp af Museumsbestyrer Søren Knudsen i Glud; desuden en mindre Undersøgelse i Haderslevegn og paa særlig Foranledning en Undersøgelse af en typisk jydsk Hedegaard ved Vemb (Ringkøbing Amt). I 1924 gjaldt Rejsen dels Thy, dels og overvejende de fynske Sulebygninger; i Undersøgelsen af disse deltog ogsaa Underinspektør Kai Uldall, der ligeledes fra Rejser i Jylland hjembragte en Del Fotografier og Optegnelser vedrørende Bøndergaarde. Underinspektør Frk. E. Mygdals Undersøgelse af Folkedragter og folkelige Tekstiler omfattede i 1923 Vest- og Sydsjælland samt Sydfyn og de sydfynske Øer; i 1924 fortsattes de fynske Undersøgelser. — Til at fremskaffe en højst paakrævet Forbedring af Museets elendige Pladsforhold var der endnu ikke taget noget afgørende Skridt fra Myndighedernes Side.

Efter Aflæggelsen af disse Beretninger besøgte Dansk Folkemuseum under Vejledning af Jørgen Olrik, Frk. Elna Mygdal, samt Kai Uldall.

Kl. 7 samledes Deltagerne med Damer til en afsluttende Middag i Wivels Selskabslokaler, og Aftenen sluttede med Besøg i Tivoli. Fra Festen afsendtes Telegrammer til Prof. J. A. Lundell og K. B. Wiklund.

Udenfor Programmet var for Dagene 14. og 15. August arrangeret Studiebesøg under Vejledning i Nationalmuseet, De danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg, Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg samt i Dansk Folkemindesamling og i Stednavneudvalget. Aftenen d. 14. Aug. var de udenlandske Deltagere indbudte til Sammenkomster hos Komiteens Medlemmer samt hos Læge J. W. S. Johnsson, og Aftenen d. 15. Aug. til Opvisning af færøsk Dans i den færøske Forening.

Gunnar Knudsen.

FRA SPROG OG LITTERATUR

ENDNU ENGANG GLAVENDRUP-STENEN

I Festskrift til Eugen Mogks 70-års fødselsdag, 19. juli 1924¹ har Magnus Olsen søgt at forsvare sammenstillingen **saulna-kupa** med nye grunde. Da jeg et par gange² har opponeret herimod og stadig føler mig lidet overbevist om rigtigheden, skal jeg tage spørgsmålet op til ny drøftelse.

Både Magnus Olsen og Verner Dahlerup³ finder det mærkeligt, at hustruen skulde have medtaget et sådant tilnavn som *sálwi* ('den gustne') på en æressten for sin mand. Ja, os kan det forekomme mærkeligt nok, men vi ser gang på gang, at de gamle nordboer med en mærkværdig fordomsfrihed har godkendt den slags øgenavne (og værre endda). Gunnlaug ormsstunge praler selv med sit (arvede) øgenavn i en vise; mange tilnavne af lidet rosende art går i senere slægtled over til at være det egentlige navn, som *úrðkiu*, *úþwaginn*, *haklangr*, *dwærggr*, *hals*, *múli*, *skardi*, for blot at nævne nogle, der findes som egentlige navne på runestene. Ligeledes kan det nævnes, at personer mangfoldige gange nævnes med øgenavn i dokumenter, de selv har været med til at udstede (se Kahles lister i Arkiv XXVI). Endelig kan vi fra danske runestene nævne tilfælde som *Fastulfr mik(i)* (W-J. 33; Øster Alling), *gyrþ: laga:* (W-J. 41, Sjælle), *Asbiorn nef* (W-J. 84, Tågerup), *Tumi spár* (W-J. 100, Baldringe), *kuna hantak* (W-J. 104—105, Hunnestad), og af disse kommer ialfald de to sidste i tid nær til Glavendrup-stenen.

At *sálwi* har været et godkendt tilnavn, kan vi jo for øvrigt vide deraf, at det ofte (især i Vestnorge) forekommer som egentligt navn, så noget urimeligt i at sætte det på stenen kan jeg ikke se, forudsat at det har været almindeligt brugt (eller været et arvet tilnavn, hvad det jo godt kan være).

Dernæst lægger Magnus Olsen, ligesom Dahlerup, megen vægt på parallellen med **nuka kupi** (W-J. 76—77, Helnæs-Flemløse). Den af Magnus Olsen og Otto von Friesen givne fortolkning af dette udtryk anser jeg for evident rigtig; det er ikke blot Helnæs (hælghe næs), men flere andre næs, som stikker ud fra Fyn på den egn, hvor „næssingernes gode“ har hjemme.

¹ s. 468 flg. ² Tidsskr. f. filologi 4. række I, s. 16 og Aarbog for Odense og Assens Amter 1920, s. 431 ff. ³ Studier tillegn. Es. Tegnér. 1918, s. 510 ff.

Blot vilde jeg snarere antage aflyden *ō*, som er vel bevidnet i denne rod, fremfor *u*, som Magnus Olsen (von Friesens opfattelse husker jeg ikke), og altså læse *nōka* (sml. *dair: dōll*) *godī*. Altså er jeg her aldeles enig med Magnus Olsen om realiteten.

Men parallellen lægger jeg ikke så stor vægt på, og mindst, så længe det kun drejer sig om to enkelttilfælde. Hvis vi traf *Sveinn Dana konungr* ved siden af *Magnús góða, konung Nóregs ok Danmerkr*, vilde dog ingen her tale om en parallel og kræve, at vi så også skulde forstå *góða* som er folkenavn. Men det er jo, hvad Dahlerup og Magnus Olsen gör her. Magnus Olsen har dog set, at der kan gøres en indvending. I note 1 s. 470 siger han: *ula* kunde nok være gen. af et stedsnavn *Vé* pl.; men en sådan opfatning ligger unægtelig ganske fjernt og har intet reelt at støtte sig til.

Jo, det har det netop, og jeg beklager, at jeg ikke for længst har set dette; men det er først under overvejelser over fynske stednavne og under indtrykket af, hvorledes grundlaget for Wimmers tolkning af ordet *wī* smulrer bort, at dette er blevet mig klart.

Wadsteins undersøgelser¹ har godtgjort, at Vedelspang-stenene ikke giver nogen grund til at antage, at *wī* kan betegne en hvilken som helst indviet plads, og fundet af Gørlev-runestenen må føre til en revision af tolkningen af Vordingborg-stenen (W-J. 83), hvor *þiaupni* vist må opfattes som et kvindenavn. Derimod er vi på Fyn navnet på tre (fire) bestemte byer, Viby ved Gamborg fjord, Odense og (Store og Lille) Viby ved Kærteminde, som alle ligger ved gods, der var krongods på Valdemar Sejrs tid, og det er vel rimeligst at opfatte dette krongods som konfiskeret tempelgods. Der har altså sandsynligvis i hedenskabets sidste tid ligget tre godsrige vier i Nordfyn (og ingen andre vier er der vidnesbyrd om på Fyn), og hvem kan have været gode for disse vier andre end en mand af den højeste rang, en *hæidwærdr þegn*, en mand af en anseelse, som en biskop, jarl eller yngre kongesøn nød den i senere tider. Netop det reale, som Magnus Olsen savner, er altså til stede; at Alles indflydelse har strakt sig over et område, der svarer til Nordfyn, har vi jo en antydning af ved Rønninge-stenen (W-J. 82) fra egnen hen imod Kærteminde, som er rejst af en af Alles hirdmænd, den samme som ristede runerne på Glavendrup-stenen „efter sin drotten“.

Jeg tror derfor endnu, at jeg tør fastholde tolkningen: „Regnild satte denne sten efter Alle den gustne, gode over vierne („biskop i Nordfyn“), en af rigets stormænd“. At hans gejstlige stilling nævnes først, er vel rimeligt nok.

Endnu blot én bemærkning. Man kunde spørge, hvorfor en mindsten over en sådan mand er rejst så fjernt fra vierne, og især, hvorfor den ikke står ved hovedviet, Odense. Dette har dog sin gode grund. Alle tre vier ligger i forholdsvis nyopdyrket land eller lige i udkanten af det fra gammel tid dyrkede. En storkhøvding har derimod naturligt haft sine godser liggende i gammel kulturegn, da de har været nedarvede gennem

¹ Arkiv f. nord. filol. XL, s. 256 ff.

mange slægtled. Nordfyns gamle dyrkede egn er Lunde og Skam herreder, og ved navnebyen til det sidste, Skamby, måske netop på Skam herreds tingsted, er høvdingens minde rejst. Men derfor kan han lige så vel have været vi-gode i Odense, som Sigurd jarl (der „*helt upp blótveizlum öllum þar í þróndalögum*“, Hkr. F. J. I, 186) kunde forestå ofringerne på Mæren. Afstanden fra Skamby til de fjærneste af vierne var ialfald ikke halvt så stor som fra Lade til Mæren.

Marius Kristensen.

NOK ET HARPESTRÆNG-HAANDSKRIFT

Foruten de Harpestrængske haandskrifter der beskrives av Hauberg¹ og av Marius Kristensen² er endnu et av betydning — om end sekundær betydning — kommet frem. Dette er et papirhaandskrift fra 18. aarhundrede som findes i Trinity College Library, Dublin, som nummer L-2-27. Dette beskrives kortelig av Abbott som nr. 1012 i hans katalog over Trinity Colleges Haandskriftsamling³: 1012, 4to chart. s. XVIII. L-2-27. Icelandic. An alphabetical list of minerals, plants, etc. with their medical properties; also medical and culinary receipts. At the beginning are some charms (partly in Latin). Copied from a vellum MS. which was imperfect. Til denne beskrivelse tilføier Skulerud⁴ citater fra trylleformularene.

Hvad man endnu ikke er blit opmærksom paa er at dette haandskrift er en nøiagtig avskrift (efter den tids begreper), av det meget vigtige MS. Royal Irish Academy 23 D 43, omtalt av Marius Kristensen⁵, Hægstad⁶, og av Skulerud⁷.

Da haandskriftet altsaa er en avskrift av den gamle skinbok var den av liten betydning hvis den ikke kunde gi bistand i studiet av det ældre haandskrift. Men netop saa er tilfælde. Afskriften er nemlig utført paa en tid da 23 D 43 var bedre bevaret end nu. Som membranen nu er, slutter den med et ufuldstændig læg, av hvilket blot de to første blade er bevaret (normalantallet er 8 blade). Paa sidste side av sidste blad har vi begyndelsen av en stenbok som stemmer noksaa nøiagtig med den danske i Ny kgl. Samling nr. 66 8vo (= K)⁸. Denne inbefatter inledningen: „Evax kongr þess landz er India heitir“, og to kapitler: Amatista og Adamas (det sidste ufuldstændig). Her fortsætter Trinity, fuldender det avbrutte kapitel, og gir envidre 22 kapitler av stenboken. Haandskriftet slutter i kapitlet Crisolectus (som her altsaa er kap. 24; tilsvarende som

¹ Paul Hauberg: *Lidt om Henrik Harpestrængs Lægebog*. „Danske Studier“ bd. 16, p. 111. ² Marius Kristensen: *Harpestræng*. Kjøbenhavn 1908—1921 p. XXIII og LXVIII. ³ P. K. Abbott: *Catalogue of the Manuscripts in the Library of Trinity College*. Dublin 1900. ⁴ Olai Skulerud: *Catalogue of Norse Manuscripts in Edinburgh, Dublin, and Manchester*. (Utgitt for den Norske Hist. Kildeskriftkommission) Kristiania 1919. p. 48 nr. 149.

⁵ *Harpestræng* p. XXVI hvor hds. feilagtig kaldes nr. 23 D 3 istedenfor 23 D 43. ⁶ *Kristiania Videnskapselskaps Forhandlinger* 1913 nr. 8 p. 3—4. ⁷ *Catalogue of Norse MSS.* p. 47 nr. 147. ⁸ Kristensen: *Harpestræng* p. LX.

i K til kap. 10). Avskriveren, som ellers har noteret unöiagtigheter, f. eks. feilindbinding, har her ingen forklaring git. Rimeligvis sluttet skindboken her paa denne tid. Hvad vi her har bevaret av stenboken viser rigtigheden av Kristensens henføring av Dublin haandskriftet til K, men det viser ogsaa at dette ikke umiddelbart kan stamme fra K. Denne del av L-2-27 (Trinity) som er mer end 23 D 43 vil bli trykt som tillæg til en utgave av skindboken som nu er under forberedelse i Kristiania.

Endvidere er Trinity haandskriftet av betydning da det kaster litt lys over D's forhistorie om hvilken intet hittil er kjendt. Der er nemlig intet i arkiverne i Royal Irish Academy om hvornaar hdskr. kom i bibliotekets besiddelse¹.

Trinity L-2-27 anskaffedes, ifölge bibliothekets protokoller, i aaret 1800, sammen med en række andre islandske haandskrifter, ved kjøp fra the Rev. James Johnstone, der under sit ophold i Kjöbenhavn som præst og sekretær for den britiske legation dersteds hadde samlet skrifter av betydning for studiet av forbindelserne mellem de britiske øer og Skandinavia i middelalderen². Den samme Mr. Johnstone utgav selv en bok paa dette felt *Antiquitates Celto Scandicae*.

Haandskriftet, i kvart format, er paa 236 sider av hvilke kun de med like tal (2, 4, 6 o. s. v.) er beskrevne. Paa side 220 slutter lægeboken, og resten er, paa et par sider nær, ubeskreven. Avskriften skyldes to hænder. Den første en klar og tydelig haand, der følger nøie originalen selv i dens feil, gaar til mitt i artiklen *Salt* paa side 142. Her fortsætter anden haand, litt flottere men mindre tydelig og nøiagtig end første. For-nemmelig sees dette av forandret stavemaade f. eks. bruk av ø for membranens ö, opløsning av ʔ til og, o. s. v.

Nederst paa side 140 staar i første haand: E : 16. Jun. 1758, som vel maa være aarstallet, kanske dagen, da første avskriver sluttet sit arbeide, da paa næste side begynder anden haand. Og endvidere er det da noksaa sikkert at membranen paa denne har ligget i Kjöbenhavn (?). I Kjöbenhavn samlet nemlig Mr. Johnstone sine haandskrifter. Og endvidere tyder mange danske sprogformer i Trinity paa at avskriften er utført av en dansk, eller paa dansk sprogkomraade.

Paa insiden av bindet staar et navn Torfunci³ der rimeligvis er en tidligere eiermands⁴.

Henning Larsen.

¹ Ifölge oplysning fra keltologen Mr. Edw. Gwynn som fandt hdskr. da han var ifærd med at forberede en katalog over irske hdskr. i Royal Irish Academy. Jfr. ogsaa Skulerud: *Catalogue* p. 47. ² Abbott: *Catalogue* p. 169. ³ Første navn kunde jeg ikke læse. ⁴ Jeg skylder Professor Carl Marstrand en særlig tak for hans velvillige laan av sin avskrift av Royal Irish Academy 23 D 43 som jeg har benyttet til jevnførelse med Trinity L-2-27.

FORDI — DERFOR.

Jyske Lov l. 13 lyder i Flensborghåndskriftet således:

Qwænæs bondæ sun i fælægh. oc førær sin kwnæ in til sin fathær. oc mothær. oc worthær hans kwnæ goz æi lagh i fælægh. oc dør han sithæn. hwat han hafihæ børn æt æi. tha takær hwn ækki meræ æn hwn førthæ til fælægh. for thy at hænnæ bondæ haf ækki lot mæthæn hans fathær oc mothær lifthæ. oc hanum war ækki særlik i hand sald. æn hævær han børn etc.

Op således lyder teksten (som oftest dog: *æi lot*) i alle andre håndskrifter, undtagen i NkS. 295 8°, det håndskrift, der lægges til grund ved den ny udgave af loven. NkS. 295 8°, har her:

tha takær hun ækki meræ æn hun førthæ til fælægh. for thy at hænnæ bondæ hafihæ lot mæthæn hans fathær oc mothær lifthæ. of han war ækki særlich sald i hand. æn hauær han børnæ etc.

Forskellen mellem de to tekster er altså — bogstavelig — den, at NkS. 295 har *for thy at* overfor Fl.'s *for thy at* - - - *ækki* (i andre hss.: *æi*), samt *of* overfor Fl.'s *oc*. —

For hundrede år siden gjorde I. E. Larsen opmærksom på¹, at bestemmelsen her i Fl. l. 13 (eller rettere den dermed enslydende tekst i AM 286 fol., der var det hs., Kofod Ancher havde benyttet) om, at børn i fællig med forældrene ikke ejede nogen lod i eller havde nogen ret til at kræve arv ud af boet, sålænge fader og moder levede, strider 1) mod andre steder i Jyske Lov (l. 24, ll. 100 m. fl. st.) og 2) mod ældre retsforhold, som vi kender dem fra Skånske Lov og de sjællandske love. Han kendte imidlertid — som senere retshistorikere — ikke NkS 295, og i dette hs. er ordlyden jo rigtignok en anden — nemlig den stik modsatte. Hvis man da kan kalde det en bestemmelse eller begrundelse, der der er fremsat. Det er det, vi skal se lidt nærmere på.

Allerførst vil de fleste vel indvende, at her kun er tale om en overspringelse nemlig af ordet *æi* (eller *ækki*), men nu er overspringelser på det tidspunkt (c. 1325) ret sjældne, og kan sagen forklares på anden og tilfredsstillende måde, vil tilfældet her kun yderligere styrke vort almindelige indtryk af den omhyggelighed, hvormed den tids afskriverarbejde — i sammenligning med senere tiders — er foregået. Jeg mener nu, at ordlyden her i NkS 295 netop tillader en fortolkning, som på en gang viser os i juridisk henseende det ældre retsforhold og i sproglig henseende en interessant „sætningsfigur“, der tjener til at belyse ordet *fordi*'s brug.

Er der mening i NkS. 295's tekst? — I almindelighed antages vistnok, at *fordi* fra forbindelser som *fordi om*, *fordi skønt* kan have udviklet sig til at betyde *selv om*². Men en mere nærliggende forklaring synes naturligere. Hvor man har et ord (som *fordi*), der udtrykker årsag, vil

¹ Saml. Skr. I. 58. ² Mikkelsen, Dansk Ordforjningslære. 531. Falk og Torp, Syntax. 258. Ordbog over det danske Sprog. V. 318.

man måske på forhånd ikke tror, at sproget også skulde bruge det til at udtrykke indrømmelse, men i en bestemt forbindelse vil „overgangen“ såre let kunne indtræffe. —

En indrømmelse, kunde man sige, er en årsagserkendelse, der kvæles i fødselen, en årsag, der ikke bliver en årsag, men som ophæves. Skal en „overgang“ finde sted, var den altså nærmest at søge i en forbindelse som *ikke fordi*.

Skematisk kan vi stille sætningforbindelsen op således:

1. symmetrisk, positivt:

<i>a</i>	fordi	<i>b</i>
(det er mørkt)		(solen er nede)

og dertil negativt:

ikke <i>a</i>	fordi	ikke <i>b</i>
---------------	-------	---------------

Hvor imidlertid flere årsager (*b, c, d* osv.) er mulige, men hvor en enkelt (den for tanken mest nærliggende) ikke er blevet (har været) årsag, kan dette nu udtrykkes ved indskud:

2. *a* (ikke fordi *b*, men) fordi *c, d* osv.

Og her har vi udgangspunktet, hvorfra sproget — som så ofte alogisk — gør et spring, idet det negative led flyttes over:

3. ikke *a* fordi *b*, men fordi *c, d* osv.

Dette kan så igen forkortes til:

ikke *a* fordi *b*.

Eller hvis *a* i sig selv er negativ (en nægtelse, et forbud osv.) tilsyneladende blive positivt, fx.: *du må gerne ryge, fordi jeg er her* < *det er dig ikke forbudt at ryge, fordi jeg er her* (men fordi tante er her) < *det er dig forbudt at ryge, ikke fordi jeg er her, men fordi tante er her*.

Der andet trin (2), som danner broen, er også nu almindeligt i sproget, blot bruger vi her ikke forbindelse ved hjælp af *ikke fordi*, men ved *ikke for det*. Exempler vil findes i Ordbog over det danske Sprog under *for*, bet. 13 (V. 174).

Spørgsmaalet er dernæst, om figuren har været kendt på lovenes tid. Nogen parallel har jeg ikke kunnet finde, og det har, som strax skal omtales, vel sine grunde. Hvad teksten i NkS. 295 angår, kan der imidlertid ikke være tvivl om, at vi her har det tredje trin repræsenteret, og stykket kunde da, med forklarende indskud oversættes således:

. . . hun (o: enken) får ikke mere end hun førte ind, (i al fald ikke) af den grund at hendes mand havde lod, medens hans fader og moder levede, (og) hvis ham (da) intet særligt var (blevet) givet i hænde (o: hvis han ikke havde særeje).

Og denne oversættelse giver os netop det ældre retsforhold. — Forklaringen på, at figuren bruges her, ligger i den tilføjede undtagelse: *of han war ækki særlich sald i hand*; thi dette *hvis ikke* kræver eller forudsætter en negerende hovedsætning. Altså kunde udtrykket have været omskrevet således: *hvis der ikke var givet ham sørefjendom, så tager hun ikke mere end hun førte til, fordi („selv om“) hendes mand havde lod, medens hans fader og moder levede.* —

Denne sætningsforbindelse har nu — vel netop på grund af dens sjældenhed — voldt afskrivere hovedbrud, idet de har opfattet *for thy at* som angivende årsag, hvad der tilsyneladende ikke gav mening. En mening kunde der kun blive i udtrykker, syntes det, hvis et *æi* blev indskudt. Dette fordrer igen, at de to sætninger ligestilles, d. v. s. at *af (of)* må forandres til *oc.* Så er der igen „god mening“: . . . *hun tager ikke mere . . fordi 1) hendes mand ikke havde lod . . og 2) der ikke var givet ham søreje.*

Kan denne tydning ikke anerkendes, var der den udvej at forsøge en konjunktur. Det almindelige udtryk for en indrømmelse er *tho at*, og man kunde da antage: *for thy at < thy at*, der kunde være fejl for *tho at*, men dette er — rent grafisk set — en lidet tilfredstillende løsning, når en bedre kan gives.

Peter Skautrup.

HVEM VAR HOLBERGS „JEAN BAPTISTE“?

Jeronimus, (Jean de France, I, 1. ed. Martensen, III, s. 16.) opbragt over sin tilkommende svigersøns „Narreri og Galskab“, spørger sin hjerte nabo i et hidsigt øjeblik: „Hvad Fanden skal jeg med de franske Breve, som jeg ikke forstaaer et Ord af? Først koste de mig Postpenge, siden en Bouteille Vin til Jean Baptiste, som sætter dem over for mig paa Tydsk og kan jeg endda næppe forstaae dem.“

Den første og indtil ganske nylig eneste af kommentatorerne som forsøgte et svar paa spørgsmaalet hvem denne Jean Baptiste kunde være, var Martensen, som mener at J. B. er „formodentlig en af de mange Calvinister som dengang levede i Kjøbenhavn og vare Sproglærere.“

Selvfølgelig er dette ikke umuligt, men det er dog ikke mere end en løs formodning. Og skulde en Franskmand — dengang især — have kunnet tysk, medens han, som dog var bosat i København ifølge Martensens hypotese, ikke har sat ind med saa meget kundskab til dansk, at han kunde klare det at oversætte brevene til dette sprog istedenfor til et som — Jeronimus heller ikke forstod? Dette er dog næppe sandsynligt, og skønt en mand som vi nutildags ikke kender mere til end hans navn, selvfølgelig den gang godt kan have været en kendt skikkelse i Kongens København, vilde dog unægteligt en fortolkning vinde i sandsynlighed, hvis vi kunde henføre navnet til en, som vi har mere end et skyggefuldt navnekendskab til.

Siden denne artikel, altsaa inclusive den foregaaende passus, blev skrevet, er dette forsøg blevet gjort af Dr. Carl Roos i det første bind af

Aschehougs Jubilæumsudgave, hvor vi læser (ss. 545 f.): „Jan Baptiste er formodentlig den samme Jean B. som Stolpe, Dagspressen, II, 345, omtaler som Korrespondent til en Hamburgsk Avis, hvis Udgiver maatte lade hans franske Meddelelser oversætte. Jean B. har altsaa ikke kunnet Tysk, men har gengivet Sønnens Breve paa et gebrokkent Sprog som Jeronimus, der selvfølgelig kan Tysk, har Besvær med at forstaa.“ Da det var mig magtpaaliggende at faa at vide noget mere end den citerede passus — især for at se om denne „korrespondent“ mulig var identisk med den Jean Baptiste, der her længere nede i denne artikel vil være tale om, og da Stolpes arbejde ikke var mig tilgængeligt her, bad jeg Dr. Roos være af den godhed at sende mig et uddrag af Stolpe, hvad han beredvilligst og omgaaende gjorde, en tjenstvillighed jeg med glæde tar denne lejlighed til at takke ham for. For at sætte ogsaa dem blandt mine læsere, som ikke har adgang til Stolpe, istand til at dømme om sagen, gengiver jeg det væsentligste af Dr. Roos' meddelelse her. Forhistorien er denne: „Da „Hamburger Reichspostilion“ havde bragt en forkert Meddelelse fra Kjøbenhavn om Overkrigssekretær Korbitz's pludselige Død, nemlig at han var bleven ihjelstukken i Kongen af Danmarks Nærværelse, fik den danske Resident i Hamburg, Justitsraad Hohenmühle, Ordre til at kalde Bladets Udgiver, Peter Heuss til sig og anmode ham om at tilbagekalde Meddelelsen.“ (Stolpe II, s. 318).

Den 24. Jan. 1727 skriver nu Hohenmühle fra Hamburg følgende: „Ich schickte augenblicklich nach Peter Heuss und verlangte zu wissen, von wem er diese Unwahrheit hätte. Er legte mit bebender Stimme die Schuld auf seinen Translateur, welcher des Jean Battistes Frantzösisches nicht recht verstanden haben musste“ etc. (Stolpe, II, 365).

Hertil følger Dr. Roos følgende bemærkning: „J. B. er altsaa Correspondenten i København, som skriver paa Fransk, og hvis Brev derfor maa oversættes inden det gaar i Bladet.“

Som det fremgaar af det første citat fra Dr. Roos (II, 545 f.) fortolker denne vor passus fra Jean de France saaledes, at Holbergs Jean Baptiste ikke har kunnet Tysk, hvad der dog kun vil tiltale den som (med Roos) anser det for en selvfølge, at Jeronimus i det mindste kunde et godt almindeligt Tysk, men ikke det gebrokkne Tysk som J. B. havde bragt det til. Jeg vil nu først gøre opmærksom paa, at Jeronimus i dette tilfælde ikke har bragt det særlig vidt, hvis han med sine egne sprogkundskaber ikke kunde tyde Jean Baptistes mangelfulde Tysk, og dernæst skulde det bemærkes, at den holbergske passus i det mindste lige saa godt kan forstaaes paa en anden maade, nemlig saa, at netop Jean Baptiste kunde Tysk rigtig godt, Jeronimus derimod kun saa som saa, saaledes havde nærværende skribent ialtfald altid opfattet den. Og da falder det sikkert bevis bort, at den Jean Baptiste, som der sigtes til i Jean de France, maa antages ikke at have kunnet Tysk, men kun Fransk, og da er det heller ikke sikkert at de to J. B.'er var identiske. At Holberg nævner vedkommende i 1722, mens det historiske lille mellemværende fandt sted i 1727, spiller naturligvis ikke nogen videre rolle, denne Jean Baptiste kan godt antages at have været bosat i København før, men for følgende

undersøgelsers skyld maatte der dog gøres opmærksom paa denne omstændighed. —

Skønt Dr. Roos' hypotese ved disse indvendinger slet ikke maa anses at være modbevist for altid, vil det af det anførte dog fremgaa, at der fremdeles er plads for en anden løsning af spørgsmaalet, og jeg ser ingen anledning at tilbageholde, hvad jeg altsaa havde skrevet før jeg havde set Dr. Roos' forklaring, noget jeg derfor her lader følge.

Skønt Holberg skrev sin *Jean de France* i 1722, gør den hele første scene dog indtryk af at være skrevet med øje paa en ret forbigangen tid; saaledes nævnes der *Mijn Heer Calffs* søn (fra *Saenredam*), som vides at have været paa besøg i København før det 17de aarhundredes slutning. Og hvad der ogsaa er værd at lægge mærke til er, at Holberg her (se lidt længere ned i scenen) er lige saa meget med sine tanker i Holland som i selve Danmark og andre lande; foruden samme *Mijnheer Calffs* søn har vi: „Forsøg kun at give Eders søn reven Øl-og-Brød til Frokost“, — se om han ikke vil svare: „Jeg er vant til *Chocolade* i Holland, —“ og lidt senere: „Om morgenen skal de have deres *Thé* eller *Chocolade*, de siger det er paa sit *Hollandsk*.“

Under disse omstændigheder maa det gaa an at pege paa den mulighed, at denne *Jean Baptiste* godt kunde være en Hollænder istedetfor en Franskmand. Og ved at læse Dr. Eiler Nystrøms „Den danske komedies Oprindelse“, blev jeg gjort opmærksom paa en af mine landsmænd, som skal have gæstet København mere end en gang sidst i det 17de aarhundrede, og som godt kunde tænkes at være sigtet til her. Dr. Nystrøm nævner nemlig (s. 23; 3) efter et arbejde af Wieselgren, som jeg desværre ikke kan slaa efter, at „som bekendt gav *Jean Baptiste* Anledning til Oprettelsen af *Lejonkulans Teater* i *Stockholm*.“ Og man tør vel paa forhaand antage, at har manden, som altsaa ikke var den første den bedste, været i *Stockholm*, saa har han ogsaa været i København. Og et blik i i *Hollænderen* Worp's udmærkede hollandske Theaterhistorie (*Geschiedenis van het Drama en het Tooneel in Nederland door Dr. J. A. Worp, I, II, Groningen, Wolters 1904—1908*) er tilstrækkeligt til at vise at det ogsaa i virkeligheden har forholdt sig saaledes. Manden hed egentlig van *Fornenbergh* (Nystrøm: van *Fornenburg*) og er altsaa en raseægte Hollænder, — hvad hans to franske fornavne kunde faa en til at tvivle om, dersom man ikke ved, at Hollænderne endnu den dag i dag gerne giver deres børn franske navne. At han til stadighed kun kaldtes ved disse to fornavne er heller ikke uden sidestykke. Tvertom, endnu den dag i dag kalder Hollænderne sig gerne ved deres to fornavne: *Jan-Kees*, *Anne-Marie* (= *Anne mie*) o. s. v. og med hensyn til ældre tider, — bare paa de faa sider jeg slog op i Worp for van *Fornenbergs* skyld, finder jeg en *Heere Pietersz.*, som menes at være den samme som *Heere Pietersz de Boer* (II, 32) og *Adam Carelsz van Germez*, som til dagligdags altid blev kaldt for *Adam Carelsz*. Nu vel, om denne teaterdirektør *Jan Baptist* vides det, at han „rejste det halve Europa rundt“ (s. 41) og navnlig var han baade i 1665, 1666 og i 1668 i *Stockholm*, hvor dronning *Leonora* beholdt hans trup i sin tjeneste paa en aarsløn af 1500 daler, paa betingelse af,

at han vilde „aarligen“ komme til Stockholm og „agere komedie“. Han maa altsaa have været flere gange i København, medmindre man ser grund til at antage, at han altid gik søvejen. M. h. t. 1668 synes det at staa fast. Naar man betænker, at de „Niderländske komedianten“ i den tid stadig vankede i Altona, Hamburg og Reval (for kun at nævne de nordiske egne), desuden at i 1662 havde Kong Fredrik af Danmark endog givet en anden Hollænder, Wolff, ret til at bygge et skuespilhus i København (Worp, II, 46; Nystrøm: s. 19), saaledes at Hollænderne har vist sig at have været meget ansete, da er det vel næppe altfor dristig en slutning, at denne teaterchef Jan Baptiste har været en vel kendt personlighed ogsaa i København, og at Holberg saaledes godt kan tænkes at lade netop ham optræde for at hjælpe et af sine bysbørn med disse „fandens franske breve“.

Thi at denne Hollænder, som havde rejst saa meget omkring, kunde fransk, er det dog ikke for dristigt at antage, der behøvedes forresten ikke mere til end den „passive“ kundskab til det skrevne sprog, — at han kunde Tysk er jo givet, — at Jeronimus ikke engang forstod dette Tysk, ja, det kan der være en grund til, som ikke netop maa regnes Jean Baptiste til last. Desuden kunde det jo være, at Holberg, for hvem van Fornerbergh kun var „Jean Baptiste“, ikke engang var opmærksom paa, lige saa lidt som hans publikum, at manden med de to franske navne ikke var en ægte „Parisien“.

En lille bemærkning tilslut. Jeronimus' ord kan selvfølgelig tydes saaledes, at hans tolk til stadighed stod til hans disposition, m. a. ord, at denne var bosat i byen. Da vilde min hypotese vise sig ikke at være den rette. Men strictè behøver det dog ikke at være meningen. For at Holberg, circa et halvt aarhundrede efter begivenhederne, skulde kunne bruge figuren som han har gjort, er det tilstrækkeligt, at for hans publikum og især for ham selv var denne Jean Baptiste en kendt skikkelse af datidens København, og saa meget er vist hævet over enhver tvivl. —

GENT, België, November 1924.

H. Logeman.

HALLIG.

Halligerne kaldes i de almindelige geografier en gruppe små marskøer ved Sønderjyllands vestkyst i farvandet syd for Sild. De fleste ligger mellem Får og Nordstrand. De største — nævnt i rækkefølge efter størrelsen — er Langenæs-Nordmarsk, Høge, Grøde-Appelland, Nordstrandischmoor, Oland, Südfall, Süderoog, Hamburger Hallig, Norderoog, Habel mfl.¹

¹ Cand. mag. Glahder meddeler mig, at ogsaa inde i landet findes ø- og mark- (marsk-) navne, hvori hallig indgår. — På den tyske generalstabs målebordsblade (kort nr. 125) findes Kleine og Grosse Kophallig i Gudskog Sø. Og i Gudskog (smst.) anføres marsknavne som Hattersbüll Hallig, Lehnshallig. På kort nr. 161 uden for Faretoft — på Süderkog — ligger ved Bottschlotter Sø: Kleine og Grosse Hallig. På kort nr. 247 ud for Valsbøl og uden for kogene:

Men også appellativisk bruges ordet Hallig om den enkelte af disse øer og på selve stedet (ved vestkysten og på de nordfrisiske øer) endvidere om enhver mindre, lav og ikke inddiget ø eller marskdannelse i havet, ja bruges ifølge H. Hansen¹ nu i det hele taget = ikke inddiget marskland, hvad enten dette er en ø for sig eller det hører til og er forbundet med inddiget land. I det sidste tilfælde synes det altså at bruges modsat Kog, hvormed man benævner inddiget marskland.

Her skal vi ganske kort prøve at forfølge ordet tilbage i tiden. — I dansk litteratur er Blicher vist den eneste, der bruger ordet som appellativ (endda i gåseøjne), idet han kalder Livø i Limfjorden for en „Hallig“. — I Vestlig Profil nævner han selvfølgelig Halligerne — muldvarpeskud kalder han dem, og har en historie til bedste om, at „vor Konge“ (hvem?) engang måtte udholde en 24 timers belejring der på grund af floden.

Men det er kilder af en anden art, vi må igennem for om muligt at finde en forklaring på, hvad ordet betyder.

Slår vi op i Danckwerths text til Johannes Mejers Atlas², finder vi p. 152 f: Halligland, das ist ein Meer oder Seeland, weil es in der See belegen, denn solcher massen werden annoch heute bey uns Halligen genennt diejenige Wasserländer so unbedeicht liegen, und von dem Meere bespület werden, und dahero hat auch Hilgenhafen in Holstein den Namen, ein Meerhafen bedeutend, und stimmte zu mit dem Griechischen Worte háls, halós, mare“!³

En lidt ældre kilde er Petri Sax's „Descriptio Insulae Nordstrandiae“, skrevet 1637⁴. Formen hos ham er Hallige (fx. Boye Ocksens Hallige). — 3 år i forvejen var indtruffet den største ulykke i vesterhavssøernes historie, den der siden kaldtes „grosse Mannsdränke“. Det var især øen Nordstrand, det var gået ud over ved stormfloden; den eksisterede fra da af ikke mere, resterne er de nuværende øer Pelworm, Nordstrand og Nordstrandischmoor samt Hamburger Hallig og Beenshallig. Hallig blev altså også på det tidspunkt brugt appellativisk om lav marskø. — Gaar vi derimod tilbage til 14. årh. og ser på de halliger, som blev til da ved de store stormfloder (1362 og tidligere), fx. dele af det tidligere Wiriksherred: Nordmarsk, Langenæs, Gröde, Habel, Oland, finder vi ikke ordet hallig indgående som led i noget ønavn, men om dette fingerpeg længere henne.

For det 16. årh. er den vigtigste kilde Johannes Petersens (Johannes Petreus eller Petrejus, som hans efterkommere kaldte sig) skrifter om Nordstrand⁵. Han levede c. 1540—1603 og var fra 1556 til sin

Meedhallig og Jacobshallig. Og endelig på kort nr. 298 lige uden for Husum Finkenhaus Hallig og Padelacks Hallig. — Alle disse steder er der tale om indvundet marskland. Men disse navne er næppe ret gamle (de førstnævnte findes dog hos Mejer), man har her fra øfrisisk lånt den dialektale form Hallig, der i tidens løb havde vundet hævd som betegnelse for indvundet, ikke inddiget marskland. ¹ H. Hansen, Pellwormer Chronik. 1917. ² Landesbeschreibung

der zwei Herzogthümer Schleswig und Holstein. ³ Sml. senere tiders lignende forsøg på at genfinde Halligerne eller Helgoland hos Ptolemæus (Zeitschr. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. XV. 327. ⁴ Trykt i Mitteilungen des Nordfriesischen Vereins für Heimatkunde und Heimatliebe, årg. 1909—10. ⁵ Trykt i Quellensammlung der Gesellschaft für Schlesw.-Holsteinische Geschichte. V.

død præst i Odenbøl på Nordstrand. Hos ham forekommer ordet ofte, fx. *Boy Ockens Halg* (= Süderoog). Men han har tillige ordet *Halgenland* = det ikke inddigede marskland. Det fremgår af flere steder; et enkelt citat viser det (p. 191): *Dat butendickes edder Halgenlandt genomet in der see effte meerschot gelegen, so kein dick umme sich hefft, erstreckt sich in der mathe meders mede (soveel ein kerll eins dags kan losz howen) und notgresinge 3436, und disz halgen vorringern sich jahrlich etc.* — Og ligeledes taler han (p. 199) om „de Butendicks edder Halgelüde“, eller (p. 211) „Halliglude in Widrichshard“. — Halglude eller Halliglude er modsat „binnendicksuden“. Et enkelt sted p. 244 skriver han endog „butendicks halliglude“. Altså han bruger ordet — ligesom det iflg. H. Hansen bruges i nutiden — om ikke inddiget marskland, hvad enten det er en ø eller ej.

Nu forekommer der hos Johannes Petersen imidlertid gentagne gange et begreb: kerckenland, og dette beskriver han i begyndelsen (p. 83) saaledes: *Von der vorigen landsummen (o: af „binnendickes land“) was domahls (o: i 1565) uthgelathen dat kerckenlandt, so de pastores mit eren collaboratores¹ und custers² vor sich gebrucken und dickfry ist, ock von allen andern unplichten befryet.* — Altsaa kerckenland, som ligeså ofte (således fx. i beretningen om afgiftshøjelse p. 244—253 kaldes hilgenland), er: ikke inddiget land. Vi får da ligningen: hilgenland = kerckenland = ikke inddiget marskland („butendickes“) = halgenland! Dette er så meget forståeligere, som hellig netop på nordfrisisk i al fald ø-nordfrisisk udtales hallig. Begyndelsen af Fadervor gengives 1742 i Før-dialekt: *Yes Aajt deer dü beest un Hemmel, Halligt word dan nöhm³*, 1749 i Nordmarsk-dialekt: *Ohsen Baabe! die dö beest öhne Hemmel. Halligt waarde dan Nohme⁴*, og 1914 fra Halligerne (uden nærmere angivelse): *Uesen Babe, dirr Dü best ön di Hemmel, halaget ward Dan Nome* —⁵.

Halligland betyder oprindeligt helligt land — vel netop fordi det hørte kirken til. Det var jord, som ikke var inddiget, ikke beskyttet mod havet, og som derfor ofte blev sat under vand, hvorfor der — i betragtning af den ustadige besiddelse — oprindeligt ikke har været ydet nogen afgift deraf. Senere blev det rigtignok anderledes, hvad talrige exx. hos Johannes Petersen viser. — Som proprium specielt om ikke inddiget marskø har det tidligt (men dog næppe i 14 årh., jf. ovf.) fået sin faste — fra dialekten stammende — skriftform: Halg, Hallig. — Som appellativ brugt specielt om (opr. ikke inddiget) jord, som hørte kirken til — i hvilken betydning ordet selvfølgelig brugtes lige så tit af ikke-nordfriser (kirkens mænd osv.) som af nordfriser — bruges den ikke-dialektale form hilgenland ved siden af kerckenland.

Men endnu tidligere kan vi finde ordet, nemlig 1470. Dette år donerer Christiern I. „dat Hillige landt, vnde alle opgeworpen lande in Wirkesherde ime Strande belegen, dar nene kerckheren, kerken effte

¹ Medarbejdere. ² Jf. ty. Küster, klokker, degn. ³ Hansen, Pellwormer Chronik, p. 20. ⁴ smst. ⁵ Heinrich Schmid, Eine untergehende Welt. Streifzüge nach den Halligen Schleswig-Holsteins, p. 21.

kerspele in sin“ til Slesvig domkirke. — Vistnok lige til 1896 havde alle historikere gået ud fra, at der her var tale om Helgoland. H. H. von Schwerin¹ viste det meningsløse deri og opfatter det rigtigt som kirkejord eller præbende, uden iøvrigt at drage videre slutninger.

Men denne kirkejord var vel netop det ikke inddigede marskland. — Bisen i Slesvig havde kort i forvejen klaget til ærkebisen i Lund over, at Utlandsfriserne ikke betalte afgift af det af dem inddigede, nyligen opståede marskland, hvoraf de havde store indtægter, og ærkebisen var derpå (1469) fremkommet med en påmindelse. — Friserne har altså indiget „helligt land“ d. v. s. nydannet land, som egentlig tilhørte kirken. Derfor klager bisen over, at han ikke får afgift til gengæld.

En lignende forveksling af Helgoland og det her omtalte Hilgenland (Heiligen-land) er ved omtalen af året 1565 gået igen i de ældre historiske fremstillinger; fejltagelsen gjorde dog allerede Falck — i fortalen til Heimreich's Nordfresische Chronik, p. XXXVIII — opmærksom på, og hos Schwerin er den udførligt omtalt p. 95 f. — Da navnene faldt sammen i skrift og udtale (former som Hilligland, Halagland osv. forekommer ofte for Helgoland, ligesom ordet hellig på Helgoland også udtales haleg² bringer det en til at se nøjere på de ældre kilder, hvor navnet forekommer, thi muligheder for forveksling er der stadig.

Kan vi da føre vort halligland længere tilbage? — Jeg skulde tro det, skønt det vistnok vil blive betragtet som kætteri, så meget mere som der ikke her på grund af mangel på tid og evne kan gives nogen underbygget historisk fremstilling af forholdet. Jeg mener, at det er Halligland (= kirkejord) og ikke Helgoland, der nævnes i Liber censualis episcopi Slevicensis fra 1462. Schwerin tvivler ikke på, at det er Helgoland, men han undrer sig dog over den plads, det har i håndskriftet. Og med rette. Der nævnes³ her i rækkefølge Strand, Før og Sild, og opstillingen ser således ud:

Strant	Silt	
	Keytum xxiiij solidos	
	Rantum vj solidos	Summa
	Westerlant viij solidos	ijj marce V solidos
Før	Morsum xv solidos	
	Hilghelant cathedratium X solidos terragium etiam tantum ⁴	

¹ Helgoland. Historisk-geografisk undersökning. Lund. 1896. p. 92 ff. Forfatterens tolkning smst., p. 54 ff., af navnet Helgoland, kan næppe opretholdes. Han tyder det som Helland eller Hellund (fris.), der skulde betyde: det høje land, og anfører til støtte derfor kun et par sene steder, medens de talrige, ældre og klare former helt underkendes.

² Dette gør allerede F. von der Decken 1826 opmærksom på i sin bog: Untersuchung über die Insel H., p. 31. ³ Her citeres efter håndskriftet (i RA.), trykt i Quellensammlung VI. Findestederne her — som jeg skylder Stednavneudvalget — er også i Stednavneudvalgets Samlinger identificeret som = Halligerne. ⁴ Således bør der — efter venlig meddelelse af arkivar, dr. W. Christensen — læses; den trykte text har kun: terragium tantum.

Cathedraticum X solidos, terragium etiam tantum er tilføjet med en noget senere hånd, hvad jo også afgiftssummen viser. I den såkaldte Slesvig bisps jordebog (i Quellensammlung VI. 271 ff.) er opstillingen ganske den samme:

Vpp Sylt Martini bedaget

Keytum 24 s.	Westerlanth 8 s.
Ranthen 6 s.	Hilgelanth 10 s.
Morsum 15 s.	Summa lateris 3 mark 15 s.

Alle disse vorgescreuen in Eyderstede, Strand, Foer vnnd Sylth geuen er cathedraticum in dem auerslachten jare dubbelt, anders in anderen jaren eynfolth.

og derefter: Summarum cathedratici vuer Eyderstede, Strandt, Foer, vnnd Sylth de anno simplici facit 29 mark 2 s.

Det er dog højst mærkeligt at Helgoland ikke sidestilles de andre øer, men anføres parallelt med søgnene på Sild. Man lægge også mærke til, at afgiftens størrelse er tilføjet med en noget senere hånd, den samme hånd, der til slut i håndskriftet opfører Helghelant parallelt med de andre øer og her endvidere tilføjer efter afgiften (10 s.): aut tot cablow. På dette sidste sted menes der vel nok Helgoland — idet her var stort fiskeri.

Men med det foregående som sikkert udgangspunkt, hvad var da rimeligere end her i Liber censualis episcopi at betragte Hilghelant som det Hilligelandt, Christiern I. 1470 giver til Slesvig domkirke, d. v. s. det marskland, som oprindelig ikke var inddiget. Men dette henstilles til historikers overvejelse.

Peter Skautrup.